

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAHSİN YÜCEL'İN ROMANLARINDA
DEĞERLER ÇATIŞMASI

ZÜLAL TUNÇER

2501181091

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET TEKİN

İstanbul - 2021

ÖZ

TAHSİN YÜCEL’İN ROMANLARINDA DEĞERLER ÇATIŞMASI

Zülal TUNÇER

Cumhuriyet dönemi yazarlarımızdan Tahsin Yücel, edebiyatımızın pek çok alanında eser vermiş yazarlarımızdandır. Yazarlığı toplumsal bir süreç olarak değerlendiren Yücel’in, toplum ve birey nezdinde kabul gören değerleri ve bu değerlerin yaşadığı çatışmayı romanlarında işlediği görülmektedir. Bizi bu çalışmaya yönlendiren neden de, Tahsin Yücel’in romanlarında yer alan ve bundan önce incelenmemiş olan ‘değerler çatışması’ sorununu romanlar düzeyinde ele alıp değerlendirme isteğidir.

Tezin birinci bölümünde, Tahsin Yücel’in sanat hayatı ve özellikle romancılığı üzerinde durmaya çalışarak onun değerlere dönük bakış açısı ifade edilmeye çalışılmıştır. Akabinde gelen ikinci bölümde ise, pek çok disiplin tarafından tanımlanmaya çalışılan ve tek bir tanıma sığdırılması mümkün olmayan değer kavramı ve değerler çatışması hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, yazarın romanlarının değerler çatışması bağlamında incelenmesine ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tahsin Yücel, değer, çatışma, değerler çatışması, ahlâk, toplum, birey, iyi-kötü, doğru-yanlış, adalet, eşitlik, gelenek, kadın-erkek.

ABSTRACT

CONFLICT OF VALUES IN TAHSIN YUCEL'S NOVELS

Zülal TUNÇER

Tahsin Yucel, one of our famous writers of the Republican period who had given his studies in many areas of our literature. Yucel, who considered authorship as a social process, seems to have committed the values approved by society as well as the individuals and the conflict experienced by these values in his novels. The reason which led us to this study is the desire of addressing and evaluation of the problem of “conflict of values” in Tahsin Yucel's novels, which had not been studied before at the level of novels.

Tahsin Yucel's artistic life, especially his novelism tried to express his point of view towards values in the first part of the thesis. In the second section that follows, information is given about the concept of value and the conflict of values which are tried to be defined by many disciplines, yet cannot be fitted into a single definition. The third and final part of the work is devoted to the study of the author's novels in the context of a conflict of values.

Keywords: Tahsin Yucel, value, conflict, conflict of values, morality, society, individual, good-bad, right-wrong, justice, equality, tradition, man-woman.

ÖN SÖZ

Tahsin Yücel, yazma edimini, insanı ve dünyayı sorgulamanın önemli araçlarından biri olarak değerlendiren ve metinlerinde de bu yönüyle kullanan yazarlarımızdandır. Bu nedenle onun romanlarının pek çoğunda topluma yol göstermek ve devamında sorgulatmak istediği, aydınlığa ulaştırmaya çalıştığı olayları ve durumları görmemiz mümkündür. Bunlardan biri de toplumda yaşanan değer çözümleri, kaybolan değerler ve değer çatışmalarıdır.

Çalışmanın ortaya çıkışını hazırlayan etkenlerin başında, edebiyatın pek çok türünde eser vermiş olan Tahsin Yücel'in, romanlarının farklı noktalardan incelenmemiş olması ve bütüncül yaklaşımla yapılmış bir çalışmanın olmaması yer alır. Bir diğer etken ise metinlerinde siyasi, ekonomik, ahlâki, geleneksel ve çeşitli alanlarda kendisini gösteren değer kavramını ve değerler çatışmasını ele alarak Yücel'in romancılığının anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Bu çalışma; "Ön söz", "Giriş", "Sonuç" ve "Kaynakça" dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Tezimizin asıl malzemesi olan Tahsin Yücel'in romanları, tezin metin kısmını oluşturmaktadır. İncelediğimiz romanları doğru değerlendirebilmek ve çatışmaların kaynağını daha iyi anlayabilmek için birinci bölüm, Tahsin Yücel'in sanat hayatına ve romancılığına ayrılmıştır. Akabinde gelen ikinci bölümde ise, tezin teorik kısmını oluşturan değer kavramının ve değerler çatışmasının izahı yapılmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde, değer kavramının tanımına ve kavramın çeşitlerine değinilmiş, kavramla ilgili fikir sahibi olan düşünürlerin görüşlerine yer verilmiştir. Adını çok sık duyduğumuz ve farklı disiplinlerde kendisine yer bulmuş olan kavramın ayrıntılı şekilde açıklanması Yücel'in romanlarında yer alan çatışmalarının anlaşılabilmesi için önemliydi. Tüm bu bilgiler ışığında inceleme yaptığımız son bölümde, Tahsin Yücel'in tüm romanlarının değerler çatışması bağlamında incelenmiştir. Metinlerde incelediğimiz çatışmalar ise her başlığın sonunda tablo halinde ifade edilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde pek çok kişiden destek aldığımı belirtmek isterim. Lisans hayatımın en güzel dönemlerini beraber geçirdiğim dostlarım Selenay Usta, Hasret Zerkinli ve Yunus Emre Varol'a çalışmam sırasında verdikleri destekler ve fikirler için teşekkür ederim.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca her zaman kapısını çalabildiğim, fikir danışabildiğim, öğrencisinin fikirlerine saygı duyan ve çalışmam sırasında da bana bu özgürlük alanını sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Tekin'e sabrı, sevgisi ve desteği için çok teşekkür ederim. Yurt dışında olduğum dönemde de her konuda destekçim olduğu ve ilgisini hissettirdiği için ayrıca teşekkür ederim.

Bunaldığım ve zorlandığım vakitlerde her daim yanımda olduğunu bildiğim, bana güç verip yeniden ayağa kalkmama yardımcı olan ve her koşulda sonsuz sevgisini ve desteğini vereceğine emin olduğum canım Recep Keskin'e teşekkür ederim.

Son olarak çıktığım her yolda yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, bana inançlarını ve sevgilerini daima hissettiren annem Özen Tunçer ve babam Şafak Tunçer'e; yorulduğum zamanlarda enerjisiyle ve kocaman sarılmasıyla yüzümü gülümseten kardeşim Ömer Faruk Tunçer'e teşekkür ederim.

Zülal TUNÇER, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	II
ABSTRACT	III
ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TAHSİN YÜCEL'İN ÇOK YÖNLÜ SANAT HAYATI

1.1. Eserleri ve Aldığı Ödüller	18
1.1.1. Eserleri	18
1.1.2. Aldığı Ödüller	24

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞER KAVRAMI VE DEĞERLER ÇATIŞMASI

2.1. Değer Kavramı	25
2.1.1. Ahlâki Değerler	32
2.1.2. Sosyal ve Kültürel Değerler	35
2.1.3. Siyasi Değerler	40
2.1.4. İktisâdi Değerler	44
2.1.5. Dini Değerler	46
2.1.6. Estetik Değerler	48
2.2. Değerler Çatışması	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAHSİN YÜCEL'İN ROMANLARINDA DEĞERLER ÇATIŞMASI

3.1. Ahlâki Değer Çatışmaları	51
3.2. Siyasi ve İdeolojik Değer Çatışmaları	70
3.2.1. Siyasi Değer Çatışmaları	70

3.2.2. Şahsi İdeolojik Değer Çatışmaları	80
3.3. İktisâdi Değer Çatışmaları	105
3.3.1. Sınıf Çatışmaları	106
3.4. Sosyal ve Kültürel Değer Çatışmaları.....	128
3.5. Geleneğin Doğurduğu Değer Çatışmaları.....	138
3.5.1. Erkek Kimliğinde Yaşanan Psikososyal Çatışmalar.....	140
3.5.2. Kadın Kimliğine Yüklenen Toplumsal Normlar ve Kadınların Yaşadığı Eşitsizlikler	147
3.6. Bireyin İç Çatışmaları	157
3.6.1. Bireyin Yabancılaşma Süreci.....	158
SONUÇ.....	189
KAYNAKÇA	193

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Romanlardaki ahlâki değer çatışmalarının dağılımı.....	67
Tablo 3. 2. Yücel'in dört romanında görülen siyasi değer çatışmaları.....	80
Tablo 3.3. İncelenen romanlardaki ideolojiler ve ideolojik bağlamda çatışan kahramanlar.....	105
Tablo 3.4. Tahsin Yücel'in romanlarında görülen sınıf farklılıkları, kent/köy çatışmaları.....	126
Tablo 3.5. Biyolojik ve toplumsal cinsiyet ayrımı.....	139
Tablo 3.6. Geleneksel değer bağlamında yaşanan çatışmalar.....	156
Tablo3.7. Romanlarda bireyin yabancılaşma süreci.....	188

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
A.y.	: Aynı yayın
a.g.y.	: Adı geçen yayın
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
Yay.	: Yayınları
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
C.	: Cilt
Ed.	: Editör

GİRİŞ

‘Değer’ ve ‘çatışma’; iki kavram da sıklıkla duyulan, cümle içinde kullanılan, günlük hayatta kendilerine yer bulan kelimelerdir. Çok sık kullanılmalarına karşın, ne anlama geldikleri düşünüldüğünde bir çıkmaza girildiğini söyleyebiliriz. Nedir değer dediğimiz şey, herkesin değerleri aynı mıdır?, Değerlerimiz farklılaşırsa ortaya ne çıkar, değerler zamanla yok olur mu? şeklinde sıralayabileceğimiz pek çok soru gelir akla. Farklı bilim dalları içerisinde üzerine çeşitli tanımlar yapılan bu kavramın kesin çizgilerle belirlenmiş bir tanıma sahip olduğunu söyleyemeyiz. Dolayısıyla bu tür kavramsal araştırmalarda yüzde yüz bir kesinliği iddia etmek de çok mümkün değildir. Fakat genel olarak değer; bireyin yaşamında gerçekleşen olayları veya durumları; başkalarına ait istekleri, davranışları değerlendirirken sahip olduğu ölçüler sistemidir.

Bireyin davranışlarında önemli birer hareket noktası olan değerler, farklı bakış açılarına göre adlandırılmışlardır; ahlâki, siyasi, dini, ekonomik, sosyal ve kültürel gibi. Bu değerlerin kapsadıkları alanlar farklı olsa da birbirlerinden kesin çizgilerle ayrıldıklarını söyleyemeyiz.

Bireylerin değerlerle ilk tanışması ise, aslında dünyaya geldiği andan itibaren başlar. Önce kişi, ailesi tarafından temel değerleri öğrenir, bu süreci çevresinden öğrendikleriyle devam ettirir. Kendi doğrularını, inandıklarını bulmaya başladığı vakit ise durum farklılaşmaya başlar. Kimi değerleri benimseye devam ederken, kimilerini de çeşitli nedenlerden ya da nedensiz olarak kabul etmemeyi tercih eder. Bu durum da değerlerin zamana, mekâna, kültüre, yaşa, kişiye ve daha pek çok unsura göre değişebileceğini göstermektedir.

Heterojen bir yapıya sahip olan bir toplumda, haliyle farklı değer yargılarının bazı durumlarda çatışmalara yol açtığı görülür. Bu çatışmalar sonucunda ise, çeşitli duygularla veya durumlarla karşılaşılır; toplumda ve bireyde huzursuzluk, düzensizlik, saygı/ güven gibi duyguların yitimi, yozlaşma, yabancılaşma...

Bir bakıma hayatın bir yansıması olarak kabul edilen romanlarda da kahramanlar, olaylar, davranışlar üzerinde kabul edilen değerleri ve meydana gelen değer çatışmalarını görmek mümkündür.

Türk edebiyatı içerisinde çeşitli alanlarda eser vermiş ve romanlarında ağırlıklı olarak bireyi ve bilhassa toplumu/ toplumsal meseleleri işlemiş olan Tahsin Yücel, okurların zihninde soru işareti uyandırmayı, olayları sorgulatmayı istemiş bir yazardır. Metinlerinde yer verdiği olaylar ve durumlar toplumda karşılaştığımız konulardan olup; kahramanlar da aşinâ olduğumuz kişilerdendir.

Ahlâki, siyasi, ideolojik, sosyal ve kültürel gibi belirli değer ölçülerine sahip olan yazarımız metinlerinde bu değerlere yer vermiş, farklı değerlere sahip kişileri, olayları veya unsurları ise bir çatışma atmosferinde işlemiştir.

“*Tahsin Yücel’in Romanlarında Değerler Çatışması*” başlığını taşıyan çalışmamızda amacımız; onun metinlerinde yer alan değer çatışmalarının hangi noktalarda yoğunlaştığını, neleri ifade ettiğini, kullandığı karşıtlıklardan hangi sonuca varmak istediğini kısacası romanlarında yer verdiği ikilikleri ayrıntılı şekilde göstermektir.

Bu çalışmanın ağırlık noktasını değerler çatışması konusu oluşturduğu için ve metinlerde karşılaştığımız değer çatışmalarının kaynağını daha iyi anlayabilmek ve çözümleyebilmek adına “Tahsin Yücel’in Çok Yönlü Sanat Hayatı” başlıklı birinci bölümde Yücel’in hayatına, çocukluğuna, romancılığına, siyasi duruşuna ve karşılaştığı olaylar karşısındaki duruşuna yer verdik.

“Değer Kavramı ve Değerler Çatışması” başlıklı ikinci bölüm, tezimizin ana ögesi olan değer kavramıyla onu tamamlayan değerler çatışmasından oluşmaktadır. İlk önce, doğal olarak değer kavramını, çeşitli görüşler ışığında izah etmeye çalıştık. Bu sayede değer kavramının farklı disiplinlerde geldiği anlam ve içeriği daha iyi görerek romanlarda yer alan çatışmaları daha doğru çözümlemeye gayret ettik. Aynı şekilde, metinlerde yer alan değer çatışmalarını daha iyi aktarabilmek için de değer kavramını ahlâki, siyasi, sosyal ve kültürel, iktisâdi, dini ve estetik değerler olarak altı alt başlıkta inceledik. Değerler çatışmasının neyi ifade ettiğine de yine İkinci Bölüm’de değindik.

“Tahsin Yücel’in Romanlarında Değerler Çatışması” başlıklı üçüncü bölümde, yazarımızın metinleri İkinci Bölüm’de yer verdiğimiz kuramsal bilgiler ve biyografik bilgiler ışığında incelenerek değerler çatışmasının neden ve sonuçları üzerinde duruldu.

Tezin sonuç kısmında Tahsin Yücel’in metinlerde tespit ettiğimiz değer çatışmaları özetlenerek, Yücel’in yaşamında ve akabinde metinlerinde yer verdiği değerlerin seyri ve bunları kullanma amacı izah edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TAHSİN YÜCEL’İN ÇOK YÖNLÜ SANAT HAYATI

Yücel’in sanat hayatına, edebî kişiliğine ve eserlerine değinmeden önce hayatından bahsetmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Çünkü eserlerinde işlediği konular, mekânlar, olaylara ve durumlara karşı bakış açısı Yücel’in hayatıyla bağlantılıdır. Onu yazmaya teşvik eden unsurları ve kişileri daima onun hayatında buluruz. Bu sebeple sanat hayatını anlatmaya ilk olarak hayatını ele alarak başlayacağız.

Tahsin Yücel, 1933 yılında Kahramanmaraş’ın Elbistan ilçesinde, ailenin en küçük ferdi olarak dünyaya gelir. Ceyhan’ın kıyısında, tek katlı bir evde yoksul bir yaşam süren Yücel, henüz üç yaşındayken babasını kaybeder. Baba kaybını çok küçük yaşta tatması onun daima baba özlemi çekmesine neden olur. Annesi Nuriye Hanım, babasının dördüncü eşidir. Nuriye Hanım, çok genç yaşta dul kalmıştır. İlk eşini çok sevmiş ancak Ermeni ayaklanmasında kaybetmiş, sonra da Tahsin Yücel’in babasıyla evlendirilmiştir. Yücel’in ifadesine göre annesi, mutsuzlukla mutlu olan denilemese de mutsuzlukla yaşayan, mutsuzlukla daha rahat soluk alan bir insandır.¹ Anne ve babasının ilk eşlerinden de çocukları olup, Yücel kendi çocukluğunu üç öz kardeşi ile geçirmiştir. Onun hayatında ağabeyi ile ablasının yeri başkadır. Ağabeyi İhsan Yücel’in duruşu, kitap okuması ve şiir yazması Yücel’i etkileyen unsurlar olmuştur ki kendisi de küçük yaşta şiir yazmaya başlamıştır. Çok sevdiği ağabeyi ve ablasını da küçük yaşta kaybeden Tahsin Yücel, ölüme yakından tanıklık eden bir çocukluk geçirir.

Yücel’in yaşamında yaşadığı yerin, Elbistan’ın önemi büyüktür. Birlik ve beraberlik içinde geçen, özgürlüğün hâkim olduğu bir dönem yaşayan Yücel, Ötegeçe’yi de büyük bir ev olarak tanımlar. Bulgurun ortada kaynatıldığı, kışlık

¹ Kaan Özkan, **Görünmez Adam “Tahsin Yücel Kitabı”**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001, s. 27.

ekmeklerin birlikte yapıldığı, birliğin olduğu bir ev. Romanlarında da Ötegeçe'yi ismen kullanmasa da birliğin hakim olduğu küçük kasabaları veya küçük bir kasabadan kente göçenleri ele alır. Doğa ile iç içe, doğanın tam göbeğinde bir çocukluk geçiren Yücel, ineklerini ve tüm hayvanlarını da evlerinin bir parçası olarak gördüğünü ifade eder. Doğanın tüm güzelliklerine karşın, düşman bir güce dönüştüğü de olmuştur ancak herkes “doğa bizim anamızdır” düşüncesiyle hareket etmiştir. Yücel, doğaya bağlılık nedenini şu şekilde ifade etmektedir:

“Evini su basanlar doğaya rahmet okumazdı. Gereksiz yere hayvan öldüren de olurdu, ağaç kesen de, suyu kirleten de; ama hiç değilse, bunu kendi dar sınırları içinde yaparlardı. Sonra, doğaya yakın bir yaşam biçiminiz oldu mu, ekip biçtiniz mi, hayvan beslediniz mi, ona daha bir yakın olursunuz, değerini daha iyi bilirsiniz. Sonra sözünü ettiğim o zengin ekin var, “Bana rahmet (ya da yağmur) yerden yağar” diyen Yunus Emre’nin ekini.”²

Çocukluğunu baba özlemi, ölüm acıları ve yoksulluk içinde geçiren Tahsin Yücel’in tüm bunlara rağmen birlik ve beraberliğin olduğu, doğanın tadının çıkarılabildiği mutlu bir çocukluk geçirdiği söylenebilir.

Yücel, 1939’da Elbistan’da Gazi Paşa İlkokulu’nda eğitim hayatına başlar. Okula başlamadan önce ağabeyinin okuma yazmayı ve dört işlemi öğretmiş olmasından dolayı tahtaya pek çağrılmayan Tahsin Yücel, ulusal bayramlardaki geçit törenlerinde de ayakkabısının büyüklüğünden yürüyemediği için son anda sıradan çıkartılan bir öğrencidir. Dördüncü sınıfla beraber yazdığı şiirleri törenlerde kürsüde okuyan bir öğrenci haline gelir.

Çocukluğu yoksullukla geçen Yücel, ağabeyinin de parasızlıktan okuyamamış olması sebebiyle ilkokulu bitirdikten sonra parasız yatılı sınavlarına girer ve Galatasaray Lisesi’ne girmeye hak kazanan sayılı kişiden biri olur. Okulu kazandığının haberi gelmeden iki ay önce çok sevdiği ağabeyinin kaybı annesinin kendisini

² A.e., s. 25.

İstanbul'a yollamak istememesine yol açsa da Tahsin Yücel, bu fırsatı kaçırmayarak on iki yaşında bu yolculuğa çıkar.

Yoksul çocuk yaşamında şanstın öte bir şey olarak tanımladığı Galatasaray Lisesi, onun hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olur.

“(…) Galatasaray Lisesi’nde, 1945-1953 yılları arasında geçen sekiz yıl yaşamımın en güzel, daha da önemlisi, en belirleyici yılları arasındadır. Kişiliğimi, düşüncemi belirleyen ana bilgileri bu lisede aldım, dünyanın en ilginç, en yaratıcı etkinliklerinden Fransız ekiniyle ve diliyle bu lisede tanıştım, yaşam boyu, hatta kimilerimizin yaşamı sona erdikten sonra da sürececek olan nice gerçek dostluk benim için bu lisede başladı, dostluk, bağlılık, dürüstlük gibi erdemlerin değeri yanında, özgürlüğün, eşitliğin, açıklığın değerini de burada daha iyi öğrendim.”³

Okula bazı sebeplerden dolayı bir ay geç başlayan Yücel, kendisi gibi yoksul çocuklarla birlikte başka bir dünyanın içine girdiklerini anlatır. Kıyafetleri, konuşmaları, yabancı dilde geride olmaları gibi pek çok nedenden dolayı aykırı kaldıkları bu okula öğretmenlerinin ve arkadaşlarının yardımlarıyla adapte olmaları çok uzun sürmez. Aldığı eğitimden oldukça memnun olan Tahsin Yücel’i yazın hayatına hazırlayanlar da şüphesiz Galatasaray Lisesi Türkçe öğretmenleridir. Necmi Seren, Esat Mahmut Karakurt, Orhan Şaik Gökyay, Ahmet Kutsi Tecer, her biri farklı noktalardan Tahsin Yücel’in hayatına dokunmuşlardır. Ancak kendisini yazın alanında yönlendiren en önemli kişinin hocası Necdet Kut olduğunu ekler. Yücel’e Dostoyevski’yi, Gogol’u tanıtan odur. Orhan Veli’yi, Melih Cevdet Anday’ı, Fazıl Hüsnü Dağlarca’yı, Cahit Sıtkı Tarancı’yı, Sait Faik’i, Oktay Akbal’ı tanıtan, Necdet Kut’tur.

Hayali Tıp eğitimi almak olan Yücel, geçmişten beri gelen yoksullukla mücadelesine bu noktada da takılır. Hayatını devam ettirebilmek için çalışması gerektiğinden bu isteğinden vazgeçer. Mimarlık ve iktisat arasında bir seçim yapacak

³ A.e., s. 39.

olan Yücel, Güzel Sanatlar Akademisi'nin giriş sınavını kazanamayınca Fethi Naci'nin de etkisiyle İktisat Fakültesi'ne gider. Gördüğü eğitimlerin kendisini tatmin etmemesiyle beraber okulu bırakır. Yaşar Nabi Nayır'ın da tavsiyesiyle bir sonraki sene İstanbul Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde Fransız ve Roman Filolojisi bölümüne yazılır. Galatasaray Lisesinde duyduğu memnuniyeti burada da duyar.

“Nesterin Dirvana, Süheyla bayrav, Adnan Benk, ünlü Spitzer'le birlikte üniversitemize gelmiş olan Eva Buck, Latince'yi güncel bir dil gibi konuşan, insanlığın tarihinde ve bugününde neredeyse bilmediği hiçbir şey olmayan İtalyanca ve Latince hocamız Garino. Bir de Galatasaray'dan tanıdığım, ama burada sınıf arkadaşı ve dost olduğum Berke Vardar. Hepsinden çok şey öğrendim.”⁴

Tahsin Yücel, hem çok severek gitmiş olduğu hem de pek çok alanda bilgiler edindiği İstanbul Üniversitesinde 1961 yılında asistan olarak göreve başlar. Üniversitede görev almak için sıraladığı nedenleri şu şekildedir:

“(…) 27 Mayıs sonrasında, üniversitede, özellikle de Sıddık Sami Onar'ların, Ömer Celal Saraç'ların rektörlüğünü yaptığı İstanbul Üniversitesi'nde görevli olmak bir onurdu. İkincisi, kitaplarımla yaşayamayacağıma gören, nasıl olsa düzenli ve sürekli bir işim olması gerekiyordu. Öte yandan ben yazını hiçbir zaman bilimle karşılaştırmadım, bilim hep çekmiştir beni.”⁵

Tahsin Yücel, sanat yaşamına ilk adımını *Varlık* dergisiyle atar. İlk öyküsü “*Dert Çok Hemdert Yok*” 1950 yılında yayımlanan Tahsin Yücel, daha 1949 yılında Yaşar Nabi Bey'e yazdığı öyküleri, yazıları götürür.⁶ Yaşar Nabi Bey ile Varlık

⁴ A.e., s. 51.

⁵ A.e., s.61.

⁶ Semih Gümüş- Feridun Andaç, “Benim İçin Yazın, Bireyden Bireye Bir İletişimdir”, **Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze**, (Haz. Feridun Andaç), İstanbul, Dünya Yayınları, 2003, s. 29.

dergisinde çalışması ise, İstiklal Caddesi'nde Şükran Yurdakul⁷ ile dolaşırken karşılaştığı Sait Faik Bey'in etkisiyle olur. Sait Faik, kendisinin birkaç öyküsünü okuduğundan bahseder ve bunları neden bir kitap haline getirmediğini sorar. Böyle bir şey düşünürse Yaşar Nabi Bey'in seve seve kitabını basacağını da söyler. Sait Faik ile geçen bu muhabbet, Tahsin Yücel'i heveslendirir ve Yaşar Nabi Bey'e mektup yazar. Yaşar Nabi Bey'den gelen mektupla, hem kitabının 1954 başlarında yayımlanmak üzere incelenmeye alındığını hem de iş bulamadıysa yayınevinin yazı işlerinde çalışabileceğini öğrenir. Gerçekten de Tahsin Yücel'in ilk öykü kitabı olan *Uçan Daireler*, 1954'te yayımlanır ve Yücel 1953 yılında girdiği *Varlık*'ta 1961 yılına kadar çalışır.

1954 yılında *Varlık* dergisinde çalışmaya başlayan Tahsin Yücel, tam anlamıyla yazın dünyasının içine girer. Pek çok önemli edebiyatçıyla tanışma fırsatını yakalayan Yücel için, Nurullah Ataç, Yaşar Kemal ve Ziya Osman Saba'nın yeri ayrıdır. Onların dışında Fazıl Hüsnü Dağlarca, Melih Cevdet Anday, Ahmet Hamdi Tanpınar, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Orhan Kemal ve daha birçoğunu *Varlık*'ta tanır. *"Bu kuşak hem yeni bir yazının öncülüğünü yapan bir kuşaktı, hem de gerçekten kaynaşmış bir kuşaktı. Herkes birbirini desteklerdi genellikle."*⁸ diyerek anlattığı kuşağın içinde yer alabildiği için şanslı olduğunu belirtmeliyiz. Genç yaşında kasabasından ayrılıp, İstanbul'a okumaya gelmek, yoksulluktan çalışmak zorunda kalmak ve dönemin önemli yazarlarıyla tanışma fırsatı yakalamak, *Varlık* dergisinin içinde bulunmak küçümsenebilecek durumlar değildir liseli bir genç için.

İstanbul Üniversitesi'nden gelen asistanlık teklifiyle 1961'e kadar çalıştığı *Varlık*'taki işinden ayrılır. Göstergebilimle⁹ ilgilenmeye başlaması da asistanlığının başladığı yıllara tekabül eder. O yıllarda Julien Greimas tarafından verilen Yapısal

⁷ Şükran Yurdakul, Tahsin Yücel'in birkaç öyküsünü *Beraber* dergisinde yayımlayan kişidir. Yücel, yine onun aracılığıyla Fethi Naci ve Atilla İlhan'la tanışır.

⁸ A.e., s.30.

⁹ Tahsin Yücel'in göstergebilim ile olan ilgisi, göstergebilimin ayrıntılı bilgisi için bkz.

Tahsin Yücel, **Yapısalcılık**, Can Yayınları

Tahsin Yücel, **Anlatı Yerlemleri**, YKY Yayınları

Tahsin Yücel, **Eleştirinin ABC'si**

Sündüz Öztürk Kasar, "Türk Göstergebiliminde Öncü Bir Yapıt: Anlatım Yerlemleri", **Söylem Söylen Yazın** kitabının içinde, s. 59-75.

Doğan Günay, "Göstergebilimci Tahsin Yücel", **Her Yönüyle Tahsin Yücel**, s. 22-51.

Anlambilim derslerine katılır. Greimas, Yücel'in *Bernanos'da İmgeler* adını taşıyan bitirme tezini inceledikten sonra Yücel'in göstergebilimsel bir çalışma yaparak doktora tezini yazabileceği fikrini verir. Yücel, 1963'te Fransız Hükümeti'nin verdiği bursla Paris'e gider ve Greimas'ın öğrencisi olarak tezine devam eder. Bir yandan Greimas'ın göstergebilim seminerlerine katılırken bir yandan da Roland Barthes'ın Ecole Des Hautes Etudes'deki derslerini izler. Çalışmasının büyük bir kısmını Paris'te yazan Yücel, 1965'te İstanbul'a gelerek tezini savunur.¹⁰ Greimas ile olan ilişkilerini Yücel'in ifadelerinden daha iyi anlarız:

“(…) kitabını bana yollarken, üzerine ‘Bu kitabın ortak yazarı Tahsin Yücel’e’ diye yazmıştı. Bir başka kitabının üstüne de ‘Dost ve suç ortağı Tahsin Yücel için’ diye. Suç ortağı! Çok onurlu bir suç ortaklığıydı bu doğrusu!”¹¹

“*Bilimsel ve yazınsal çalışmalarla, eleştiri ve çevirilerle, roman ve öykülerle döşenmiş uzun bir yol Tahsin Yücel'in yaşamı.*”¹²Bu yolda Galatasaray Lisesindeki hocaları, arkadaşları, *Varlık* dergisi ve o sayede tanıdığı dönemin önemli edebiyatçıları ona ışık olmuştur. Hikmet Altınkaya ile yaptığı söyleşide en önde gelen kimliğinin ne olduğu sorusuna verdiği yanıt, onun çok yönlü sanat hayatının bir göstergesidir:

“Tartışmalar adlı kitabımın bir yerinde, (...) parçalanmış bir kimliğim olduğunu, beni kimi insanların yalnızca Haney Yaşamalı'nın yazarı, kimi insanların yalnızca çevirmen, kimi insanların yalnızca Marcel Aymé'nin çocuklar için yazdığı öykülerin çevirmeni vb biçiminde tanıdıklarını (...), yazar kişiliğimin öğelerinin yoksul yakaları gibi bir türlü bir araya gelmediğini söylemişim.”¹³

¹⁰ Özkan, **a.g.e.**, s . 72.

¹¹ **A.e.**, s. 73.

¹²**Söylem, Söylen, Yazın Tahsin Yücel'e Armağan**, (Haz. Nedret Tanyolaç Öztokat), İstanbul, Can Yayınları, 2015, s. 9.

¹³ Hikmet Altınkaynak, **Edebiyatımızdan Portreler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 244.

Kendisinin de ifade ettiği gibi, yazarımız yalnızca bir alanda yazmamış, yazın serüvenini geniş bir yelpazeye yaymıştır. Yücel için ne salt denemeci, öykücü ne de salt romancı veya çevirmen diyebiliriz. Sanat hayatının farklı evrelerine denemeyi, eleştiriyi, çeviriyi, öyküyü ve romanı sığdırabilmiştir.

Tahsin Yücel'in ilk edebî deneyimlerini çocukluk yıllarına kadar götürebiliriz. Çok sevdiği ve hayatında ilk etkilendiği kişi olan ağabeyi İhsan Yücel'in etkisiyle henüz ilkokul üçüncü sınıftayken şiir yazmaya başlayan Yücel, şiir yazma serüvenini Galatasaray Lisesinde çok kıymet verdiği Türkçe öğretmeni Necdet Kut'un onu düzyazıya yönlendirmesiyle sonlandırır. Hocasının verdiği öğüt için, "*Yaşamımın boyunca bana verilmiş öğütlerin en iyisinin, en yararlısının da bu olduğunu düşünürüm.*"¹⁴cümlesini kurarak verdiği karardan memnuniyetini de belirtir.

Öykü yazmaya 1950'den önce başladığını dile getiren Tahsin Yücel'in yayımlanan ilk öyküsü, "*Dert Çok Hem Dert Yok*" 'tur. Sait Faik'in tavsiyesiyle ve Yaşar Nabi Bey'in de kabulüyle yayımlanan *Uçan Daireler*, 1954 yılında Varlık'ta yayımlanan ilk öykü kitabıdır. 1955'te yayımlanan ve bende özel bir yere sahip diye bahsettiği *Haney Yaşamalı*, Sait Faik Hikâye Armağanı'nı alan yapıtıdır. Yücel, öykücülüğümüze katkı sağlayanlardan bahsederken şu ifadeleri kullanır:

"Önce halk yazınımız, masallarımız var. Kendisinden yararlanmış olalım, olmayalım, Dede Korkut çok büyük bir öykücü. Sonra, yakın dönemlere gelirsek, Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, Sabahattin Ali, Sait Faik, Orhan Kemal, Oktay Akbal, Haldun Taner, Mehmet Seyda bizim kuşaktan önceki öykücülüğümüzün köşe taşları. (...) Ama öykücülüğümüz üzerindeki en belirleyici etkinin Sait Faik'in etkisi olduğunu sanıyorum."¹⁵

¹⁴ Özkan, a.g.e., s. 34.

¹⁵ A.e., s. 124.

Öykülerinde daha çok taşradan bahsetmekle birlikte büyük kentten de söz eder. İzlenimci bir bakışın egemen olduğu öykülerinde asıl önemli olan; bir durumu, bir düşünceyi, bir insanı yansıtabilmektir.¹⁶

Çok yönlü bir edebiyatçı olduğundan bahsettiğimiz yazarımız, çeviri alanında da edebiyatımız için önemlidir. Varlık yayınevinde başlayan çeviri serüveni, uzun yıllar devam eder. Malraux, Perrault, Andersen, Zweig, Gide, Camus, Balzac gibi yazarlardan çeşitli alanlarda yapıtları edebiyatımıza kazandırır.¹⁷

Dönemin önemli çevirmenlerinden Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyüboğlu, çevirinin akıcı bir Türkçe'yle yazılmasının ve çeviri kokmamasının gerektiğinden bahsederken Suut Kemal Yetkin daha çok metne bağlı kalınması gerektiği fikrindedir. Tahsin Yücel de Suut Kemal Yetkin ile aynı görüştedir ve çeviriyle ilgili düşüncelerini şöyle izah eder:

“Çeviri, kendi kokusundan da kopmamalı, çünkü ister istemez yabancı bir kültürün ürününü kendi dilimize, kendi dilimize, kendi kültürümüze aktarıyoruz. Evet, elden geldiğince akıcı bir Türkçe'yle, doğru çevirmek gerekir. Cümlelerin düzgün olması gerekir. Ama yazarın özelliklerini de vermeye çalışmak gerekir.”¹⁸

Öyküleri ve çevirileri dışında deneme ve eleştiri de yazarımızın uğraş alanlarındandır. Bu yapıtların konusunu genel olarak yazın, dil, ekin oluşturmakla beraber yazılarında politikaya, toplumsal olgulara ve dönüşümlere de değinmektedir. Yazınsal ve düşünsel söylemin dönüştürücü etkisi olduğunu düşünen Yücel'in yazın konusundaki fikirleri düşünülmeye değerdir.

¹⁶ Öyküleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Semih Gümüş- Feridun Andaç, “Benim İçin Yazın, Bireyden Bireye Bir İletişimdir”, s. 27.

Tahsin Yücel'in öykü anlayışı için bkz. Şenol Danışman, **Toplumsal Eleştiri ve Tahsin Yücel'in Öykü Kişileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu 2017, s. 4-6.

¹⁷ Hikmet Altınkaynak, **Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler**, Hürriyet Kitap, 2018, s. 934.

¹⁸ Yurdanur Salınan- Müge Gürsoy, “Tahsin Yücel ile Çeviri Üzerine”, **Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze”**, s. 235.

“Kişilerin gerçeği kavramasını, soru sormasını, yolunu kendi başına, düşünüp arayarak bulmasını sağlar. Hiç kuşkusuz, yazınsal ve düşünsel söylem gazete ve televizyon söylemleri gibi çabuk etkimez, bir çırpıda geniş kitlelere ulaşmaz. Bununla birlikte, sonuçları hemen ortaya çıkmasa bile, yazının dönüştürücü bir gücü vardır. Önce bireyler üzerinde, sonra, yavaş yavaş, toplumun belirli kesimlerinde.”¹⁹

Denemeyi, düşünen ve düşünmek isteyen kişinin vazgeçilmez yol arkadaşı olarak tanımlayan yazarımız, 1950’lerden itibaren deneme yazmaya başladığını ve nerdeyse anlatı kadar deneme kaleme aldığını belirtir. İlk deneme kitabı *Yazın ve Yaşam* 1975’te yayımlanan Tahsin Yücel’in toplamda sekiz deneme kitabı bulunur.²⁰

Denemeleri kadar eleştiri yazmamış olsa da bu alandaki ilk çabaları Fransız Dili ve Edebiyatı bölümüne asistan olduğu 1961 yılında başlar. Yücel’in de ifade ettiği üzere, göstergebilimin öncüsü ve kendisine de pek çok konuda, özellikle göstergebilim alanında ufuk olacak olan Julien Greimas ile tanışması ona eleştirel yazının kapılarını açar. 1991 yılında *Eleştirin ABC’sini* yazar. “Ben kendimi eleştirmen olarak görmem”²¹ diyen Tahsin Yücel, çalışmalara eleştirel deneme denmesini uygun bulur. Metni dil/ anlam/ anlatım ve düşünce boyutuyla ele almaktan yanadır.

Tezimizin ana ögesi olan yazarımızın romanları ise, en önemli uğraş alanlarından birini teşkil eder. Tahsin Yücel, gençlik yıllarından itibaren roman yazmayı hayal eder, birtakım denemelere de girişir. Ancak romanın bilgi ve deneyim gerektiren bir alan olduğunu bildiğinden yapmış olduğu tüm çalışmaları yırtar. Romana geçiş sürecinin biraz daha sonraki bir vakte kalmış olmasını, yazın yaşamının yönelimini o dönemler Varlık Yayınları’nın belirlemiş olmasına bağlar. O dönemin belirlenmiş yaygın türü öykü olduğundan, haliyle roman yazmayı da ertelemek zorunda kalmıştır.

¹⁹ Özkan, a.g.e., s. 166.

²⁰ Yazmış olduğu denemeler: *Yazın ve Yaşam* (1975), *Yazının Sınırları*(1982), *Tartışmalar* (1993), *Yazın, Gene Yazın* (1995), *Alıntılar* (1997), *Söylemlerin İçinden* (1998), *Salaklık Üstüne Deneme* (2000), *Yüz ve Söz* (2003)

²¹ Feridun Andaç, “Eleştirel Söylemin Dili”, *Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze*, s. 199.

Öyküden romana geçişi ise planlı bir süreç olarak ilerlemeyip doğal bir biçimde gerçekleşir. Roman olarak gördüğümüz yazılarının bir kısmını öykü olarak tasarlamış olan Yücel, öykü sınırının aşıldığını fark edince onları romana çevirir:

“Peygamber’in Son Beş Günü’nü Aykırı Öyküler’de yer alacak, uzunca bir öykü olarak tasarlamıştım; daha yazmaya başlamadan, bir roman tasarlamış olduğumu ayımsadım. Bıyık Söylencesi’ne de bir iki gün günde yazılıp bitirilecek bir öykü diye girişecektim, ama daha ilk satırlarda bir romana başladığımı anladım (...).”²²

Tahsin Yücel’e göre yazın, bilhassa yazma edimi bir yaşam biçimidir. Son yıllarda kimi yazarlar için yazının sadece oyun anlamına geldiğinden bahseden Yücel, kitapta kullanılan her kelimenin yazarıyla bir bağ kurduğunu dile getirir. Kimi zaman bu sözcükler eğlendirirken kimi zaman acı çektirir ancak hiçbir zaman salt bir oyun amacı taşımaz. “Oyun bir yana, yazmak, birçok gerçek yazar için yalnızca bir yaşam biçimi olarak bile kalmaz, yaşamın yönünü belirler.”²³ Yazarlığın toplumsal bir süreç olduğunu düşünen Yücel, yazarın ne olduğuyla ilgili şu ifadelerle yer verir:

“Denilebilir ki yazar iktidarın karşısında, patronun karşısında, güncelin, ünün, paranın, herkesin, her şeyin karşısında diz çökmeden, ayakta yazan kişidir. Karşısında, yanında, varlığından bile habersiz, ama hep ayakta. Bu yüzden olacak, dün olduğu gibi bugün de, soytarıların tüm saraylarda küçümsenmeyecek bir yeri bulunmasına karşılık, güç ve düzen gerçek yazarı her zaman düşman bilmiştir.”²⁴

Romanlarında da bu tavrı görürüz. Siyasi olaylara, ideolojiye bağlı olarak yaşanan haksızlıklara, özgürlüklerin kısıtlanmasına, adaletin işlemeyişine, işçinin ve emeğin sömürülmesine, toplumun çürümüşlüğüne, aydın kesiminin yozlaşmasına hiç

²² Feridun Andaç, “Roman Yazmak, Romanı Düşünmek”, **Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze”**, s. 95.

²³ Tahsin Yücel, **Yazın, Gene Yazın**, İstanbul, Can Yayınları, 2015, s. 99.

²⁴ **A.e.**, s. 101.

çekinmeden romanlarında yer verir. Bunu *Vatandaş*'ta Vatandaşa ayakyollarına yazılar yazdırarak, *Peygamberin Son Beş Günü*'nde haksız tutuklanmaları ve siyasal olayları Rahmi ve torunu Nâzım üzerinden işleyerek, *Yalan*'da aydınların sorgusuz sualsiz bilgileri kabul edişini Yusuf Aksu'nun kuramı üzerinden göstererek, *Gökdelen*'de ise adalet sisteminin çöküşünü Can Tezcan ve dönemin siyasileri üzerinden belirterek işler. Bunları kaleme alırken yazarın nasıl olması gerektiğinde vurguladığı gibi şöhretin, iktidarın kısacası gücün karşısında dimdik ayakta durur vaziyettedir.

Sabri Yaşar, “Tahsin Yücel Adının Çağrışımları” başlıklı yazısında Yücel'in bir yazar ve aydın olarak korkusuzluğunu çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur:

“Aydın çalışkanlığı... Aydın korkmazlığı... Çoğunluğun sustuğu, konuşanın da çarpık çurpuk eveleyip geveleyerek konuştuğu konularda bilinç bulanıklığına, geçici moda söylemlere, çevremizi saran aydın suskunluğuna ya da döneçliğine kapılmadan, eğilmez bükülmez bir dirençle, hiç yalpalamadan hep doğruyu konulabilmek; bundan kaçınmadan doğruyu söyleyebilmek.”²⁵

Tahsin Yücel, toplumu da bireyi de romanlarında işlemeyi başarmış bir yazardır. Onun romanlarında toplumsal ve siyasal meseleleri, toplumun yozlaşmasını, değer kayıplarını kısacası dikkat çekilmesi gerektiğini düşündüğü olayları görürüz. Tamamen toplumdan soyutlanmış bir yapıtının olduğunu söylemek zordur. Bireyin ruhsal çatışmalarını dahi işlerken bu çatışmanın kaynağına gittiğimizde yine topluma ait sorunlarla karşılaşırız. Bununla beraber bireyin yaşadığı yabancılaşma, yalnızlık ve değişim, cinsiyet eşitsizlikleri, ötekileştirme gibi konular da romanlarında görülmektedir. Tahsin Yücel, bununla ilgili Feridun Andaç'a şu ifadeleri kullanır:

²⁵ Sabri Yaşar, “Tahsin Yücel Adının Çağrışımları”, *Çağdaş Türk Dili Dergisi: Tahsin Yücel Özel Sayısı*, Sayı: 389, Ankara, Temmuz 2020, s. 332.

“Kentlileşme olgusuyla sıkışıp kalan, tekilleşme halinden birey olma durumuna geçişin sanrılarını yaşayan birey (Mutfak Çıkmazı, Vatandaş, Dönüşüm) nasıl ki ilk alıntılarına konu oluyorsa; ülkenin geçirdiği siyasal toplumsal süreç de (Peygamberin Son Beş Günü, Bıyık Söylencesi) romanlarının ana eksenini oluşturmaya başlıyordu. Toplumdaki çözülme/ yabancılaşma/ yozlaşma, derin yarılma ve gösteri toplumunun bir parçasına dönüşme hali (Kumru ile Kumru, Gökdelen, Sonuncu) ister istemez onun dünyasında yeni biçimle/bakışla anlam bulacaktır.”²⁶

Toplumda kabul görülen değerler dönemin şartlarına, zamana, mekâna ve daha pek çok unsura göre değişebilmektedir. Ancak bu değerler her bireyde aynı şekilde değişikliğe uğramadığından bireyler arası çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yücel’in de romanlarında bu çatışmaları ahlâki, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan görmemiz mümkündür. Geleneksel değerlerin bireylere yüklediği baskılar, uzama bağlı olarak farklılaşan değerlerin bireyde ortaya çıkardığı sorunlar ve değişiklikler, ideolojik olarak yaşanan fikir çatışmaları, iktisadî durumlara bağlı olarak ortaya çıkan sınıf çatışmaları, toplumda ahlâki değerlerin kaybıyla görülen yozlaşma Yücel’in romanlarında sıklıkla karşımıza çıkan konulardandır.

Tahsin Yücel dediğimiz zaman şüphesiz aklımıza gelen şeylerden biri de onun dil ile ilgili fikirleridir. Yapısalcılık bağlamında epeyce dilbilim yapıtı okuduğunu dile getiren Yücel, okuduğu kitaplar ve yazarlar²⁷ ışığında *Dil Devrimi*’nde, daha sonra da *Dil Devrimi’nin Sonuçları*’nda dil devrimimize dilbilimsel açıklamalar getirmiştir. Yücel, Atatürk’ün yapmış olduğu dil devrimine daima sadık kalmış, saray dili karşısında kendi anadilini savunmuştur. Feridun Andaç’la yaptığı söyleşide yeni dil anlayışının savunucusu olmasının nedenleri sorulduğunda ifadeleri nettir:

“(…) bizim dil devrimimizin temel amacı Türk halkına kendi dilini geri vermek olmuştur. (...) Dil devrimi Türkçeden yola çıkarak bir yazı, bir ekin dili oluşturmaya

²⁶ Feridun Andaç, “Geliştirdiği Anlatıcı Bakış’ın Bir Söylen Anlatıcısı Olarak Tahsin Yücel”, **Söylem, Söylen, Yazın “Tahsin Yücel’e Armağan”** s. 81.

²⁷ Yücel, dilbilim konusunda Saussure’ü, Benveniste’i, Hjelmslev’i, Martinety’yi okumuş, özellikle Saussure ışığında ilerlemiştir. Dilbilim ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Yücel, “**Yapısalcılık**”, s. 25-63.

yönelir. Bunu da büyük ölçüde başarır. 1920’lerde Türkiye’de okur yazar oranının yüzde beşi bulmadığı her okur yazarın da Bâki efendiyi anlamadığı göz önüne alınırsa, böylece yitirildiği öne sürülen yazınsal ve ekin sel değerlerin de hiçbir zaman halkımızın öz değerleri olmadığı söylenebilir.”²⁸

Dile bu denli önem veren yazarımızın kendi eserlerinde olduğu gibi bir yazın yapıtında da en temel gördüğü öge, dildir. Ülkemizde en yaygın sözcükleri dahi bilmeyen, dillerini tanımayan ve kendi dillerinde doğru düzgün tümce dahi kuramayan romancıların, öykücülerin olduğundan bahseden Yücel, bu insanların dili yalnızca birer araç olarak görmelerine anlam veremez. Ona göre mesele sadece bir romanın içeriğini oluşturmak değildir çünkü yazındaki dil bozursa nesnesini de ister istemez çarpıtır. ²⁹ Romanlarına baktığımızda da yalın ve eleştirel bir dil kullandığını görürüz.

Kurguya önem veren Yücel, biçimsel özellikleri daha çok ikinci planda tutar. Yazdığı romanlarda biçimsel olarak bir farklılık getirme gayesinde olmadığı açıkça görülür. Ancak ne kurgu olarak ne de içerik olarak romanın sınırının olmadığını da dile getirir ve yazının işlevini, “dünyayı ve insanı sorgulamak, gerçeğin değişik yüzlerini görmenin ve göstermenin, en azından sezdirmenin yollarını araştırmak”³⁰ olarak ifade eder. Bununla beraber romanlarından birebir bir gerçeği³¹ yansıtmak, görüneni yazarak okura yön vermek gibi bir amacı da olmamıştır. Elbette gerçekten tamamen kopmamıştır fakat oluşturduğu gerçeği kurmacanın içine yerleştirmiştir. Yazılan şey her ne kadar gerçek olsa da özünde kurmaca olduğundan, bir yazarın tarihçi veya bir toplumbilimci olarak görülemeyeceğini düşünür. Yazar daima –mış gibi olanları anlatır, bu gerçeklik sadece yapıtta okuyabileceğimiz türden bir

²⁸ Feridun Andaç, “Dilin Rengi, Dilcinin Sözü”, *Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze”*, s.220.

²⁹ A.y., s. 55-63.

³⁰ Andaç, “Roman Yazmak Romanı Düşünmek”, *Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze”*, s. 98.

³¹ Tahsin Yücel, *Yazın Gene Yazın* adlı deneme kitabının “Yazının Çevresinde” başlıklı yazısında romanda gerçeklik konusuna değinmiştir. Yücel’e göre, gerçekliği kavramak ve iletmek isteyen yazın adamı her ne kadar gerçeği iletse de “kurmaca” bir yapıt ortaya koymaktadır. Bir şiir ya da roman, yüzde yüz gerçek bir olayı, kahramanı yansıtsa dahi kurmaca bir düzlemedir. Bundan dolayı bilimsel bir yapıtta bilgilerin doğrulanması beklenirken; yazınsal söylemde anlatılan olayların gerçeğe uyması değil birbirleriyle tutarlı olmaları beklenir.

Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Yücel, *Yazın Gene Yazın*, İstanbul, Can Yayınları, 2005, s. 15- 27.

gerçekliktir. Kendimizi kahramanla özdeşleştirebiliyor olsak dahi okuduklarımız Yücel'in de ifade ettiği gibi tekil bir benzerliktir. Çünkü yazar, gerçekliğe özgünlüğü ekleyerek romanını okura sunar.

Tahsin Yücel, romanlarında mekân unsurunu³², anlatacağı olayın içeriğini, kahramanların ruhsal durumlarını, iletmek istediği mesajı aktarabilmek için etkili bir şekilde kullanmıştır. *Bıyık Söylencesi* dışında, romanları genel olarak kentte geçer. Kentte geçmesine karşın, romanlarının çoğunda göçle birlikte köylerinden kopup şehre gelen insanların varlığı dikkat çeker; *Mutfak Çıkmazı*'nda İlyas, *Vatandaş*'ta Şaban Baş, *Yalan*'da Sivaslı Cemile, *Kumru ile Kumru*'da Kumru ve eşi. Genel itibariyle onun romanlarında mekân, toplumsal ve bireysel anlamda yaşanan çatışmaların bazen nedeni bazen de kaçış yoludur.

Yücel'in romanlarında sıklıkla karşımıza çıkan duygu, tutkudur. Roman kahramanlarının kimi zaman bir nesneye kimi zaman bir eyleme tutkuyla bağlandıkları, zamanla da benimsedikleri tutkudan kopamadıkları görülmektedir. İlyas Divitoğlu yemek yapmaya, Şaban Baş ayakyollarına yazılar kaleme almaya, Cumali Kırıkçı bıyığına, Yusuf Aksu dil kuramına, Kumru nesnelere, Temel Diker İstanbul'u gökdelenlerle donatmaya, Selami Harici ise yazacağı kitaba tutkuyla bağlanan kahramanlardır. Fatih Yalçın'a göre, kahramanlardaki bu tutkular onları yabancılaştıran etkilere sahiptir. Nedret Öztokat, Yücel'in kahramanlarının tutkulu hallerini şöyle ifade etmiştir:

“Değişik bir tutsaklığı vardır kahramanlarının. Kendilerini kaptırdıkları olaylar ve var olma tutkuları çoğu kez bireysel bir söylenceye hapseder kurmaca kişileri. Aklın uzaklaşmasıyla tutkunun deliliğe dönüşmesi ele ele verir, toplumsal yazgı da o zaman okura bu kurmaca evrenin değişmez ögesi olarak kendini gösterir.”³³

³²Tahsin Yücel'in romanlarında mekân unsuru için bkz. Fatma Doğanay, “**Tahsin Yücel'in Romanlarının Yapı ve Tema Bakımından İncelenmesi**”, (Dan: Tarık Özcan), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, s. 90-105.

³³ Nedret Öztokat Kılıçeri, “Tahsin Yücel'in Bakışıyla Toplum, Dil, Kültür”, **Çağdaş Türk Dili Dergisi**, s. 268.

“İncecikten alaylı bir anlatım”³⁴ olarak nitelendirdiği ironi romanlarında sıklıkla görülmektedir. İroniye³⁵, salaklık ve saldırganlık karşısında alay etmek için başvurmayan Yücel, “*benim yazdıklarımda alay saldırı alayı değil, savunma alayıdır*”³⁶ diyerek tavrını ortaya koymuştur. Bahadır Gülmez’e göre, Tahsin Yücel ironiyi kullanarak okuru uyanık tutmak ister. Bu şekilde okurun zekâsına da seslenme fırsatı yakalar.³⁷

Yazına ve yazı yazmaya tutkuyla bağlı olan Tahsin Yücel, romanların kendisine hissettirdiklerini şöyle dile getirmiştir:

“Elli yılı aşkın bir süredir okuduğum romanlar, tıpkı görüp tanıdığım, dostluk ettiğim ya da uzaklaştığım insanlar gibi, yaşamımın birer parçasıdır, kimi binde bir yeniden çıkar ortaya, kimi sürekli belli eder varlığını. Roman yaşam değildir, ama okuduğum – ve, elbette, sevdiğim – romanların kişileri ve oluntuları benim yaşamımın içinde yaşamdan pek ayrılmaz.”³⁸

1.1. Eserleri ve Aldığı Ödüller

1.1.1. Eserleri

Öyküler

Uçan Daireler, Varlık Yay., İstanbul, 1954

³⁴ Andaç, **a.g.y.**, s. 98.

³⁵ Daha detaylı bilgi için bkz. Oğuz Öcal, **Tahsin Yücel’in Romanlarında Bireyin Dramı, Yapı ve İroni**, Akçağ Yayınları
Fatih Yalçın, “**Tahsin Yücel’in Romanlarında Yabancılaşma ve İroni**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.

³⁶ Andaç, **a.y.**, s. 98.

³⁷ Bahadır Gülmez, “Tahsin Yücel Dizini”, **Söylem, Söylen, Yazın “Tahsin Yücel’e Armağan”**, s. 47.

³⁸ Özkan, **a.g.e.**, s. 129.

Haney Yaşamalı, Yenilik Yay., İstanbul, 1955; Milliyet Yay., 1981; Can Yay., İstanbul, 1991

Düşlerin Ölümü, Ataç Yay., İstanbul, 1958

Yaşadıktan Sonra , Yankı Yay., İstanbul, 1969

Dönüşüm, Bilgi Yay., Ankara , 1975

Ben Ve Öteki, Ada Yay., İstanbul,1983; Can Yay., 1989-1997

Aykırı Öyküler, Can Yay., İstanbul. 1989

Komşular, Can Yay., İstanbul, 1999

Romanlar

Mutfak Çıkmazı, Varlık Yay., İstanbul, 1960; Remzi Kitabevi, 1991

Vatandaş, Bilgi Yay., İstanbul, 1975; Can Yay., İstanbul, 1995

Peygamberin Son Beş Günü, Can Yay., İstanbul, 1992, 1993, 1994, 1998, 1999

Bıyık Söylencesi, Can Yay., İstanbul, 1995

Yalan, Can Yay., İstanbul, 2002

Kumru ile Kumru, İstanbul, 2005

Gökdelen, İstanbul, 2006

Sonuncu, İstanbul, 2010

Denemeler

Yazın Ve Yaşam, Çağdaş Yay., İstanbul, 1976;Yol Yay., İstanbul , 1982

Yazının Sınırları, Adam Yay., İstanbul. 1982;Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999

Tartışmalar, Yapı Kredi Yay, İstanbul, 1993, 1999

Yazın , Gene Yazın, Yapı Kredi Yay., İstanbul.1995

Alıntılar, Yapı Kredi Yay ., İstanbul , 1997

Söylemlerin İçinden , Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1998, 1999

Salaklık Üstüne Deneme, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2000

Yüz ve Söz, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003

Masallar

Anadolu Masalları, Varlık Yay., İstanbul, 1957, 1961, 1964; Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, 1997, 2003

İncelemeler

Dil Devrimi, Varlık Yay., İstanbul, 1968; Dil Devrimi ve Sonuçları (adıyla), TDK, Ankara, 1982; İyi Şeyler Yay., İstanbul, 1997 L'Imaginaire de Bernanos ,İÜEF, İstanbul, 1969

Figures et Messages dans la Comedie Humaine, Maison Mame, Tours, 1972(İnsanlık Güldürüsü'nde Yüzler ve Bildiriler, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1997)

Anlatı Yerlemleri, Ada Yay., İstanbul, 1979; Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1993, 1995

Yapısalcılık , Ada Yay., İstanbul, 1982; Yapı Kredi Yay ., İstanbul,1999

Eleştirinin Abecesi , Simavi Yay., İstanbul, 1991

Derlemeler

Yazı Ve Yorum (Roland Barthes Seçkisi),Metis Yay., İstanbul , 1990, 1991

Çeviriler

Taraskonlu Tartarin (A. Daudet), 1954

Usta İşi (S. Zweig), 1954

Malezya Tılsımı (S. Maugham), 1954

Amok (S. Zweig), 1954

Yarına Dönüş (S. Undset), 1954

Genç Kızlar (H.de Montherlant), 1955

Yeryüzünde Bir Yolcu (J. Green), 1955

Geçmiş Günler (F.Carco), 1955

Kadınlara Acıyın (H. de Montherlant), 1955

Kanathılar (L'Equipage)(J. Kessel), 1955

Güzel Kadın Meyhanesi (R. Dorgeles), 1955

Kedinin Masalları (M. Ayme), 1955

Bir Adam Öldü (J. Romain), 1955

Bir Horoz Öttü (H.Melville), 1955

Kolej Yılları (V.Larbaud), 1955

Kan (C. Malaparte), 1955

İyilik Şeytanı (H.de Montherlant), 1955

Büyük Sürü (J. Giono), 1956

Taşralı Kız (A. Moravia), 1956

Kaz Baba(M. Ayme), 1956

Katil (G. Simenon), 1956

Kül Kedisi(C.Perrault), 1956

Ya Gerçek Olsaydı (R.Dorgeles), 1956

Cüzamlı Kadınlar (H. de Montherlant),1956

Duvargeçen (M. Ayme), 1956

Madame Bovary (G. Flaubert), 1956, 1960, 1967

Evlilik (A. Moravia), 1956, 1965

Tehlikeli Geçit (S. Maugham) , 1957

Vatikan'ın Zindanları (A. Gide), 1966

Kartopu (G. De Maupassant), 1958

Colomba (P. Merime), 1958

Dünya Nimetleri (A. Gide), 1959, 1963

Kadın ve Kukla (P. Louys), 1959

Kırmızı Zambak (A. France), 1959

Kaçak (G. Simenon), 1959

Uzaktan (Colette), 1959

Sapho (A. Daudet), 1959

Ayrı Yol (L'Immoraliste), 1960

Yeni Nimetler (A. Gide), 1960

Bella (J. Giraudoux), 1960

Diktatörün Karısı (A. Moravia), 1960

Ölümden Acı (D. de Maupassant), 1960

Swann'ın Bir Aşkı (M.Proust), 1961

Eugénie Grandet (H. de Balzac), 1961

Goriot Baba (H. de Balzac), 1965, 1967

Bekarlar (H de Montherlant) , 1962

Vadideki Zambak (H.de Balzac), 1962, 1968, 1976

Kalpazanlar (A. Gide), 1963

Kamelyalı Kadın (A. Dumas), 1993

Kadınlar Okulu (A. Gide), 1967

İnsanların Dünyası (A.de Saint-Exupery), 1970

Yeşil Kısrak (M. Ayme.), 1970

Yaban Düşünce (C. Levi-Stratuss) 1984

Eleştiri Kuramları (J. C. Carloni J.C.Filloux), 1984

Sisyfhos Söyleni (A. Camus), 1974

Başkaldıran İnsan (A. Camus), 1967

İklimler (A. Maurois), 1967

Politika ve Propaganda (J.M. Domenach), 1969, 1995

Becket (J. Anouilh), 1984

Sinekler (J.P. Satre), 1985

Yazının Sıfır Derecesi (R. Barthes), 1989

Çağdaş Söylemler (R. Barthes), 1990

Bir Aşk Söyleminden Parçalar (R. Barthes), 1992, 1993, 2000

Zazie Metroda (R. Queneau)

Dostum Pierrot (R. Queneau)

Tersi ve Yüzü (A. Camus), 1991

Eupalinos ve Öteki Söyleşimler (P. Valery), 1992

Andersen Masalları (H. C. Andersen), 1992, 1994

Kısa Düzyazılar (M. Tournier), 1993

Locus Solus (R. Roussel), 1994

Yaz (A. Camus), 1994

İlk Adam (A. Camus), 1994, 1999

Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar(A. Camus), 1995

Sürgün ve Krallık (A. Camus) , 1996

Altenburg'un Ceviz Ağaçları (A. Malraux), 1996

Paris Sıkıntısı(C. Baudelaire), 1961

Kral Salamon'un Bunalımı (E. Ajan), 1985, 1998

Kale(A.de Saint-Expury), 1999

Sevgili (M. Duras), 1986, 1992

Bilirbilmezler (Bouvard ile Pécuchet), (G. Flaubert), 1990

Hastane Günlüğü (H. Guibert), 1992

Tolstoy'un Yaşamı (R. Rolland), 1995

Göstergeler İmparatorluğu (R. Barthes), 1996

Zebrail (A.Jardin), 1998

En Uzağından Unutuşun (P. Modiano), 1998

1.1.2. Aldığı Ödüller

1. *Haney Yaşamalı* ile 1956 Sait Faik Hikâye Armağanı.
2. *Düşlerin Ölümü* ile 1959 Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü.
3. *Yaban Düşünce* ile 1984 Azra Erhat Çeviri Yazını Üstün Hizmet Ödülü.
4. *Peygamberin Son Beş Günü* ile 1993 Orhan Kemal Roman Ödülü.
5. Fransız Hükümetince ‘‘Palme Académiques’’ nisanının ‘‘Commandeur’’ derecesi 1997.
6. *Söylemlerin İçinden* ile 1999 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü.
7. *Komsular* ile Dünya Kitap 1999 Yılın Kitabı Ödülü.
8. *Söylemlerin İçinden* ile 1999 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü.
9. *Yalan* ile 2003 Yunus Nadi ve Ömer Asım Aksoy Roman Ödülü.
10. *Gökdelen* ile 2007 Balkanika Ödülü

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEĞER KAVRAMI VE DEĞERLER ÇATIŞMASI

2.1. Değer Kavramı

Değer, pek çok disiplin tarafından tanımlanmaya çalışılan, yorumlanan ancak tek bir tanıma sığdırılamayan bir kavram olmuştur. Değer nedir? Değerden kast edilen herkesin uygun bulduğu kabuller midir? Veya değeri oluşturan toplumsal ve bireysel olgular mıdır? Buna benzer soruların daha çok sıralanabileceği bu kavramla ilgili tanımları ve görüşleri inceleyerek açıklamaya çalışacağız.

Türkçe Sözlük'te değer kelimesi, “*Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet*” olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik açıdan, “*Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör*” olarak tanımlanır. Sosyal anlamda ise, “*Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü*”

¹ olarak tanımlanır.

Orhan Hançerlioğlu ise hem Ruhbilim hem de Ekonomi Sözlüğünde yer verdiği kavrama, ekonomik açıdan şu tanımları yapar: “*İnsan emeği... Metafizik ekonomi anlayışına göre değer, bir şeyin yararlıdır. Ekonomik değer, kullanma değeri değil, değiştirme değeridir.*”² Harun Tepe ise değeri şöyle tanımlar:

“Değer bir şeyin değeridir hep, o şeyin bir çeşit özelliği, onun aynı türden şeyler arasındaki yeridir. İnsanın değeri, insanın diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel

¹ **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 607.

² Orhan Hançerlioğlu, “*Değer*”, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 52.

durumu ve durumun sonucu olarak sahip olduğu kimi haklardır, kısacası insanın varlıktaki özel yeridir, onun değeri oluşturan.”³

Hilmi Ziya Ülken, değer kavramının hakikat ve varlık kavramları ile beraber felsefenin üç esaslı problemlerinden biri olduğunu söyler. Hayatımızın her noktasında bir hakikat arar, bir şeyi değerlendirir veya şeylerin var olup olmadığı ile ilgileniriz. Bir önermenin doğru veya yanlış olması fark etmeksizin bir değer ifade edip etmediğı ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade eder:

“Bir şey değerli olmaksızın doğru veya yanlış olabilir. Bir üçgenin açılarının toplamı yüz seksen derecedir; iki nokta arasında en kısa yol doğrudur, vb. gibi hükümler doğru birer hükümdür. Fakat değer ifade etmez. Gerçi bir anlamda değer ifade ederler: Hocanın dersinde öğrencilere bir şey kazandırması bakımından bir değerdirler, ancak kendi başlarına bir değer değildirler.”⁴

Ahmet Cevizci’nin değer tanımını ve kavramını yorumlayışına bakacak olursak:

“Ahlak ya da değer felsefesinde, olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya, belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve eylemleri olan özneye ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeye belirlenen tavır, öznenin, olana, olguya yüklediğı nitelik. Değer, bir ölçüt olarak, olanla olması gereken ayrımını içerir ve her zaman olumlu ya da olumsuz bir şey olarak görünür. Öte yandan, tüm değerler, değer biçme tarzı ve biçtiğı değer doğru olmayabileceğı için, tavrı zorunlu olarak kabul edilmek durumunda olmayan değer biçici bir öznenin nesne ya da olguyla olan ilişkisini içerdiğinden tartışmalı olabilir.”⁵

³ Harun Tepe, “Değerler ve Değer Bilgisi”, **Bilgi ve Değer: Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Şahabettin Yalçın), Vadi Yayınları, Kasım 2002, s. 346.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, **Bilgi ve Değer**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2016, s. 197.

⁵ Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999, s. 201.

Değer kavramını bilgi ile ilişkilendirerek yorumlayan Atilla Erdemli, bu ilişkide bazı sorunların varlığından bahseder. Bunlardan ilki öncelik sorunu iken, ikincisi iki kavramın etkinliği ile ilgilidir. Öncelik sorunu için, düşünce bakımından bilginin daha merkezde olduğu aşikâr iken, bilgi ve değer yaşam alanına girdiğinde değer bilgiye üstün gelmeye başlar. Örneğin; bir davranışa ahlâki olarak “iyi” dediğimizde bunun bilgisel biçimi ile ilgilenmeyiz, onun yansıttığı değer ile ilgileniriz. Etkinlikleri bakımından ise, yaşamamızda sanatsal, kuramsal, dinsel pek çok bilgiye sahibizdir. Çoğu zaman doğru bilgi de yararlı olarak kabul edilmektedir. Ancak her yararlı bilginin bir değer taşıyıp taşıyamadığı hakkında kesin bir yanıt verilememektedir.⁶

Schwartz ise insanların olayları, politikaları, eylemleri değerlendirmesinde yararlandığı on temel değer olduğundan bahseder. Bu temel değerler genellikle her kültürde, toplumda bulunan ana değerlerdir. Belirlediği on temel değer, “güç, başarı, hazcılık, teşvik, öz-yönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyum ve güvenlik olarak sıralanmaktadır.”⁷

Toplumlarda kabul görmüş olan değerler; kendi kendine anlam yükleyebilen, yüklediği anlamları toplumun geneline ulaştırabilen ve kabul alan kavramlar değildir. Değere istenilen ve uygun görülen işlevi yükleyen, şeylere değer veren yahut onu değersiz gösteren insandır.⁸ Dolayısıyla insanın değer biçmediği, iyi veya kötü olarak ayırmadığı her şey özünde belli bir değere de sahip değildir.

Değerlerin kime göre iyi veya kötü olarak nitelendirildiğini çözebilmek pek kolay değildir. Bu noktada Zygmunt Bauman’ın *Sosyolojik Düşünmek* adlı eserinde sorduğu sorular önemlidir:

⁶ Atilla Erdemli, “Yaşama Sorunu Bakımından Bilgi- Değer Bağlamı”, **Bilgi ve Değer: Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri**, s. 222, 223.

⁷ Aktaran: Aynur Köse, “Değer ve Siyaset İlişkisi: 22 Temmuz 2007 Üzerine Bir Değer Analizi”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, C. 3, S. 12, 2016, s. 4.

⁸ Sabri Büyükdüvenci, “Değer’in Değeri Üzerine”, **Bilgi ve Değer: Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri**, s. 252- 253.

“(...) her şeyden önce, benim değerlerim nasıl oluşurlar? Neden bazı amaçlara değer verirken, ötekilere itibar etmem ya da onları küçümserim? Bu değerler benim özgür seçimime mi bağlıdır? Onları iradi olarak alabilir ya da kenara atabilir miyim?”⁹

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki hiçbirimiz dünyaya değerlerin bilincinde gözlerimizi açmayız. Kendimizden yaşça büyüklere saygı gösterilmesi gerektiği, yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmemiz gerektiği gibi daha evrensel diyebileceğimiz değerlerin hiçbirine doğduğumuz anda hakim değilizdir. Dolayısıyla zamanla tüm bu değerleri öğrenir, benimser veya benimsemeyiz. Bize öğretilen değerleri ve buna bağlı olarak gerçekleşen eylemlerimizi kimi zaman alışkanlık haline getirdiğimiz için yaparız. Bu alışkanlıkların özünde de geleneğin yattığını söylemek pek yanlış olmaz. Geleneksel kalıpların öğrettiği değerler eylemlerimize yön verirken bazen bu değerleri toplumdan dışlanmamak, bazen aileden tepki çekmemek adına özgür iradenin dışında kabul eder ve sorgulamayız. Ancak zamanla değerlerin kabul görünürlüğü değişebilir, önceden değer biçilmeyen bir duruma değer atfedilebilir.

İyi/ kötü, doğru/ yanlış gibi kalıpları insanlar belirlediğinden ve değerlerin duygulara bağlı olarak değişiklik göstermesinden dolayı değer yargıları kişiden kişiye, toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, bizim toplumumuzda yaşlılarımızı huzurevine yerleştirmek “kötü” bir davranış iken, başka bir toplumda bu durum doğal karşılanabilir. Veya benim için çok kıymetli olan bir kitap, arkadaşım için siyasal veya dinsel açıdan uygun bulunmayarak değersiz görülebilir.

Bu konuyla ilgili olarak Harun Tepe “Değer ve Anlam: Değerler Anlamlar Mıdır?” başlıklı makalesinde, bir şeyin değerinin ona yüklenen anlamdan kaynaklandığını ifade eder. Yani değerler, onlara anlam yüklendiği için değerlidir. Bu da beraberinde iki önemli özelliğe dikkati çeker. Bunlardan ilki, hiçbir şey anlam yüklenmediği sürece değerli değildir. Dolayısıyla buradan, değer tek başına bir anlam taşımadığı, kişilerin o şeye değer biçmeleriyle değer haline geldiği sonucu çıkar. İkincisi ise, kişilerin değere anlam yüklemesinden dolayı değer kişiden kişiye

⁹ Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 146.

değişiklik göstereceğidir.¹⁰ Günümüzde de yaygın olan düşünce budur, herkesin anlam yüklediği değerler kendine göredir.

Değerlerin objektif olamayacağına inananlara göre:

“Değerin subjektifliğini savunan aynı veya başka görüşlerin bu konudaki mantığı şudur: mademki aynı tek real objeye farklı kişiler aynı anda veya aynı kişiler farklı zamanlarda farklı değer yükleyebiliyorlar, bir objenin kendine özgü değerinden söz edilemez; çünkü objenin kendine özgü değeri olsa bile, insan bunu bilme imkânından yoksundur. Öyleyse bir objenin değeri değerlendirenin ona yüklediği bir şeydir; değerlendiren değiştikçe veya değerlendirme zamanı değiştikçe, o objenin değeri de değişik olabilir.”¹¹

Kavramın objektif olamayacağını düşünenler olduğu gibi tam tersini savunanlar da mevcuttur. Değer yargılarının değişmesine rağmen “değerlerin” değişmediğine ve objektif olduklarına inanmaktadırlar.¹² İyi kavramını en üst değer olarak görüp baş değer konumuna yükseltirler. Sonuç olarak iyilerin değişebilir olmasından dolayı sübjektif olduğu sonucunu çıkarmak gibi, iyiyi yüksek değer kabul edip değişmez olduğunu iddia etmek de yanlış olabilir.¹³

Şunu belirtmek gerekir ki değerler, soyut olarak nitelendirilen, çağdan çağa, milletten millete farklı anlamlara gelebilen kavramlardır. Bu nedenle de herkes kendi yargılarına göre olaylara değer biçerler. Romanlarda da görüleceği üzere her bireyin veya toplumun olaylara biçtiği değer ile hayatın içinde benimsediği değer yargıları farklıdır. Aynı ebeveynlerden dünyaya gelen kardeşler arasında dahi olaylara bakış açılarında, iyinin veya kötünün ne olduğu veya ne olmadığı, değerlerin varlığının geçerliliği veya var olup olmadığı ya da varsa kime göre belirlendiği konusunda

¹⁰ Harun Tepe, “Değer ve Anlam: Değerler Anlamlar Mıdır?”, ODTÜ Felsefe Bölümünde düzenlenen Anlam Kongresi, Aralık 2008, s. 6-9.

¹¹ İonna Kuçuradı, **İnsan ve Değerleri (Değer Problemi)**, İstanbul, Yankı Yayınları, 1971, s. 21.

¹² Nicolai Hartmann ve Max Sheler bu düşünceyi savunanlar arasında yer almaktadır. Her ikisi de değerleri mutlak ideal varlıklar (N. Hartmann) veya ideal nitelikler (Max Sheler) olarak görmüşlerdir. **A.e.**, s. 23.

¹³ **A.e.**, s. 25.

farklılıklar meydana gelir. Bu farklılıkların pek çoğu toplumun genelinde de görülür. Doğal olarak bu farklılıklar da toplumda bireyler arası anlaşmazlığa, huzursuzluğa ve çatışmalara neden olabilmektedir.

Değerler, tek bir alanın kavramı olmayıp farklı varlık alanlarını ilgilendiren bir kavram olarak kullanılmışlardır. Varlık alanlarının değerleri ise kendilerine özgü olup çeşitlilik gösterebilmektedir. “Biyolojik alanda sağlık, estetikte güzellik-çirkinlik, dinde kutsallık, ekonomide hak-emek, ahlâkta iyilik-kötülük hep birer değerdir.”¹⁴

Türk toplumunun değerleri dendiği zaman, toplum nezdinde neyin iyi veya neyin kötü olduğuna dair yargılar anlaşılır. Bu yargılar bireylerin yapmaları veya yapmamaları gereken davranışları içerir ve aslında hepsi birer normdur. Yazılı olmayan, ancak geçerliliği yıllar boyu sürebilen, toplumdaki genel işleyişi devam ettiren normlar, örf ve adetlerle bağlantılı olup zamanla kurumsallaşıp kural halini alırlar.

Değer kavramı, felsefe tarihinde pek çok filozof tarafından ilgilenilen bir alan olmuştur. Hilmi Ziya Ülken, değer felsefesinin Sokrates’le ve hatta sofistlerle başlatılabileceğini söyler ve Platon’un da değer felsefesine en çok önem veren düşünürlerden olduğunu ekler. Platon tek bir çerçevede idealar âleminde iyi, güzel, doğru olanı ideaların özü olarak düşünürken Aristoteles sınıflandırmaya giderek değerleri incelemeyi tercih eder. ”*Organon* 'da hakikat değerine, *Nikomakhos'ta*, Ahlâk'ta ahlâka; *Ekonomika'da* iktisada, *Poetika* ve *Retorik'te* bedii değerlere yer ayırmıştır.”¹⁵

Görüldüğü üzere, değer kavramı ile ilgili pek çok tanım yapılmış, kavrama ilişkin farklı yorumlar getirilmiştir. Ancak kavramın, sınırları kesin olan bir tanıma sığdırılması zordur. Kimi araştırmacı ve filozoflara göre, değere anlam veren, işlev yükleyen özne iken; kimilerine göre de değerler zaten insanlardan bağımsız olarak var olan kavramlardır.

¹⁴ Ali Osman Gündoğan, “Ahlâki Hayatımızın Kaynağında Toplumculuk- Bireycilik Tartışması”, **Bilgi ve Değer: Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri**, 257.

¹⁵ Ülken, a.g.e., s. 192

Ahlâki değerler hakkında inceleme yapan Ali Seyyar, değerlerin tasnifini üç şekilde yapar:

- “1. Hedef ve Vasıtalar Açısından Değerlerin Tasnifi: Nihaî değerler, vasıtalı değerler
2. Mahiyet Açısından Değerlerin Tasnifi: Manevî değerler, kültürel değerler ahlâki değerler, sosyal değerler
3. Değerlendirme Kriteri Açısından Değerlerin Tasnifi: Objektif değerler, şahsî değerler”¹⁶

Nicolai Hartmann’ın değerler tasnifi şu şekildedir:

- “1. İyi Değerler: Faydayla ilgili, özgün değer alanlarını kapsar.
2. Zevk Değerleri: Hayatta hoş olarak nitelendirilen şeylerin dışa vurduğu değerler.
3. Dirimsel Değerler: Hayatta katkı sağlayan her şey, bu değer kapsamındadır.
4. Tinsel Değerler: Bu değeri de kendi içinde estetik, ahlâki, bilgisel olarak üçe ayrılmaktadır.”¹⁷

Orhan Hançerlioğlu ise, değerlerin tasnifine iki alanda yoğunlaşmıştır:

- “1. Ruh Bilimsel Değer Alanı: Bu alan içindeki değerler, bireyler için öznel anlamlar ifade ederler. Anı değerleri, fayda değerleri ve kullanma değerleri ruh bilimsel değer alanında bulunur. Bu tür değerleri ekonomik değerler ile karıştırmamak gerekir.”¹⁸

¹⁶ Ali Seyyar, **Ahlâk Terimleri**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2003, s. 99.

¹⁷ Ahmet Cevizci, **Etik Ahlak Felsefesi**, İstanbul, Say Yayınları, 2014, s. 377.

¹⁸ Orhan Hançerlioğlu, **Ruhbilim Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, 103.

2. Ekonomik Değer Alanı: Bu değer alanı, malların değişirme değeri ve piyasaya göre kullanım değerini ifade eder.”¹⁹

Değerlerin pek çok tasnifi olmakla beraber genel olarak ahlâki, siyasi, iktisadî, sosyal ve kültürel, dini ve estetik değerlerden bahsedilebilir.

2.1.1. Ahlâki Değerler

“Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları”²⁰olarak tanımlanan ahlâk, yazılı kurallara bağlanmayan ancak bireylerin uymak zorunda olduklarını hissettikleri kurallar bütünüdür.

Ahlâkı, *Bireyin bütün unsurlarıyla hazır bulduğu norm ve kurallar bütünü*²¹ olarak tanımlayan Ahmet Cevizci, ahlâkın bir ilke kavramından ziyade düzen kavramına denk geldiğini ifade eder. Yazılı olmayan bu kurallar, toplumda düzeni sağlayan önemli faktörlerdendir.

Türker Alkan, ahlâkın üç temel kaynağa dayandığını belirtir. Bunlardan ilki tanrısal - ilahi ahlâktır. Bu kaynağa göre, ahlâk kuralları somut olgulardan çıkarılamaz, dolayısıyla kurallar mutlak ve evrensel bir nitelik taşımalıdır. Bu mutlak ve ilahi kaynak, özünde bir inancı barındırır, bu Tanrı da olabilir veya tapınılan bir inek de. İlâhi kaynak, akla ve bilime değil de duygulara dayandığından, bilimsel olmadığından kanıtlanamaz, bu da onun eleştirilmesinin en önemli nedenidir.

İkinci kaynak ise toplumdur. Ağırlıklı olarak sosyolog ve antropologların benimsediği bu görüşe göre, “ahlâk toplum yaşamında belirli işlevleri yerine getiren kurallardan oluşmaktadır.” Toplumsal koşulların değişime uğramasıyla ahlâk kurallarının da farklılaşmasından dolayı, bu görüşe inanalar mutlak ve evrensel bir ahlâk anlayışının olamayacağını düşünürler. Ancak iki çeşit tepkiyle karşılaşırlar. Bunlardan ilki, var olandan hareket ederek olması gerekene ulaşamayacağını dile

¹⁹ Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1981, s. 53.

²⁰ **Türkçe Sözlük**, s. 54.

²¹ Cevizci, **a.g.e.**, s. 17.

getirirken; ikinci tepki, evrensel olmayan ahlâk kurallarının gerçek manada bir ahlâk kuralı olarak sayılamayacağı yönündedir.

Ahlâkın üçüncü kaynağı ise bireydir. Pek çok düşünür tarafından da bireyin hareket noktası olarak alındığı görülür.²² Ancak bireyin sezgi ve duygularıyla hareket etmesi aynı ilahi kaynaktan olduğu gibi, bilimsel olarak kanıtlanamaması sebebiyle eleştirilir. Bununla birlikte toplumu kaynak alanlar gibi bireyin kaynak alınması da mutlaklık değil, aksine çeşitlilik getirir.²³

Ahlâki değerler hakkında çalışmalar yapan Erol Güngör, ahlâk denilince yalnızca insanın kastedildiğini ifade eder. Çünkü yalnızca insan, aklıyla hareket edebilen, iyinin ve kötünün ayırmasına ulaşabilen varlıktır. Ahlâki davranışın sosyal yönüne de dikkat çeken Güngör, iyi bir davranışın toplumda güzel sonuçlar doğuracağını; kötü bir davranışın da başkalarına zarar verebileceğinden bahseder.²⁴

Ahlâki değerlerin, toplumdan topluma değişiklikler gösterdiğinden bahsetmiştik. Bu da bireylerin doğuştan ahlâki değer yargıları ile doğmadıklarının, tüm değer yargılarını daha sonra kazandıklarının göstergesidir. Bireydeki ahlâki davranışın gelişimini inceleyen Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg, gelişimi üç aşamada değerlendirir. İki düşünürün göre, bireyin ahlâki gelişimi gelenek öncesi, gelenek ve gelenek ötesi dönemlerden geçerek oluşur. Buna göre, *gelenek öncesi* dönemde küçük bir çocuğun ahlâkından söz edilir. Bu dönemde ödül ve cezalarla ahlâki terbiye verilmeye çalışılır. İkinci dönem, çocuğun okula gitmeye başladığı ve sosyalleştiği, toplumdaki bazı kuralları ve yargıları öğrendiği *gelenek* dönemidir. *Gelenek ötesi* dönem ise, çocukluğun geride kaldığı, olgun bir birey haline geldiği dönemdir. Bu dönemde birey neden çalışkan olması gerektiğini, neden fedakârlık yapması gerektiğini sorgulamaya başlar. Toplumun değerlerini tartışabilir hale gelirken, asıl önemli olanın insan olmak olduğunu öğrenir.²⁵

²² Konuyu uzatmamak adına tek tek düşünürlerle değinmeyeceğiz. Aristoteles'ten Hegel'e, Hegel'den Marx'a kadar uzanan çeşitlilik ile ilgili bilgi için bkz. Türker Alkan, **Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık**, Bilgi Yayınları.

²³ Türker Alkan, **Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1993, s. 88-98.

²⁴ Erol Güngör, **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1997, s. 11- 12.

²⁵ Cevizci, **a.g.e.**, s. 20.

Erich Fromm, insan varlığının ortaya koyduğu bir sorundan bahseder, bu da insanın bu dünyaya bu konudaki isteği sorulmadan geldiği ve aynı şekilde sorulmadan da gittiği ile ilgilidir.²⁶ İnsan dünyaya gelişinde dahi söz sahibi olamamış bir varlık iken, dünyaya geldiği anda söz sahibi olabilmesi pek mümkün değildir. Haliyle ilk başta kendisine öğretilen kural ve değerleri sorgulamadan kabul eden birey, “biraz büyüüp olgunlaştıktan sonra ise, yaşadığı toplumun kendisi ve değerleriyle ters düşmemek, ona yabancılaşmamak adına, olduğu şekliyle alır.”²⁷ Benimsemediği ve içselleştiremediği değerleri; toplumdan soyutlanmamak, ötekileştirilmemek, yalnız bırakılmamak için içselleştiriyor gibi yapmak zorunda kalır. Yapamadığı noktada da özelde ailesiyle veya yakın çevresiyle, genelde de toplumla çatışmaya başlar.

İyilik, doğruluk, yardımseverlik, güven, saygı göstermek, dürüst davranmak, adaletli olmak ve daha pek çok değer, ortak ahlâki değer yargılarından. Ancak farklı toplumlarda, kültürlerde değişik şekillerde uygulanmış olabilirler. Harun Tepe’nin de ifade ettiği gibi, “*Kısacası aynı eylem farklı ahlaklar tarafından aynı anda hem iyi hem de kötü olarak değerlendirilebildiği gibi, aynı ahlak aynı eyleme farklı zamanlarda hem iyi hem de kötü diyebilmektedir.*”²⁸ Aynı şekilde yapılan iyilikler zamana ve şartlara göre de değişiklik gösterebilirler. Örneğin, geçmiş zamanlarda halka iyilik olması için çeşme, ibadethane yaptırılıyorken günümüzde hayır işlemek için daha çok eğitime destek vermek, hastane kurmak gibi alanlara yönelindiği görülür.

Harun Tepe, ahlâk kavramının mutlaklığı ve çoğulluğu ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır:

“Birisine ahlaksız denildiğinde ya da ahlaksızca bir eylemden söz edildiğinde, bize hemen –haklı olarak- hangi anlamda, hangi ahlaka göre bu kişi ya da eyleme ahlaksız dediğimiz sorulacaktır. Yargılama hangi ahlaka göre yapılmaktadır? Esas alınan bu

²⁶ Erich Fromm, **Psikanaliz ve Zen Budizm**, Çev. İlhan Güngören, İstanbul, Met/Er Matbaası, 1978, s. 27.

²⁷ Cevizci, **a.g.e.**, s. 17- 18.

²⁸ Harun Tepe, “Siyaset Ahlakı ya da Siyasetçinin Ahlakı”, **Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık**, s. 293.

ahlak dizgesinin diğerlerine önceliği ve üstünlüğü nereden gelmektedir? Doğru ahlak ya da bütün ahlakların üstünde yer alan evrensel bir ahlak var mıdır? Bu hangi ahlaktır? Onu evrensel kılan nedir?²⁹

Modernleşmeyle birlikte bireyin öne çıkışı ahlâki yargılarda mutlaklığı kaldırarak yerine çoğulluğu getirir. Ahmet Kemal Bayram'ın da ifade ettiği gibi, “her birey kendi başına bir bağlamdır artık.” Bu da toplumda mutlak diyebileceğimiz veya evrensel olarak gördüğümüz ahlak kurallarını erozyona uğratır. Öyle bir zamana gelinmiştir ki artık neyin ahlâklı neyin ahlâksız olduğu belirsizdir. Bu anlamda yaşanan farklılıklar da ahlâki değerlerin çatışmasına sebep olmaktadır. Ahmet Kemal Bayram'a göre, “(...) bireyselleşme, beraberinde etik çoğullaşmayı getirmiş ve bu çoğulluk, ekonomiden siyasete, toplumsal yaşamdan zihniyete kadar çeşitli alanlarda kriz olarak tezahür etmiştir.”³⁰

Bunların akabinde bireylerin davranışlarının bağımsızlaşmaya başlamasıyla ailevi bağlar zayıflamış, adalet, eşitlik, sadakat gibi değer yargıları zedelenmiş, büyüklere gösterilen nezaket azalmış, çocuklara karşı sabır tükenmiştir. Bunlara rağmen ahlâki değer yargılarının tamamen yitirildiğini söyleyemeyiz. Günümüzde hâlâ düzeni sağlayan kurallar bütünü olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Yücel'in romanlarında genel olarak görülen ahlâki değer çatışmalarını; kahramanların dürüst olmamaları ve yalana başvurmaları, aile kurumunun zedelenmesi, eşler arası ihanetler, çıkar ilişkileri, saygı, hak, hukuk ve adalet kavramlarının yitirilmesi olarak sıralayabiliriz.

2.1.2. Sosyal ve Kültürel Değerler

Sosyal ve kültürel değerler, bireye içinde yaşadığı toplum tarafından kazandırılan maddi ve manevi davranışlardır. Bu değerler, bireye öncelikle anne ve

²⁹ A.y., s. 290, 291.

³⁰ Ahmet Kemal Bayram, “Modern Zamanlarda Etik ve Siyasal Değerler”, **Dem Dergisi**, Yıl:2, Sayı: 5, s. 20.

babası, daha sonra yakın çevresi, okulda öğretmenleri, kimi zaman arkadaşları tarafından öğretilir. Eve gelen misafire hoş geldin demeyi, öğretmen sınıfa girdiğinde ayağa kalkmayı, yeni ev almış bir kişinin evine elimiz boş gitmemeyi zamanla öğrenir ve hayata geçiririz.

İnsanların beraber bir yaşam sürmelerini, ortak bir sosyal yapının etrafında buluşmalarını sağlayan kavram ise kültürdür. Tek bir tanıma sağdırılması zor bir kavram olan kültürdeki bu güçlüğü sebebiyse, kavramın çok anlamlı olmasında aranabilir. Kültürü tanımlamaya geçmeden önce kelimenin köküne bakmanın faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Terry Eagleton *Kültür Yorumları* adlı kitabında kültür kelimesinin anlamından bahsederken kelimenin kökenine iner ve Latince kökünün, pek çok anlama gelen *colere* olduğunu söyler. *Colere* kelimesi ise önce Latince *cultus*, daha sonra da dini bir terim olan *cult* halini almıştır.³¹ Sözcük on sekizinci yüzyıla kadar Fransa’da *culture* şeklinde kullanılmış, daha sonra Almanca’ya geçmiş ve 1793 tarihli bir Alman Dili Sözlüğünde *Cultur* olarak yer almıştır. İlerleyen yıllarda İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine de geçmiştir. Bilimsel olarak ilk kültür tanımını veren İngiliz antropoloğu Tylor’un kültür kavramını Almanca’dan aldığı ve özellikle Klemm’den esinlendiği kanısı oldukça yaygındır.³²

Şerif Mardin’in kültür tanımı ise, “*Bir toplumun mevcut örüntüsünü devam ettirmeye yarayan, kısmen esnek fakat normal olarak nisbeten yavaş değişen simgeler sistemi.*”³³ şeklindedir.

Bozkurt Güvenç soyut bir kavram olan ve tanımlanması zor olan kavramı şu şekilde tanımlar:

- “(1) Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.
- (2) Kültür, belli bir toplumun kendisidir.
- (3) Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir.

³¹ Terry Eagleton, **Kültür Yorumları**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 10.

³² Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, Ankara, Remzi Kitabevi, 1979, s. 96.

³³ Şerif Mardin, **İdeoloji**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 106.

(4) Kültür, bir insan ve toplum teorisidir.”³⁴

İngiliz antropolog Tylor’ un kültür tanımıysa genel olarak kültürün genel savını yansıtır vaziyettedir: “*Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun  yesi olarak, insanoğlunun  ğrendiğı (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün’ d r.*”³⁵

Mehmet Kaplan, kültür kelimesini edebiyat ile mukayese ederek inceler:

“Kültür kelimesi edebiyat kelimesine nazaran daha geniş bir mana taşır. Edebiyat dışındaki bütün güzel sanatlar, resim, musiki, dans, heykel, ilh. Kültür sahasına girdiğı gibi, güzel sanatların dışında insanoğlunun elinden çıkma eşya, yiyecek, içecek, elbise, silah, alet vesaire de kültür sahasına girer.”³⁶

Kültürü pek çok kavramla ilişkilendirmek mümkün olmakla birlikte özellikle dil ile münasebeti büyüktür. Dil, sosyal ve kültürel değerlerin taşıyıcısıdır. Aynı dili kullanan insanlar ortak bir topluluk meydana getirirler. Farklı düşüncede olsalar dahi konuştukları dilin aynı olması sayesinde bunun paylaşımını yapabilir, değer yargılarını sözlü ve yazılı olarak geleceğe taşıyabilirler. Mehmet Kaplan da kültür için dilin önemini vurgular: “*Kültür deyince ilk akla gelen şey “dil” dir. “Dil” millet denilen sosyal varlığı birleştiriyor. Onlar arasında duygu ve düşünce akımı vücuda getiriyor.*”³⁷

Edebiyatımızda kültür ve uygarlık kelimelerini yakından takip eden Ziya Gökalp ise, kültür kavramının anlamına karşılık olarak “hars” kelimesini ortaya koyan kişidir. Onun kültür kavramında, kültürün bir ulusa ait olması vardır. Bilindiğı üzere her milletin kültürü kendine özgüdür. Ziya Gökalp de, bir ulusa özgü olan dil, edebiyat,

³⁴ Güvenç, **a.g.e.**, s. 95.

Kültürün diğer tanımları için bkz. 101, 102.

³⁵ **A.e.**, s. 102.

³⁶ Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1983, s. 11.

³⁷ **A.e.**, s.28.

güzel sanatlar, gelenek ve görenek, hukuk, ekonomi, töre ve daha pek çok olgunun toplamına kültür demiştir. ³⁸ Gökalp, kültür kavramının milletlere özgü olduğu savını savunurken; Edward Said'e göre, bütün kültürler iç içedir. Her biri diğerinden beslenerek ilerlemiştir dolayısıyla homojen olmayıp heterojen bir yapı halindedir. ³⁹

Sosyal ve kültürel değerler, bireylerin nasıl davranmasını veya davranmaması gerektiğini belirten, bir bakıma da toplumdaki düzeni sağlayan yargılardır. Bu değerler, “neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi, neyin kötü, neyin güzel, neyin çirkin, neyin adil olduğu konusunda genel yargılara varma olanağı tanırırlar.”⁴⁰ Böylelikle toplumda düzen sağlanır. Sosyal ve kültürel değerler tek bir alanla kısıtlı kalmayan, yeme içmeden kılık kıyafete, eğlence anlayışından edebiyata kadar geniş bir yelpazesi olan değerlerdir.

Geçmişte veya günümüzde fark etmeksizin bireyler, etraflarına belli kalıplar içerisinde bakarlar ve insanları da o baktıkları kalıba uygunluk açısından değerlendirirler. Zamanla onlara öğretilen değerler, gösterilen modeller kişilerin tüm yaşantılarında belirli bir çizgiye ve kurallar bütününe uygun olmalarını aşılır. Örneğin, “Türkiye'nin küçük taşra şehirlerinin değerlerinde büyüklere hürmet etmek, dindar olmak "iyi"dir, Müslüman olmayanları taklit etmek, "mahalleden kopmak" "kötü"dür.”⁴¹ Tüm bu sözlü ve yazılı olarak bireylere ulaşan değer yargıları, bunların dışında örf ve adetlerle, gelenek ve göreneklerle de topluma ulaşmışlardır.

Sosyal ve kültürel değerler, toplumdan topluma değişen değerlerdir. Elbette farklı toplumlar da bazı davranışlarda ortak noktalarda buluşabilmektedir. Ancak bu ortak noktalar genellikle daha azınlıkta kalmaktadır. Her ülkenin kendine özgü bir kültürünün olması gibi aynı ülke içinde de farklı kültürlerin sentezini görmekteyiz. “Milli sınırlar içindeki bu farklı birimlere ve sentezlere de «alt-kültür» adı verilir.”⁴²

³⁸ Mahmut Arslan, “Ziya Gökalp'te Kültür ve Uygarlık Anlayışı”, İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü tarafından 25-26 Ekim 2004 tarihinde yapılan **Türkiye’de Sosyoloji - Ziya Gökalp Sempozyumu**

³⁹ Eagleton, **a.g.e.**, s. 25.

⁴⁰ Mehmet Yazıcı, “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 24, S. 1, Elazığ 2014, s. 211.

⁴¹ Mardin, **a.g.e.**, s. 102, 103.

⁴² Güvenç, **a.g.e.**, s. 116.

“Örneğin "bulut yağmur getirir" bir topluluğun bir bütün olarak öğrendiği bir savmadır. "Ninelere hürmet edilir" de aynı şekilde, tatlı ve saygıdeğer nineler imajıışlenerek tutturulan bir değerdir. Bunun yanında toplumsal hayatımızda önemli binlerce simge var: Mehmetçik, fedakâr ilkokul hocası, Cami (başka başka ortamlarda başka başka anlamı olan bir simge), emperyalist sömürücü v.s.”⁴³

Kent ve köy yaşamı arasında da sosyal ve kültürel değerlerin farklılaştığını görmekteyiz. Söz gelimi kentli bir kadının yetiştiği sosyal çevre ve kültür onun kendi özgürlüğünü tayin etmesine olanak sağlıyorken; Anadolu’da yaşam süren bir kadın, yetiştiği çevrenin ona çizdiği özgürlük alanında yaşam sürmektedir. Bu durum sadece kent ve köy arasında sınırlı değildir. Kent yerleşiminin farklı semtlerinde de sosyal ve kültürel değerlerin çeşitliliği vardır. Balat’ta yapılan bir düğündeki eğlence anlayışıyla, Florya’da yapılanın bir olduğunu söylemek zordur. Çünkü her biri kendi yetiştiği çevrenin sosyal ve kültürel değerlerine göre bir eğlence anlayışına sahiptir.

İnsanın doğduğu anda bir kültüre sahip olamayacağı aşikârdır. Ancak birey, zamanla içinde bulunduğu toplumun değer yargılarını öğrenir ve o kültüre dâhil olur. Dâhil olunan toplumun kültürü, yaşayış tarzı, eğlencesi, dili, dini ve pek çok özelliği kendinden sonraki bireylere taşınır. Bu da kültürün sürekli olma özelliği olup bu süreklilik de değer yargıları, gelenek görenekler, töreler yoluyla sağlanır. Sürekliliğinin olmasına karşın, kültürün maddi ve manevi yönleri zamanla değişime de uğramaktadırlar. Manevi yönler her ne kadar değişime karşı direnç gösterebilirler de zamana, mekâna, gelişen teknolojiye, ekonomik ve siyasal gelişmelere bağlı olarak farklılaşırlar. Şerif Mardin, kültürün değişme nedenlerini şöyle sıralar:

1) Hangi toplumda olursa olsun kültür ögesi ve ideolojik öge anlam bakımından tamamen "kapalı" değildir, bazı tefsirlere açıktır. Bundan dolayı, örneğin Atatürkçülük bugün aynı uçlar tarafından ayrı yorumlanabilmektedir.

⁴³ Mardin, **a.g.e.**, s. 105.

2) Her insan kültür değerlerini aynı şekilde içermez. Etki bazen yüzeyde kalır, bazen çok derin olur.

3) Kültür ve ideoloji yalnız empoze edilen bir kalıp değildir. İnsanlar kültürü kendi amaçları için kullanırlar.⁴⁴

Dolayısıyla giyim kuşam, yeme içme alışkanlıkları, dinlenen müzikler, insanların ilişkileri, eğlence kültürü ve diğer özellikler zaman içinde farklılaşır. Bu farklılaşma da toplumda değer yargıları birbirinden ayrılmış insanların birbirleriyle çatışmasına neden olur.

Sosyal ve kültürel değerlerin çeşitlenmesinin ve bu çeşitlenmelere bağlı olarak yaşanan çatışmaların dışında, tüm bu değerler toplumu bütünleyen, bir çerçevede toplayan kıymetlerdir. Tezimizin konusu gereği biz bu değerlerin birbiriyle çatışma yönüyle ilgileneceğiz.

2.1.3. Siyasi Değerler

Siyaset ve politika⁴⁵ kelimesi herkesin sıklıkla işittiği, farklı anlamlar yüklediği ve günlük hayatın içinde kendilerine yer bulmuş kelimelerdir. İncelediğimiz diğer kavramlar gibi siyaset ile ilgili olarak da pek çok tanım yapılmıştır. Biz kısaca siyaset tanımlarından, günümüzde siyasetin ne anlama geldiğinden, siyasetin ahlâk ile ilişkisinden, siyasetçinin nasıl davranması gerektiğinden bahsedeceğiz.

Siyasetin her şeyden önce toplumsal bir etkinlik alanı⁴⁶ olduğunu söyleyebiliriz. Tek başına var olan bireyin yanında kimse olmadan siyasi bir alan yaratması oldukça zor görünmektedir, dolayısıyla siyasetin varlığı toplumun varlığıyla ilişkilidir. Günümüzde siyasete toplumun her kesiminden yurttaş katılabiliyorken

⁴⁴ A.e., s. 119.

⁴⁵ Politika kelimesi, Yunanca kent-devlet anlamına gelen “Polis” kelimesinden gelmektedir. Yunanca bir kelime olan Politikos, devlet ve kent işlerine dair her şeyi kapsayan bir kelimedir. Bu anlayışa göre siyaset, “devlet içinde veya etrafında ortaya çıkan bir etkinlik türüdür.”, Komisyon, **Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler**, Ed. Yüksel Taşkın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 25.

⁴⁶ Andrew Heywood, **Siyaset**, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara, BB101 Yayınları, 2018, s. 24.

modern öncesi dönemde durum pek öyle değildir. Yoksul yurttaşların da devlet yönetiminde yer almasından sonra, Aristophanes siyaset alanında güçlü ve soylu kişilerin var olması gerektiğini, yoksul ve cahil kişilerin ise bu alanda yer almaması gerektiğini söyleyen kişilerden biridir. Siyaset bir yönetim sanatı, becerisi ve yeteneği olarak görüldüğünden, onların deyimiyle cahil cühela kesim de bu becerilere sahip olmadığından devlet yönetimine girmemelidirler.

Siyaseti ve yönetme sanatının icrasını ayrıcalıklı gruba yani filozof, kral veya yöneticilere özgü gören bir diğer kişi de Platon'dur. Platon da *Devlet* adlı kitabında, siyaseti bir yönetim sanatı, becerisi ve yeteneği olarak gördüğünü ifade eder. Yüksel Taşkın, Platon'un siyaset tanımıyla Osmanlı Devleti'nde siyaset kavramına yüklenen anlam arasında benzerlikler olduğunu belirtir. Arapça kökenli olan siyaset kelimesi, seyislik, at idare etme anlamlarına gelmekte olup, İslam dünyasında da hükmetme, yönetme sanatı ve becerisi anlamında kullanılmıştır.⁴⁷

Modern öncesi dönemde, siyaset yaygın olarak, yönetme sanatı ve becerisi olarak tanımlanmıştır. Andrew Heywood siyaseti; *insanların, altında yaşamlarını sürdürdükleri genel kuralları yapmaya, korumaya ve değiştirmeye yarayan etkinlikler* olarak tanımlar. Siyaset kelimesinin de toplumda daha çok kötüyü çağrıştırdığını, daha çok bozulmaya, hileye, çatışmaya ilişkin kavramlar olarak görüldüğünü belirtir.⁴⁸ Alaeddin Şenel, siyaseti tanımlarken şu cümleye yer verir: "*Siyaset, farklılaşmaya uğramış toplumlarda, bu yöneten ve yönetilen farklılaşmasıyla ilgili yapılar, kurumlar, roller, düşünceler ve eylemlerdir.*"⁴⁹ Marx ise siyaseti, *hukuk ve kültürel birlikte toplumsal yaşamın gerçek temeli olan ekonomik temelden ayrık olan bir üstyapının parçası* olarak görmektedir.⁵⁰

Siyasetin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği konusuna farklı bir bakış açısı getiren, bunla birlikte oldukça da eleştirilen ve tartışılan Machiavelli'ye göre, insan bencil bir yaratılışa sahip olup çıkarlarına göre hareket eden, istediği şeye ulaşmak için

⁴⁷ Komisyon, **a.g.e.**, s. 23-26.

⁴⁸ Heywood, **a.g.e.**, s. 25.

⁴⁹ Alaeddin Şenel, "Siyasal Ahlak: Kapsamı- Açmazları- Tipolojisi", **Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık**, s. 258.

⁵⁰ Heywood, **a.g.e.**, s. 37.

her yolu mubah gören, güvenilmez bir varlıktır. Bu varlığın karşısında yer alan devlet ise, onu bastırmak, dizginlemek ve korumak için güç kullanmalıdır. Onun düşüncesine göre, güçlü olanın var olan gücünü kaybetmemesi için her şeyi yapabilme yetkisi olmalıdır. Machiavelli'nin düşüncesi kulağa korkunç gelse de aslında toplumun her noktasında bu tavır hakimdir. Siyaset alanında da gücü elinde bulunduran başkasının güçlenmesine engel olmak adına her yola başvurabilmekte, “Başkasının güçlenmesine izin veren, kendi yok oluşunu hazırlar”⁵¹ düşüncesiyle hareket etmektedir.

Türker Alkan'ın da ifade ettiği gibi, siyaset özünde eşitsizliği barındıran bir kavramdır. Yönetenin ve yönetilen ikiliğine dayanan siyasette, gücü elinde bulunduran şüphesiz yöneten taraftır. Dolayısıyla bu da eşitsizliğin göstergesidir. Güçlü olanın gücünü kaybetmemesi adına yaptığı davranışlar, yaptırımlar toplumdaki bireylerle yöneticiler arasında çatışma yaşanmasına neden olan etkenlerdir. Özellikle eski zamanlarda siyaset daha çok güçlü olanların, soyluların, kralların söz sahibi olduğu ve köylülerin, halkın olan bitenden haberinin dahi olmadığı; olsa da müdahale edemediği bir alandı. Ancak çağdaş siyasete gelindiği zaman, bireyin ortaya çıkışı dengeleri değiştirmiştir. “İnsanlar artık kendi kişisel çıkarlarını düşünerek, kendi eğilimlerini göz önüne alarak ekonomi ve siyasal kararlarını vermeye başladılar.” Bununla beraber birey ve devlet arasında değer farklılıklarına bağlı olarak çatışmalar yaşanmaya başlar.⁵²

Tahsin Yücel'in romanlarında siyasi değer çatışmalarına baktığımız zaman daha çok adaletin işlemeyişi ve yozlaşması, eşitsizlik, rüşvet ve adam kayırma kısacası siyasi olarak ahlâksızlık üzerinde yoğunlaştığı görülür. Bu nedenle siyasetin ahlâkla olan ilişkisini incelemek gerekmektedir. Ahlâk⁵³, yaşanan toplumda kişilerin uymaları beklenen davranışlar olarak tanımlanabilir. Siyaset de insanın içinde bulunduğu bir eylem alanı olması sebebiyle ahlâki kaygılarla yürütülen bir alan haline gelir. Siyasetçi de özünde bir insan olduğundan herhangi biri gibi onun da

⁵¹ Komisyon, **a.g.e.**, s. 29.

⁵² Modern zamanda bireyin ortaya çıkışıyla beraber yaşanan çatışmalara, siyasetin ahlâkla olan ilişkisi içerisinde tekrar değinilecektir. Bu sebeple burada sözü uzatmamak adına konuya sadece girizgah yapılmıştır.

⁵³ Ahlâk kavramının tanımı, içeriği için bkz. “Ahlaki değerler”

davranışlarında eksikler, tercihlerinde yanlışlıklar olabilir. Ancak arada şöyle bir farklılık tezahür etmektedir: herhangi birinin yanlış sadece o kişiyi ve çevresindekileri etkilerken siyasetçinin bulunduğu mevki sadece kendisini ve çevresindekileri değil tüm toplumu etkilemektedir.⁵⁴ Şöyle örnek verebiliriz: Davranışlarını beğenmediğimiz, olumsuz tavırlar sergileyen komşumuzla aramıza mesafe koyabilir ve ilişkimizi kesebiliriz ancak bizi yöneten siyasetçinin beğenmediğimiz eylemlerinden –seçime kadar- uzaklaşamayız. Dolayısıyla siyasetçi aldığı kararlarda ahlâki değerlere uyarak yapılmaması gereken davranışları yapmamalıdır. O hâlde, toplumun siyasetçi ve devletten bekledikleri nedir veya nelerdir?

Devlet, öncelikle tüm kişilere eşitliği sağlayacak, kişilerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak, kişisel menfaatlerini, ideolojisini aldığı kararlara katmayacak, halkı kandırmayacak ve yalan söylemeyecek, adam kayırmayacak, rüşvet almayacak... Elbette ki bu liste daha uzayabilir ancak vatandaşın genel olarak devletten beklentilerini bu şekilde sıralayabiliriz.

Türker Alkan siyasal yozlaşmanın nedenlerini sıralarken öncelikli olarak yöneten ve yönetilen ikiliğine değinir. Bunun devamında ise gelir ve güç dağılımındaki eşitsizlikler gelir. Az önce saydığımız rüşvet, adam kayırma gibi davranışlar tüm bu nedenlerin sonuçları olarak ortaya çıkar. Bunların dışında gizlilik ve tabular da siyasal yozlaşmanın nedenleri arasındadır.⁵⁵ İnceleyeceğimiz metinlerde de siyasal yozlaşma sonucu ortaya çıkan durumlarla sıklıkla karşılaşırız.

Modern zamanla birlikte bireyler artık devlete tabu olarak bakmamaya ve devletin yaptıklarını sorgulamaya başlamışlardır. Aynı şekilde siyasetçiler de bireyselleşme ile birlikte aldıkları kararlarda genel ahlâki yargıları, siyasette bulunması gereken veya alışık olduğumuz değer yargılarını bırakarak kendi çıkarlarına göre kararlar alma yoluna gitmişlerdir. Ahmet Kemal Bayram, modern zamanda siyasi değerleri incelediği yazısında modern zamanla gelen bireysellik, değer yargılarının değişmesi ve siyasete bunun yansımaları ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır:

⁵⁴ Tepe, **a.g.y.**, Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık, s. 290-292.

⁵⁵ Alkan, **a.g.e.**, s. 228- 231.

“Modern zamanlarda aşkın olan kaynaklardan kopuş ve bireysellik vurgusu iyi, kötü yargılarının kaynağını değiştirmiştir. Doğası gereği toplumsal olan ahlak, bireysel düzeye indirgenmiş ve uhrevi boyutu bastırılmıştır. (...) Böyle bir yapılanma da haklılık ve hukukiliği beraber çağrıştıran meşruluk yerine, rıza imalatını hedefleyen ikna ve yönlendirme gibi meşrulaştırma süreçleri ikame edilir.”⁵⁶

Modern öncesi dönemde ahlâki ve kamusal bir etkinlik alanı olarak görülen siyaset, modern dönemde her ne kadar bireyselleşme, küreselleşme ile bu kavramlardan daha uzak bir alan haline gelmiş olsa da yine de ahlâki yargıları içinde bulundurur.⁵⁷

Tahsin Yücel’in romanlarında, siyasal ahlâksızlığa bağlı olarak yaşanan yozlaşmayı, adalet sisteminin haksız işleyişini, devlet ve halkın çatışmasını işlemiştir. Bununla beraber şahsî ideolojik fikirlere ve farklı ideolojilerin çatışmalarına da romanlarında yer vermiştir.

2.1.4. İktisadî Değerler

İktisat, herhangi bir eşyanın, alınan bir arabanın veya kitabın, kısacası sahip olunan nesnelerin bir değerle, parayla ölçülmesidir. Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü* adlı kitabında ekonomiyi, “*üretim ilişkilerini inceleyen bilim*” olarak tarif eder. Eski Yunan düşüncesinde de bu alanda tek düşünür ve ekonomi teriminin kurucusu olan Aristoteles’e değinen Hançerlioğlu, Aristoteles’in her malın iki değerinin bulunduğunu gördüğünü ve kullanma değeriyle değiştirme değerini birbirinden ayırdığını ifade eder.⁵⁸

⁵⁶ Bayram, **a.g.y.**, s. 18.

⁵⁷ Siyasal ahlâkla ilgili bilgi için bkz. **Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık**, (Der: Türker Alkan), Bilgi Yayınları

⁵⁸ Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, s. 78

Bireylerin maddeye yükledikleri değer ve bunun para olarak karşılığı çeşitlilik gösterir. Kimi için kitaba para verilmesi gereksiz bir harcama iken, kimisi için değildir. Dolayısıyla nesnelere biçilen değerlerin sınırlarının kesin çizgilerle çizilmesi mümkün gözükmemektedir. Sınırların kesin çizgilerle belirlenememesinin belki de en temel nedeni, tüm bu değerlerin özünde insanın yer almasıdır. Sabri Ülgener, bu noktada şu cümlelere yer vermektedir:

“İktisadi yaşayış, sözün kısası, nerede ve hangi yüzyılda olursa olsun, yalnız dış verilerin bir araya gelişinden ibaret bir madde dünyası değildir. Bütün o yığınların altında ve gerisinde kendine has tavır ve davranışları ile insan gerçeği yatar.”⁵⁹

Buradan hareketle iktisâdi değerler ve faaliyetler ele alınırken bunların yalnızca maddesel bir alışverişi kapsamadığı bilinmelidir. İnsanın özne olarak yer aldığı bu faaliyetlerde şüphesiz sosyolojik bir boyut vardır. Toplumun kültürel değerleri, bireylerin yaşayış şekilleri, hayata karşı bakış açıları ve daha pek çok etken iktisâdi değerlerle iç içe olan faktörlerdir. Örneğin, günümüz toplumunda bireyin doyumsuz ve kanaatkâr olmadığı, daima tüketme ihtiyacı hissettiği bilinen bir gerçektir. Öyleyse bunu yalnızca ekonomik değerlerle bağlantılı olarak düşünebilir miyiz? Sanıyoruz ki bu pek mümkün değildir. Tam olarak bu noktada az önce bahsettiğimiz toplum şartlarının, kapitalizmle birlikte bireyin dünyayı algılayış şeklinin maddeye dönüşünün, tüketim toplumuna evrilmenin etkileri vardır.

İktisadî değerlerin her birini sıralamak mümkün olmamakla birlikte kanaatkâr olmak, füzuli harcamalar yapmamak, işverenler olarak adaleti göz önünde bulundurmak ve eşitsizliğe yer vermemek, “bencil maddi hırslara kapılıp ticarî hayatı baltalamamak, nekes, paragöz davranıp sömürü yapmaktan ve beldeleri, insanları

⁵⁹ Sabri F. Ülgener, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, Der Yayınları, İstanbul 1991, (Aktaran: Özkan Açıkgöz, “Toplumsal Zihniyet Olgusu ve İktisadi Gelişme ile İlgisi”)

sömürgeleştirmekten imtina etmek”⁶⁰ temel iktisâdi değerlerden birkaçıdır. Ancak geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumda bu değerlerin kaybını ve buna bağlı olarak tabakalaşmaya ve yaşamdaki eşitsizliklere, tüketim çılgınlığına ve paranın meta haline dönüşmesine şahit oluruz. Düzendeki bozuklukların iktisâdi değerlere yansımaları Mustafa Erkal şu şekilde ifade eder:

“hayali ihracat, vergi kaçırma, işletme giderlerine ve makam odası dizaynında israfa kaçmak, fatura vermemek, rekabetten kaçınmak, mallara etiket koymamak, sürekli devlet desteği aramak (...) gerektiği yerde rasyonel düşünememek, gösteriş tüketiminde yarış vb. gibi yüzlerce örnek bir zihniyet dünyasının izlerini taşır.”⁶¹

Tahsin Yücel’in romanlarında daha çok iktisadî değerlerin kaybı ile ekonomik farklılıklara bağlı olarak yaşanan sınıf farklılıklarına, toplumda bireylerin sosyal ve sınıfsal olarak tabakalara ayrılmasına, köylü ve kentli olarak iki grubun varlığına rastlarız. Bununla beraber rastladığımız bir diğer konu, kapitalizmle birlikte paranın metalaşması hadisesidir. Artık bireyler için para araç olmaktan çıkarak, amaç haline gelmiş olup bireyler gereksiz harcamalar yapmakta adeta bir tüketim canavarına dönüşmektedir. Yücel de tüketim toplumuna dönüşülmesini ve bunun bireyde yarattığı tahribatı⁶² romanlarında işlemeyi ihmal etmemiştir.

2.1.5. Dini Değerler

Dini değerler, insanların bağlı oldukları dinlere veya inançlara göre toplumda yaşanan olaylara, durumlara karşı tutumlarıdır. Aynı inanç etrafında birleşen

⁶⁰Murat Turna, “1980 Türk Romanında Değerlerin Çözülmesi”, (Dan: Kâzım Yetiş), Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s.47.

⁶¹ Mustafa Erkal, **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, TDA Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, (Aktaran: Özkan Açıkgöz, “Toplumsal Zihniyet Olgusu ve İktisadi Gelişme ile İlgisi”, s. 100, 101)

⁶² Bireyin yaşadığı tahribat, genelde topluma ve kendi varlığına yabancılaşması şeklinde ortaya çıkar. Bu hadiseye yabancılaşma başlığında detaylıca değinilecektir.

insanlarda ortak bir bağ ve kuvvet oluşur. Haliyle toplumun genelinde de bahsettiğimiz bu manevi bağ oluşur.

İnsanların çoğunda bir şeyin varlığına inanma ihtiyacı vardır. Bu bir yaratıcının varlığına inanma şeklinde olabileceği gibi, bir puta inanma veya hiçbir şeye inanmama şeklinde de olabilir. Dini olarak bir yaratıcıya inanan kişi, yaratıcının yapılmasını istemediği şeylerden kaçınır. Bunları yaptığı takdirde günaha gireceğini, yapmadığı takdirde de sevap kazanacağını düşünür ve iyi bir insan olmanın gerektirdiği şekilde davranışlarını düzenler. Sözelimi “hırsızlık yapmanın günah olduğunu söylemek kişinin dini bir değer yargısını yansıtır. Aynı şekilde, yoksul insanlara yardım etmenin bir sevap olarak kabul edilmesi bireylerin inandıkları dinin bir değer hükmüdür.”⁶³

Değerler, birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılacak kavramlar değildir. Ahlâki değerleri düşündüğümüzde aynı değer yargılarına dini değerlerde de rastlamaktayız. Saygılı ve hoşgörülü davranmak, adaletli olmak, kimsenin hakkına girmemek, kimsenin eşine dostuna yan gözle bakmamak, sadık olmak gibi değerler aslında insan olmanın gerekliliğidir.

Enver Uysal, iki tür erdem çeşidinden bahseder ve bu iki çeşidin birbirlerinin tamamlayıcısı olduklarını ifade eder:

“Dini ya da İslâmî dediğimiz erdemler ise, bizim dindar olmamızın, Müslüman olmamızın sahip olmayı zorunlu kıldığı erdemlerdir. Bunların birbirinin tamamlayıcısı olduğunu biraz önce ifade etmiştik. “İnsanî” dediğimiz erdemler, “İslâmî” erdemlerle bütünleşememişse eksik, İslâmî erdemler de tabanında insanî erdemleri barındırmıyorsa havada kalmaktadır. (...) Bundan dolayı, “iyi Müslüman” olmanın yolunun, öncelikle “iyi insan” olmadan geçtiğini, insanî erdemlere sahip olmadan İslâmî erdemlere sahip olunamayacağını bütün netliğiyle ifade etmek gerekir.”⁶⁴

⁶³ Ulaş Bingöl, **Peyami Safa’nın Romanlarında Değerler Çatışması**, (Dan: Mehmet Emin Uludağ), Dicle Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2011, s.7.

⁶⁴ Enver Uysal, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnif Denemesi: İnsanî Erdemler-İslâmî Erdemler” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 1, 2003, s. 67.

Dolayısıyla sokakta yatan yaşlı bir amcaya yardım ederek sevap işlediğini düşünen biriyle, hiçbir dini inanca sahip olmayan sadece yardımsever duygularla yardım eden insanın da benimsediği yargılar aynıdır. Her ikisinin de amacı iyi insan olmaktır.

Diğer değer yargılarında olduğu gibi dini değerler de her toplumda aynı değildir. İslamiyet'te bayram sabahları namaz kılınırken Hristiyanlar 'da böyle bir inanış yoktur.

Tahsin Yücel'in romanlarında ise genel olarak dini değerler çatışmasına rastlamamaktayız.

2.1.6. Estetik Değerler

Estetik değer yargıları, insanların nesnelere karşı hissettikleri beğenme veya beğenmeme, haz alma gibi yargılardır. Bir sanat eserine veya bir yapıta bakarken öncelikle güzel olup olmadığıyla, daha sonra ondan haz alıp almadığımızla, bize yarar sağlayıp sağlamayacağıyla ilgileniriz. Güzel veya iyi olarak nitelendirdiğimiz ifadeler gibi bir sanat eserine yönelttiğimiz olumsuz ifadeler de birer değer yargısıdır. Benim için çok hoş ve anlamlı olan bir tablo, diğer bir kişi de aynı duyguları uyandırmayabilir. Her bir kişinin farklı bir karaktere, duyguya, bakış açısına, beğeniye sahip olduğunu düşünürsek, sanat eserine yükleyecekleri anlam da farklı olacaktır. Dolayısıyla estetik değerlerin de sübjektif yargılar olduğunu söyleyebiliriz.

Estetik değerlerin sübjektif olmasına karşın; ortak estetik yargıların nasıl oluştuğuna dair iki temel görüşün varlığından bahsedilir:

“Nesne temelli yaklaşımı savunanlar ortak estetik yargıların oluşumunda nesnenin özelliklerinin belirleyici olduğunu; nesnenin güzellik değerini kendisinde taşıdığını iddia etmektedirler. Özne temelli yaklaşımı savunanlar ise ortak estetik değer yargılarının oluşum nedenini duyguların sosyal olarak yapılanmasına

bağlamaktadırlar. Ortak kültür, inanç ve değerlere sahip bireylerin estetik yargıların da ortaklıklar olabilmektedir.”⁶⁵

Estetik değerler kültür ile ilişkilidir. Kişinin nesneye karşı duyduğu hazzı o kişinin yetiştirilmiş olduğu kültürden ayrı düşünemeyiz. Bununla beraber mekân, yaş, yaşam tarzları gibi unsurlar da estetik yargıları farklılaştıran etkenlerdir. Anneanne ve torunu düşünecek olursak anneanne Müzeyyen Senar dinlemekten haz alırken küçük torun anneannesinin dinlediği müzik karşısında hiçbir duygu hissetmeyebilir.

Tahsin Yücel’in metinlerinde ise, genel olarak estetik değer çatışmalarına rastlamamaktayız.

2.2. Değerler Çatışması

Çalışmamızın konusunu Tahsin Yücel’in romanlarında değerler çatışması oluşturduğundan, ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz değerlerin, çatışma ile olan ilişkisini ele almak uygun olacaktır.

Genel olarak çatışmanın ne olduğu sorulduğunda, zihinlerde mücadele, savaş veya karşıt güçlerin kavgası belirir. Fakat kavramın sadece bunlarla sınırlı olmadığını söylemek gerekir. Felsefeden psikolojiye, psikolojiden sosyolojiye, sosyolojiden ekonomiye pek çok alan çatışma kavramını kullanmaktadır.

Türkçe Sözlük’te çatışma kelimesi; silahlı büyük kavga, arbede ve karşıt iki gücün sözlü ve davranışsal olarak karşı karşıya gelmesi anlamlarını taşır.⁶⁶ Çatışmayı, karşı olmanın bir çeşidi olarak değerlendiren Özcan Yeniçeri, kavramın çeşitli tanımları olsa da, her birinde ortak olan üç ögenin varlığına dikkat çeker. Bunlardan birincisi, çatışma içinde olan kişi, grup veya örgüttür. İkincisi çatışmaya neden olan olgu ya da olgulardır. Üçüncüsü de çatışma sonucu ortaya çıkan durumlardır.⁶⁷

⁶⁵ Ayşe Tekel, “Estetik Yargı ve Estetik Yargıyı Etkileyen Faktörler”, STD, 2015, s.154.

⁶⁶ **Türkçe Sözlük**, s. 504.

⁶⁷ Özcan Yeniçeri, **Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yöntemi**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s. 38-40.

Mithat Enç, çatışmayı uzlaştıramayan ve birbirine karşıt olan istek ve eğilimler olarak tanımlamaktadır.⁶⁸ Felsefede çatışma, kanunların, tekliflerin birbirinin zıddıyla var olması anlamını taşır. Gerçeklik de bu zıtların birliğinden örülmüştür. Tezin antiteziyle çatışması yeni bir sentez meydana getirirken; ortaya çıkan sentez ise yeni bir tez haline gelerek döngüyü devam ettirir.⁶⁹ Gürsel Aytaç'ın çatışma tanımı: “*Karşıt şeylerin çarpışması, tartışılmasıyla karşıt değerlerin ortaya konulması*”⁷⁰ şeklindedir.

Çatışmayı yalnızca karşılıklı bir arbede, mübadele olarak görmek kavramı basite indirgemek olacaktır. Karşıt her türlü şeyin; durumun, düşüncenin, tutumların zıtlığını çatışma olarak nitelendirmek mümkündür. Toplumun heterojen yapısı düşünülecek olursa, bu heterojenliğin pek çok farklılığı da içinde barındıracağı aşikârdır. Aynı değerlerin kabulü nasıl ki uyumu ve düzeni sağlıyorsa; değerlerin çeşitlenmesi de beraberinde çatışmayı getirir. Aynı anne ve babanın yetiştirdiği çocukların birebir aynı değerlere sahip olduğu söylenebilir mi? Veya dede ile torunun kabul ettiği değerler aynı mıdır? Bu tür farklıklar da haliyle değer çatışmalarını meydana getirmektedir.

Toplumun her alanında şahit olduğumuz çatışmalar, hayatın bir yansıması olarak düşünebileceğimiz romanlarda da sıklıkla karşımıza çıkar.

⁶⁸ Mithat Enç, **Ruhbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayınları, 1974, s. 47.

⁶⁹ S. Hayri Bolay, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990, s. 55.

⁷⁰ Gürsel Aytaç, **Genel Edebiyat Bilimi**, İstanbul, Papirüs Yayınları, 1999, s. 216

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TAHSİN YÜCEL’İN ROMANLARINDA DEĞERLER ÇATIŞMASI

Çatışma ve değer kavramları, sosyal hayatımızın pek çok alanında karşımıza çıktığı gibi toplumsal yaşantının kurgusal bir yansıması olan romanlarda da gerek kahramanlar üzerinde gerekse olay örgülerinde kullanılmıştır.

Değerler ve buna bağlı olarak farklı değer yargıları arasında çıkan çatışmalar, geniş bir yelpazeye yayılmış olmaları sebebiyle çalışmamızda başlıklar halinde incelenecek ve tanımları da söz konusu başlıkların altında değerlendirilecektir.

3.1.Ahlâki Değer Çatışmaları

Mutfak Çıkmazı’nda Ahlâki Değer Çatışmaları

Yücel’in ilk romanı olan *Mutfak Çıkmazı*’ndaki ahlâki değer çatışmaları daha çok yalan söylemek üzerine olmakla birlikte vefasızlık, saygısızlık gibi kavramlar da romanda görülen ahlâki değer yitimlerindendir.

Köklü bir aile olan Divitoğulları’nın gücünü kaybetmesinden sonra, Divitoğulları’nı eski ihtişamlı günlerine kavuşturma görevi İlyas’a verilir. Bu nedenle Yargıtay üyesi olabilmesi için İstanbul’a üniversite okumaya gönderilir. Zenginliklerini kaybeden ve yoksulluk içinde olsa dahi İlyas’ı okutmaya çalışan ailesine karşı sorumluluklarını yerine getiren İlyas, “yemek yapma” tutkusuna kapılınca tüm sorumluluklarını unuttur. İlyas’ın ona yüklenen misyondan vazgeçmesini kişisel tercihi olarak görmemiz mümkündür. Ancak okulunu bırakmış olmasına rağmen ailesinden para almaya devam etmesi çok da hoş karşılanmayacak bir durumdur. Buradaki ahlâki değerlerin çatışmasını, öncelikle İlyas’ın ailesine yalan söylemesinde, ailesinin fakirlik halinde belki zar zor para göndermelerini bilmesine rağmen, yemek yapma tutkusu için para istemesinde görebiliriz. Şunu da ifade etmek

gerekir ki, İlyas geleneğin kendisine yüklediği sorumluluğu bırakarak aslında kendi isteğine yönelmiştir. Bu noktada kimine göre yaptığı, ahlâki değer kaybı olarak görülebilirken kimine göre de haklı bir davranış olarak düşünülebilir.¹

Bir ihtiyacı olup olmadığını sormak için mektup yazan amcasına verdiği cevapta, okulun zorluğundan, geçim sıkıntısından, pahalılıktan dert yanarak yalan söyleyen İlyas, daha da abartarak aylığının artırılmasını talep eder. Söylediği yalanlara kendi de şaşırarak birlikte yalanını beğenmekten de kendini alamaz. İlyas, her ne kadar ailesine yalan söylüyor olsa da bu durumdan vicdanen hoşnut değildir. Yalan söylemekten rahatsız olup herkese özgürce her şeyi söyleyebilecek bir zamanda iken gerçeği söylemek zoruna gider, bu da onu yalan söylemeye iter. Nitekim akrabası evine geldiğinde sofradaki tüm yemekleri kendi yapmış olmasına rağmen nişanlık yaptı diyerek gerçeği gizlemeyi tercih eder. Onu bu gerçeği gizlemeye iten de biraz geleneksel normlardır. Çünkü onun büyüdüğü toplumda erkeğin yemek yapması ayıplanacak bir hadisedir.

Romanda yalan söyleyen diğer bir kişi de İlyas'ın arkadaşı Selami'dir. Yemek yapma isteğini durduramayan İlyas, yemek kitapları alabilmek için evdeki radyoyu ve kitapları satmak isteyince Selami'nin yardımına ihtiyaç duyar. İlyas, kitapları altı yüz liraya satan Selami'ye teşekkür mahiyetinde yüz lira vermek istediğinde Selami bunu kabul etmez çünkü zaten öncesinde içinden para aşmıştır. Arkadaşına güvenen, kendisine yardım ettiğini düşünen İlyas ise, Selami'nin dostluğundan dolayı oldukça mutludur.

Tahsin Yücel dostluk kavramının geldiği noktayı, kavramın içinin boşaltıldığını *Mutfak Çıkmazı*'nda gösterir. İlyas'ın dostum dediği tüm sevdikleri ona yalan söyler, onu aldatır. Selami, İlyas'a yardım ediyor gibi gözükürken arkadaşının parasını aşmaktan çekinmez, bir diğer yakın dostu Murat ise dostunun sevdiği kadın olan Emel ile yakınlaşmaktan rahatsızlık duymaz. Yakınlaşmanın da ötesine giderek hayatlarını birleştiren çift balayı için gidecekleri çiftlikte, mutfakta çalışması için

¹Ahlâk kurallarının mutlak ve evrensel olduğunu düşüneneler kadar, göreceli olduğu inancına sahip düşünürler de vardır. Bu açıdan İlyas'ın yaptığı davranışı iki farklı şekilde yorumlayabiliriz, fakat tezimizin konusu değerler çatışması olduğundan, genel kabul görmüş yargılar ve kurallar üzerinden inceleme yapılacaktır.

İlyas'ı yanlarına çağırır. Arkadaşına olan vefasızlığı bir yana, pişkin bir adam olan Murat, “Bir zamanlar her şeyin en iyisini sen seçerdin. Emel'i de böyle seçmiştin. Ne yapalım kısmet benimmiş.”²diyerek ahlâki değer yargılarını kaybettiğini gösterir. Romandaki en büyük ahlâki yozlaşma örneğini, Murat'ın dostunun eski sevgilisiyle evlenmesi ve arkadaşını yaşadığı eve yemek yapması için çağırması olarak gösterebiliriz.

Vatandaş'ta Ahlâki Değer Çatışmaları

Vatandaş aydından yazara, yazardan siyasetçiye, siyasetçiden müdüre kadar pek çok noktaya değinen, eleştiren bir romandır. Yücel'in çoğu romanında olduğu gibi burada da düzendeki ve toplumdaki yozlaşma, rüşvet ve adam kayırmaca, ihanet gibi ahlâki değerlerin anlamının yitirildiği görülür.

Romanın ilk sayfalarında Şaban Baş'ın nişanlısını aldattığını yine kendi açıklamasıyla öğreniriz:

“Aşağılık bir adamım ben: nişanlımı sürekli soğan kokan, çirkin ve şişman bir kadınla aldatıyorum. (...) İstemeye istemeye, daha da kötüsü, tiksine tiksine aldatıyordum nişanlımı. Nişanlımı aldatmama neden olan kadını hiç mi hiç sevmiyordum o zamanlar, sevmek şöyle dursun, elden geldiğince uzak durmak istiyordum zavalılıktan. (...) Ama dayanamıyordum, karşı duramıyordum bir türlü: beni ezen, beni aşan, istencimi sifıra indiren gizli bir güç vardı sanki işin içinde.”³

Vatandaş⁴ pek çok kişinin aksine, kendi yaptığı yanlışın da farkına varabilen biridir. Kendi söylemiyle nişanlısını duygu olarak olmasa da bedenen aldatıyor oluşu, ahlâki bakımından doğru kabul edilemeyecek bir davranıştır. Kimilerine göre bu bedensel bir ilişki olarak görülüp ahlâki bir değer yitimi olarak kabul edilmeyebilir.

² Tahsin Yücel, **Mutfak Çıkmazı**, İstanbul, Can Yayınları, 2018, s. 136.

³ Tahsin Yücel, **Vatandaş**, İstanbul, Can Yayınları, 1995, s. 27.

⁴ Vatandaş, Şaban Baş'ın yazılarını yazarken kullandığı takma isimdir.

Ancak genel ahlâki kabullere göre, sadece bedensel olup olmamasına bakılmaksızın aldatma ahlâki bir değer yitimidir.

Şaban Baş ile nişanlısı arasında karşılıklı bir sadakatsizlik vardır. Nişanlısı maddi gücünden dolayı müdürle ilişki yaşar ve bu sayede İstanbul'un iyi bir semtinde, lüks eşyalarla döşenmiş bir evde oturur. Şaban Baş'ın yaşantısı ise nişanlısının annesi tarafından küçümsenir ve beğenilmez. Şaban Baş, nişanlısının bu zenginliğe müdürle olan ilişkisi sonucu ulaştığını ise ilginç bir zamanda öğrenir.

Müdürün işten ayrılmadan önce Şaban Baş'la yaptığı konuşmada “(...) *dolandırıcıların kutsal kişiler arasına girdiklerini sen de onaylıyorsan, benim için hiç üzülmeye*”⁵ demesi aslında onun nasıl biri olduğunu izah eder. Nitekim istifasından kısa bir süre sonra milletvekilliğine kadar yükselir. Bu da akıllara torpili getirir.

Müdür, Şaban Baş'tan dergi için, ayakyollarına yazdığı yazılar gibi şiirler yazmasını ister. Şaban Baş, düzenin adamı olmak ve bu yozlaşmışlığı bir ucundan tutmak istemediğinden teklifi kabul etmez. Eski müdürün yaptığı bu teklif de iyi niyetle sunulmuş bir teklif olmayıp aslında Vatandaş'ın yazdıklarını kullanarak daha yükseğe çıkma hedefine dayanır. Müdür yaptığı tekliften olumsuz bir cevap aldıktan sonra dahi, Şaban Baş'ın eski nişanlısını araya sokarak teklifi kabul ettirmeye çalışır. Vatandaş'ın eski nişanlısıyla arasında geçen konuşma ahlâki yozlaşmayı göstermesi açısından önemlidir:

“‘İlişkimiz göze batmasın diye, biraz da eğlenmek için, seni seçmişti, sevgilim.’

‘Nasıl yani?’

‘Nasıl olacak? O istedi seninle nişanlanmamı.’

‘Yani oynadınız benimle! Yani boş yere, iş olsun diye, hiç yoktan yaktınız beni, bunca acı çektirdiniz! Bunu nasıl yapabildin?’ “⁶

⁵ A.e., s. 99.

⁶ A.e., s. 131.

Bu konuşmayla Şaban Baş kendisinin de aldatıldığını öğrenir. Vatandaş, nişanlısını bedenen aldatarak ahlâki olarak yanlış davranışta bulunurken; nişanlısı hem aldatır hem de Vatandaş'ın sevgisini tekrar kullanarak ona işi kabul ettirmeye çalışır.

Yücel, ahlâki değerlerin yitimini özellikle iki insan üzerinde vermiştir: Vatandaş'ın eski nişanlısı ve eski müdürü. Bu karakterler aracılığıyla çıkar ilişkilerini, ihaneti, insanların ilişkilerinde yaşanan ahlâksızlıkları kaleme almıştır. Onların ikiyüzlü hallerine karşı Vatandaş'ı hayatında dürüstlüğü temel değer olarak gören, yozlaşmışlığa başkaldıran biri olarak göstermiştir. Onun ahlâki olarak yaptığı yanlış, nişanlısını aldatmasıdır.

Peygamberin Son Beş Günü'nde Ahlâki Değer Çatışmaları

*Peygamberin Son Beş Günü'*nde ahlâki yozlaşma, çürümüşlük, menfaat, adaletsizlik ve eşitsizlik genel olarak görülen ahlâki değer çatışmalarıdır.

Peygamber⁷, gençlik yıllarını devrimci arkadaşlarıyla devrim sohbetleri içerisinde geçirmiş olan ve devrimin olacağını hayal eden biridir. Yıllar içerisinde bu sohbetlerden uzak kalmış, arkadaşlarıyla da kopmuştur. Yıllar sonra tekrar karşılaştığı eski dostu Matrakçı Maruf'u görmesiyle çoğu arkadaşının tutuklandığının haberini alır. Tutuklanmaların ise belirli bir gerekçeye dayandırılmadığını, arkadaşlarının suç işledikleri için değil de siyasal nedenlerden dolayı tutuklandıklarını bu görüşme esnasında öğrenir.

Matrakçı Maruf ve Peygamber tutuklanmayanlardır. Ancak Matrakçı Maruf, tutuklanmayı bir tür sanat olarak sayarken Peygamber'in tutuklanmamış olmasını bir tür kaçakçılık olarak görür. Arkadaşlarına yapılan eşitsizliği bir bakıma Matrakçı Maruf da Peygamber'e yapmaya çalışır. Onu tutuklanmamak için ortalıktan kaybolan, kaçan biri olmakla itham eder. Hâlbuki Rahmi Sönmez bilinçli olarak bir kaçma eyleminde bulunmamıştır.

Rahmi Sönmez'in arkadaşlarının sebepsiz tutuklanması bize adaletin işleyişindeki eşitsizliği göstermektedir. Yücel, devletin eşitliği göz ardı etmesini Rahmi'nin arkadaşlarının sebepsiz yere tutuklanmasıyla ifade eder. Ahlâki değer

⁷ Peygamber, Matrakçı Maruf'un Rahmi Sönmez'e taktığı takma isimdir.

yargılarından biri de adalet, hukuk ve eşitlik kavramları olduğundan Yücel'in burada işlediği durum ahlâki değerler çatışması bağlamında görülebilir.

Kanaatimizce romandaki ahlâki değer yargılarını kaybetmiş olan en önemli kişi Peygamber'in kızı Feride'dir. Feride, dilencilerin önlerine açtıkları mendillere çamurlu ayaklarla basan, yoksul insanları küçümseyen ve yalnızca iyi giyimli, bakımlı kişilerle arkadaşlık kuran bir kızdır. İnsanlara yaklaşımı bu şekilde olan Feride, babasına karşı da hürmetsiz ve saygısızdır. Nitekim evi terk eder, okulunu bırakır ve iş dünyasından evli ve üç çocuk babası bir adamla ilişki yaşamaya başlar. Bu tamamen Feride'nin para hırsından ve çıkarının olmasından kaynaklı bir durumdur. Türk toplumunda evli bir insanın, ailesine ihaneti ne kadar hoş karşılanmıyor ve etik görülüyorsa; bir kadının da metreslik yapması ahlâki olarak uygun görülmemektedir. Bununla beraber yaşadığı ilişkiden dünyaya gelen oğlunu da bir "nesne" gibi babasına getirir ve şöyle söyler:

"(...) ben Amerika'ya gidiyorum; ama, biliyorsun, üç buçuk yaşında bir oğlum var, orada bana ayak bağı olacak, ayrıca kendisiyle gittiğim adam da onu yanıma almamı istemiyor. Torunumdur, bakarım, dersin, sana bırakacağım. İstemezsen, başka yerler var. Ne diyorsun? Evet mi, hayır mı? Kararını çabuk ver, çünkü beklemeye zamanım yok."⁸

Kapitalist kültürün dayattığı birey merkezli yaşam tarzları, bireyi aile yaşamından uzaklaştırmıştır. Çünkü ailelerin kurulması ve sürdürülmesi sorumluluk istediğinden, aile kavramının ise bireyin kendi özgürlük ve kişisel alanının sınırlarını daralttığından birey aile yaşamının dışında durmaya çalışmaktadır. Nitekim Feride, çocuğunu sokakta bırakma pahasına gitmeyi istemektedir. Bu bize aile kavramının ötesinde, Feride'nin annelik bilincinden de uzak olduğunu gösterir. Bir evlat olarak babasına saygısız ve vefasız, bir anne olarak da çocuğuna merhametsiz ve sevgisizdir.

⁸ Tahsin Yücel, **Peygamberin Son Beş Günü**, İstanbul, Can Yayınları, 2016, s. 102.

Modernleşmeyle birlikte gelen birey eksenli yaşamı, haz ve özgürlük alanının saygıyı aşmasını Peygamber'in torunu Nâzım'da da sıklıkla görürüz. Nâzım; haftanın belirli günleri farklı kız arkadaşlarını eve getirir, geceyi birlikte geçirir. Dedesinin evde oluşu ise ne Nâzım'ı ne de gelen kızları rahatsız eder. Küçüklüğümüzden itibaren büyüklere saygı gösterilmesi gerektiği aşılaraq büyümüşüzdür. Ancak gelinen noktada, arkadaşça oturmanın dışında, eve her gece farklı kızlar çağırılıp beraber vakit geçirilebiliyor. Bu da toplumdaki ahlâki değer çatışmasının Nâzım üzerinden gösterilmesidir.

Bir diğer ahlâki yozlaşma ise, Matrakçı Maruf'ta görülür. Eski devrimcilerden olan Matrakçı Maruf, pavyon işletmeye başlar ve kadınları para karşılığında pazarlar. “(...) Büyük iş adamlarının büyük konukları gelir, bu konuklar gündüzleri çok çalıştıklarından geceleri iyi eğlenmeleri gerekir. Unun için el altında temiz kızlar bulundurmak ister..”⁹ Yaptığı işe kılıf uydurarak, kadınları para karşılığında pazarlayan Matrakçı Maruf, yozlaşmışlığın ve toplum olarak çürümüşlüğün göstergelerinden biridir. Her biri başka bir kadından olmak üzere dört çocuğunun olması, aile kavramına olan uzaklığını ve eşe karşı saygısızlığını göstermektedir.

Bıyık Söylencesi'nde Ahlâki Değer Çatışmaları

Bıyık Söylencesi, bıyığın öncelikli olarak bireye ve daha sonra topluma nasıl şekil verdiğinin romanıdır. Tahsin Yücel, bıyığın Cumali'de meydana getirdiği dönüşümü ve yozlaşmayı anlatmakla beraber, toplumdaki değerler sisteminin ve etik anlayışının da yozlaştığını ifade etmiştir.

Cumali, sıradan bir kasabalı iken Berber Ziya'nın ona bıyık bıraktırmasıyla efsaneleşir ve toplum nezdinde farklı bir boyuta ulaşır. Tüm hayatını bıyığına adar. Bu o kadar büyük bir adanmışlıktır ki babası Hacıfıf'a'nın ölümü bile onun tutumunu değiştirmez. Babasının vefat haberini öğrendiğinde de, akşam Kuran okunurken de bir damla gözyaşı dökmez. Ağlamak zorunda değildir veya duygularını belli etmek istemeyebilir. Ancak ertesi gün bıyığını tıraş ettirmek için berbere gelmesi, bir gün önce babasını defneden bir insan için çok normal bir tutum değildir. Toplumda bu tutum tuhaf karşılanması gerekirken, kasabalı da bu durumu oldukça normal karşılar.

⁹ A.e., s. 251.

Hatta Berber Ziya'ya göre, ikisi birbirinden farklı iki durumdur, bu nedenle babasını gömdükten sonra elbette ki bıyığı için berbere gitmelidir.

Berber Ziya'nın da bu tavrı çıkar amaçlıdır. Çünkü, Cumali'nin bıyığı onun berberlik hayatında ünlenmesini sağlayan bir faktördür. Halk bıyığa tapar derecesindedir ve o bıyığa şekli veren de Berber Ziya'dır. Bu itibarı kaybetmemek adına, Cumali'nin ne yapacağına veya ne yapmayacağına dahi karar verir. Örneğin, bıyığın sararmaması için sigara içmesini yasaklar. Dolayısıyla halk gibi bıyığa önem veriyor olsa da bunun asıl nedeni, bıyığın kendisine sağladığı faydadır.

Babasının ölümüne ağlamaması, daha bir gün geçmeden bıyığının tıraşını düşünmesi ve son olarak da Hacıfa'nın giysilerini giyerek kasabada dolaşması Cumali'nin ahlâki değer yargılarını kaybettiğinin izahıdır. Bazı ahlâki yargılar, toplumdan topluma değişiklik göstermekle birlikte genel olarak ölüme ve ölen kişiye saygı pek çok toplumda önemlidir. Ancak romanda bu değer yargısının kaybedildiği hem Cumali nezdinde hem de toplum nezdinde gösterilmiştir. Normalde ayıp karşılanacak tüm bu tutumlar, toplum tarafından yadırganmaz hatta Cumali'nin böyle bir zamanda bile bıyığına önem vermesi takdir edilir.

Cumali, Bedriye Abla ile evli olmasına rağmen çocukken hayran olduğu Kehribar Bacı'nın kasabaya dönmesiyle kafa karışıklığı yaşar.

“Cumali, bunca yıldan sonra, saçlarında Kehribar bacının avcunun sıcaklığını, ağzında bir can eriği tadı duydu, onu düşlediği onca geceyi düşündü, gövdesine yıllar öncesinden kalma bir tatlı sıcaklık yürüdü.”¹⁰

Cumali, Kehribar Bacı'yı bu şekilde düşleyen kendisi olmasına rağmen arkadaşlarına durumu anlatırken, Kehribar Bacı'nın kendisine kuyruk salladığını söylemekten de geri kalmaz. Evli olduğu halde eşine sadakatsizlik yapmasının yanı sıra, bunu rahatça konuşabilmesi ve aile kavramına saygısızlık etmesi, kendi hiçbir şey

¹⁰ Tahsin Yücel, **Bıyık Söylencesi**, İstanbul, Can Yayınları, 2016, s. 75.

hissetmiyormuş gibi davranarak karşısındaki kadını kuyruk salladı diye itham etmesi Cumali'nin pek çok noktada yaşadığı ahlâki bozukluğun göstergesidir.

Kehribar Bacı'da da ahlâki değer çatışması görülür. “*Cumali, Kehribar bacın artık duramaz oldu. (...) Bu gece kapıyı açık bırakacağım, kahve dönüşü eve gel.*” diyerek Cumali'nin ahlâksızlığına ortak olur. “Kehribar Bacı'nın da Cumali'ye ilgi duyması ve onunla birlikte olmak istemesi yine Berber Ziya tarafından engellenmiştir ancak bu eylem Cumali'nin evli bir erkek olmasından ve böyle bir beraberliğin etik olmayışından değil; bıyığına laf, söz gelmesin diyedir.”¹¹

Eşini düşüncesinde aldatan Cumali, son olarak genç bir kız olan Üveyik ile bir gece geçirir. Bunu yaparken vicdanı, sorumlulukları ya da evliliği onun için önem taşımaz, çünkü ataerkil bir toplumda yetişmiştir ve asıl olan bıyığı ve itibarıdır.

Yalan'da Ahlâki Değer Çatışmaları

Romanın en önemli kahramanı diyebileceğimiz Yusuf Aksu, kişiliğinin oluşumunu dostu Yunus'u tanıdıktan sonra tamamlamaya başlar. Hatta bu öyle bir tamamlamadır ki tamamen onun düşüncelerine, davranışlarına bürünür. Bu açıdan, Yusuf Aksu'nun önemi kadar, Yunus da romanın önemli kahramanlarından biridir. Yunus, kekeme bir çocuktur. Yunus'un kekeme olması onu arkadaşlarından uzak tutan hayatını olumsuz yönde etkileyen bir durum olmamış, aksine hayata daha çok bağlamış, düşüncelerini ifade etmekten çekinmemesini sağlayan bir etken olmuştur. Ancak onun bu özgüveninin karşısında, arkadaşları ve hatta öğretmenleri dahi onunla dalga geçmekten, heveslerini kırmaktan geri durmamışlardır. Özellikle öğretmenlerinin bu davranışlarının temelinde, Yunus'un başarılı bir öğrenci olması yatar.

“(…) her konuda arkadaşlarınınkini kat kat aşan bilgisine, inci gibi yazısına ve sınav kağıtlarında sergilediği kusursuz türkçeye, aynı ölçüde kusursuz ingilizceye karşın, en deneyimli hocalar bile bu özelliğini bir sakatlık olarak gördüklerini belli etmekten

¹¹ Güzel Zeynep Tunçok, “Tahsin Yücel'in Bıyık Söylencesi Adlı Romanının Alımlama Estetiği Ve Feminist Eleştiri Bağlamında İncelenmesi”, **TÜRKÜL Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 7, S. 17, 2019, s. 244.

kendilerini alamıyor (...) Böylece, onun karşısında kendilerini daha yüzeysel, daha yetersiz, daha içten pazarlıklı bulduklarından, gene de bunun suçunu ona yüklediklerinden olacak, neredeyse tüm öğretmenler kendisiyle ilişkilerini en aza indirmişlerdi.”¹²

Öncelikli olarak ailede öğretilen bazı değerler, zamanla okulda ve çevrede öğretilmeye devam edilir. Özellikle okulda öğretmenlerimiz bize öğrettikleri dersler dışında, bize fayda sağlayacak düzgün bir insan olmamıza yardımcı olacak pek çok değeri aşıl原因an kimselerdir. Ancak romanda gördüğümüz Yunus’a karşı olan bu tutum, öğretmenlerin bile ahlâki değerlerini kaybetme noktasına geldiğini göstermektedir. Buna bağlı olarak da çocuklara ailede öğretilen veya öğretilemeyen bazı değerler, öğretmenleri tarafından da verilemeyince çocuklar arkadaşlarıyla dalga geçen, küçümseyen bireyler haline gelir. Yunus’un dille ilgili düşüncelerinden “Evrensel Dilbilim” kitabını yazacağını söylemesiyle beraber arkadaşı Sarı Selim, gözünün içine baka baka, “*Hepsi çok güzel, çok hoş da en büyük dılcımız bir kekeme! Gel de bu ülkede kalkınma bekle!*”¹³ diyerek onu tüm sınıfın önünde küçümser. Arkadaşlarının bu tür küçümsemeleri daima devam eder. Yunus’un bir kız arkadaşının olmasıyla birlikte daha da artan dalga geçmeler, kızın Yunus’tan uzaklaşmasına neden olurken, Yunus da tüm bunlara dayanamayarak intihar eder.

Yusuf Aksu arkadaşı Yunus’un intiharından sonra, onun tüm fikirlerini, düşüncelerini ve hatta kuramını bile kendi kuramıymış gibi anlatır. Uzun bir süre bu durumun tüm olumlu getirilerini kullanan Yusuf Aksu da dürüst davranmamış, hayatına da bu şekilde yön vererek ahlâki olarak bir değer çatışması yaşadığını göstermiştir. Çünkü yıllarca bu kuram sayesinde ilerlemiş, kuramı kendi kuramı gibi benimsemiş ve bu sürecin hiçbir noktasında Yunus’un adını ağzına almamıştır. Hayatının sonlarına doğru ise, insanlara bu noktada yalan söylediği için kendisinden utanç duymaya başlamıştır.

¹² Tahsin Yücel, **Yalan**, İstanbul, Can Yayınları, 2018, s. 28-29.

¹³ **A.e.**, s. 59.

Yusuf Aksu'nun hayatında Bayram Beyaz, Sivaslı Cemile ve Müslüm Efendi önemli kişilerdir. Bayram Beyaz, patronunun davranışlarındaki ahlâki bozulmayı fark ettikten sonra işten ayrılır. Bu bozulmalarsa, dürüst görünür gibi olmasına rağmen yandaşlarına daima yalan söylemesi, evli olmasına rağmen aile kavramını yok sayarak bir metresinin olması gibi sebeplerdir. İşten ayrılmasıyla beraber Yusuf Aksu ile tanışır. Akabinde de Sivaslı Cemile ve Müslüm Efendi ile arkadaşlığı başlar. Müslüm Efendi, Yusuf Aksu'nun babasından kalan yüklü servetiyle ilgilenen kapıcısı; Sivaslı Cemile ise yemeklerini yapan, evini temizleyen yardımcısıdır. Özellikle Müslüm Efendi, kendisine emanet edilen malların devlete kalacak olmasından dolayı rahatsız olup, malların kendisine kalması için elinden geleni yapacağını söylemekten de geri durmayacak kadar kurnaz biridir. Hatta bunun için Bayram Beyaz'a ortak olmayı, Yusuf Aksu'nun mallarını paylaşmayı bile teklif eder.

Müslüm Efendi, para kazandığı kişinin mallarına göz koymasının dışında, edep olarak da değer kaybı yaşayan biridir. Sivaslı Cemile'yi kendi zevki için kullanır.¹⁴ Kullanmasının dışında onu Bayram Beyaz'a da göndermeyi unutmaz ve ekler, *“Bak şu işe, bu gece de canı seni çekti kancığın! Sen Tokatlı, o Sivaslı olmasanız, ikinizin de karnını deşerdim.”*¹⁵

Müslüm Efendi dışında, Sivaslı Cemile de özellikle romanın ilk sayfalarında ahlâksız, sadakatini ve saygısını kaybetmiş birini temsil eder. Yücel, Yusuf Aksu üzerinden insanların yalanlar aracılığıyla olduklarından farklı birine bürünmelerini, toplumda iyilik kavramının yerini çıkara bırakmasını, toplumdaki ahlâki çatışmalarda paranın etkisini bu romanında göstermektedir.

Kumru ile Kumru'da Ahlâki Değer Çatışmaları

Romanda ahlâki değer çatışması genelde aldatma, yalan söyleme, küçümseme gibi kavramlar etrafında şekillenmiştir. Kumru, eşi Pehlivan'la kendi isteği dışında evlenmiş olmasına rağmen eşini seven ve eşi tarafından da sevilen bir kadındır. Pehlivan kapıcılık yapar, Kumru temizliğe gider. Kent hayatının içinde hiç

¹⁴ A.e., s. 148- 150.

¹⁵ A.e., s. 150.

görmedikleri davranışları, insanları görmeye ve zamanla da ahlâki değerlerden uzaklaşmaya başlarlar.

Kumru'nun temizliğe gittiği ve birçok noktada kendisinden etkilendiği Tuna Hanım, sadece Kumru'yu etkilemez. Görüntü açısından modern bir kadın imajına sahip olan Tuna Hanım, Pehlivan'ın da hayal ettiği gibi bir kadındır. Pehlivan, Kumru'yla seviştiği esnada düşünce dünyasında eşini aldatır. (...) *bir eli onun, bir eli kendi uçkurunun üstünde ama ondan çok yüzü çilli, saç kırmızı Yahudi hanımı düşleyerek sesini çıkarmadan dinliyor* (...) ¹⁶ Burada bahsettiği kadın ise Tuna Hanım'dır.

Sadakat, ahlâki değer yargılarının en temel kavramlarından biri olup Pehlivan tarafından göz ardı edilir. Evli olmasına rağmen, eşiyle birlikteyken başka bir kadını arzuluyor olması hem eşine karşı saygısızlığını hem de aile kurumuna karşı sadakatsizliğini göstermektedir. Pehlivan'ın aile birliğine ve özellikle eşine olan sadakatsizliği Kumru'da da görülür. Ona geçmeden önce Kumru'ya karşı cinsel duygular besleyen Yıldırım'a değinmek yararlı olacaktır. Yıldırım, kapıcılardan biri olan Bilal dayının yeğenidir. Kumru'dan yaşça küçüktür. Küçük bir kasabadan gelen Kumru'nun, büyükşehirde marketin yolunu bulamaması üzerine Yıldırım ona yardım eder. Cinsel duygularını bastırmaya çalışan, geceleri zihninde farklı kadınları hayal eden Yıldırım, ilk başta sadece kadın olması sebebiyle cinsel dürtülerle Kumru'ya ilgi besler. Evli olduğunu ve kendisinden yaşça büyük olduğunu bilmesine rağmen (...) *her gece daldığı düşlemlerin değişmez nesnelerini daha bir somutlaştırmak düşüncesiyle* ¹⁷ marketin içinde onu özellikle iç çamaşırı bölümüne götürür. Sutyenlere bakan kızları görünce ne olduğunu anlamayan Kumru, Yıldırım'da şaşkınlığa ve biraz da hayal kırıklığına neden olur.

“Yıldırım onun göğüslerinin dikliğine aldanarak hep sutyen taktığını düşünmüş, nice geceler boyunca bu sutyenin kopçasını çözüşünü, kısacık külotunu da çıkarıp yatağın üstünde çırılçıplak bekleyişini gözlerinin önüne getirmeye çalışmıştı, kızların ne

¹⁶ Tahsin Yücel, **Kumru ile Kumru**, İstanbul, Can Yayınları, 2018, s. 59.

¹⁷ **A.e.**, s. 138.

yaptığını kendisine sorması karşısında şaşırıp kaldı, kendisiyle eğlenmek istemiş olmasından kuşkulandı.”¹⁸

Kendisine yardım etmesi için Kumru’nun yanında gönderilen Yıldırım’ın bu düşünceleri, kurduğu hayaller ve yardımseverlik duygusunu kullanılması ahlâki olarak yozlaşmış bir karakter olduğunu gösterir.

Romanın sonlarına doğru, yazarımız Kumru’nun da bilinçaltında kalan duygularını bizlere sunar. Kumru, eşi Pehlivan’ın öldüğü gün Yıldırım’ı hatırlamaya çalışırken bulur kendini. Gözünün önünde yüzünü, parlak gülüşünü anımsar ve o zamanlar göremediğini şimdi gördüğünü söyler. Yıldırım’ın kendisine hayranlıkla bakışını, kaçamak bir biçimde bedenini süzüşünü düşününce, onu hoş çocuk olarak hatırlamaktan geri duramaz. Kanaatimizce Kumru’yu eşine sadakatsizlik yapmakla suçlayamayız, çünkü Pehlivan vefat etmiştir ve Kumru’nun başka bir erkeğe duygu beslemesi oldukça normaldir. Ancak bunu eşinin öldüğü gün anımsaması, vefat eden eşe karşı yaptığı hem bir saygısızlık hem de vefasızlık olarak düşünülebilir. Ahlâki olarak vefat eden biri olduğunda yas tutulup acının dinmesi beklenir. Hâlbuki Kumru, kaç yıllık eşi vefat ettiğinde eski bir anıyı anımsayarak durumdan haz alır. Kumru içine girdiği nesneleşmiş yeni dünyada makine gibidir. Bundan dolayı da eşinin ölümünde dahi hiçbir duygu hissetmez.

Romanda farklı bir dine mensup olan tek kahraman Tuna Hanım ve eşidir. Tuna Hanım, Kumru’nun istediği buzdolabını alabilmesi için gerekli parayı borç vermek istediğini dile getirdiğinde, Pehlivan yardımın altında bir art niyet arar. Nedeni ise, Türk’ün Türk’ten başka bir dostunun olamayacağına inanması ve elin Yahudisinin çikarsız yardım etmeyeceğine kanaat getirmiş olmasıdır. Irkçı bir tutumla yaklaşan Pehlivan’ın bu tutumu önyargılı oluşunun da yansımasıdır. Bunun yanında Yahudileri dışlaması da hem toplumumuzda bize öğretilen birlik duygusunu hem de milletlere ve kişilere saygı gösterilmesi gerektiği ilkesinin göz ardı edilmesidir.

¹⁸ A.e., s. 139.

Romandaki ahlâki değer çatışması bağlamında ele alacağımız son olay, Tuna Hanım'ın iyimser duygularının kendi nefsiyle olan çatışmasıdır. Kumru'ya bir abla gibi yaklaşan, onu kent hayatına adapte eden ve aslında Kumru'nun değişiminin en önemi kaynağı olan Tuna Hanım, Kumru'nun değişimi ve gelişimi karşısında iyi duygularını yitirir. Yardımsever, iyilik dolu tavrı yerini kıskançlığa bırakır. *Açgözlünün teki işte, hep daha fazlasını isteyen bir köylü*¹⁹, olarak nitelendirmesi karşısındaki insana karşı olan saygısızlığının ve tahammülsüzlüğünün göstergesidir.

Gökdelen'de Ahlâki Değer Çatışmaları

Romandaki ahlâki değer çatışmalarının daha çok siyasi anlamda bir yozlaşma, çıkar ilişkisi, adaletin işlemeyişi ve eşitsizliğin baş göstermesi şeklinde zuhur ettiği görülmektedir.

Erol Güngör'ün de bahsettiği gibi, hukuk kamu vicdanının bütününü değil çoğunlukla belli bir kesimin hukuk anlayışını aksettirir. O dönem parlamentoda hangi partinin üyeleri çoğunluksa o siyasi partinin düşünceleri hâkim olur.²⁰ Romanda da toplumların en büyük ahlâki değer yargılarından biri olan hak, hukuk, adalet ve eşitlik kavramlarının kişilere, kurumlara göre işletildiği gözlemlenmektedir. Tahsin Yücel, *Gökdelen*'de 2073 yılının İstanbul'unu, değerlerini, düzenini yansıtır gibi gözükse de aslında yıllardır yozlaşmış olan değer yargılarını anlatır.

Kendileri gibi düşünmeyenleri susturmanın tek yol olduğunu düşünüyor olacaklar ki romanın daha ilk sayfalarında, Can Tezcan'ın arkadaşı Varol Korkmaz'ın haksız yere tutuklandığını görürüz. Varol Korkmaz, arkadaşlarının aksine gösterilere karışmayan, polise taş atmayan, cam kırmayan, dürüstlük ve yansızlık örneği olarak bilinen biriyken sebepsiz yere hapse atılır.

Adaletin yok sayılmasının dışındaki bir diğer ahlâki değer çatışması, çıkar ilişkileridir. Can Tezcan yargının özelleştirilmesini bir ilke olarak talep ederken Başbakanla kendisinin bu anlaşmadan pay alması gerektiğini düşünen Adalet Bakanı Veli Dökmeci, ülkenin yargısının özelleşmesini çıkar ilişkisine dayandırır. Can Tezcan

¹⁹ A.e., s. 258.

²⁰ Güngör, a.g.e., s. 121.

da bir avukat ve hukuk savunucusu olarak, teklife evet diyerek bu çıkar ilişkisine ortak olur.

Kapitalist düzenle birlikte daha çok bireyci bir anlayışın doğduğunu, bireyin kendisi dışında gelişen olaylardan soyutlandığını, bazı değer yargılarından uzaklaştığını görmekteyiz. Bu düzenin içinde dürüst kalmaya çalışan bireyler, zamanla düzenin seyrine kapılmaya başlar. Söz gelimi Can Tezcan, adalete bağlı bir hukukçu iken dürüstlüğüne kaybetmiş, anamalcı düzene uyum sağlamış ve hukuku insanlığa karşı bir silah olarak kullanan düzenin adamı olmuştur.

Asistanı Sabri Serin'in, *"Benim en büyük korkum bu adamların elinde oyuncak olmamız. Bu adamlar için çalışmanın erdem olduğunu söyleyemeyiz herhalde."*²¹ diyerek durumun gidişatından dolayı doğan endişesini dile getirirken az önce dile getirdiğimiz gibi Can Tezcan, sürece çoktan uyum sağlamıştır. Gerekçesiye yaşadığı dönemdir.

"Öyle bir dönemde yaşıyoruz ki artık örneklerini yalnızca kitaplarda bulduğumuz bir dürüstlük biçimine bağlı kalmamamıza olanak yok; dürüstlük söz konusu oldu mu elimiz kolumuz bağlanıveriyor, hangi yana yönelsek yolumuzu kesiyorlar: geçmek yasak! Öyleyse öncelikle ayakta kalmaya, ezilenlerden olmamaya çalışacaksın (...)."

22

Sonuncu'da Ahlâki Değer Çatışmaları

Tahsin Yücel, son romanı olan *Sonuncu*'da ahlâki değer çatışmalarını daha çok günümüz toplumunda, aileye ve büyüklere gösterilen saygı açısından ele alır. Bunun dışında günümüz yazın dünyasında taklit, kopyalama gibi yollarla yaşanan ahlâki çözülmeye de romanında yer verdiği görülmektedir.

Roman, Selami Harici Bey'in *Serencam* adını verdiği romanı yazma tutkusuyla başlar. Varlıklı bir aileden gelen Selami Bey, dedesinden kalan yalıda oturan, tüm vaktini kitabını yazmaya ayıran ve zamanla da bu tutkuya bağlı olarak etrafından

²¹ A.e., s. 156.

²² A.e., s. 158.

soyutlanan biridir. Dört tane evlat sahibi olan Selami Harici, romanda ilgili ve iyi denilebilecek bir baba portresi çizer.

Değerlerin kültürlere, toplumlara göre farklılık gösterdiğinden bahsetmiştik. Ancak genel olarak toplumların birçoğunda aileye, anne ve babaya, yaşlılara saygı ve hürmet gösterildiği bilinmektedir. Özellikle Türk toplumunda “baba” kavramı beraberinde saygıyı, korkuyu, otoriteyi, hürmeti getirir. Selami Bey, özellikle oğlu Müştak tarafından aşağılanır, saygısızlığa varan davranışlara maruz kalır. Müştak, babasının kitap yazmak ve dedelerinden kalan yerleri satmak dışında kafasının hiçbir şeye çalışmadığını söylemekten çekinmeyen bir evlattır.

Müştak saygısız bir evlat olmanın dışında, yalan söylemekten ve yüzsüzlük yapmaktan da çekinmez. Selami Bey’in sahibi olduğu yalıtı satmak istemesine öfkeli olmasının dışında, babasını gördüğü an hiç öfkelenmemiş gibi davranarak, yüklü bir senedinin olduğundan ve paraya ihtiyaç duyduğundan bahsederek para talep eder. Dolayısıyla bizler toplumda yaşanan saygısızlıklara, menfaate dayalı ilişkilere Müştak üzerinden şahit oluruz.

Tüm hayatını kitabını yazmaya adanmış Selami Bey, kitabını bastırmak ve anlaştığı yayınevine para verebilmek için Maçka’da bulunan dairelerinden birini satılığa çıkarır ve akabinde de satar. Satmasıyla beraber de tüm çocukları babalarına bir düşman gibi yaklaşarak babalarını deli olmakla suçlarlar. Bir baba olarak çocuklarını büyütmüş, okutmuş olan Selami Bey, hayalini kurduğu kitabını bastırıldığında bile tepkiyle karşılaşmıştır.

Kitabına kavuştuktan sonra hayata gözlerini yuman Selami Bey’in ardından çocukları rutin hayatlarına geri dönerler, *“babalarının ölümünün üzerinden on beş gün bile geçmemişti daha, ama onlar zavallıyı alaya alıyor ve mutlulukla gülümsüyorlardı.”*²³ Babalarının ölümüne dahi saygıyı yitirmiş olan çocuklar, anneleri Zarife Hanım’ı da yıllardır oturduğu köşkten ayırarak küçük bir daireye geçirmeyi unutmuyarak ahlâki değer yargılarını kaybettiklerini göstermişlerdir.

²³ Tahsin Yücel, **Sonuncu**, İstanbul, Can Yayınları, 2017, s. 160.

Tahsin Yücel'in ahlâki değer çatışması bağlamında konu edindiği diğer bir olay, Selami Bey'in kitabını çok sayıda başka yapıttan derleme ya da çeviri yoluyla oluşturmasıdır. Aldığı hiçbir bölümüyse, kaynak olarak göstermemiştir. Bunun fark edilmesi ise, torunu Lami'nin *Serencam*'dan bazı bölümleri gazetede yayınlamaya başlamasıyla olur. Selami Bey'in bunu kötü niyetle yaptığını düşünmesek de neticede, pek çok yazarın kitaplarından parçalar seçerek, kendi eserini oluşturmuştur. Selami Harici, Karl Marx'ın *Das Kapital* adlı yapıtının dördüncü bölümünü, yine Marx'ın *Felsefenin Sefaleti* adlı yapıtını kullandığını söyleme gereği duymadan yazmıştır.

Selami Bey'in bu davranışı, ahlâki olarak yanlış olmakla beraber, emeğe saygısızlık ve hırsızlıktır. Ancak onu ayıran, bu durumu kullanarak bile ün yapmamasıdır.

“(…) ortalık başkalarının düşüncelerini, başkalarının izleklerini, başkalarının biçemlerini yineleyerek en azından ün ve kazanç açısından onları gölgede bırakan cambazlarla doluydu. Selami Harici bey böyle dolambaçlı yollara sapmamıştı hiçbir zaman.”²⁴

Tahsin Yücel'in romanlarında incelediğimiz ahlâki değerler çatışmalarının romanlara göre dağılımı şöyle gösterilebilir:

Tablo 3.1. Romanlardaki Ahlâki Değer Çatışmalarının Dağılımı

ROMANLAR ↓	Ahlâki DEĞER ÇATIŞMALARI					Hor görmek, küçümsemek
	İhanet ve sadakatsizlik	Saygı kavramının yitirilmesi	Çıkar ilişkileri	Adaletsizlik, Rüşvet ve Adam Kayırmaca	Yalan Söylemek	
Mutfak Çıkmazı	-Murat'ın, dostunun (İlyas) eski sevgilisiyle (Emel) evlenmesi	-Murat ve Emel'in, evlerine yemek yapması için İlyas'ı işe almaları	—	—	-İlyas, ailesine okula gitmediği halde, gittiğini söylemesi -İlyas'ın akrabasına yemekleri yapmanın	—

²⁴ A.e., s. 304-305.

					kendisi olmadığını söylemesi -Selami'nin para konusunda İlyas'ı kandırması	
Vatandaş	-Şaban Baş'ın nişanlısını aldatması -Nişanlısının da evli müdürüyle birlikte olması ve Şaban Baş'ı aldatması	-	-Kızın maddi gücünden dolayı müdürle birlikte olması -Müdür, daha yüksek mertebeye ulaşmak için Şaban Baş'ın yazılarını kullanmak ister	-Müdürün aniden Bakanlığa yükselmesi -Hamdi'nin haksız yere sürgün edilmesi	-Her iki sevgili de birbirlerini aldatarak yalan söyler	-Şaban Baş'ın nişanlısının annesi tarafından hor görülmesi -Müdürün Şaban Baş'a karşı tavrı
Peygamberin Son Beş Günü	-	-Feride'nin babasına, Nâzım'ın dedesine karşı tavrıları	-Fehmi'nin çıkarı için, Rahmi'nin evini kentsel dönüşüme sokmak istemesi -Feride'nin evli bir adamla para için birlikte olması -Matrakçı Maruf'un kadın satması	-Haksız tutuklamalar	-	-Feride'nin (Rahmi'nin kızı) dilencileri, sokakta kalan insanları hor görmesi
Bıyık Söylencesi	-Cumali, başka kadınlarla (Kehribar bacı, pavyondaki kız) ilgilenir, eşine sadık olmaz	-Cenazeye ve ölüye saygısızlık	Berber Ziya'nın, bıyığa olan özeninin çıkara dayanması	-	-	-
Yalan	Müslüm Efendi, ekmek teknesi olan patronuna sadakatsiz davranması, Y. Aksu'nun mal varlığına konmaya çalışması	-Kişilerin kendi öz saygılarını kaybetmesi (Sivaslı Cemile)	-Yusuf Aksu'nun Yunus'un kuramını kullanarak ünlenmesi, -İş insanlarının şöhretinden faydalanmak için Y.Aksu'yu	-	-Yusuf Aksu'nun tüm hayatını bir yalan üzerine kurması	-Meslek sahibi kişilerin, Sivaslı Cemile'yi yemeklerinden, kıyafetinden, dinlediklerinden sebep küçümsemeleri -Arkadaşlarının ve bilhassa öğretmenlerinin

			davetlere çağırımları			Yunus'u küçümsemeleri
Kumru ile Kumru	-Pehlivan'ın geceleri Tuna Hanım'ı düşlemesi	-Yıldırım'ın Kumru'ya yardım ediyor gibi gözükürken aslında onu içten içe arzulaması -Kumru'nun eşinin vefat ettiğindeki tavrı -Pehlivan'ın ırkçı tavırları	—	—	—	-Tuna Hanım'ın Kumru'yu; Kumru'nun da diğer kapıcıları küçümsemesi
Gökdelen	—	—	İlişkilerin çoğu menfaate dayalıdır.	-Yargının özelleştirilmesi -Haksız tutuklamalar -Başbakanın rüşvetle iş yapması	Yılkı insanların varlığı inkâr edilir, bu şekilde halka yalan söylenmesi	—
Sonuncu	—	Anne ve babaya karşı saygısız tutumlar	-Müştak'ın para alabilmek için babasına iyi davranması	—	—	Çocukların, babalarını hor görmeleri

3.2. Siyasi ve İdeolojik Değer Çatışmaları

3.2.1. Siyasi Değer Çatışmaları

Vatandaş'ta Siyasi Değer Çatışmaları

(...) doğruların evi yoktu artık, yurtsuz, yuvasız kalmışlardı.

(Vatandaş)

Şaban Baş, toplumdaki düzenin, yozlaşmanın, siyasal haksızlıkların, kısıtlanmaların ve daha pek çok değer kaybının karşısında duran bir kahramandır. Vatandaş'ı bu sebeple bir anti kahraman olarak nitelendiren Hülya Soyşekerci, anti kahramanlar sayesinde farkına varılanları şu şekilde sıralar:

“(...) yüzyıllarca toplum tarafından dayatılan kuralları, alışagelen, kuşaktan kuşağa aktarılan ve “mutlak doğru” diye benimsetilen yalanları, gerçek diye gösterilen hayalleri, algı dünyamızı şekillendiren ideoloji ve söylenleri, eleştirel düşüncenin karşı konulmaz gücü ile sarsmaya, yıkmaya ve yıkılanı yeniden –ve olması gerektiğince- inşa etmeye başladığımızı fark ederiz. Anti kahramanlar, düşünce, sorgulamak, eleştiri ve yergi kapılarını sonuna kadar açar bizlere.”²⁵

Gerçekten de Yücel öyle bir kahraman yaratır ki, Şaban Baş pek çok noksanlığa, haksızlığa, sistemdeki bozukluklara karşı susmayan, eleştiren, halkı düşünmeye sevk eden biri olarak karşımıza çıkarılır. Böylelikle Tahsin Yücel'in romanlarında okuyucuyu toplumdaki yanlışları düşünmeye, sorgulamaya yönelik gayretini, Vatandaş'ın penceresinden verdiğine de şahit oluruz. Tahsin Yücel'in Kaan Özkan ile yaptığı söyleşide söyledikleri Vatandaş'ın ve romanın tavrını daha iyi anlamamızı sağlar. “Anlatı toplumdaki yozlaşmayı, aktörel çöküşü, ikiyüzlülüğü,

²⁵ Hülya Soyşekerci, “Bir Anti Kahraman Olarak Vatandaş”, **Roman Kahramanları Dergisi**, Sayı: 27, Temmuz/Eylül 2016, s. 20.

satılmışlığı, baskılara karşı bir başkaldırı, bir eleştiri niteliğindedir, dürüst insanın yalnızlığını ortaya koyar.”²⁶

Yücel’in diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da adam kayırma ve rüşvet vardır. İlk olarak Vatandaş, yakın arkadaşı olan Hamdi’nin siyasetçilerin araya girmesiyle nasıl acımasızca sürüldüğünü anlatır. Sürgün yemesini gerektirecek bir durum ortada yokken, sadece kendisinden hoşlanmayan birinin hırsı uğruna sürülür. Bu sürgün olayında siyasi değerlerin yitimi ise, Başbakanın kendisine dilekçeler yazan kişinin isteği üzerine Hamdi’nin hayatını karartmasında görebiliriz.

Vatandaş’ın eski müdürünün iş hayatında yükselişi de soru işaretleriyle doludur. Dindar biri olan müdür, dolandırıcılıkla normalde kazanacağı paranın kat kat fazlasını kazanır. Yaptığından da pek rahatsız değildir. İşinden istifa ettikten sonra kazancına kazanç katmaya başlayan eski müdürün hedefi Bakanlığa yükselmektir. Dolandırıcılıkla para kazanan biri, tanıdıkları sayesinde Bakan olabilecek hale gelir. Yücel, siyasetin içindeki ahlâksızlığı, adam kayırmayı burada da eski müdür üzerinden, Vatandaş’ın anlatımıyla verir. Bir tarafta dürüstlüğü ilke edinmiş, haksızlığa susmayan Vatandaş; diğer tarafta bu değerlerin pek çoğuna sahip olmayan eski müdür.

Kendisini korkak bir adam olarak niteleyen Vatandaş, dışarıda karşılaştığı insanlardan polis olabilme ihtimallerinden dolayı korkar:

“(…) polisi gördüm mü kırarım kirişi. Bununa kalsa gene iyi! Benim kaçacağım polisin ille de polis kılığında olması gerekmez: kılığına bakmadan kaçarım be polisten! Herkesten kaçarım yani, her yabancından kaçarım! ‘Her yabancı benim için bir polistir,’ diyecek değilim kuşkusuz. Öyle şey olur mu hiç. Ama, polis her kılığa girebildiğine göre, kimse için ‘Polis değil!’ diyemem. (...) her şeyinle bir aydına benziyorsun. Ama bunun aldatmaca olmadığı nereden belli. Aydın polis olamaz ya da polis aydın görünüşüne bürünemez diye yasa mı var? Öyleyse güvenmem sana, öyleyse kaçarım senden, bucak bucak kaçarım.”²⁷

²⁶ Özkan, **a.g.e.**, s. 156, 157.

²⁷ Tahsin Yücel, **Vatandaş**, İstanbul, Can Yayınları, 1996, s. 8.

Polisin her kılığa girebileceğini düşündüğünden daima bu korkuyla yaşar. Vatandaş'ın hissettiği bu korku biraz da dönemin siyasi havasıyla, baskı dönemiyle, tutuklanmalarıyla da alakalıdır. Tam olarak Vatandaş böyle bir ortamın içinde, söylemek istediklerini özgürce söyleyebilmek adına ayakyollarına yazmaya başlar. Çatışma içinde bulunduğu kişiler, kurumlar veya tutumlar karşısındaki tavrını Vatandaş'ın kendi ağzından duymamız da fayda var:

“Diyelim ki, tafrasından geçilmeyen, üç gerdanlı, yusyuvarlak bir kodaman, kocaman bir topaç gibi kürsüye fırladı bir yerlerde, utanmadan, beni bile kendinden sayarak, “Vatandaşlar, bizim hiçbir izm”le ilgimiz yoktur,” diye başladı, “bizler muhafazakâr insanlarız, yoksul halk çocuklarıyız, özel girişimden yanayız,” diye sürdürdü söylevini, çevresinde toplanmış, çifte göbekli insanlar, altın dişli ağızları açık, hayran hayran dinlediler bu zırvaları (...) radyolar, gazeteler de yemedi, içmedi, çoğaltıp güçlendirerek dört bir yana yaydı bu safrayı: artık hiçbir güç yerimde tutamaz beni, kentimin ayakyollarına koşarım hemen (...) bu bayağı saptırmacaları usun ateşine tutarım, (...) basarım altına imzayı: Vatandaş.”²⁸

Roman, “birinci kişi ağzından, bir ikinci kişiye yönelen canlı konuşmalar biçiminde”²⁹ sunulduğundan, Vatandaş karşıt olduğu durumları, siyasi tavırları ve ahlâksızlıkları genelde kendi tarafından sunar. Dolayısıyla diğer romanlarda gördüğümüz karşılıklı çatışma hali yoktur. Ancak çatışma içindedir diyebilmemiz için gerekli unsur vardır: bu da Vatandaş'ın o duruma, olaya veya kişiye karşıtlığıdır. Zaten çatışma içinde olması için karşısında somut bir birey görmemize de gerek yoktur.

Vatandaş tepkilerini özgürce aktarabilmek için, söylemek istediklerini takma adını kullanarak dile getirir. Yaşadığı dönem, baskı dönemidir. “*Ağızlar değişik de olsa yalnız bir ses yükseliyordu koca ülkede*” derken tam da bu tek adamlılığı ve buna

²⁸ A.e., s. 65, 66.

²⁹ Mehveş Onay, “Tahsin Yücel’in Vatandaş’ında “Korku” ve “Yaratma” Tutkuları”, **Her Yönüyle TAHSİN YÜCEL**, s. 118.

bağlı olarak yaşanan baskıyı ifade eder. Vatandaş, ülkenin geldiği son durumu özgürlüğün sona erip köleliğin başladığı, anlamın ve anlaşmanın sifıra indiği bir nokta olarak değerlendirir. Baskının ağırlığını ise şu cümlelerle aktarır:

“Bilerek ya da bilmeden, hoşlarına girmeyen bir ses çıkaran oldu mu bir ağızdan yaygaraya başlıyorlardı. “içimizde vatandaşa bizim gösterdiğimizden başka düşünceler aşılamaya, dolayısıyla onları ölmeye çalışan alçaklar var! Onlara izin verecek olsak, ortada birlik ve beraberlik diye bir şey kalmaz!” diyorlardı. Anlıyorsun, değil mi? İki türlü vatandaş bile istemiyordu bu adamlar (...)”³⁰

Bu baskı ortamında, gerçekleri söyleyen bir iki gazete ve dergi dışında herkes hükümete çalışır haldedir. Hatta gerçekleri söylemeye çalışan azınlıkta kalmış gazeteler de artık susmaya başlamışlardır. İşte Vatandaş böyle bir siyasi ortamın içinde, bunlara karşı çıkmaya devam eden taraftır. Son olarak Vatandaş’ın kendi cümleleriyle onun tavrını, mücadelesini daha iyi kavrayabiliriz: “(...) önemli olan, her dakika, her köşede, yalanın yıldırımına başkaldırmaktı, oyalanıp gecikmeden, özgürlükten, insanlıktan ödün vermeden.”³¹

Peygamberin Son Beş Günü’nde Siyasi Değer Çatışmaları

Peygamberin Son Beş Günü, Tahin Yücel’in yozlaşmış düzene, işlemeyen adalet sistemine, devletin kişilere göre çalışmasına dikkat çektiği romanıdır. Rahmi Sönmez karakteri üzerinden düzen eleştirisini yapan Yücel, bu şekilde toplumdaki bazı aksaklıklara dikkat çekerek devletin ve düzenin sorgulanmasını sağlamaya çalışır.

Rahmi Sönmez, var olan fikirlerini üniversiteye girdikten ve aynı ideolojiye sahip arkadaşlarla tanışıp toplantılar yaptıktan sonra daha da pekiştirir. Ancak Rahmi’nin evlenmesi ve akabinde okulu bırakması arkadaşlarından ve yaptıkları sohbetlerden uzak kalmasına neden olur. Yıllar sonra karşılaştığı arkadaşı Matrakçı

³⁰ Yücel, **a.g.e.**, s. 69.

³¹ **A.e.**, s. 103.

Maruf'tan arkadaşlarının pek çoğunun sebepsiz yere, siyasal amaçlarla tutuklandığının haberini alır.

Adalet denince, “kanunların herhangi bir çıkar ve imtiyaz gözetmeksizin eşit uygulanması”³² anlaşılır. Sebepsiz yere tutuklanmaların olması ise adil bir sürecin olmadığı, eşitlik ilkesinin gözetilmediğinin kanıtıdır. Yücel de toplumsal alanda eşitlik ilkesine değer veren biri olarak, keyfi tutuklanmaları Rahmi Sönmez'in solcu arkadaşları üzerinde gösterir. O dönem için devrimci olarak adlandırılan gençlerin tutuklanması gayet normal görülebilirken ayırt edilmeksizin hiçbir grubun sebepsiz yere haklarının elinden alınması normal olmayıp bu durum adalet kavramını zedelemektedir.

Siyasi değerler kısmında da değindiğimiz gibi, kişilerin devletten ve siyasetçilerden beklediği en önemli davranışlardan biri adil olmalarıdır. Ancak sanıyoruz ki buradaki durum Machiavelli'nin olmasını istediği gibidir; devlet kendisi dışında olanların güçlenmesini engellemek ve var olan gücünü kaybetmemek için güç kullanır. Buradaki güç fiziksel şiddet olabileceği gibi, romanda gördüğümüz tutuklamalar gibi de olabilir. Tüm olay Rahmi Sönmez'in de ifade ettiği gibi, “*bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde egemenlik kurmasıdır.*”³³

Kitaptan yapacağımız alıntıda, adaletsizliği ve düzendeki yozlaşmayı açıkça görürüz:

“(…) yeni düzende, bir ozanın, bir romancının ya da bir köşe yazarının tutuklanması için o sırada suç kanıtı sayılabilecek bir yapıt yayımlanmış olması gerekmiyor, kaç yıl önce yayımlanmış birkaç şiir, kaç yıl önce yapılmış ir telefon konuşması ya da bir dosta yollanmış, sıradan bir mektup elleri kelepçelenip götürülmeye yetiyor, hatta eski defterler özenle karıştırılarak her biri kendi köşesinde, kendi günlük sorunları içinde, bir zamanlar devrimci etkinliklerde bulunduğunu bile unutmuş olan nice insan bir gecede toplanıp götürülerek eski anıları tazeleme olanağına kavuşturuluyordu.”³⁴

³² Erol Güngör, **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1997, s. 104. Ahlâk ve Adalet kavramı için bkz. s. 104- 114.

³³ Tahsin Yücel, **Peygamberin Son Beş Günü**, s. 111.

³⁴ **A.e.**, s. 110, 111.

Nâzım'ın tutuklanmasıyla birlikte siyasi değerlerin yozlaşması daha açık bir şekilde görünmeye başlar. Nâzım anayasal düzeni bozmak, silahlı eylem yapmaktan dolayı tutuklanır. Torununun serbest bırakılması için karakol karakol dolaşan Rahmi, tüm askerlerin olmasa da bazı askerlerin kendisini aşağılaması, tartaklaması ve yardım etmemesiyle karşılaşır. Karakoldaki Astsubay ise, daha da ileri giderek Peygamber'in üstüne yürür ve iki yakasından tutarak kendisine çeker.

Ahlâki olarak da yaşlı birine böyle davranılması hoş olmamakla birlikte devlete hizmet eden askerin, torununu arayana vatandaşa bu şekilde davranması etik değildir. Bu da yine güç kavramını akla getirmektedir. Güçlü olan taraf polistir, Rahmi Sönmez ise sıradan bir vatandaşdır. Rahmi Sönmez'e karşı takındıkları tutum ise gücü elinde bulunduran taraf olmalarından kaynaklanmaktadır.

Rahmi, torununun hangi karakolda olduğunu hiçbir şekilde öğrenemez. Ona destek olmak amacıyla ziyarete gelen Fehmi Gülmez, Nâzım'a yardım etmekten çekinmediğini dile getirdikten sonra, gerekirse Nâzım için özel yasa bile çıkarabileceklerini söyler. Fehmi'nin bu düşüncesi, bireylerin devletten yapmamasını istediği şeylerden biridir; herkes adalet önünde eşit olacak, adam kayırmaca olmayacak. Bir kişiyi hapisten kurtarmak için özel yasa çıkartmak, siyasi değerlerin yozlaştığının, devletten beklenen siyasal ahlâkın çürüdüğüünün göstergesidir. Kapitalizmle tanıştıktan sonra hayatını ve fikirlerini değiştiren Fehmi için ise bunlar tamamen olağan şeylerdir.

Fehmi, bundan önce de özel yasa çıkarttırmak kadar ileri gitmemiş olsa da Rahmi'nin içeri girmemesini sağlayan davranışlarda bulunmuştur. Bahsettiğimiz gibi bu durum Fehmi için ne kadar normalse Rahmi için bir o kadar anormaldir. Özellikle bir devrimci olarak içeri girmek bir onur sebebi sayılırken bunun engellenmiş olması ve torpil yoluyla bunun gerçekleşmesi Rahmi için bir utanç meselesidir.

Yalan'da Siyasi Değer Çatışmaları

Tahsin Yücel'in çoğu romanında gördüğümüz baskı ortamı, devletin; halkın ve ülkenin sahibiymiş gibi davranması *Yalan'da* da görülür. Ancak romanın geneline baktığımızda diğer romanlarındaki kadar sık işlenmediğini de eklememiz gerekir.

Yanlış yapılmış –veya bilerek o şekilde kurgulanmış- bir projenin sonunda Yusuf Aksu'nun düştüğü zor duruma şahit oluruz. Maçka Çarşambalarından³⁵ birinde, Yusuf Aksu'nun ziyaretçisi dönemin Köy İşleri Bakanıdır. Bakan heyecanlı bir şekilde projesini anlatmaya başlar. Seçim sırasında dolaştığı Doğu ve Güneydoğu'daki tarlalardaki taşların fazlalığından bahsettikten sonra, tarlaların gereksiz taşlarından arındırılarak onarılacağını da uzun uzadıya anlatır. Taşları toplama görevini ise, elbette ki küçük bir ücret karşılığında, yaz tatillerini boşa geçirmek istemeyen üniversiteli öğrencilere vererek bir taşla iki kuş vuracaklarını da eklemeyi unutmaz. Tam bu noktada bir vatandaş olarak Yusuf Aksu, taşların nereye koyulacağını sorar. Lâkin bu doğal soru karşısında Bakanın öfkesiyle karşılaşır. Bu öfkenin nedeni, alınan kararın vatandaş tarafından sorgulanmasının gayet doğal bir davranış şekli olduğunu düşünmediğinden kaynaklı olabilir. Yücel'in romanlarında gerçeği yansıtmaya gibi bir görev üstlenmediğini ancak toplumdaki belirli problemlere de soru işareti uyandırmayı hedeflediğini biliyoruz ve sanıyoruz ki buradaki durum da budur. Yusuf Aksu'nun sorusu karşısında Bakan şu cümleleri kullanır:

“‘Türkiye büyük bir ülkedir, hocam, dünya devletidir; güvenilir ellerdeyse, her türlü sorunu çözer, toplattığı taşları koyacak yeri de kolaylıkla bulur, siz hiç üzülmeyin, rahat rahat kendi kuram ve teorilerinizle uğraşın,’ dedi bakan; sinirli bir biçimde elini uzattı.”³⁶

Bakanın bu tavrı oldukça rahatsız edicidir. Nedeniyse, vatandaş yaşadığı ülke içinde devletin aldığı kararları, yaptığı projeleri elbette ki sorgulayabilir, yanlış

³⁵ Maçka Çarşambaları, haftanın her çarşamba günü Yusuf Aksu'nun Maçka'da bulunan dairesinde düzenlenen toplantılardır.

³⁶ Tahsin Yücel, **Yalan**, s. 348.

bulduklarını eleştirebilir, bu gayet doğal bir tutumdur. Bakanın tavrı ise, tam olarak bu davranışların olmamasını istemesiyle ilgilidir. Devlet sorgulanamaz, devletin işlerine karışılmaz, devlet her şeyi doğru bilir algısıdır. Yusuf Aksu'ya söylediği, “*kendi kuram ve teorilerinizle uğraşın*”³⁷ cümlesi kibarca işiniz olmayan şeye burnunuzu sokmayın anlamına gelir, fakat unutulmuş şudur ki vatandaş özgürdür, en azından olmalıdır.

Yusuf Aksu'nun sadece taşların nereye koyulacağını merak etmesi, evinin gizlice hükümet tarafından gönderilen polisler tarafından gözetlenmesine neden olur. Görüldüğü gibi siyasi değerlerden yoksun bir taraf vardır. Şüphesiz vatandaşın devletten beklediği gizlice gözetlenmek değildir.³⁸

Gökdelen’de Siyasi Değer Çatışmaları

Siyaset ve ahlâk birbirleriyle ilişkili iki kavramdır. Her siyasetçinin ahlâki değerlere uygun davranması, hak, hukuk ve adalet kavramlarına sadık kalması, her vatandaşa eşit yaklaşması beklenir. Yücel’in *Gökdelen*’de çizdiği tablo, tam da bu istenilenlerin geçmişte uygulanmadığı gibi, 2073’de de hayata geçirilmediğinin göstergesidir.

Romanın ilk sayfalarında haksız yere tutuklanmış olan Varol Korkmaz’la karşılaşırız. Neden haksız? Çünkü romandan edindiğimiz bilgilere göre, üniversitede diğer arkadaşları solcu eylemlere katılırken, kenarda duran ve karışmayan kişiyken tutuklandığı için. Tahsin Yücel, hükümet ile vatandaş arasındaki siyasi değer çatışmasını bu şekilde gösterir. Yakın arkadaşı Can Tezcan, Varol’un haksız tutukluluğuna karşı tepkisini ve devletin adaletsizliğini şu sözlerle dile getirir:

“(…) hiç böyle bir haksızlık görülmüş mü? (...) üniversitede sen, ben gösteriler yaptık, polis taşladık, cam kırdık, araba yaktık, ama o tek gösteriye katılmadı, hiç kimseye

³⁷ A.e., s. 348.

³⁸ Köy Bakanının bu tasarısı hayata geçtikten sonra, üniversiteli gençlerin yukarıdan aldıkları emir doğrultusunda toplanan taşları, iktidar karşısı bir ağının toprağına yığmasıyla iki taraf arasında çıkan kavgada biri çocuk biri kadın olmak üzere toplam altı kişi hayatını kaybeder.

karşı hiçbir suç işlemedi (...) Ama o iki yıldır içeride, biz özgürüz. Bizi bırak, bugün bu ülkenin en özgür insanları suçlular, hırsızlar, halk düşmanları...”³⁹

Adaletsizliği en yakınında tatmış olan Can Tezcan, zamana uyum sağlayan ve yozlaşan kahramandır. Can Tezcan, her şeylerin özelleştirildiği bir dönemde yargının da özelleşmesi gerektiğini düşünür, tasarısını da arkadaşı Cüneyt Ender’e sunar. Daha sonra ise Adalet Bakanı Veli Dökmeci ile görüşür. İşlerin gidişatına göre arkadaşının serbest bırakılabileceğini söyleyen Veli Dökmeci, adaletin nasıl kişilerin inisiyatifinde işlediğini göstermiş olur. Hukuk sisteminin adaleti göz ardı etmesi, eşitliği kendi değer yargılarına göre belirlemesi çatışma yaşandığının ispatıdır. Bu görüşmelerin akabinde Varol Korkmaz serbest bırakılır, bu da hukuk sisteminin nasıl kişilere göre işlediğini göstermektedir.

Yargının özelleştirilmesi tasarısında Can Tezcan’ın “*bir anaları kalmadı satılmadık*”⁴⁰ diyerek, devletin ülkedeki pek çok kurumu nasıl kendi keyiflerine ve çıkarlarına göre özelleştirdiğini gösterir. Buradan da anlaşılacağı üzere, devlet siyasal ahlâktan uzaklaşmış ve bu değer yargılarını kaybetmiş vaziyettedir. Durum o kadar vahimdir ki yargının özelleştirilmesi karşılığında pay talep eden Başbakan, adaleti satarken kendisini ve partisini de güvence altına almayı unutmaz. “*(...) bana, partime ve hükümetime karşı açılan davaları kesinlikle geri çevireceksin; bizim kimi kurum ve kişilere açtığımız ve açacağımız davaları da istediğimiz sürede ve istediğimiz biçimde sonuçlandıracaksın.*”⁴¹

Böyle bir durumun halkın adalet duygusunu yaralayacağını söyleyen Can Tezcan ise, duruma engel olmamıştır. Çünkü, yargı daima iktidarı kollamalı fikri hakimdir. Bu fikir ilerleyen zamanlarda öyle boyutlara ulaşır ki dönemin Başbakanı artık kendi davalarının istedikleri gibi sonuçlanmasıyla da yetinmemeye başlar. Görev yapmasını istemediği yargıçların dahi ismini vererek işsiz bırakılmalarını istemeye kadar giden bir doyumsuzluk haline bürünür. Bunun akabinde, Başbakanın yetinmeme durumu Can Tezcan’ı da çok hevesli olarak başladığı yargının özelleştirilmesi

³⁹ Tahsin Yücel, **Gökdelen**, s. 16.

⁴⁰ **A.e.**, s. 44.

⁴¹ **A.e.**, s. 130.

konusunda pişmanlığa sürükler ve Mevlüt Doğan ile çatışmasına neden olur. Yargının özel ve özerk bir kurum olması sebebiyle, isteğe bağlı olarak iktidara çalışamayacağını söylediğinde çarpıcı bir cevapla karşılaşırız, “(...) Türkiye özel ve özerk kurumlarla dolu, ama, ben bu koltukta oturduğum sürece, hepsi de ağzımdan çıkan her sözü buyruk sayar.”⁴²

Sabri Serin’in adalet konusunda söyledikleri adaletin kimlere çalıştığını daha açık bir şekilde göstermektedir:

“ ‘Benim görüşümü sorarsanız, adalet güçlülerin ayrıcalığıdır. Güçsüzler adaleti pek bilmezler genellikle, bilseler bile kendilerini de kapsayacağına, daha doğrusu, kendileri içinde işleyebileceğine inanmazlar hiçbir zaman. Bu nedenle, kendi aralarında da boşverirler ona, doğa yasalarıyla yetinirler. (...)’ ”⁴³

Yücel’in hemen hemen her romanında gördüğümüz siyasetin yozlaşması, baskı ortamı ve özgürlüğün kısıtlanması, adaletsizlik gibi durumların 2073 yılının anlatıldığı *Gökdelen*’de de aynı şekliyle devam ettiği görülmektedir. Yücel, 2073 yılında bunları işleyerek, belki de bu konulara dikkat edilmezse kaç sene geçse de durumların değişmeyeceğini, güçlünün daima güçsüzü ezeceğini, fikir hürriyetinin sadece dillerde dolaşacağını göstermek istemiş olabilir.

⁴² A.e., s. 262.

⁴³ A.e., s. 298.

Tablo 3. 2. Yücel'in dört romanında görülen siyasi değer çatışmaları

SİYASİ DEĞER ÇATIŞMALARI	ROMANLAR					
	Vatandaş	Peygamberin Son Beş Günü		Yalan	Gökdelen	
Çatışan Kahramanlar/ Yapılar	Şaban Baş ↓ Siyasiler Eski müdür Yozlaşmış düzen	Rahmi S. ↓ Fehmi G. Siyasiler Polis	Nâzım ↓ Devlet	Yusuf A. ↓ Köy İşleri Bakanı	Sabri S. ↓ Can T. Siyasiler Devlet	Can T. ↓ Mevlüt D. Veli D.
Siyasal Ahlâksızlık (Çıkar İlişkileri, Rüşvet Ve Adam Kayırma)	-Dolandırıcı müdürün Bakanlığa kadar yükselmesi (rüşvet) -Bir kişinin isteği üzerine, Hilmi'nin dönemin siyasileri tarafından sürgün edilmesi (adam kayırmaca)	- Fehmi'nin Nazım tutuklandığında onu çıkartmak için özel yasa bile hazırlatabileceğini söylemesi -Yargının kişilerin çıkarlarına göre işlemesi			- Yargının özelleştirilmesi ve bu tasarı karşısında siyasilerin pay (rüşvet) talep etmeleri	
Adalet, Özgürlük	-Şaban Baş'ın, yazılarını takma ad (Vatandaş) kullanarak yazması -Hilmi'nin özgürlüğünün adil olmayan bir şekilde elinden alınması	-Rahmi'nin arkadaşlarının nedensizce tutuklanmaları -Nâzım'ın tutuklanması ve akabinde Rahmi'nin torunuyla götürülmemesi		-Vatandaş (Yusuf Aksu) soru hakkı tanınmaması -Devletin yapacağı projeye vatandaşın olumlu/olumsuz yorum getirememesi	-Varol Korkmaz'ın haksız tutukluluğu -Hukukun kişilere göre işlemesi (yıllar sonra Varol çıkarılır) Yargının devletin lehine sonuçlar alması gerektiği fikri	
Baskı, Korku, Şiddet	-Dönem tek adam devridir. Bu da beraberinde korku ve baskıyı getirir. -Şaban Baş, insanlardan polis olma ihtimallerinden dolayı korkar, yazılarını da bu nedenle ayakyollarına yazar.	-Rahmi'nin karakolda polisler tarafından hem psikolojik hem de fiziksel şiddete maruz kalması		-Yusuf Aksu'nun evi, Bakanla yaşadığı münakaşadan dolayı gözetlenmeye başlanır. Kişilerin bu şekilde korkutulmaya ve bastırılmaya çalışılması	-Siyasiler onaylamaları gereken her durum için karşılık isteyerek karşılarındakilerine psikolojik şiddete, baskıya maruz bırakmışlardır.	

3.2.2. Şahsi İdeolojik Değer Çatışmaları

Tahsin Yücel, romanlarında belli bir düşünceyi, ideolojiyi okuyucuya aşılama amacı güden bir yazar olmamıştır. Kitaplarındaki tavrı, ülkemizde egemen olan bazı toplumsal tutumlar konusunda okuyucunun zihninde sorular ve kuşklar

uyandırmanın ötesine geçmemiştir. Kaan Özkan ile yaptığı söyleşide de belli bir partiye hizmet eden yazarları bağlanmış yazar olarak adlandıran Yücel, konuyla ilgili tavrını şu cümleleriyle açıkça belli etmiştir:

“Bağlanmış yazar yapıtlarını belli bir düşüngenün, bir partinin hizmetine vermiş olan yazardır. Bir düşüngenüyü savunmak, tanıtmak geliştirmek için yazar öncelikle. Yanılmıyorsam, yaşamımın hiçbir evresinde böyle bir yazar olmadım. Bugün “yarı-bağlanmış” diye adlandırabildiğimiz bir yazar türü çıktı. Genellikle tutucu içerikli ya da güncel sorunlarla hiçbir ilgisi bulunmayan yapıtlar yazıyorlar; sonra yapıtlarıyla hiç bağdaşmayan konularda gösterilere katılıyor, demeceler veriyorlar. Bu yarı ya da yapay bağlanmışlardan da değilim.”⁴⁴

Yücel’in de belirttiği gibi, kendisi olaylara ve durumlara tamamen kayıtsız kalmamakla birlikte, topluma yerleşmiş veya yerleştirilmiş bazı tutumlara okuyucunun soru işaretleriyle yaklaşmasına ortam hazırlamıştır. Romanlarında göreceğimiz ideolojik çatışmalara geçmeden önce ideoloji kavramından ve romanlarında daha çok rastladığımız ideolojilerden kısaca bahsetmeyi uygun gördük.

“İdeoloji nedir?” sorusuyla karşı karşıya kaldığımızda önce bir düşünürüz. Tanımı tam olarak nedir, kavram neleri içerir, bu kavram hangi kavramlarla ilişkilendirilebilir, belirtilen her düşünce ideolojik midir? Bu sorular elbette çoğaltılabilir. İfade etmek gerekir ki ideoloji kavramı, David McLellan’ın ifadesiyle sosyal bilimlerin en kaygan kavramıdır.⁴⁵ Terry Eagleton’a göre, bunun nedeni ideolojinin çok kullanışlı, ancak birbiriyle bağdaşmaz nitelikte olan birçok anlamının bulunmasıdır.⁴⁶ Andrew Heywood ise, terimin tanımlanmasının zorluğunu iki nedene bağlar:

⁴⁴ Özkan, **a.g.e.**, s. 220, 221.

⁴⁵ David McLellan, **İdeoloji**, , Çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları 2005, s. 1.

⁴⁶ Terry Eagleton, **İdeoloji**, , Çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996, s. 17.

“İlk olarak, tüm ideoloji kavramları teori ile uygulama arasında bir bağın varlığını kabul ettiğinden, bu terim bir taraftan, siyasette fikirlerin rolü ve inançlarla teoriler arasındaki ilişki, diğer taraftan da maddî hayat veya siyasi tutum hakkında bir önceki bölümde ele alınan hayli sert tutumları gündeme getirmektedir. İkinci olarak, ideoloji kavramı kendini, siyasi ideolojiler arasında süre giden mücadelenin dışında tutamamıştır. Tarihsel macerasının çoğunda ideoloji terimi, rakip fikir ya da inanç sistemlerine saldırı silâhı veya aracı olarak kullanılmıştır.”⁴⁷

Her ne kadar terim tanımlanması zor bir kavram olsa da pek çok kişi tarafından farklı tanımlar geliştirilmiştir. Eagleton anlam çeşitliliğini göstermek adına kullanılan on altı tanıma yer vermiştir.⁴⁸ Kendisi ise ideolojiyi, farklı kavramsal liflerle bütün bir doku halinde örülmüş bir metin olarak ifade etmiştir. Andrew Heywood da kavramın on farklı tanımını vererek ifade etmeye çalışmıştır.⁴⁹ Şerif Mardin ise Türkiye’de 1974 yılında öğrencilere sorulan ideoloji nedir anketine değinir. Bu ankete göre, öğrencilerin büyük çoğunluğu ideolojiyi “sistematik bir fikir yapısı veya anlatısı” olarak tanımlarken; diğer taraf “gerçekleri olduğu gibi yansıtmayan bir fikir yapısı” şeklinde tanımlamıştır.⁵⁰ İdeoloji kelimesini türeten Antonie Destutt de Tracy için ideoloji, yeni fikirlerin bilimidir.⁵¹ Ahmet Cevizci’ye göre ideoloji:

“Genel olarak siyasi ya da toplumsal bir öğretiyi meydana getiren ve siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi; bir topluma, bir döneme ya da toplumsal bir sınıfa özgü inançlar bütünü; bir toplumsal durumu yansıtan düşünceler

⁴⁷ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**, Ankara, Adres Yayınları, 2007, s. 23.

⁴⁸ Terry Eagleton’un verdiği on altı tanım için bkz. Terry Eagleton, *İdeoloji*, s. 18.

⁴⁹ Bu tanımlar şu şekildedir: Siyasi bir inanç sistemi; Eylem yönelimli siyasi fikirler kümesi; Yönetici sınıfın fikirleri; Belli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun dünya görüşü; Sınıfsal veya sosyal çıkarları dışı vuran siyasi fikirler; Sömürülenler veya baskı altındakiler arasında yanlış bilinci yayan fikirler; Bireyi sosyal bir bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirler; Bir siyasi sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere, resmî olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesi; Hakikat tekeli iddiasındaki her şeyi kapsayan siyasi öğretiyi; Soyut ve oldukça sistematik nitelikteki siyasi idealler kümesi, Bkz. Andrew Heywood, **a.g.e.**, s. 23.

⁵⁰ Şerif Mardin, **İdeoloji**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 13.

⁵¹ Heywood, **a.g.e.**, s. 23.

dizgesi; insanların kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam tarzlarıyla ilgili tasarımların tümü.”⁵²

İdeoloji⁵³ teriminin anlam yelpazesine değindikten sonra her düşüncenin veya aynı sözcüklerle belirtilmiş her fikrin ideolojik olup olmadığına değinmekte fayda görmekteyiz. Örneğin, erkek kardeşinizle odanın düzgün toplanmamış olması yüzünden çıkan bir tartışmaya ideolojik diyemeyiz; ancak bu tartışmanın altından cinsiyetçi bir tutum varsa ideolojik denilebilir. Aynı şekilde, “Kediyi hâlâ kapı dışarı etmedin mi?”, ideolojik bir söz olabilir; eğer (örneğin) şu tür örtük bir anlam taşıyor ise: “o uyuşuk, proleter ruhundan kurtulamadın bir türlü.”⁵⁴ Dolayısıyla aynı kelimelerle kurulmuş cümlelerde ideoloji arayabilmemiz için cümlenin hangi amaçlarla söylendiğine bakmamız gerekmektedir.

İdeoloji ferdin kendi başına yola koyulduğu faaliyet yürüttüğü bir sistem olmayıp, içinde bulunduğu grupla hareket edilen kolektif bir çalışmadır. Bu düşünce sadece soyut bir düzlemde kalmayarak yazı ve sözle açıklanır hale getirilmektedir. Tek bir ideolojinin varlığından söz etmek mümkün olmayıp tüm bu ideolojiler, “sosyal olarak paylaşılmış fakat birbiriyle rekabet eden felsefeleri temsil etmektedir.”⁵⁵ Her ideoloji ise dünyayı hayal ettiği yönetim şekline, dünyayı görmek istediği şekle getirmeye çalışır bu yolda da farklı ideolojiler arası çatışmaların yaşanması da bunun doğal bir sonucudur.

İdeolojinin tarihi çok eskiye dayanmakla birlikte özellikle 19. ve 20. yüzyılda daha geniş bir alana yayılmıştır. Bunu sağlayan gelişmeler şu şekilde sıralanabilir; özellikle 19. yüzyılda eğitim sistemlerinin gelişmesi ve aydınların toplum içinde

⁵² Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 448.

⁵³ İdeoloji kavramının tarihsel gelişimi açısından şu kaynaklara bakılabilir:

Şerif Mardin, **İdeoloji**, İletişim Yayınları

Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**, Adres Yayınları

David McLellan, **İdeoloji**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Terry Eagleton, **İdeoloji**, Ayrıntı Yayınları

Terry Eagleton, **Eleştiri ve İdeoloji**, İletişim Yayınları

⁵⁴ Eagleton, **a.g.e.**, s. 28.

⁵⁵ Zeliha Oçak, “İdeoloji Kavramına Marksist ve Post Marksist Yaklaşımlar: Karl Marks, Antonio Gramsci ve Louis Althusser”, **Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi**

fikirlerinin giderek önem kazanarak kendilerine özerk bir alan yaratmaları, bununla beraber bu dönem toplumdaki aksaklıklar ve çalkantılar ideoloji için zemin hazırlamıştır.⁵⁶ Sanayileşme ve değişen düzenle birlikte farklılaşmalar başlar. Bu farklılıklar da ideolojilerde çeşitliliği artırır. İdeolojinin Türkiye’deki seyri için ise Şerif Mardin iki ideoloji devrinden bahseder. Bunlardan birincisi Kemalizmin ortaya çıktığı devredir. İkinci ideolojik dalgalanma 1960’larda meydana gelir. Bu dönemde ideolojinin çeşitliliğin sağlanması için gerekli olan farklılaşmış toplum yapısı oluşmuştur. Artık gençler için eğitim çok önemli olup benliklerini öğrenci olmaktan alıyor hale gelmişler, aydınlar devlet memurluğuyla olan bağları koparıp kendi istedikleri yola yönelmişler, köyden göçenler artık şehir hayatına bağlanmış kimseler haline gelmişlerdir.⁵⁷

Peygamberin Son Beş Günü’nde Şahsi İdeolojik Değer Çatışmaları

Yücel romanının gerçeklik açısından bakıldığında nerede durduğu sorulunca, *Peygamberin Son Beş Günü*’nün kendi düşleminin ürünü olduğunu⁵⁸ ve dolayısıyla belli bir tarihi gerçekliği yansıtmadığını, amacının da bir tarih yazmak olmadığını ifade eder.

“Örneğin, 60’lardan sonra İşçi Partisi dönemi oldu. Yaşar Kemal’in, Mehmet Ali Aybar’ın politika yaptığı dönem, bu hiç yoktur kitapta... Solun romansı tarihini yazmak gibi, veyahut köklü bir eleştirisini yapmak gibi bir amacım yoktu.”⁵⁹

Romanı incelediğimizde de olayların ne tarih içindeki başka bir olayı anımsattığı ne de tarihte yaşanan bir olaya gönderme amacıyla kurgulandığı görülür. Romanın hiçbir ideolojiye yer vermediği ise elbette ki söylenemez. Tezimizin konusu değerler çatışması olduğundan biz Yücel’in ideoloji bazında yaptığı eleştirileri değil,

⁵⁶ Mardin, **a.g.e.**, s. 131, 132.

⁵⁷ **A.e.**, s. 138, 139.

⁵⁸ Mustafa Durak, “Tahsin Yücel’le Roman Üzerine”, **Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze**, s. 101.

⁵⁹ Serpil Gülgün, “Ben Pek Ortada Görünmem”, **Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze**, s. 105.

kahramanların ideolojilerinin birbirleriyle çatışma noktalarına değinmeye çalışacağız.⁶⁰

Romanın daha ilk sayfasında karşılaştığımız “*Biri uzlaşmaz bir marksçı ozan, öteki büyük bir kapitalist olmadan önce*”⁶¹ cümlesiyle beraber, ilerleyen sayfalarda ideolojileri birbirleriyle zıt kutuplara ayrılacak olan iki insan göreceğimizi anlarız. Rahmi Sönmez ve Fehmi Gülmez aynı mahallede oturan esnaf çocuklarıdır. Hayata karşı bakışları da aynı çizgide gelişen iki arkadaş, İletişim Fakültesi’nde tanıştıkları Feride’nin “(...) yalnız kusura bakmayın, ama siz Marx’ı hiç bilmiyorsunuz”⁶² cümlesiyle Marksizm ile daha yakından tanışmaya başlarlar. Yücel’in de ifadesiyle Rahmi Sönmez, Marks’a hep ikincil yollardan ulaşır; Feride’nin anlattıklarından ve Nâzım’ın doğrudan Marksizm’i anlatmayan şiirlerinden.⁶³ Gün geçtikçe iki arkadaş, Feride’yle birlikte solcu arkadaşlarla buluşarak toplantılar yapmaya başlarlar. Aslında bu buluşmalar hep toplantı şeklinde kalmıştır. Ne Rahmi ne de Fehmi öğrencilik zamanlarında düşüncelerini eyleme geçirememiş, sözü kavgaya çevirememişlerdir. Romanın özellikle bu toplantı sahnelerinde işçi sınıfını, Marksizm’i, Marx’ın eserlerini; bunun karşısında ise kapitalizmi, burjuva sınıfını sıklıkla duyarız. Bu toplantılarda Rahmi’nin yaptığı çıkışlarla onun ve arkadaşlarının ideolojisine, hayal ettikleri ülkeye daha yakından tanık oluruz.

“(...) egemen sınıfların siyasal üstyapıları işlerine geldiği biçimde kullanarak ekonomik ve toplumsal altyapıyı nasıl etki altında tuttıklarını anlattı; (...) uçsuz bucaksız proleter sınıfının bu bir avuç ayrıcalıklı çetesini “zamanı geldiğinde” sinek gibi ezerek devrimi gerçekleştireceğini, “adına proletarya diktatoryası dediğimiz” kısa bir geçiş döneminin ardından, sınıfsız, dolayısıyla çelişkisiz, dolayısıyla devletsiz,

⁶⁰ Yücel’in romanlarında kapitalizm eleştirisi için bkz.

Cemhan Köprülüoğlu, **Tahsin Yücel Romanlarında Kapitalizm Eleştirisi**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Veli Uğur), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018

⁶¹ Tahsin Yücel, **Peygamberin Son Beş Günü**, s. 17.

⁶² **A.e.**, s. 26.

⁶³ Tuna Erdem, “Bu Ödül Suçlamalara Bir Cevap”, **Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze**, s. 130.

dolayısıyla polissiz, bekçisiz, jandarmasız yeryüzü cennetinin kurulacağını muştuladı.”⁶⁴

Denilebilir ki, toplantılarda nadiren yaptığı konuşmaların dışında Rahmi’nin ideolojik değerleri için yaptığı en büyük şey, Nâzım’ı örnek alarak şiirler yazmaktır. Yazdığı bu şiirler, eşi Feride’nin zırva olarak nitelendirdiği türden aşk şiirleridir. Feride, Rahmi’nin aksine kendini tümüyle toplumsal kavgaya adanmış biri olarak bir devrimcinin aşk şiirleri yazmasına tahammül edemez. Onun bu tepkisinin sonucunda Rahmi tüm şiirlerini yırtar ve bir daha şiir yazmaz. Rahmi’nin fikirlerine bu denli önem verdiği Feride’ye değinmek yararlı olacaktır. Feride küçük yaşta babasını kaybedince üvey babasının konsolos olmasından dolayı yabancı ülkelerde yaşamış, eline geçen her şeyi okuyan bir genç olarak Marx’la karşılaşınca çizgisini belirlemiştir. Sosyalizmi bir yozlaşma olarak niteleyen babanın parasıyla okumayı devrimciliğe aykırı bulduğundan, işçi gibi çalışmış ve sonunda da ülkesinde bulunması gerektiğini düşündüğünden İktisat Fakültesi’ne gelmiştir. Genç yaşında parayı ve rahatlığı bırakmaktan gocunmamış olan Feride için parasızlık, çalışmak hiçbir zaman bir yük olmamıştır. Hayatını Rahmi ile birleştirdiğinde de Rahmi’yle yaptığı anlaşmada, kendisinin çalışacağını söyleyerek toplumda alışlagelmiş tutumların dışında durmayı başarmıştır.

Evlendikten hemen sonra Feride iş aramaya başlar. Yabancı dili olduğundan çeviri yapmak için gittiği yayınevinde Balzac’ın *Köylüler* romanını çevirebileceğini öğrenmesiyle fazlaca öfkelenir. Zira Feride romanı bir kenter türü olarak görmektedir. “Kenterlere kenter romanları çevirmektense, kapitalistlerin elindeki artık-değerin artmasına katkıda bulunup devrimin hızlanmasına yardımcı olurum, daha iyi”⁶⁵ diyerek ideolojik olarak tepkisini belli eder. Feride işi keyfi olarak reddetmiş olsaydı buna ideolojik diyemezdik ancak tepkisinin nedeni romanı kenter türü olarak görmesi ve kapitalistlere para kazandırmak istememesi olduğundan tepkisi ideolojiktir.

⁶⁴ Yücel, **a.g.e.**, s. 42, 43.

⁶⁵ **A.e.**, s. 50

Toplumsal kavgaya kendini adanmış biri olan Feride girdiği diğer işindeyse bir müddet sessiz kalabildikten sonra benimsediği ideolojiden uzak kalamayarak tepki verir:

“(…) züppenin biri daha çok kazanacak diye işin içine yalan sokularak eskinin yeni, bozuğun sağlam diye yutturulması yetmiyormuş gibi, her malın üstüne yüzde iki yüz kâr konulmasını, buna karşılık çalışanlara, yani soyguna araç olarak hem emeklerini, hem onurlarını satanlara gülünç ücretler ödenmesini sindiremediğinden (...) biricik kurtuluş yolunun sosyalist devrim olduğunu vurguladı”⁶⁶

Özetle Feride gençlik çağında Marx’la tanışmış olan, onun görüşlerini benimseyen veya hayatı algılayışı o çerçevede ilerleyen bir kadındır. Ciğerindeki rahatsızlığı nedeniyle hayata genç yaşta veda ederken geride küçük bir kız çocuğu bırakır.

Rahmi ile Fehmi’nin ideolojilerinin birbirlerinden uzaklaşması zamanla gerçekleşen bir hadisedir. Fehmi Gülmez’in işe girdikten sonra yaşadığı düzenle gençlik ideolojisinin uyuşmadığını farkına varması iki dostun birbirlerinden uzaklaşmalarının nedenidir. Fehmi, kapitalist düzenin bir getirisi olan çok çalışmanın ve para hırsının neticesinde arkadaşına daha seyrek uğramaya başlar. Bu durum aralarındaki mesafenin açılmasına sebep olur.

İkili arasında yaşanan ilk çatışma, Zarife’nin⁶⁷ Rahmi’nin kızı Feride’ye gelip bakmasıyla ortaya çıkar. Fehmi’ye göre, Rahmi Zarife’ye haksızlık etmektedir. Onun tüm bu özverisinin karşılığında onunla evlenmesini ister. Baktığımız zaman, Zarife’nin evlenme gibi bir talebi olmamasına ve sadece çocuğa bakmak için gelmesine rağmen, Fehmi’nin bu tepkisi, Rahmi’yi canavar olmakla suçlaması çok da mantıklı bir davranış değildir. İki yakın arkadaşın ideolojik değer çatışmasını başlatan bu olay karşısında aralarında şu diyalog geçer:

⁶⁶ A.e., s. 51.

⁶⁷ Zarife, Rahmi Sönmez’in Feride’yi tanımadan önceki sevgilisidir. Feride’nin ölümünden sonra Rahmi’nin küçük kızı Feride’ye bakarken zorlanacağını düşündüğünden, hiçbir sevgi karşılığı olmadan insanî olarak kızı bakmaya başlar.

“Kenter kurallarına uymamak ne zamandır canavarlık sayılmaya başladı?

-Senin yaşamın ne peki? Tam bir kenter yaşamı değil mi?”

Evet, Fehmi kapitalist düzenin içine girmiş ve Rahmi’nin de ifadesiyle, kenter bir yaşam sürmeye başlamıştır. Ancak Rahmi’nin kendi ağzından duyacağımız cümlelerde durumun aslında onun açısından da çok farklı olmadığını görürüz:

“(…) Zarife’yle aynı yatağı paylaşsın, paylaşmasın, tam bir kenter yaşamıydı yaşadığı; proletarya devrimi yolunda en ufak bir çabaya girişmeden, şiirlerini yayımlatmayı bile denemeden, gündüzleri para babalarının gözde kurumunda çalışarak kapitalizme destek sağlıyor, akşamları da evinde terliklerini giyip koltuğuna kurularak kızıyla oynuyor, sofrada rakısını yudumlayarak havadan sudan konuşuyordu; delikanlılar gibi gizli gizli şiir yazmakla, yemekten sonra Feride’yle geçen günleri anlatıp haftada bir-iki Nâzım’dan şiirler okumakla devrimci olunacaksa, herhangi bir kenter de devrimci sayılabilirdi.”⁶⁸

Rahmi’nin söylediklerinden de anlayacağımız üzere, Rahmi ilkelerinden sapmamış olsa da günlük hayatına kenterler gibi devam eder. Yücel de bunu doğrular, Rahmi devrimci düşüncelerini eyleme geçiren bir kahraman hiçbir zaman olamamıştır.

İlkelerini hayat geçirmek için ilk adımı, eski solcu dostlarından Matrakçı Maruf’u gördükten sonra atan Peygamber’in zihninde bu görüşme bir ışığın yanmasına vesile olur. Aynı ideolojiyi paylaştığı, beraber devrim hayali kurduğu tüm eski dostları sebepsiz yere tutuklanmıştır. Bu haber onu hem üzer, hem de kendisinin hâlâ arkadaşlarıyla aynı düşüncede olmasına karşın tutuklanmamış olmasına bozulur ve suçluluk hisseder.

⁶⁸ A.e., s. 73.

Fikirlerin birbiriyle uyuşmaması nedeniyle aslında bir sebep olmadan tutuklanan insanlar da onları tutuklayanlarla çatışma içindedir. Sanıyoruz ki her dönem düşünce özgürlüğünün kısıtlanışına tanık olmuşuz. Rahmi'nin arkadaşları yaptıkları silahlı bir eylem, yasadışı bir olay neticesinde tutuklanmamış, sadece solcu olmaları, kısacası ideolojilerin uyuşmaması nedeniyle tutuklanmışlardır. Bu durum Rahmi'de yeterince solcu değil miyim? düşüncesini doğurur. Çünkü o dönem iftihar edilen şeylerden hiçbirini yaşamamıştır, hapse düşmemiş, gözaltına alınmamış, işkence görmemiştir. Arkadaşı Matrakçı Maruf'un tepkisinden de anlaşılacağı üzere, bunları yaşamamış olmak solculuk adına eksik kalmış olmak anlamına gelmektedir. Rahmi bu görüşmeden sonra devrimi gerçekleştirmek için harekete geçmeye karar verir. İlk iş olarak şiirlerini dergiye gönderir lakin şiirlerin siyasi mesajlar içeriyor olmasından dolayı hiçbirini yayınlanmaz.

Fehmi Gülmez tam da Rahmi'nin kendi içinde çelişkiye düştüğü, ne yapacağına karar veremediği bu dönemde kendisini ziyaret eder. Romanın bu kısmında ikili arasındaki ideolojik düşünce farklılığına ve bundan sebep yaşadıkları çatışmaya tekrar tanık oluruz. Fehmi arkadaşının şiirlerinin yayınlanmaması üzerine, kitap bastırmasının daha uygun olacağına ve böylece daha geniş kitlelere fikirlerini yayabileceğini aktardıktan sonra, bunun finansal kaynağı ile ilgili düşüncesini söylediğinde asıl niyetini açığa çıkarır. Fehmi yönetiminde kendisinin de bulunduğu şirketle, yüksek katlı lüks apartmanlar inşa etmek ve semtlerin görünüşünü ve yazgısını değiştirebilmek için, tasarı alanına giren tüm evleri satın almıştır. Rahmi'ye teklifiyse, Rahmi'nin babasından kalan evi vermesidir. Evi vermesinin karşılığında dairelerin yarısına sahip olacak, kitabını bastırabilecek, denize karşı şiirler yazabilecektir. Arkadaşının teklifini sakince dinleyen Rahmi, Fehmi'nin tavrındaki değişimi, kapitalist düzene sağladığı uyumu ve yozlaşmayı, en önemlisi sadece bu teklif için onu ziyarete gelmiş olmasını gördükten sonra, *“babamın evini kapitalistlere bırakmam”*⁶⁹ diyerek tepkisini ortaya koyar. “Rahmi Sönmez'in hayallerini gerçekleştirmeye çalışmak için dahi olsa evini satmaması kapitalizme karşı bir

⁶⁹ A.e., s. 79.

başkaldırı niteliğindedir. Kapitalist dünya ile mücadeleye giden yolun kapitalist dünyanın araçları üzerinden gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmektedir.”⁷⁰

Peygamberin Son Beş Günü ideolojik değerler çatışması bağlamında, pek çok karşıtlığı bünyesinde bulunduran bir romandır. Rahmi, Marksizm’i kendisine öğreten, devrim hayalleri kurduğu, toplumsal kavgaya kendini adanmış eşinden kalan kızını da annesi gibi bir kadın olacak şekilde yetiştirmek ister. Feride’ye daha okuma yazmayı öğretmeden önce, kenter sınıfıyla işçi sınıfı arasındaki karşıtlığı öğreten Rahmi, kızını türbinlere devrim şarkılarını söyleyen bir mühendis olarak düşler. Onun tüm bu hayallerine karşın, Feride anne ve babasının tam tersi bir karakter olarak karşımıza çıkar. Özellikle Amerikan Kolejine başladıktan sonra, kapitalist düzenle daha yakından tanışması onun fikirlerini şekillendiren, hayatını paraya göre yaşayan biri haline getirir.⁷¹ Nihayetinde de zenci sevgilisiyle Amerika’ya giderken oğlu Nâzım’ı dedesine bırakarak ülkeyi terk eder. Annesiyle arasındaki karşıtlık burada da görülmektedir. Feride Avusturya’da yaşarken, ülkesinin devrimci desteğe ihtiyacı olduğunu düşündüğünden Avusturya’yı terk ederken; kızı Feride para sevdasından oğlunu dahi terk ederek Amerika’ya yerleşir.

Rahmi kızına öğretemediklerini, devrim düşüncesini, işçi sınıfını ve daha pek çok şeyi torunu Nâzım’a aşılayacak olmanın heyecanını yüreğinde hisseder:

“tam dünyadan yalıtılmak, kesin bir umutsuzluğa gömülmek üzereyken, yepyeni bir amaç belirmişti önünde: bu çocuğu gerçek bir devrimci olarak yetiştirecek hem yarım kalmış ozanlığın, hem düşmana kaptırılmış kızın acısını çıkarmak istedi, büyük benliğiyle geleceğe, torununun geleceğine yerleşti.”⁷²

Ancak Rahmi kızında yaşadığı hayal kırıklığını torununda da yaşar. Nâzım, dedesinin anlattıklarını palavra olarak nitelendiren, kenterci eğilimlere sahip bir

⁷⁰ Köprülüoğlu, **a.g.e.**, s. 31.

⁷¹ Feride’nin kapitalist düzene uyum sağlayan davranışlarını, babasıyla olan çatışmasına ayrıntılı olarak ekonomik değerler çatışması başlığında değineceğimiz için burada kısaca bahsetmeyi münasip gördük.

⁷² Yücel, **a.g.e.**, s. 107.

çocuktur. En azından Rahmi’ni gözünde tam olarak budur. Ancak belirtmekte fayda var ki, Nâzım aslında dedesinin fikirlerinden pek de uzak değildir. Sadece Rahmi’nin gençlik döneminde solculuktan anladıkları ve devrimi gerçekleştirme süreçleri, torunu Nâzım’ın dönemiyle aynı olmadığından Rahmi, aradaki karşıtlığı pek algılayamaz. Nâzım’ın giydiği marka kıyafetler, paraya olan düşkünlüğü, eve televizyon getirmesi bunlar hep Rahmi için birer kapitalist unsurdur. Özellikle Rahmi için solculuğunun sembolü olan “Birinci” marka sigarasının yerine torununun “Marlboro” marka sigara içmesi onu tam anlamıyla bir kapitalist olarak görmesine neden olur. Dedesinin onu kapitalist olarak görmesinin karşılığında Nâzım’dan duyduğumuz cümleler önem arz eder:

*“Büyükbaba, senin anneme ve bana öğrettiğin komünizmin dört dörtlük bir Amerikan düşü olabileceğini hiç düşündün mü?”*⁷³ Nâzım’ın burada kast ettiği makinalaşma, betonarme yapılaşma, arabalar... “Yüz bilmem kaç kilometre giderken öpüşmek, hızlı makineler, yetmiş yedi kat mağazalar, ‘Makinalaşmak istiyorum’ demek, Amerikan ideolojisine gerçekten yaklaşan şeylerdir. Elbette ki Nâzım bunu bu amaçla söylemiyordu; ama bugün nesne insana egemen olduysa bu biraz da tüm makinelerin, nesnelerin ön plana çıkarılmasının sonucudur.”⁷⁴ Bunlar hiçbir zaman solun değerleri olmamıştır aksine bunlara karşı olunmuştur.”⁷⁵

Bahsettiğimiz gibi Rahmi, kendi dönemiyle torununun dönemi arasındaki karşıtlığı kavrayamaz. Hükümete karşı çıkan öğrencilerin ne yaptığını, proletarya ile ne ilgileri olduğunu anlayamaz ve öfkelenir. Silahlarla yakalanan öğrencilerin, evlerine yapılan baskınlarda Nâzım Hikmet yerine Balzac, Zola çıkmış olmasına şaşırıyor, Marx’ı dahi okumamış olduklarını düşünüyordu. Solculuğa sıkı sıkıya bağlı kalmış olmasına rağmen tutuklanamamış olmasından rahatsız olan Rahmi, tutuklanmak için her fikrini açıkça belli ederken; bu öğrencilerin kod adı

⁷³ A.e., s. 119.

⁷⁴ Erdem, a.g.s., s. 131.

⁷⁵ Rahmi, Nâzım Hikmet’in bakış açısını, görüşlerini benimsemiş, şiirlerini dahi onun gibi yazmaya çabalamıştır. Onun şiirlerinde denk geldiği makinalaşma olgusu da torununun dediği gibi solculuğa uzak bir kavramdır:

Sosyalizm

Elektrikleşmek

Demek!

Yücel, a.g.e., s. 139.

kullanmalarına da öfke duyar. İşte Nâzım da, Rahmi'nin öfkelendiği öğrencilerden biridir.

“Oğlun olacak hergele anayasal düzeni değiştireceğim diye çete kurup adam öldürüyor, banka soyuyor, karakol kurşunluyor, sense kalkıp şiiirden söz ediyorsun!”⁷⁶

Rahmi polislerin yaptığı baskınla ve söyledikleriyle Nâzım'ın ideolojisini, yaptıklarını veya yapmadıklarını öğrenir. Pek çok gazete Nâzım'dan katil, terörist, gözü dönmüş canavar olarak bahseder, onun yakalanmasıyla tüm eylemlerin biteceğinin müjdesini verir. Rahmi, torununa aslında bildiklerini aşılayabildiğini ve o kuşak sorununu fark ettiğini şu cümlelerle ifade eder:

“Şurası bir gerçek ki her şey bir kuşak sorunu, her kuşak kendi savaşını kendi yöntemleriyle yapıyor. Böyle olması da zorunlu, çünkü dünya dönüyor ve tarih dönüşü olmayan yolunda her geçen gün biraz daha ilerliyor.”⁷⁷

Farkına varma sürecinin akabinde, Rahmi torununun yarım kalan hayali olan devrimi gerçekleştirmek için silahlanır ve devrim için yola koyulur. Yemek yemek için girdiği bir pavyonda⁷⁸, uzun uzun Marksizm'i anlatır. Rahmi'nin bu uğurdaki son yolculuğu Kurtalan'dır. Artık romanın bu son sayfalarında Rahmi'nin Nâzım'ı hayalinde gördüğünü ve onunla konuştuğunu görmekteyiz. Suçluları kendi belirlemelerine göre öldürmelerinden kaygı duyan Rahmi, bu işin Marksçı devrim olmaktan çıkıp anarşi ve yıldırıya dönüştüğünü söylediğinde Nâzım'dan şunları işitiriz:

“Her şey bir yorum sorunu, büyükbaba, ya da senin deyimle bir kuşak sorunu. Senin kuşağının devrimciliği gördüğü işkenceyle, tutuklu kaldığı süreyle, yani başkasının kendisine yaptığıyla ölçülüyordu; benim kuşağının devrimciliğiye, kendisinin

⁷⁶ Yücel, **a.g.e.**, s. 143.

⁷⁷ **A.e.**, s. 165.

⁷⁸ Pavyon da arkadaşı Matrakçı Maruf'un pavyonudur. Eski solculardan olan Matrakçı Maruf da yozlaşan ve kendisine başka bir yol çizen kahramanlardandır.

başkasına yaptığıyla, yani öldürdüğü suçlu sayısıyla ölçülüyor. (...) Bizler silahlı devrimcileriz: bizim için günahsız insan yoktur, biliyorsun. Üstelik kan akıtmadan devrim yapamazsın.”⁷⁹

İncelediğimiz kadarıyla romanın genelinde ideolojik değerlere ve buna bağlı olarak yaşanan çatışmalara sıklıkla denk geliriz. Yücel sol düşüncenin zamana göre değişimini, Rahmi’nin deyimiyle kuşak sorununu, ideolojilerine bağlı olarak insanların haksız tutuklanmalarını işlemiştir. Kitabının, solun eleştirisi olmayıp, uzun yıllardır Türkiye’de iktidarda bulunan sağın, askerî yönetimlerin, sola yapılanların eleştirisi olduğunu ifade eder.⁸⁰

Yalan’da Şahsi İdeolojik Değer Çatışmaları

Yusuf Aksu, Dilbilim Günleri’ne katıldıktan sonra dil kuramıyla ilgili olarak pek çok eleştiri alan, fakat bununla beraber de ünlenen, dahi olarak nitelendirilen kahramanımızdır. Yücel, Yusuf Aksu’yu dahi olmayıp dahi diye bilinen biri olarak sunmak istemediğinden, “tek bir niteliğiyle değil, yetiştirmiş, çelişkileri, zayıflıkları, aşkı, yalnızlığı, özlemleriyle çok yönlü bir kişi olarak vermeye çabaladım”⁸¹ der.

Yusuf Aksu’nun hayatına Bayram Beyaz’ın girişiyle, onunla yaptığı sohbetlere başka kişilerin katılmak istemesi sonucunda “Maçka Çarşambaları” adını verdikleri toplantılara başlanır. Haftanın her Çarşamba günü Yusuf Aksu’nun evi sayısız misafirle dolup taşar. Akademisyenler, ressamalar, iş insanları, milletvekilleri, gazeteciler ve daha pek çok meslek grubuna ait kişiler. İster istemez, bu kadar çok kişinin bulunduğu ortamda farklı fikirlere, ideolojilere rastlanır.

Maçka Çarşambalarının birinde gazetede yazar olan Firuz Polat “demokrasi” kavramıyla ilgili fikirlerini beyan ettikten sonra ve demokrasiyi hem bir tutuculuk, hem faşizmi hem özgürlük, hem devrim olarak tanımladığını belirtir. Düşüncelerine önem verdiği Yusuf Aksu’ya da demokrasi ile ilgili düşüncelerini sorduğunda, Yusuf

⁷⁹ A.e, s. 322, 323.

⁸⁰ Durbaş, a.g.s., s. 123.

⁸¹ Cemil Kavukçu, “Yalan’la Ortılığı Kasıp Kavuran Bir Yazar: Tahsin Yücel”, **Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze**, s. 143.

Aksu Platon'un *Devlet*'inde dört yönetim şeklinden bahseder; timokrazi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık. Sohbetin bu kısmında ünlü bir iş insanı olan Mustafa Tahtakuşu,

“(…) demokrasinin yaşayabilmek için iç ve dış barışa gereksinimi bulunduğunu, bu nedenle, ne pahasına olursa olsun, birlik ve beraberliği korumak gerektiğini söyledi. Bu konuda Amerika'nın tüm dünya için “en güzel bir örnek” oluşturduğunu belirtti.”⁸²

Amerika kapitalizmle özdeşleşmiş olan, savaşları sonlandıran değil çıkartan olarak bilinen, sömürüyü ilke edinen bir ülkedir. Dolayısıyla Mustafa Tahtakuşu'nun barış sağlayıcısı olarak Amerika'yı görmesi, onun ideolojik olarak sola yakın olmadığını anlamamıza yardımcı olur. Bu konuşmanın devamında Firuz Polat, fikirlerine önem verdiği Yusuf Aksu'ya, sürekli savaşan ülke aslında Amerika değil midir? diye bir soru yöneltir, Yusuf Aksu da bu soruyu başıyla onaylayarak cevap verir. Sadece bu onay ve Amerika'nın aslında barışı sağlayacak ülke konumunda olmadığını düşünmesi, ihtişamlı evine rağmen eski kıyafetler giymesi ve saray yavrusunda Ezogelin çorbası içmesi Mustafa Tahtakuşu'nun evden ayrılır ayrılmaz onu “kıızıl komünist” olarak adlandırmasının nedeni olur. Bu adlandırmanın devamında evden ayrılan Firuz Polat ve diğer arkadaşlar,“(…) *hoca komünizmi savunuyorsa, komünizm kötü bir şey değil demektir*”⁸³ diyerek yollarına devam ederler.

Yusuf Aksu'nun toplumda Marksist olarak tanıtılmasının arkasında yaşanan bu olay vardır. Firuz Polat “Çuvaldız” adını taşıyan köşe yazılarında sağ sol çekişmelerine girmemeyi yeğlemiş olmasına karşın, bu olaydan sonra Yusuf Aksu'dan bahsettiği yazısında “*her şeye karşın güçlü bir sol damar da*” bulunduğunu yazar. Peki Yusuf Aksu ne düşünmektedir? İdeolojik değerleri nelerdir, gerçekten arkadaşlarının söylediği gibi düzenden memnun değil midir? Firuz Polat'ın Karl Marx konusunda ne düşünüyorsunuz sorusuyla birlikte Yusuf Aksu'nun düşüncesini öğrenme fırsatı yakalarız:

⁸² Tahsin Yücel, **Yalan**, s. 307.

⁸³ **A.e.**, s. 309.

“Karl Marx bize ne mi söyler? (...) “Benim bildiğim kadarıyla” diye başlayarak tarihsel özdekçilikten, üretim ilişkilerinden, sınıf savaşımından, sosyalist devrimden, sınıfsız toplum tasarısından söz etmeye başladı (...) Kenter sınıfına geldi, kenter toplumunun da tarihte bir evre olduğunu düşünemeyen, bu yüzden kenter insanını her türlü toplumun tek temeli sanan düşünürlerin yanılgısından (...) söz etti; emek, emekçi, ücret ve anamal konularına girdi, anamalcılığın nasıl insanı makineye, emeğini mala dönüştürdüğünü, emekçiyi nasıl “etini ve kanını” satmak durumunda bıraktığını, satamayanların ekonomi dışında nasıl birer hayalet durumuna düştüklerini anlattı.”⁸⁴

Yusuf Aksu, Karl Marx’ın fikirlerini haklı bularak, işçilerin sömürülmesinden, kenter sınıfından ve tabakalaşmadan, kapitalizmle birlikte insanın makineye dönüştürülmesinden ve emeğe biçilen, daha doğrusu biçilmeyen değerden bahseder. Yusuf Aksu da Rahmi Sönmez gibi Marx’ın ideolojisine bağlı olmakla birlikte Peygamber kadar hayatını bu ideolojiye göre şekillendirmez. Sözelimi onun gibi devrim hayalini gerçekleştirmek için silahlanmaz, sadece bulunduğu meclislerde fikirlerini açıkça ifade ederek tarafını belli eder.

Onun tarafını belli etmesi, amacı bu olmadığı halde, ünlenmesine neden olur. Pek çok meslek grubundaki kişileri evinde ağırlayan Yusuf Aksu, bu sefer kapitalist çevreden davetler almaya başlar.

“Özellikle son birkaç yılda, hatta son birkaç ayda parlamış işadamları onun onuruna parlak şölenler düzenleyebilmek için kuyruğa girmişlerdi. Bayram Beyaz’a dil döküyor, araya etkili adamlar koyuyor, ondan kesin akşam için bile olsa, onu aralarına alarak “yükselen değer” niteliklerini iyice pekiştirmek için mi? Paradan başka şeylere de değer verdiklerini, yalnızca kazanmayı değil, harcamayı da bildiklerini dosta düşmana göstermek istediklerinden mi? Çok kolay kazandıkları paraları harcayacak yer bulamadıklarından mı? Her türlü moda gibi bu modaya da uymak gereksinimiyle

⁸⁴ A.e., s. 369.

mi? Yusuf Aksu'yla kendileri arasında şu ya da bu yönden bir yakınlık mı buluyorlardı? Bilgisinden mi, yoksa parasından mı yararlanmak istiyorlardı? Kestirmek kolay değildi.”⁸⁵

Zeynel Duman'ın⁸⁶ söylediklerinden de anladığımız kadarıyla kapitalist çevrenin Yusuf Aksu'ya gösterdiği bu yoğun ilginin nedeni belirsizdir. Yusuf Aksu Maçka'da ihtişamlı bir evde oturmuyor olsaydı aynı ilgiyle karşılanır mıydı, sanıyoruz ki karşılanmazdı. Dolayısıyla bu durumun yine parayla bir ilgisi vardır. Gösterilen bu anlamsız ilgiden, davetlerdeki yersiz muhabbetlerden Yusuf Aksu'nun dostları da rahatsızdır. Verilen davetlerin onu kendi düzeyinin aşağılarına çektiğini düşünen dostları, aynı zamanda para babaları adını verdikleri bu adamların hocanın kuramıyla, bilimiyle ilgilendiklerini düşünmüyor, sadece Yusuf Aksu'nun onların hâkim olmadığı alanlarda bilgili olmasından dolayı, sınıflarının etkinlik alanlarını genişlettiği için gururlanıyorlardı.

Yusuf Aksu'nun Marksist görüşlerinin yayılmasında büyük payı olan Firuz Polat, köşesinde okuru eğlendirme amacı güden bir yazarken artık tüm vaktini ülke sorunlarını aktarmaya ayırır. Fikirlerini de ifade etmekten çekinmeyerek şunları söyler: “*Politikada sosyalist düşüncenin, bilimde ve felsefede Karl Marx Yusuf Aksu'nun izleyicisiyim.*”⁸⁷

İncelediğimiz gibi, *Peygamberin Son Beş Günü*'ndeki kadar yoğun olmasa da *Yalan* 'dada ideolojik değerleri birbirinden farklı insanların çatışmasına şahit olduk. Yapılan haksızlıklar, toplumdaki tabakalaşma, işçilerin emeklerinin karşılığını bulamaması buna bağlı olarak sömürülmesi ve daha pek çok konu Yusuf Aksu aracılığıyla aktarılmıştır.

⁸⁵ A.e., s. 432.

⁸⁶Zeynel Duman, Yusuf Aksu'nun dostu Bayram Beyaz'ın arkadaşıdır. Aynı zamanda Maçka Çarşambalarının müdavimlerindendir.

⁸⁷ A.e., s. 371.

Gökdelen’de Şahsi İdeolojik Değer Çatışmaları

Tahsin Yücel ideolojiyi, farklı ideolojilerin çatışmasını, toplumdaki yozlaşmayı, kapitalizmi ve daha pek çok konuyu romanlarında işlemiştir. *Gökdelen*, ülkenin siyasi anlamdaki yozlaşmasını, düzen bozukluğunu, adaletin yerini adaletsizliğe bırakışını, ideolojilerin geldiği noktayı gösteren bir romandır. *Gökdelen*’in diğer romanlardan farkı, günümüzü değil 2073 İstanbul’unu konu edinmiş olmasıdır.⁸⁸

Gökdelen’de iki tarafın varlığından söz edilebilir. Bir tarafta, anamalcı düzene uyum sağlamış olan, güçlüler yani gökdelen insanları; diğer tarafta da bu gücün altında ezilmeye çalışılan, anamalcı düzene başkaldıran, işsiz kalmış yolkı insanları. Bu iki tarafın genel çatışmalarına gelmeden önce, özelden genele doğru incelemenin daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Yücel’in tasarladığı 2073 İstanbul’u gücü elinde bulunduranların daha yoğunlukta olduğu bir dönemdir. Bu güçlülerden biri de üniversite yıllarında solcu arkadaşlarıyla anamalcı yönetime karşı eylemler yapan, gösteriler düzenleyen, polis taşıyan, cam kıran eski Marksistlerden Avukat Can Tezcan’dır. Ali Tilbe’nin de ifade ettiği gibi, Can Tezcan tüm bunlara rağmen anamalcı düzene uyum sağlamış ve düzenin adamı olmuştur.⁸⁹ İdeolojik fikirleri zamanla kaybolan Can Tezcan, gençliğinde karşı çıktığı her şeyin koruyucusu, adamı olmuştur. Belki bu noktada onu Fehmi Gülmez’e benzetebiliriz. Fehmi de komünist bir gençken, kapitalist düzen içerisinde ideolojik fikirlerinden uzaklaşıp düzene uyum sağlamayı tercih etmiştir.

Can Tezcan, küçük apartmanların yerini alan gökdelenlerde lüks bir yaşam sürmekte olup, işine mekikle gider ve toplumdan kopuk yaşadığından herkesin de yaşantısını aynı zanneden bir adamdır. Buradan hareketle Can Tezcan için, ilk olarak gençliğinde bağlı olduğu ideolojik değerlerle çatışma halindedir diyebiliriz. Kendisinden sonra ise üniversite yıllarında yoldaş olarak gördüğü Rıza Koç ile değerleri çatışmaktadır. Fikirleri ve değerleri değişmeyen Rıza, 2070 Türkiye’inde

⁸⁸ *Gökdelen*’de yer alan siyasi değer çatışmaları, siyasal ahlâksızlıklar, adaletsizlikler siyasi değerler çatışması başlığından incelenmiştir. Bu sebeple bu kısımda bu tür çatışmalara değinmeyerek, sadece ideolojik değer çatışmaları incelenmeye çalışılacaktır.

⁸⁹ Ali Tilbe, “Bir Düşülkenin Sonu: Tahsin Yücel’in *Gökdelen*’i”, 12. **Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu**, s. 237.

komünistlerin hâlâ var olduğunu kanıtlamayı kendisine görev edinmiş komünist bir adamdır. Rıza Koç, sisteme karşı gelen, yoksullukla mücadele eden, bağımsızlık savaşı veren yıldı insanlarının varlığına inanan kişiyi temsil ederken; Can Tezcan, gökdeleninde yaşayan ve yoksullukla mücadele eden insanların olabileceğine inanmayan gökdelen insanıdır.

Rıza Koç, toplumda var olmalarına rağmen yoklarmış gibi davranılan yıldı insanlarının varlığından haberdar olup olmadığını arkadaşına sorduğunda, Can Tezcan şaşkınlıkla hayır cevabını vererek arkadaşının söylediklerini pek de inandırıcı bulmaz. Çünkü ona göre, işsizlikle ve buna bağlı olarak yoksullukla mücadele eden insanların varlığı imkânsıza yakındır. Can'ın bu tavrından, onun işçi sınıfından, ideolojik değerlerinden ne kadar uzak kaldığı anlaşılmaktadır. Rıza Koç, arkadaşının bu denli toplumdan habersiz oluşunu ve kopuşunu, *“Bir Diker gökdeleninin yüz yirmi yedinci katında yaşadığımız belli: göğ e çekildiniz artık, evden iş e, işten eve de havadan, uçakla gidiyorsunuz çoğ u zaman; kısacası, siz artık bu ÷lkede yaşamıyorsunuz.”*⁹⁰ diyerek eleştirir.

Arkadaşıyla ideolojik değerleri çatışan Rıza, hükümetle de aynı çatışma içindedir. Can Tezcan tek bir kişi olarak yıldı insanların varlığından habersizken; dönemin Başbakanı Mevlüt Doğ an, bu insanların varlığından haberdar olup, onları görmezden gelmektedir. Toplumun da bu insanların varlığını bilmelerini istemediklerinden hiçbir gazetede, kanalda haberleri çıkarılmamaktadır. *“(…) böyle bir anlaşma var, hem ulusal, hem uluslararası düzelmede, sessiz bir anlaşma; durumun açığ a vurulması tehlikeli çünkü ekonomiyi alt üst edebilir.”*⁹¹ Ekonomiyi alt üst edebilir bahanesiyle hükümet tarafından tüm bu yoksul insanlar yokmuş gibi davranılır.

Tahsin Yücel'in yapıtlarını belli bir partiye hizmet etmek amacıyla yazmadığını dile getirmiştik. Lakin yapıtlarına baktığımız zaman tamamen de toplumdan uzak kaldığı elbette ki söylenemez. *“(…) başlıca amacım ÷lkemizde egemen olan belirli toplumsal ve politik tutumlar konusunda birtakım kuşku lar ya da*

⁹⁰ Tahsin Yücel, **Gökdelen**, s. 111.

⁹¹ **A.e.**, s. 135.

sorular uyandırmak olmuştur.”⁹² diyen bir yazar olarak, yılkı insanların hükümet tarafından yok sayılmasını ve hükümetin yayın organlarına uyguladığı sansüre değinerek ülkemizdeki yok sayılmalara, günümüzde hâlâ yaşanan sansüre ve buna bağlı olarak yozlaşmaya dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

Can Tezcan yalnızca Rıza Koç ile çatışmamaktadır. Yargının özelleştirilmesi tasarısında yanında olan asistanı Sabri Serin, Can’ın Tezcan *“Kararlarımızı da, söylediğim gibi, Yüce Türk ulusu adına vereceğiz”* dediği zaman, *“Yargıyı parayla satın aldıktan sonra mı, efendim?”* diyerek tepkisini ortaya koyar. Bu konuşmanın devamında Can Tezcan yargının satın alınmasına haklı gerekçeler sunmak amacıyla Marx’ı da işe katar: *“Bence Marx proletarya devriminin sonunda devletin yok olacağını söylerken, bu yok oluşu en sonunda evrensel adaletin egemenliğinin başlaması olarak tasarlıyordu. Biz de bu anlamda bir amaç için çalışacağız.”*

Can Tezcan Marksizm’den çoktan kopmuş biri olarak burada Marx’ı kullanması sadece durumu hafifletmeye çalışmak olarak algılanabilir. Adaletin para karşılığında satın alması üstelik tamamen kapitalist bir toplumda, güçlülere memnun etmek amacına hizmet edilmesi için bunun yapılıyor olması Marx’ın tasarılarından biri olmayacağı aşîkârdır. Sabri Serin de böyle düşünüyor olacak ki patronuna tepki gösterir:

*“(…) Marx’ın ülküsünün Marx’ın tasarladığı toplum biçimine yüzde yüz karşıt bir toplumda, Marx’ın yıkılacağını söylediği bir toplumda geçerlilik kazanması açık bir çelişki değil mi sizce, az önce söylediğimiz gibi, yargıyı özelleştirme savaşımını Marx’ın hiç onaylamayacağı bir amaçla, Temel beyin sorununu çözmek amacıyla başlatmış olmanız da bunu göstermiyor mu?”*⁹³

Bu konuşmalara ve Sabri Serin’in fikirlerine karşın, Can Tezcan yargıyı özelleştirme planından vazgeçmez ve akabinde de planını hayata geçirir.

⁹² Özkan, **a.g.e.**, s. 219.

⁹³ Yücel, **a.g.e.**, s. 154- 157.

Romanın önemli kahramanlarından biri Niyorklu Temel Diker'dir. Hayata dair en büyük hayali, İstanbul'u, doğanın tamamen yok olduğu gökdelenlerle donatılmış bir şehir haline getirmektir.⁹⁴ Bu hayali için istediği her şeyi yapabilecek güce ve paraya sahip olan Niyorklu Temel, yaşadığı küçük bir sorun için Can Tezcan'la tanışarak sorunu çözmeye çalışır. Temel Diker'in bu küçük sorunu aynı zamanda romandaki diğer bir çatışmayı doğuran sebeptir. Diker'in Sarayburnu'na dikeceği Özgürlük Anıtı için orada bulunan küçük bir gecekonduyu yıkması gerekir. Tüm bu gökdelenlerin ve gücü elinde bulunduranların içinde, tek başına kalan küçük gecekondusu sahibi, emekli Hikmet Öğretmen, halkı temsil eden taraftır. Temel Diker'in evi alabilmek için teklif ettiği yüksek rakamları istememiş, *"Bu ev bana kardeşimden kaldı, iki oğlum da burada doğdu, karım buraya gelin geldi ve burada öldü, tüm dünyayı da verseler, satmam"* diyerek reddetmiştir. Tüm hayallerini bu evin yıkılmasıyla hayata geçirecek olan Temel Diker finansal gücüne ve hükümete yakınlığına güvenerek bu işi halledeceğine inanır, *"Ama ben o evi ve o bahçeyi içindeki morukla birlikte bir gecede dümdüz ettirebilirim, toprağın hazineye kalması için başka şeyler gerekirse, o başka şeyleri de yaptırabilirim."*⁹⁵

Temel Diker bu cümlesinin üzerinden çok geçmeden söylediklerini yaptırmıştır. *"5 eylül 2073 akşamı, ev de, bahçe de dümdüz bir alana dönüşmüştü ve, öteki alanların tersine, buram buram toprak kokuyordu."*⁹⁶

Temel Diker, kısa bir zamanda hayallerini gerçekleştirmeye başlar. Bu süreçte Can Tezcan da yapılanlardan rahatsız değildir. Hikmet Bey'in evinin yıkılıp kendisinin de vefat etmesinden de haberi olmadığını söyleyerek vicdanını rahatlatmaya çalışır. Ancak haberi olsaydı da Temel Diker'in karşısında duracağını pek zannetmiyoruz. Temel Diker konusunda da öfkeli olan Rıza Koç, Temel Diker'in İstanbul'u altını üstüne getirdiğinden, her şeyi yıkıp tek tipleştirdiğinden ve hatta eline geçse Ayasofya'yı, Sultanahmet'i bile yıkmak istediğinden bahsederken; Can Tezcan,

⁹⁴ Niyorklu Temel Diker'in bu hayali, Amerika ziyaretinde New York'u gezmesinden sonra oluşur. Sanıyoruz ki bu sebeple de lakabı Niyorklu olarak geçmektedir.

⁹⁵ A.e., s. 42.

⁹⁶ A.e., s. 241.

Temel Bey'in düzen ve uyum getirdiğini düşünmektedir. Gerçekte de Temel Diker'in hedefi "tek tip" bir düzen getirmektir.

"(...) hepsi aynı biçimde, aynı yükseklikte gökdelenlerden oluşan bir kent, gökdelenlerin tek farkı numaraları olacak, bir de renkleri. Bir düşün, her yer tıpkısının aynı, her yer eşit, evet, eşit, dolayısıyla sokaklar da."⁹⁷

Modernizm de tek tipliliği ve standartların dışına çıkmamayı prensip olarak belirlemiş olup "doğrusal gelişmeye ve mutlak doğrulara inançla, toplumsal düzenin rasyonel biçimde planlanmasıyla ve bilgi ve üretimin standartlaşmasıyla özdeşleştirilir."⁹⁸ Temel Bey'in bunu modernizm kaygısıyla yaptığını düşünmesek de, gökdelenlerinde uygulamaya çalıştığı şey standart bir düzendir.⁹⁹

Gökdelen, Yücel'in düzendeki yozlaşmayı, adaletin çöküşünü en açık şekilde belirttiği romanıdır dersek yanlış olmaz. Adaletin işlemeyişini, daha doğrusu kişilere göre işleyişine siyasi değerler çatışması bölümümüzde değinmiştik. Varol Korkmaz da haksız yere hapse giren ve senelerini orada geçiren, Can'ın solcu arkadaşlarından. Aynı Rıza Koç gibi o da ideolojisinden sapmamış, parayı amaç edinmemiştir. Can Tezcan'la çatışması ise, Can'ın dönemin Başbakanıyla anlaşarak arkadaşını serbest bıraktırtmasıyla yaşanır. Hileli bir şekilde serbest bırakıldığı için utanç duyan Varol Korkmaz, içeride suçsuz bir şekilde yatan diğer arkadaşları serbest

⁹⁷ A.e., s. 224.

⁹⁸ Precıs 6, "**The Culture of Fragments**", Columbia University Graduate School of Architecture, New York, 1987, s. 7-24 (Aktaran: David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 21.

⁹⁹ Modernizm'de görülen standartlaşma ve tek tiplilik postmodernizmde yerini çoğulculuğa bırakır Yıldız Ecevit'in de açıkladığı gibi, her şeyin karşıtıyla beraber yan yana var olduğu, farklılıkların bir arada yaşadığı bir düzendir postmodern. Ecevit, postmoderni, papyonla blucin pantolonun birlikte giyildiği dönem olarak tanımlamaktadır. Yıldız Ecevit, **Türk Romanında Posmodernist Açılımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, 57-70.

Postmodernizm kavramının ne olduğu, modernizme tepki olarak mı doğup doğmadığı hakkında bilgi edinmek için bkz.

David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları

Perry Anderson, **Postmodernitenin Kökenleri**, İletişim Yayınları

Madan Sarup, **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**, Pharmakon Yayınevi

Jean-François Lyotard, **Postmodern Durum**, BilgeSu Yayıncılık

Semih Gümüş, **Modernizm ve Postmodernizm**, Can Yayınları

bırakılmadan odasından çıkmayarak durumu protesto eder. Gördüğümüz gibi Can Tezcan'ın kendisi dışında, solcu arkadaşları hâlâ aynı ideolojik düşünceye sahiptirler.

En başında da söylediğimiz gibi, Can Tezcan kendisiyle çatışma halinde olup romanın sonlarına doğru bu durumdan rahatsız olur. “*Bir zammalar güvenlik güçleriyle çatışıp dururduk, şimdi öncelikle kendi güvenlik güçlerimizi kuruyoruz*”¹⁰⁰ derken kendi içinde yaşadığı çatışmayı göstermektedir.

Romanda gökdelen insanları ve yılkı insanları olarak iki toplumsal sınıfın var olduğundan bahsederek romanın içindeki kahramanlardan bu iki grubu açıklamaya çalıştık. Şahısların ideolojik fikirlerine bağlı olarak sergiledikleri tutumları, bu tutumların toplumda yarattığı düzeni ve yozlaşmayı ele almaya çalıştık. “Romanın sonunda yılkı adamları doğudan ve güneyden bir insan seli gibi gökdelen kentine akmaktadır.”¹⁰¹ Böylelikle Tahsin Yücel, yozlaşmış düzenin değişeceğine dair bir umut ışığı yakmış olur.

Sonuncu'da Şahsi İdeolojik Değer Çatışmaları

Romanın genelinde Selami Bey ile ailenin diğer fertleri arasında yaşanan çatışmaya şahit olunur. Fikirleri, dünyaya bakış açıları ve özellikle paraya verdikleri ve vermedikleri değer onların ideolojilerini, buna bağlı olarak yaşadıkları çatışmayı görmemizi sağlar.

Selami Bey, dedesi Harici Bey'den kalan tüm mirasa öfke duyan, haksız yollarla kazanılmış paralarla satın alınan malları istemeyen, kısacası paraya karşı ilgisiz biridir. Onun bu tavrına karşı, özellikle oğlu Müştak paraya değer biçen, parayı amaç haline getirendir. Eğitim için Amerika'ya¹⁰² gidip, kumar oynadıktan ve borçları yüzünden hapse girmesinden sonra babasının onu kurtarabilmek için yalını satmasına dahi tepki göstererek onu komünistlikle suçlar. “Yalının satılmasının komünizm

¹⁰⁰ Yücel, **a.g.e.**, s. 208.

¹⁰¹ Hanife Nâlan Genç, Ali Tilbe, “Tahsin Yücel'in Gökdelen'i: Yapısal ve İzleksel Ögeler”, **Söylem, Söylen, Yazın: Tahsin Yücel'e Armağan**, s. 166.

¹⁰² Tahsin Yücel'in romanlarında kapitalizm, kapitalist düzenle birlikte gelen yozlaşma sıklıkla görülür. *Peygamberin Son Beş Günü*'nde Feride, *Gökdelen*'de Temel Diker ve *Sonuncu*'da da Müştak Amerika'ya gider. Görüldüğü üzere Yücel, kapitalist olan kahramanları kapitalizmle özdeşleştirilen ülke olan Amerika'ya göndererek anlatmak istediğini pekiştirir. Ülke olarak hepsinde Amerika'yı kullanması bilinçli bir davranış olarak görünmektedir.

ideolojisi ile ilişkilendirilmesi, yalının yüksek zümre sınıfına ait bir metafor olmasından kaynaklanmaktadır.”¹⁰³

*“Hayır, anne, hayır, bu adam komünistin teki, evimizi yalıdan buraya taşıması da komünistliğindendi, bir yolunu bulup satmak istiyordu güzelim yalayı, benim içeri atılmamı fırsat bildi.”*¹⁰⁴

Dedesinin Dışişleri Bakanı olduğu dönem, göreviyle ilgilenmek yerine hep kendi iç işleriyle uğraşmış¹⁰⁵ olması, Selami Bey’in tüm bu mallardan rahatsız olmasının nedenidir. Bunun sonucu olarak da yalayı ve diğer malları satarak bir tür intikam alır. Bu da onun haksız yollarla kazanılmış olan paraya karşı ilgisizliğini göstermektedir. Selami Bey’in ilgisiz tavrı, ailesi tarafından delilikle suçlanır, böylelikle her iki tarafın birbirleriyle çatışmasına tanık oluruz.

Müştak’ın para ihtiyacından dolayı yalı Adanalı bir aileye satılır. Adanalı tüccar bir aileye satılması Müştak’ı üzen bir havadis olurken, Selami Bey, Adanalıların yalısı diyerek konu dahi etmez. Bunun sebebi ise alan kişinin tüccar olması değil, yalı kavramından haz etmemesidir. Yalı kavramından hazzetmemesi ve sözcüğü işittiğinde dahi keyfinin kaçması, Müştak’ın onu tekrar komünistlikle suçlamasına neden olur. Babasını Marksist olarak nitelendirmesinin nedenini şu cümlelerle açıklar:

*“Babacığım şu eve akli başında iki polis gelse de senin kitaplığı şöyle bir gözden geçirse, o Marx’ları, Engels’leri, Babeuf’leri, Proudhon’ları, Gramsci’leri görecektir, hemen alıp götürülürdi seni, bir daha da kolay kolay bırakmazlardı.”*¹⁰⁶

Selami oğlunun göstermiş olduğu bu neden karşısında, düşüncelerini okuduğu kitaplar aracılığıyla öğrenmeye kalkarsa başarısız olacağını ifade eder. Çünkü okuduğu kitaplarla Marksist olmakla birlikte hem faşist hem Musevi ve daha pek çok

¹⁰³ Köprülüoğlu, **a.g.e.**, s. 106.

¹⁰⁴ Tahsin Yücel, **Sonuncu**, s. 48.

¹⁰⁵ **A.e.**, s. 40.

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 78.

inanca mensup olabileceğini söyleyerek okumalarının çeşitliliğini ve sık bir düşünce yapısına sahip olmadığını belirtir.

Yücel de açık açık Selami'nin kendi ağzından ideolojisini açıklattırmamış olmakla birlikte, Selami'nin olaylara karşı takındığı tavır, kapitalist düzendeki yozlaşmaya tepkisi ve özellikle paraya karşı ilgisizliği onun Marksist bir çizgide olduğunu sezdirmektedir.

Yücel, bundan önce incelediğimiz romanlarında olduğu gibi burada da komünizmi sıklıkla kullanır. *Peygamberin Son Beş Günü*'nde Rahmi Sönmez, *Gökdelen*'de Rıza Koç ve Can Tezcan, *Yalan*'da Yusuf Aksu'nun kendi ağzından dinlediğimiz komünizm; burada daha çok Müştak'ın komünizme karşı olması ve ideolojik düşünce olarak çatışmasıyla dile getirilen bir kavram haline gelmiştir. Babasının sadece kitap yazıyor oluşuna, doktora yapmış olmasına rağmen çalışmamasına takılı olan Müştak, kendisiyle ilgili tüm olumsuzlukları, hapse girmiş olmasını dahi sorumluluğunu babasına yükler. Sebebinin ise, komünist olmasından dolayı kötü örnek olmasın bağlar. Babasıyla beraber “en büyük düşmanım” olarak nitelendirdiği diğer kişi de Karl Marx'dır.

Selami Bey'in vefatından sonra kitabı, diğer oğlu Müşfik'in evinde muhafaza edilir. Sıkıyönetim döneminde eve gelen polislerin kitabı görmesi ve Selami Bey'in oğulları ile aralarında geçen diyalog bize ideolojik fikirlerin çatışmasını, okunulan ve yazılan kitaplardan nasıl çekinilerek toplanmaya çalışıldığını, bireylerin ideolojik değerlerinin özgürlük alanının kısıtlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Polisler Selami Bey'in devasa kitabının, her şeyden söz eden bir felsefe kitabı olduğunu öğrendiklerinde, “*Felsefe, ha! Anlaşıldı, peder bey solaçık oynarmış demek!*” diyerek önce gülerken küçümserler, daha sonra da görevlerinin yurttaşları her türlü musibetten korumak olduğunu belirterek, kitabı almaları gerektiğini söylerler. Buradan da anlaşıldığı üzere, kitap yurttaşlara zarar verecek bir musibet olarak görülür. Müşfik her ne kadar kitabın ne sağ ne de sol bir ilişkisi bulunmadığını anlatmaya çalışsa da başaramamıştır. “*Kalıbından da belli, kızıl komünist kitabı bu*”¹⁰⁷ diye adlandırdıkları Serencam, bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır.

¹⁰⁷ A.e., s. 208, 209.

Tablo 3.3. İncelenen romanlardaki ideolojiler ve ideolojik bağlamda çatışan kahramanlar

ROMANLAR	İDEOLOJİLER	KAHRAMANLAR		ÇATIŞAN KAHRAMANLAR
Peygamberin Son Beş Günü	Marksizm Kapitalizm Anarşizm	Marksistler	Kapitalistler	Rahmi → Fehmi, Feride (kızı) Nâzım Feride → Rahmi Üvey baba Patron Nâzım → Rahmi Devlet
		-Rahmi Sönmez -Feride -Nâzım (aynı zamanda anarşist)	-Fehmi Gülmez (eski Marksist) -Matrakçı Maruf (eski Marksist) -Feride (Rahmi'nin kızı) -Feride'nin üvey babası -Feride'nin patronu	
Yalan	Marksizm Kapitalizm	Marksistler	Kapitalistler	Yusuf A. → Mustafa T.
		-Yusuf Aksu -Firuz Polat (Y.Aksu'nun Marx hakkındaki fikirlerinden sonra sola yaklaşır)	-İş insanları -Mustafa Tahtakuşu	
Gökdelen	Marksizm Kapitalizm	Marksistler	Kapitalistler	Yılkı insanları → Gökdelen insanları Rıza K. → Can T. Gül T. Varol K. → Can T. Sabri S. → Can T. Can T. → Rıza K. Mevlüt D. Veli D. Sabri S. Varol K. Temel D. → Hikmet bey
		-Yılkı insanları -Rıza Koç -Varol Korkmaz -Sabri Serin -Hikmet öğretmen	-Gökdelen insanları -Can Tezcan (eski Marksist) -Gül Tezcan -Temel Diker -Mevlüt Doğan -Veli Dökmeci	
Sonuncu	Marksizm Kapitalizm Milliyetçilik	Marksistler	Kapitalist ve Milliyetçi	Müştak → Selami
		-Selami Harici	-Müştak	

3.3. İktisâdi Değer Çatışmaları

Çalışmamızın ikinci bölümünde iktisâdi değerlerden ayrıntılı bir şekilde bahsetmeye çalışmıştık. Tezimizin bu bölümündeyse, gerek iktisâdi değerlerin

kaybıyla ortaya çıkan gerekse iktisâdî farklılıklara bağlı olarak tezahür eden çatışmalara değineceğiz. Tahsin Yücel'in romanlarında ekonomik farklılıklara bağlı olarak yaşanan toplumsal tabakalaşmaya, köyden kente göçle birlikte iki sınıf arasında yaşanan çatışmalara, yoksulluğa sıklıkla rastlanılmaktadır.¹⁰⁸

3.3.1. Sınıf Çatışmaları

Yücel'in romanlarının ne salt bireyi ne de salt toplumu konu aldığından bahsetmeye çalışmıştık. Romanlarında bireyin sorunlarını, yalnızlığını ve zamanla yabancılaşmasını görmekle birlikte, gelir dağılımındaki eşitsizlik, zenginliğin karşısında gittikçe artan yoksulluk gibi toplumsal sorunları da görmekteyiz. Kendi ideolojisini yansıtmaya gayesiyle hareket etmediğini bildiğimiz Yücel'in amacı, ülkenin yaşadığı sorunlara dikkat çekmek ve kafalarda bir soru işareti uyandırmaktır. 1960 sonrası yazarların pek çoğu gibi Yücel de benimsediği ideolojinin¹⁰⁹ yolunda bir tavır takınır. Bu sebeple köyden kente göç eden bireyler ve onların yaşadıkları sıkıntılar, şehirli ve köylü¹¹⁰ arasındaki çatışmalar, halkın yoksulluğu gibi konular Yücel'in romanlarında sıklıkla görülmektedir.

Tarih boyunca¹¹¹, insanın var olduğu andan itibaren toplum yaşamında eşitsizliklerin yaşandığı, bireylerin gelir düzeylerine göre sınıflara ayrıldığı, iktisâdî

¹⁰⁸ Bununla beraber, romanlarında paranın meta haline dönüşmesine, tüketim çılgınlığına ve buna bağlı olarak bireylerin yaşadığı sıkıntılara da rastlanılmaktadır. Ancak yaşanan bu tüketim arzusunun sonucunda daha çok bireylerin yabancılaşması ve yaşadığı buhranlar göze çarptığından bu durumu iktisâdî değerler başlığında incelemeyi uygun görmedik. Ekonomik sıkıntıların bireyin kendi benliğinde yol açtığı tahribatlar olması nedeniyle, bireyin iç çatışması başlığında incelenecektir.

¹⁰⁹ “Marksistim diyemem ama öteden beri düşüncelerim daha çok sola yakın olmuştur.”, Yücel'in Serpil Gülgün ile yaptığı söyleşiden onun görüşüne ulaşırız. Serpil Gülgün, **a.g.y.**, s. 105.

¹¹⁰ Türk romanında köyden ve köylülerden bahseden romanlar daima olmuştur. Ancak zamanla bahsediliş şekli, amacı, romanlarda köylüye yer verilme nedenleri değişiklik gösterebilmiştir. Köylüden bahseden romanların ilk örnekleri Tanzimat yıllarına kadar uzanmakla birlikte konuları daha çok, köylülerin göz ardı edilmesi, devletin köy ve köylülerle pek ilgilenmemesi noktasında yoğunlaşır. Bu tavrın değişimi Yakup Kadri'nin *Yaban*'ı ile olur. Köye gönderilen aydınla birlikte köylünün cahilliği, yobazlığı, şehirli ile köylü arasındaki uçurum konu edilir. 1960'lardan sonra ise köy ve köylünün yaşantısı siyasal yaklaşımlarla incelenir. Yazarların ideolojisi çerçevesinde onların problemlerine, şehirli ve köylü arasında yaşanan sınıf çatışmalarına ve ötekileştirilme mevzusuna, işçi haklarına değinilmeye başlanır. Müge Göncü, “Türk Romanı Ne Anlatır?”, **40 Soruda Türk Romanı**, (Haz: Mehmet Narlı), İstanbul, Ketebe Yayınları, , 2018, s. 176-178.

¹¹¹ Tarihin farklı zamanlarında insanların ayrıldığı sınıfları, geleneksel tabakalaşma sisteminden modern tabakalaşma sistemine kadar geçilen evreleri daha ayrıntılı olarak incelemek için bkz.

Mehmet Tayfun Amman, **Sosyal Tabakalaşma ve Günümüz Fransız Sosyolojisinin Yaklaşımları**, , (Danışman: Doç. Dr. Mehmet Fikret Zengin), İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995.

durumlarının onların toplumdaki statülerini ve söz sahibi olma yetkilerini belirlediği bilinmektedir.¹¹² Gün geçtikçe hak, hukuk, eşitlik gibi kavramlar yaygınlaşsa da günümüzde hâlâ insanların sınıflara ayrılmış olduğu bir gerçektir. Küreselleşme ve kapitalizmle birlikte gelir düzeyindeki farklılıkların daha çok derinleştiği ve buna bağlı olarak da çatışmaların arttığı gözlenmektedir. Sonuç olarak sınıflar yıllara, toplumsal olaylara ve toplumlara göre farklılıklar gösterir. Anıl Başaran da toplumsal sınıfların tarih boyunca hangi kıstaslara göre oluştuğu ile ilgili şu ifadeleri kullanır:

“İnsanlar tarih boyunca birbirlerini toplumsal bir hiyerarşi kapsamında sıralarken akrabalık, iktidar, servet ve başarı gibi bazı özellikleri esas almışlardır. Tarihin her döneminde bu özelliklerden hangisinin öncelik kazandığı, o dönemin toplumsal yapısına göre değişkenlik göstermiştir. Örneğin feodal toplumda, insanların daha çok doğuştan ve kan bağı ile kazandığı ve asla değişmeyeceğine inandığı özellikler (soyluluk, kölelik vb.) söz konusu iken kapitalist toplumda ise asıl belirleyici olan, üretim ve mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanan iktisadi güç olgusudur.”¹¹³

Sınıf kavramı, bundan önce ele aldığımız ideoloji kavramı kadar karmaşık bir yapıda olup yıllara göre tanımları değişen, kapsam alanı kimi zaman genişleyen kimi zaman daralan bir kavramdır. Fransızca’da on dördüncü, İngilizce’de ise on altıncı yüzyılda kullanılmaya başlanan sınıf, “Latince classis’den gelen bir kelimedir.”¹¹⁴ Modern anlamda, sınıf kelimesinin “bugün yaygın olan “toplumun statülere göre ayrılması”¹¹⁵ kullanımıysa on sekizinci yüzyıllara tekabül eder. Sınıfı kısaca tanımlamak gerekirse toplum içinde yakın iktisadî güçlere, yaşam koşullarına, kültüre, statülere sahip olan insanların oluşturdukları kategorilerdir.

¹¹² Bunların dışında toplumsal eşitsizliğin cinsiyet, ırk, yaş, itibar, tabaka kavramlarına göre de yaşandığını eklemek gerekmektedir.

¹¹³ Anıl Başaran, “Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese”, **Politik Ekonomik Kuram Dergisi**, C. 1, 2017, s. 216.

¹¹⁴ Mehmet Tayfun Amman, **Sosyal Tabakalaşma ve Günümüz Fransız Sosyolojisinin Yaklaşımları**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995, s. 12.

¹¹⁵ Anıl Başaran, **a.g.y.**, s. 216.

Zygmunt Bauman'ın da ifade ettiği gibi, durumların genelinde “biz” ve “onlar” ayrımı vardır.

“Biz ve onlar yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki, duygusal bağlanma, antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder. “Biz” ait olduğumuz grup anlamına gelir. bu grup içinde olanları gayet iyi anlarım ve anladığım için nasıl sürdüreceğimi bilirim, kedimi güvenli ve evimde hissedirim. (...) “Onlar” ise tersine ne ait olmayı isteyebileceğim ne de istediğim bir grubu anlatır.”¹¹⁶

Özellikle kent hayatı içerisinde bireyler arasında gözle görülür bir huzursuzluk, bireylerin kendi içinde yaşadığı çaresizlik ve belki de en önemlisi kendisi dışında gelişen durumlara karşı kayıtsızlık vardır. Bu kayıtsızlığın özünde bireylerin diğer insanları değersizleştirerek kendilerini koruma içgüdüğü olduğu söylenebilir.¹¹⁷ Bunun sonucunda da doğal olarak toplumda biz ve onlar ayrımı görülmeye başlanır.

Toplumsal sınıfların hangi faktörlere göre kategorize edildiğı ile ilgili olarak Murat İnce'den şu ifadeleri aktarmamız doğru olacaktır:

“(...) Yaşam tarzı, eğitim ve kültür, iktisadi menfaat, iktisadi güç ve son olarak sınıf bilinci. Buna göre; benzer yaşam tarzı ile eğitim ve kültür yapısına sahip olan, birbirine yakın iktisadi menfaat ve güç yönelimleri sergileyen ve az çok benzer bir sınıfsal aidiyet bilinci taşıyan insan gruplarını aynı sınıf altında kategorize etmek mümkündür.”¹¹⁸

Tahsin Yücel de romanlarında bu faktörlere bağlı olarak ayrışan veya ayrıştırılan insanları ele alır. Onun romanında öteki konumunda olan insana daima

¹¹⁶ Bauman, a.g.e., s. 56.

¹¹⁷ Georg Simmel, **Modern Kültürde Çatışma**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 21-25.

¹¹⁸ Murat İnce, “Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2017, s. 300.

rastlamak mümkündür. İnceleyeceğimiz romanlarında da birbiriyle farklı noktalarda bulunan, ekonomik değerlerine bağlı olarak çatışan, bu değerler sonucu statüleri belirlenen insanları göreceğiz.

Mutfak Çıkmazı'nda Sınıf Çatışmaları

Romanın daha ilk sayfalarında bulundukları kasabada maddi imkânlarından dolayı diğer insanlardan üstün tutulan, sıradan halk statüsünde olmayan ve zaten öyle sayılmayan, görkemi ve lüksü temsil eden bir aile olarak bilinen Divitoğulları ile karşılaşırız. Yazar bu görkemi şu cümlelerle aktarır: “*Hükümet içinde hükümetti bir zamanlar, hükümetten de güçlüydü. Divitoğulları ne isterlerse o olurdu kasabada. Kaymakamı, zaptiyesi, kadısı onların ağzına bakardı her zaman. Osmanlı ülkesinde kubbealtı neyse, kasabada Divitoğulları'nın selamlığı da oydu.*”¹¹⁹

Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere, biz ve onlar olarak da ifade edebileceğimiz iki farklı sınıf vardır. Divitoğulları statüsü yüksek olanı, ayrıcalıklı sınıfı temsil ederken; kasabadaki diğer insanlar onlardan daha alt grupta yer alanı temsil eder. Onların birbirlerinden ayrı statülere sahip olmalarının özündeyse, ekonomik değerlerin olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz. İlyas'ın dedesi Yargıtay üyesi olmasaydı, geniş maddi imkânlarla sahip olmasaydı kasabada o kadar söz sahibi olabilir miydi? Sanıyoruz ki olamazdı.

Divitoğulları tüm zenginliklerini ve soyluluklarını kaybedince aileyi eski ihtişamlı günlerine kavuşturma görevi İlyas'a verilir. Böylelikle İlyas'ın İstanbul serüveni başlar. Ancak alışık olduğu hizmeti, saygıyı kentte bulamaz. Aile evinde tüm işlerini, alışverişlerini daima hizmetliler yaparken İstanbul'da market alışverişini kendisinin yapması zoruna gider:

¹¹⁹ Tahsin Yücel, **Mutfak Çıkmazı**, s. 15.

Mutfak Çıkmazı siyasetin yoğun işlendiği bir roman değildir. Bu sebeple siyasi değerler çatışması bölümümüzde de ayrı bir başlık açmayı uygun görmedik. Ancak şunu eklemek gerekir ki, kitaptan yaptığımız bu alıntıda güçlü olan tarafın (Divitoğulları) hükümetten bile daha söz sahibi ve istediği her şeyi yaptırabilecek kudrette olduğu görülmektedir. Burada Tahsin Yücel'in devleti yönetme yetkisine sahip olan hükümete karşı eleştirisini görmek mümkündür. Çünkü devlet maddi güce sahip olan ağalar veya kişiler tarafından yönlendirilecek bir kurum değildir.

Cümlenin devamı ise şu şekildedir: “*Divitoğulları başkalarını da düşünürlerdi. Hiçbir zaman insan kanı akıtmamışlardı.*” Burada da devlete karşı bir eleştirinin varlığından bahsedebiliriz.

“Soğuk bir titreme dolaştı Divitoğlu’nun içinde. Ama hiçbir şeyi yoktu. Utanıyordu, hepsi bu! Hiç sevmezdi alışveriş etmeyi. Dedeleri, yoksul düşüp de uşaksız kaldıktan sonra, kapı önlerinde pineklemişler, çocuklarla, ineklerle, buzağılarla, tavuklarla eğlenmişler, sabah akşam horoz dövüştürmüşler, ama yıllarca çarşıya inmemişlerdi. Çarşıya inmeyi, esnaflarla konuşmayı, ellerinde öteberi taşımayı küçüklük saymışlardı. İlyas onların torunuydu. Bu nedenle yüzü sapsarıydı, alışveriş etmiyor da bir şey çalıyordu sanki.”¹²⁰

“Bir zamanlar evlerinde uşakların, hizmetçilerin olduğu bir noktadan, fakirleştikten sonra dahi soyluluklarına yakışır şekilde yaşamaya çalıştıkları görülmektedir.”¹²¹ Bu da içinde bulundukları sınıfın dışında kalmış olmalarına rağmen, o sınıfa ait eylemlerde bulunmaya devam ettiklerini, bireylerden bu tür alışkanlıkların kolayca gitmediğini gösterir.

Böyle bir ortamdan İstanbul’a yerleşen İlyas, artık diğer insanlar gibi işlerini kendisi yapmaya başladığı için ilk başta rahatsızlık hisseder. Önceden içinde bulunduğu sınıfın dışındadır üstelik İstanbul’da şehirli ve köylü olarak âşına olmadığı bir sınıflandırma da devreye girmiştir. Çünkü İlyas her ne kadar kasabasında zenginliği temsil eden soylu bir ailenin oğlu olsa da şehre geldiğinde, küçük bir kasabadan gelen herhangi biri olarak karşılanır. Tahsin Yücel, bu noktada farklı bir sınıf çatışmasına değinir, o da kentli ve köylü ayrımıdır. Yücel, İlyas’ın tam karşısına şehirli ve zengin dostu Murat’ı koyarak, sınıf kavramına ve sınıfsal adaletsizliğe dikkat çeker.

İlyas, taşrayı ve geçim sıkıntısını temsil ederken Murat, kentin ve yüksek gelire sahip insanların temsilcisidir. Evinde hizmetlileri olan, partiler düzenleyen Murat, ailesinin parasıyla ve sağladığı imkânlarla hayatını devam ettirir. İlyas, Murat’ın hizmetlisinin yaşlı olmasına ve güzel yemekler yapamamasına acımasıyla birlikte onun acınacak bir halde olmadığını hatırlayarak şunları söyler:

¹²⁰ A.e., s. 30.

¹²¹ Köprülüoğlu, a.g.e, s. 107.

“İlyas dudak büktü, Murat’a acıdı birdenbire. Sonra buna kendisi de şaştı. (...) Sonra buna kendisi de şaşırtır’a acımdan daha saçma bir şey olamazdı: her şeyi vardı onun; üstelik, hiç kimseye hesap vermek zorunda da değildi. Hep üzerine titreyen, kendisinden olmayacak şeyler bekleyen akrabaları yoktu, anası, babası da yoktu. Uçsuz bucaksız zenginliklerini bırakıp gitmişlerdi.”¹²²

Görüldüğü gibi, iki farklı dünya ve yaşantı vardır. İlyas, Divitoğulları soyunu eski zenginliğine kavuşturmakla görevlendirilirken; Murat kendisine bir görev yüklenmeden o yaşantının içindedir. Ekonomik farklılıklara bağlı olarak değişen iki yaşantı ve sosyal hayat da mevcuttur. Roman boyunca bu ikilik devam ederken, en ağır darbe Murat’ın, dostu İlyas’ın eski sevgilisi Emel’le evlenmesiyle yaşanır. Üstelik evlenmenin de ötesinde, evlerine İlyas’ı aşçı olarak alarak sınıfsal farklılıklarını somutlaştırır. Bunun sonucuna da İlyas, akrabası Mustafa tarafından ailelerinin sosyal statüsüne uymadığı gerekçesiyle öldürülür.

Vatandaş’ta Sınıf Çatışmaları

Vatandaş takma adıyla tanıdığımız küçük memur Şaban Baş, kendisine taktığı bu adla birlikte yaşadığı olayları, bireysel sıkıntılarını, aşklarını, yeri geldiğinde hatalarını ayakyollarına yazdığı kadar yaşadığı toplumda gördüğü sınıf kavramına, diğer insanlarla arasındaki farklılığa (Bauman’ın biz ve onlar ifadesi gibi), siyasi bozulmalara ve daha pek çok konuya değinen biridir. Onu ayakyollarına iten ilk neden bir bakıma geldiği evdir.

Vatandaş, annesi ve ablasıyla birlikte, tek odalı, tek pencereli, geceleri tek bir yatakta üç kişi yatılan bir evde büyür. Yoksulluğa hayata gözlerini açtığından itibaren alışık olduğunu söylemesine karşın, bir çift kırmızı yemeniyi çok beğenip annesinin parasızlıktan dolayı alamamış olmasını unutamaz.¹²³

¹²² Yücel, a.g.e., s. 44.

¹²³ O kırmızı yemeniler, yaşlı dükkân sahibi tarafından Şaban Baş’a hediye edilir.

Şaban Baş memleketinden kente geldiğinde iki uzam arasında fark ettiği tezatlığı şöyle dile getirir:

“Biz, orada, memlekette (...) kendi sokaklarımızda yaşırdık, bir bakıma, evimiz sokakta da sürerdi, çünkü kedilerden bebeklere, kaldırımların taşlarından duvarların kerpiçlerine de, her şeyi tanırdık orada (...) tanımakla da kalmazdık, onlarla bütünlenirdik, onlarla dengelenirdik: onlar bizi nedenlendirirdi, biz onları. Oysa burada, kentin bu yüz­süz sokaklarında, kendi kapımızın önünde de dursak nedensiziz, umutsuzca, amansızca nedensiziz, arkadaşım. Nedensiz olduğumuz için de kuşku­lu kişileriz hepimiz (...).”¹²⁴

Vatandaş’ın memleketiyle olan bağı, yoksulluğa rağmen oraya olan özlemi, kasabasının mütevazı ve içten oluşu bize Tahsin Yücel’in Ötegeçe’ye olan sevgisini hatırlatır. Yoksulluğa rağmen birliğin ve beraberliğin daima olduğu, insanların özgür bir yaşam sürdüğü Ötegeçe, Yücel’in romanlarında ismen telaffuz edilmese de burada olduğu gibi hissettirilir.

Tahsin Yücel, şehir ve köy arasında yaşanan sınıfsal çatışmayı konu edinmekle birlikte, aydın sınıfına da Vatandaş’ın konuşmaları ve yazıları aracılığıyla değinir. Dolayısıyla dikkatimizi çeken bir diğer çatışma da aydın sınıfıyla halk arasında yaşananlardır. Aydınlarla ilk tepkisini arkadaşı Hamdi’nin kendisini aydın olarak nitelendiren bir yazarın onu Siirt’e sürdürmesiyle, tüm maddi imkânlarını kaybetmesi sonucu verir.

Vatandaş, yazılarında emeği savunan bir yazarın gün geldiğindeyse emekçi bir memuru işinden ederek Doğu’ya sürdürmesini anlam veremez ve aydın sınıfının yozlaşmış olduğunu dile getirir. Kendisini onlardan ayırır, çünkü o da yazardır ancak onun tavrı, yanlışları haykırmak ezilenin yanında olmak, gerçeğin peşini bırakmamak üzerinedir. Onlar ise, gerçeklik algıları “salt gerçeklik”ten uzak, kendi içlerine kapalı

¹²⁴ A.e., s. 53, 54.

ve kendileri dışında kimseyi pek beğenmeyen bir gruptur.¹²⁵ Vatandaş, onların bu tutumunu dile getirirken şöyle der:

“(…) Camus’dan söz açılıyordu: “Kenterin biri,” deyip çıkıyorlardı; Dostoyevski’den söz açılıyordu: “Kaçık ve tutucu, hem tutucu, hem kaçık!” diyorlardı; Mustafa Kemal’den söz açılıyordu: “İyi bir asker,” demekle yetiniyorlardı, kendi dışındakilere verebilecekleri en büyük ödün de bu oluyordu.”¹²⁶

Şaban Baş, memleketini bırakıp şehre geldiğinde de yoksulluğu devam eder. Çok para kazanmayan ve bunun hırsını taşımayan, küçük bir evde normal bir yaşantı süren sıradan bir memurdur. Çalıştığı yerde tanıştığı ve nişanlandığı sevgilisiyse Vatandaş’ın aksine, İstanbul’un en gözde semtlerinden birinde, güzel döşenmiş büyük bir evde yaşar. Vatandaş, nişanlısının anlattıklarından onun eskiden köklü ve zengin bir ailenin kızı olduğunu, ancak zenginliklerini kaybetmelerinden dolayı çalışmak zorunda kaldığını anlar.

Vatandaş’ın küçük evini, yaşantısını sorun etmediğini, gerekirse kuru bir somunu kendisiyle paylaşabileceğini dile getiren nişanlısının aksine, kızın annesi bununla yetinecek bir kadın değildir. Bu sebeple Vatandaş’ın gelirinin yükselmesi bahanesiyle nişanlısı kimi zaman müdürle, müdürün hanımıyla ve hatta hanımının dostlarıyla yemeğe çıkar. Romanın sonların doğru, eski müdür Vatandaş’a daha çok para kazandıracak bir iş teklifinde bulunmasıyla beraber Vatandaş’ın eski nişanlısının güzel döşenmiş evinin, zenginliğinin nedeni ortaya çıkar. Fethi Naci’nin “metalaşan insan ilişkileri”¹²⁷ olarak ifade ettiği bu durum, eski nişanlının para odaklı hareket etmesinin sonucudur. Peki Vatandaş daha çok para kazanmak için teklifi kabul eder mi? Elbette etmez, onun değer verdiği kavramlar arasında para en azından ilk sırada değildir.

¹²⁵Oğuzhan Bozkurt, “Tahsin Yücel’in Vatandaş Romanında Aydın- İktidar İlişkisi”, **Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 1, Haziran 2017, s. 180.

¹²⁶ Yücel, **a.g.e.**, s. 56.

¹²⁷ Fethi Naci, **Yüz Yılın 100 Türk Romanı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013, s. 461-470.

Peygamberin Son Beş Günü'nde Sınıf Çatışmaları

Rahmi Sönmez, inandığı değerlere yaşamının sonuna kadar bağlı kalan bir karakter olmuştur. Onun sosyalist kimliği daima kapitalizme ve kapitalistlere zıt kutupta yer almasına neden olmuş, ömrünü de bu kavgaya adamıştır.¹²⁸

Bu kavganın sonunda torunu Nâzım'ın devrim hayalini gerçekleştirmek için çıktığı yolculukta sınıfsal farklılıklara denk geliriz. Rahmi, her ne kadar sosyalist çizgisinden ayrılmamış da olsa kentte sürdüğü yaşam, onun davranışlarına sirayet etmiştir. Tren garına ulaşmak için taksi yerine halk otobüsünü kullanmayı tercih eden Rahmi, otobüste Eminönü yazısını görünce rahatlar, çünkü “*Eminönü, yanında halkı, karşısında Kenterleri bulacağı bir yerdi.*”¹²⁹ Ancak her ne kadar kenter olmak istemese de veya olmadığını da düşünse de otobüsün içinde duyduğu ağır ve ekşi kokudan rahatsız olur. Gitmek istediği yer için yanlış otobüse bindiğini fark eder ancak aynı ıslak koku içinde bir kez daha yolculuk yapmayı göze alamaz. Bunun sonunda da taksiye binerek Karaköy'e geçer.

Burada, Tahsin Yücel'in ulaşım araçları üzerinden sınıf farklılığını ortaya koyduğu görülmektedir. Yoksul diyemesek de kentin içinde yaşam süren orta sınıf otobüs kullanırken maddi olarak onlardan biraz daha üst bir sınıfta yer alanlar taksiyi kullanırlar. Rahmi de otobüste tekrardan yolculuk etmeyi ağır ve ekşi kokudan göze alamaz. Devrim yapmaya giden biri olarak halkın içinde olduğunda duyduğu rahatsızlık da Rahmi'nin kendi içinde yaşadığı çatışmayı göstermektedir.

Tren garına ulaştığında kompartımanda yolculuk yaptığı, konuştukları para biriminden, arabalardan Almanya'dan geldiklerini düşündüğü kişilerden de rahatsızlık duyar. Araba konusu açıldığında Ford'da çalıştığını öğrendiği adamın da bir işçi olduğunu anlamasına rağmen herhangi bir yakınlık hissetmez. “*(...) emekçi olduklarını bilmekle birlikte, sözleri gibi yüzlerini de sevmeyi, hatta bir tür tiksinti*

¹²⁸ Rahmi Sönmez'in kapitalistler ile yaşadığı çatışmaları ideolojik değerler çatışması bölümünde ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz için, tekrardan iki farklı sınıfın çatışmalarına burada değinilmemiştir.

¹²⁹ Tahsin Yücel, **Peygamberin Son Beş Günü**, s. 282.

duydu, otobüste, sonra vapurda, şimdi de burada yapış yapış bedenine sıvanan ağır koku bu türlü insanlardan yayılıyormuş gibi saniya kapıldı.”¹³⁰

Aradan çok vakit geçmeden duyduğu fikirlerden utanır. Bir toplumcu olarak toplumsal açıdan bakması gerektiğini, bireysel kusurlarından dolayı onlara kızmanın yersiz olduğunu ifade eder. Fakat yine çok geçmeden şu cümleleri de kullanır: “*Genç kadın bebeği kucağına oturtmuş, eline de çirkin bir plastik bebek vermişti, bebek plastik bebeği iki eliyle kavramış, bir yamyam yavrusu gibi kafasını kemiriyordu.*”¹³¹

Dolayısıyla hem otobüs örneği hem de kompartımandaki insanlara karşı bakışları devrim yapmaya giden bir kişi olarak, Rahmi’nin de insanları toplumsal sınıflara göre ayırdığını göstermektedir diyebiliriz.

Bıyık Söylencesi’nde Sınıf Çatışmaları

Cumali Kırıkçı, askerliğini bitirip kasabaya döndüğü zaman, uzamış sakallarını kestirmek için berbere gitmeye karar verir. Kasaba küçük olduğundan kasabanın Berber Ziya ve Berber Zülfü adında iki berberi vardır. Berber Ziya; memurların, tatile gelmiş üniversite öğrencilerinin kısacası para ve öğrenim durumu belli bir düzeyin üzerinde olanların gittiği berberdir. Buna karşılık Berber Zülfü ise; daha çok esnaf ve esnaf çocukları tarafından tercih edilendir. Dolayısıyla Tahsin Yücel, romanın daha ilk sayfalarında iki berber üzerinden farklı iki sınıfın varlığını gösterir.

Cumali’nin tercihi Berber Ziya’dan yana olur. Esnaf bir babanın çocuğu olmasından kaynaklı olacak ki yıllarca Zülfü’ye gitmiş olmasına karşı, askerlik dönüşü arkadaşı Tuysuz Vaysal’ın da etkisiyle değişikliğe gider.

“(…) hiçbir eksikleri yoktu: ikisi de orta okul bitirmişti; ikisinin ardında da tarla, bağ, bahçe, ev, dükkân, aramadığın kadardı; Cumali’nin koskoca kumaşçı dükkânı vardı, kendisiyse, babası öleli, beri, yani üç yıldır, topraklarının geliriyle beyler gibi yaşıyordu.”¹³²

¹³⁰ A.e., s. 292.

¹³¹ A.e., s. 292.

¹³² Tahsin Yücel, **Bıyık Söylencesi**, s. 12, 13.

Bu düşüncelerinin etkisiyle, para ve öğrenim durumu belli bir düzeyin üzerinde olanların tercih ettiği Berber Ziya'nın yolunu tutmuşlardır. Cumali'nin Berber Ziya'ya gidişi, bir berber değişikliğinden çok daha köklü değişiklikler yaşamasının başlangıcıdır. Cumali, artık kasabalı bir esnafın çocuğu olmanın ötesinde, herkesin hayranlık duyduğu bıyığın sahibi olan kişidir.

Yücel, *Bıyık Söylencesi* için, öykünün gerektirdiği gerçekliği verebilmek için her ne kadar yerel unsurları (dil, kılık kıyafet) kullanmış olsa da konu itibarıyla günümüzün temel sorununu yansıttığını ifade eder; göstergenin veya imgenin kullanımı, algılanması.¹³³ Yarattığı kahraman Cumali için de tam bir köy kahramanı denilebilir mi emin olmamakla birlikte, Cumali'nin toplumsal normlara göre hareket eden, halkın gözündeki itibarını kaybetmemek adına her şeyi yapabilecek zihniyette biri olduğu görülür. Cumali'nin hayat arkadaşı Bedriye Abla da aynı kasabada yaşayan, baktığımız zaman aynı sınıfa ait, kendi halinde bir ev hanımı olarak nitelendirilebilir. Ancak Bedriye Abla; duyarlı, gerçekçi ve belirli bir bilgelğe ulaşmış bir kadındır. Bu sebeple, romanın aydın karakteri olarak tanımlayabileceğimiz Bedriye Abla'nın, Cumali ile aynı sınıfın içinde düşünülmesi pek mümkün değildir.¹³⁴ Cumali, ne kadar dar görüşlü ve bıyığının hâkimiyeti altına giren kişiyse; Bedriye Abla, o kadar bilge ve aydındır. Bıyığa karşı basit bir ses çıkarmanın ötesinde, bu ses toplumsal normlara ve kasabadaki belirli bir zümreye karşı çıkarılmış bir sestir.

Yalan'da Sınıf Çatışmaları

Yusuf Aksu, annesi Refika Hanım ile uzun bir süre Firuzağa'da bulunan küçük bir apartman dairesinde yaşar. Öğretmen olan Refika Hanım, okumuşluk ve kentlilik simgesi olarak nitelendirilen kara şapkasını takarak oğluyla birlikte gezintilere çıkar. Oğlu ile beraber Fatih'te bulunan Huzur Muhallebici'si'ne giderek tavuklu pilav ve kazandibi yerler. Mütevazı ve kendi hallerinde küçük bir yaşantıya sahiptirler. Yusuf

¹³³ Sezer, **a.g.y.**, s. 53.

¹³⁴Ekonomik olarak aynı sınıfın içinde yer almalarına karşın, tavır ve hayata bakış açıları olarak farklı iki sınıfın insanı gibidirler. Başlığımızın adı da sınıf çatışmaları olduğundan, ağırlıklı olarak maddi bir sınıf kavramına değinsek de bu tür çatışmaları da bu başlıkta ele almayı uygun gördük.

Aksu'nun orta tabakadan bir üst tabakaya geçişiyle Amerikan Kolejini kazanmasıyla başlar.

Aslında Amerikan Kolejini kazanması Yusuf Aksu'nun hayatını pek çok yönden değiştirir. Yunus Aksu ile burada tanışır, onun fikirlerini benimser, kardeş¹³⁵ gibi olurlar. Yusuf'un Firuzağa'daki küçük evine karşın; Yunus'un Maçka'daki evi oldukça ihtişamlıdır. Yusuf Aksu arkadaşının evine ilk gittiği gün, gördüğü ev karşısında şu tepkileri verir:

(...) evin eşyalarının olağanüstü büyüklüğü başını döndürdü. Kocaman masalar, geniş mi geniş koltuklar ve iskemleler devler ülkesinde bir eve düşmüş gibi bir ürperti uyandırdı içinde (...) dostunun kendi evinden belki on kat büyük evi de, (...) durmadan oraya buraya koşuşturan özel kılıkli uşak ve hizmetçiler de fazla etkilemedi artık onu.”¹³⁶

Ancak şunu eklemek gerekir ki lüks bir yaşıntının içinde büyüyen, üst sınıfa ait diyebileceğimiz Yunus ile orta sınıfa ait olan Yusuf arasında bu sınıfsal farklılık bir çatışmaya yol açmaz.

Yunus, zenginliğinin tek sıkıntısını, kolejin kızlar bölümünde okuyan Canan'a âşık olmasıyla yaşar. Canan'ın maddi durumu Yunus ile aynı olmadığından okuldaki diğer öğrenciler “*Kuşların Oğlu nasıl olurdu da bunca kız arasından Canan gibi bir köyliüyü seçerdi ki?*”¹³⁷ diyerek sınıfsal farklılık üzerinden dalga geçerler. Bu dalga öyle bir noktaya varır ki Canan Yunus'u terk eder, Yunus da çektiği aşk acısının da etkisiyle bileklerini keserek intihar eder.

¹³⁵Yusuf Aksu'nun Yunus ile kardeş olup olmadığı romanda tam olarak açıklanmaz. Ahmet Nusret Bey'in Yusuf'un babası olup olmadığı şüphelidir. Yusuf ile Yunus'un birbirlerine ikiz derecesinde benzemeleri kardeş olabilirler mi düşüncesini doğurur. Yusuf'un annesi Refika Hanım ile Yunus'un babası Enis Bey'in (Yunus'un intiharından sonra) daha sonra evlenmeleri ve Enis Bey'in tüm mal varlığını Yusuf'a bırakması babası olabileceği fikrini doğrular niteliktedir. Ancak şunu da eklemek gerekir ki, anneleri ayrı babaları bir iki kardeş olabilecekleri fikri daha mantıklıdır. (s., 12, 37, 66)

¹³⁶ Tahsin Yücel, **Yalan**, s. 37,38.

¹³⁷ **A.e.**, s. 60.

Yunus'un vefatından sonra Refika Hanım ile Enis Bey'in evlenmesiyle birlikte, Yusuf Aksu Firuzağa'daki evinden çıkarak, Maçka'da bulunan lüks daireye taşınır. Yaşamının sonuna kadar Maçka'daki dairede yaşayan Yusuf Aksu, Enis Bey'in vefatından sonra kendisine kalan o kadar zenginliğe rağmen, daima mütevazı bir yaşantı sürer. Mal varlığından, aylık kira gelirlerinden, giderlerinden pek haberi olmaz, bu işleriyle de apartmanın kapıcısı Tokatlı Müslüm ilgilenir. Tokatlı Müslüm, "bilek ve para gücüyle çevresinde egemenlik kurup varlığını çoğaltmak için her şeyi yapabilen kişidir."¹³⁸ Yusuf Aksu'nun mal varlığına konabilmenin tüm yollarını arar, kiralarını almaya çalışır, bu paralarla yüksek binalar dikmeyi hedefler ve hatta Yusuf Aksu'nun vefat etmesiyle tüm malların üzerine konmayı düşünür. Onun tüm bu fikirlerine yardımcı olan romanın diğer önemli kişisi Sivaslı Cemile'dir. Sivaslı Cemile, Yusuf Aksu'nun ev işleriyle ilgilenen, yemeklerini yapan kişidir. Tokatlı Müslüm ve Sivaslı Cemile, romanda alt tabakayı temsil edenler olarak düşünülebilir.

Tokatlı Müslüm'ün tüm planlarının bozulması, Yusuf Aksu'nun hayatına Bayram Beyaz'ın girişiyle olur. Bayram Beyaz, Yusuf Aksu'nun kira gelirleriyle kısacası muhasebe işleriyle ilgilenmeye başlayınca Müslüm Efendi'nin kurduğu tüm hayaller suya düşer. Müslüm Efendi öyle bir para hırsına sahiptir ki Yusuf Aksu'yu öldürebileceğini dahi söylemekten çekinmez. Tokatlı Müslüm bu tehdidinden sonra, Bayram Beyaz'ın arkadaşı Zeynel Duman tarafından gönderilir. İşte burada devreye paranın ve gücün girdiğini görürüz; çünkü Zeynel Duman, gücü elinde bulunduran üst tabakadan insanlara durumu ileterek Tokatlı Müslüm'ün sesinin kesilmesini sağlamıştır.

Romanda sınıf farklılığının en yoğun işlendiği yerlerden biri, şüphesiz Saadet apartmanıdır. Gerçekten de bu kısımda, Tahsin Yücel alt tabakada yer alan halkın tablosunu çizer.

Bayram Beyaz, yüksek zümreye ait insanların yoğunlukta olduğu Maçka'daki daireden sonra, Karagümrük'te yer alan Saadet apartmanına gittiğinde öncelikle sokağın ağır kokusunu hisseder, çok geçmeden başları bağlı, şalvarlı, çıplak ayaklarına renkli plastik ayakkabılar giymiş kadınları ve yalınayak dolaşan, burunlarından

¹³⁸ Kavukçu, a.g.y., s. 147.

sümükleri akan çocukları görür. Kapıdan içeri girdiğinde ise kendi deyimiyle, cehennemin kapısına gelmiş gibi irkilir. “*Bu apartmanın, bu kadınların, bu çocukların, özellikle de üç yaşlı adamın ülkenin en büyük dildisi Yusuf Aksu’yla şöyle ya da böyle bir ilişkisi bulunabilmesini usuna sığdıramıyordu.*”¹³⁹

Yaşadığı şaşkınlık sonrası Karagümrük’ten ayrılıp, Karaköy’de bulunan hana gittiğinde bir rahatlama yaşar. Yücel, sınıf farklılığını Karagümrük ve Karaköy ilçelerinde bulunan hanlarda yaşayan insanlar üzerinden verir. İki farklı yaşantı ve kültür vardır. Karagümrük’teki hanın karşıt gücü olarak nitelendirilebilecek bu handaki tablo şu şekildedir:

“(…) geniş girişin pırıl pırıl cilalanmış tabanı, geniş mermer merdiveni, yüzyıl başlarından kalma, ama gene pırıl pırıl asansör kafesi, danışma bölmesinin camının ardından saygıyla kendilerine bakan odabaşısı seçkin bir yere geldiklerine tanıklık eder gibiydi.”¹⁴⁰

Yalan’ın önemli kahramanlarından biri de Sivaslı Cemile’dir. Yücel, *Bıyık Söylencesi*’nin Bedriye Abla’sı gibi, Sivaslı Cemile’yi de belirli bir bilgiğe ulaşmış bir kadın olarak tanımlar. Sivaslı Cemile, köyden kente göç etmiş olmasına karşın kendi köklerinden kopmamış, kullandığı dil ve tavır değişmemiştir. Onun kente göç edişinde annesinin sürekli değişen eşlerinin, tüm evin işlerinin Cemile’nin omzunda oluşunun ve son olarak da üvey babasının kendisini sürekli taciz edişinin etkisi büyüktür. Köyde bir yatağı dahi olmayan Sivaslı Cemile, yaşadığı yoksulluğun karşısında, şehirde onu mutlu edebilecek her şeye sahiptir.

Tüm iyiliğine karşın, en nihayetinde köy kökenlidir Sivaslı Cemile. Yaptığı yöresel yemekler, tavrındaki doğallık, dinlediği türküler gibi unsurlar Maçka Çarşambalarına katılan pek çok kişinin dikkatini çeken, Yusuf Aksu’nun yanında neden böyle birini çalıştırdığını sorgulatan durumlardır. Yine bir Çarşamba akşamı, Cemile’nin “*ben müzik sevmem, türkü severim*” çıkışına karşılık, “*Yüksek mühendis*

¹³⁹ Yücel, **a.g.e.**, s. 220.

¹⁴⁰ **A.e.**, s. 221.

mimar, ünlü gazeteci ve profesör Cemile hanıma belli bir horgörüyle baktılar; böylesine büyük bir düşünürün sofrasını böylesine beğeni ve bilgi yoksunu ve patavatsız bir kadının hazırlamasını biraz aykırı buldular.”¹⁴¹ Onların bu aşağılaması, Cemile’yi alt tabakaya ait görmelerinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki Cemile, bilgi yoksunu bir kadın olmamakla birlikte, Yücel’in de ifade ettiği gibi belli bir bilgeliğe ulaşmış biridir. Romanın son sayfalarında Cemile’nin türkü kasetlerinin etkisiyle, Yusuf Aksu dil konusunda gerçeğe ulaşır.

Dolayısıyla alt sınıfa ait görülen Cemile, romanın belki de en aydın kahramanlarından biridir. Bedriye Abla’nın bıyığın Cumali üzerindeki olumsuz etkisini önceden fark edip onu aydınlığa çıkarmayı istemesi gibi, Cemile de Yusuf Aksu’daki yanılgıyı fark edendir.

Kumru ile Kumru’da Sınıf Çatışmaları

Tahsin Yücel’in diğer romanlarında gördüğümüz kent ve köy çatışması *Kumru ile Kumru*’da da yer bulur. Kumru, her ne kadar romanın sonlarına doğru şehirli bir hanım statüsüne yükselmiş olsa da hayata gözlerini geleneksel değerlerle kuşanmış, küçük bir kasabada açar. Pehlivan’la evlendirilmesi sonucu şehre göç ettiğinde farklı bir dünyanın içinde kendini bulur.

Kumru ile eşi İstanbul’a geldiklerinde, bir apartmanın bodrum katında yaşamaya ve geçimlerini kapıcılık yaparak sağlamaya başlarlar. Kapıcı eşlerinin genelde evlere temizliğe gittiği bilinir. Kumru, kapıcılık yapan eşine yardım etmesinin yanı sıra, diğer apartmanlara temizliğe giderek para kazanmaya başlar. Bu evler aynı zamanda onu değiştirecek ve kendi dünyasının dışında bir dünyanın varlığını gösterecek olan yerlerdir.

Kumru, sınıf kavramının çok bilincinde olmasa da, aradaki çatışmayı ilk olarak çöpleri toplamaya başladığında fark eder. Her akşam aynı saatte çöp almaya çıkmasına rağmen hâlâ tüm dairelerde zile basmasını istemelerine anlam veremeyen Kumru, tepkisini ve aradaki çatışmayı şöyle ifade eder:

¹⁴¹ A.e., s. 291.

“(…) kimileri onun kapıcı, kendilerinin kiracı olduklarını her akşam yeniden mi anımsatmak istiyorlardı, neydi, ille de zili çalıp “Çöp!” demesini zorunlu buluyorlardı. İster istemez basıyordu zile, kapıyı açana da, “Çöp!” diyordu korka korka, çöpi istemeye değil de kendisini çöp diye nitelemeye gelmiş gibi.”¹⁴²

Kumru, kiracılardan Behiye Hanım’ın kendisi için, “kapıcı parçası” nitelendirmesiyle aralarında sınıfsal bir farklılık olduğuna tekrar emin olur.

Romanın genelinde, kapıcılar ve kiracılar olarak ayrılmış iki sınıfa rastlarız. Kiracılar, maddi olarak olanakları fazla olan dolayısıyla da gücü elinde bulunduran sınıf iken; kapıcılar daha alt tabakayı temsil eden, kiracıların isteklerini yapmak zorunda olan çalışanlardır. Kumru “kapıcı parçası” olarak nitelendirilmenin dışında, temizliğe gittiği evlerde de hor görölmektedir. Her cuma temizliğe gittiği Behiye Hanım’a buzdolabıyla¹⁴³ ilgili verdiği bir tepki sonucu aldığı cevap, adeta bir patron-hizmetçi ilişkisi olduğunu göstermektedir diyebiliriz: *“Bir hizmetçilerden ders almadığımız kalmıştı, işte o da oldu. (...) İçini iyi yapmasan, hemen şimdi kovardım seni (...).”*¹⁴⁴

Kumru’nun temizliğe gittiği evlerden biri de Tuna Hanım’ın evidir. Tuna Hanım şehirli bir kadinken, Kumru henüz köyünden şehre yeni göçmüş genç bir kızdır. Ancak Behiye Hanım örneğinde olduğu gibi bir hor görölme durumu burada yoktur. Aksine Tuna Hanım, pek çok noktada¹⁴⁵ Kumru’ya destek olmuş, Kumru’nun kent hayatına alişmasını sağlamıştır. Fakat zamanla Kumru’nun kent hayatına alişması, gerek kılık kıyafetinde gerekse gündelik yaşantısında değişikliğe gitmesi ve tüm süreçlerin sonunda kapıcı dairesinden ayrılarak apartmanın denize bakan dairesine

¹⁴² Tahsin Yücel, **Kumru ile Kumru**, s. 38

¹⁴³ Kumru buzdolabıyla ilk olarak, temizliğe gittiği Tuna Hanım’da karşılaşır. Buzdolabının olağanüstölüğü karşısında şaşkına dönmesinin yanı sıra, tüm buzdolaplarını Tuna Hanım’ınki ile kıyasladığından, Behiye Hanım’ın dolabında bulunan yoğurdun bakkaldaki kabıyla, makarnanın da pis tencereyle dolaba konulmuş olmasına anlam veremediğinden tepki gösterir.

¹⁴⁴ **A.e.**, s. 105.

¹⁴⁵ Kumru’nun Tuna Hanım’ın da vasıtasıyla öğrendikleri Sosyal ve Kültürel Değerler Çatışması bölümünde incelenecektir.

yerleşmesi Tuna Hanım'ın da tavrının değişmesine neden olur. Sanıyoruz ki Kumru köylü bir kız olarak kalsaydı sorun olmayacaktı ancak kendi sınıfının dışına çıkarak, onlara benzemesi bir kıskançlık meydana getirmiştir.

Tuna Hanım, özellikle Kumru'nun araba kullanmaya başlamasıyla daha tepkili bir tavra bürünür:

“Daha çok yakın bir geçmişte, onun bunun evini süpürüp camlarını sildiği günlerde, buzdolabının kapısını, koka-kola şişesinin kapağını açmasını bilmeyen bu köylü kızının böylesine değişmiş olması hiç de doğal değildi ona göre, “Para her şeyi değiştiriyor, insanları bozuyor,” diye düşündü.”¹⁴⁶

Tuna Hanım ve evine temizlikçi alan diğer kişiler kapitalist düzene paraya sahip olan efendiler iken; Kumru ve diğer kapıcılar sahip olunan köleler konumundadırlar. Bir taraf zenginliğinin ve gücünün farkında olduğundan diğer tarafa karşı gücünü gösterme gayesi içindedir.

Ancak yaşanan bu durum yani Tuna Hanım'ın Kumru'yu sınıfsal farklılığa bağlı olarak takındığı küçümseme tavrı, benzer bir şekilde Kumru'da da görülür. Kapıcılıktan hanım statüsüne yükselmesiyle birlikte en genel çatışma onun kendi benliğinde ortaya çıkar. Köylü kızı olarak hor görülen kendisiyken, aynı küçümser tavrı eski kapıcı dostlarına da gösterir: “*Arabadan ne anlar ki bunlar? (...) “Kıskanıyorlar” dedi. “Hepsi kıskanıyor, bok yesinler!” Omuz silkti. “Dairemizi kıskanıyorlar, arabamızı kıskanıyorlar, her şeyimizi kıskanıyorlar!”*”¹⁴⁷

Kumru'nun aşağılayıcı tavırları zamanla diğer kapıcıların kendisine sırt çevirmesine sebep olur. Kumru'nun araba kullanmayı öğrenmek için ders aldığı kişinin erkek oluşu, kılık kıyafetindeki farklılık ve diğer değişiklikler kapıcıları rahatsız eden bazı durumlardır. Her ne kadar Kumru kendisini üst zümreye ait görüyor olsa da diğerlerinin gözünde hâlâ kendileri gibi alt tabaka insanıdır ve ona göre

¹⁴⁶ A.e., s. 261.

¹⁴⁷ A.e., s. 245, 246.

yaşamalıdır. Örneğin, Kumru'ya ders veren Muhittin adlı gencin ders sonrası Kumru'nun elini öpmesi kapıcılar tarafından “başımıza taş yağacak” tepkisiyle karşılaşmasına neden olan bir hadisedir. Kapıcılardan Bilal Efendi, kiracılardan beş numaranın kızının da bir erkekle dudaktan öpüştüğünü söylemesi ve buna neden tepki vermediklerini sorduğunda ise, “*O başka, bu başka*”¹⁴⁸ cevabıyla karşılaşır. Çünkü onlara göre, Kumru hâlâ onlarla aynı sınıfa aittir.

Gökdelen’de Sınıf Çatışmaları

Tahsin Yücel, *Gökdelen*’de sınıfsal adaletsizliği bir uca sefalet içinde yaşam süren yılkı adamlarını, diğer uca ise tek kişilik uçaklara sahip zengin insanları koyarak işler. Toplumsal hayatta görülen bu sınıflandırma, onların birbirlerinden habersiz olmalarına, birbirlerini tanımamalarına neden olur.

Yılkı insanları toplumdan soyutlaştırılmış, şehirden uzak dağda bayırda yaşam süren, yoksulluk çeken insanlardır. Onların tam zıddı olan gökdelen insanları ise, yaşamlarını yerden çok yüksekte bulunan gökdelenlerinde geçiren, işlerine mekikleriyle gittiklerinden yere ayak basmayan, yoksulluk kavramını ve en önemlisi yılkı insanların varlığını dahi bilmeyenlerdir.¹⁴⁹

Romanda yılkı insanların da gökdelen insanların da temsilcileri konumunda olan kişilerin varlığından bahsedilebilir. Can Tezcan ve Temel Diker, gökdelen insanların en önemli temsilcilerindendir. Can Tezcan, yargının özelleştirilmesi için çalışan, gökdeleninde zengin bir yaşantı süren, tek kişilik mekiği ile seyahat eden, dönemin önemli avukatlarından biridir. Temel Diker ise, hayali tüm İstanbul’u gökdelenlerle donatmak olan ve New York’tan daha güzel bir şehir haline getirmek isteyen bir müteahhittir. Yılkı insanların varlığını romanda ilk duyuran kişi Rıza Koç olup, aynı zamanda onlardan biridir. 2070’li yıllara gelinmiş olmasına rağmen solculuğu bırakmamış, yaşamını eşitliği yaymaya adanmış, yoksulluk içinde yaşam süren Rıza Koç dışında, gökdelen insanlarından olmayan bir diğer önemli kahraman emekli öğretmen Hikmet Bey’dir. İstanbul’un her karışının gökdelenlerle

¹⁴⁸ A.e., s. 241.

¹⁴⁹Yılkı insanları ve gökdelen insanları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hanife Nâlân Genç, Ali Tilbe, “Tahsin Yücel’in *Gökdelen*’i: Yapısal ve İzleksel Öğeler”, **Söylem, Söylen, Yazın Tahsin Yücel’e Armağan**

donatıldığı, insanların yere ayak basmadığı bir dönemde Hikmet Bey, Cihangir’de gökdelenler arasında bulunan küçük gecekonduunda, bahçesinde kedisiyle mütevazı bir hayat süren tek kişidir diyebiliriz.

“(…) kent, bir kimseye komşularına karşı mutlak kayıtsızlık imkânı sunar –sadece yakın çevresinde yaşayanlara karşı değil, günlük etkileşim içerisinde karşılaştığı herkese karşı. Potansiyel etkileşim kaynağı olan kalabalıklar karşısında birey, bir kendini koruma biçimi arar – bu da kent sakinlerinde kayıtsızlık biçiminde kendini gösterir.¹⁵⁰

Gökdelen’de de kayıtsızlığa şahit oluruz ancak bunun bireyin kendisini koruma isteğinden kaynaklandığını pek söylemeyiz. Burada daha çok umursamama ve farkında olmamakla alakalı bir durum söz konusudur. Yüksek zümreye ait veya iktisâdi olarak zengin olarak tanımlayabileceğimiz insanlar, metropolde yoksulluk çeken bir kitlenin olabileceğine ihtimal vermezler. Söz gelimi Can Tezcan, arkadaşı Rıza Koç’tan yıllık insanların varlığını ilk duyduğunda buna ihtimal vermediğinde Rıza’dan şu cevabı alır:

“Bir Diker gökdeleninin yüz yirmi yedinci katında yaşadığınız belli: göğre çekildiniz artık, evden işe, işten eve de havadan, uçakla gidiyorsunuz çoğu zaman; kısacası siz artık bu ülkede yaşamıyorsunuz.”¹⁵¹

Gerçekten de Can Tezcan, ülkedeki sınıfsal farklılığın farkında bile değildir. Öğrendikten sonra da durumu değiştirmek için bir girişimde bulunduğu söylenemez. Dönemin Başbakanı Mevlüt Doğan ise, ülkesinde yoksulluk çeken bir sınıfın varlığından haberdar olmasına, sayılarının iki buçuk üç milyon civarında olduğunu bilecek kadar bilgisi olmasına ve hatta gözlerimle gördüm demesine rağmen tüm

¹⁵⁰ Simmel, **a.g.e.**, s. 25, 26.

¹⁵¹ Tahsin Yücel, **Gökdelen**, s. 111.

bunlara kayıtsız kalmayı tercih eder. Kendi dönemlerinden çok önce yolkı insanlarının ortaya çıktığını belirttikten sonra alaylı bir şekilde onlarında kendileri gibi bir türden olduğunu ve onlara karşı çok da kayıtsız kalmadıklarını ifade eder: “Belediyelerimiz çöpleri onların sık uğradıkları yerlere boşaltıyor, eski giysileri toplatıp onların uğrak yerlerine bıraktıran belediyelerimiz bile var. Senin anlayacağın hiç ilgilenmiyor değiliz.”¹⁵²

Yücel, Mevlüt Doğan’ın bu ifadeleriyle aslında toplumun her alanında görebileceğimiz sınıf kavramına, insanların yaklaşımlarına, onlara günlük yardımlar yaparak onların hayat standartlarını iyileştiriyormuş gibi görünüldüğüne dikkat çeker.

Bu kadar gökdelenin ve zenginliğin içinde yaşayan insanların arasında gecekondusunda yaşamına devam eden Hikmet Bey’e ise, Temel Diker kayıtsız kalamaz. Lakin onun kayıtsız kalamadığı Hikmet Bey’den ziyade Hikmet Bey’in gecekondusudur. Her yerde eşit bir görünüm istediğinden tüm gökdelenler arasında bulunan küçük gecekondu yaptığı planları bozan tek engeldir. Her şeyi parayla çözmeye çalışan Temel Diker, Hikmet Bey’in birkaç meyve ağacı içinde bulunan eski evi kendisine satmamasına anlam veremez. Emekli öğretmenin gecekondusunu satmama nedeni, evin manevi değeridir. İkisi arasında yaşanan çatışmanın asıl nedeni de budur.

Netice itibariyle Tahsin Yücel, toplumun günümüzde yaşadığı iktisâdi sıkıntıları 2073 Türkiye’inde de sona ermediğini, hatta sınıfların birbirlerinden haberdar olmadığı bir döneme gelindiğini ironik bir üslupla dile getirir.

Sonuncu’da Sınıf Çatışmaları

Romanın önemli iki karakteri olan Selami Bey ile Zarife Hanım hayatlarını evlilikle birleştirmeden önce, iki farklı sınıfı temsil ederler. Zarife Hanım, orta düzeyde bir ailenin kızı olup, babasının vefatından sonra annesinin emekli bir öğretmenle evlenerek Ege’de bir kasabaya taşınmasından sonra, sıradan bir öğrenci yurdunda kalarak hayatına devam eder.¹⁵³ Onun bu hayatına karşılık Selami Bey, köklü bir aileden gelen Osmanlı bir paşanın torunudur. Zarife Hanım ile Selami Bey

¹⁵² A.e., s. 136.

¹⁵³ Tahsin Yücel, **Sonuncu**, s. 11.

hayatlarını birleştirdiğinde, Zarife Hanım küçük ve sıradan yurt odasından Osmanlı paşasının görkemli yalısına geçtiği zaman ihtişamdan başının döndüğünü ifade eder, bu da aralarındaki sınıf çatışmasının göstergesidir.

Selami Bey, dedesi Harici Bey'den kendisine kalan yalılara, evlere kısacası maddi değeri olan hiçbir şeye değer veren biri değildir. Bunun dışında zaten yalı kavramından hoşlanmadığı için yalıda oturmakla normal bir apartman dairesinde oturmak arasında pek bir fark olduğunu düşünmez. Bu düşüncesinin sonunda yalıyı Adanalı bir pamuk tüccarına satar. Yalının satılması Selami Bey'in oğlu Müştak'ı oldukça sinirlendiren bir hadise olur, çünkü ona göre paşanın torununa ait olan yalının alt tabakadan birine satılmasının bir mantığı yoktur. Hatta onları küçümseyen tavrını şu cümlelerle belli eder:

“Paşa dedenin şu güzelim yalısında kendi torunları değil de Adanalı pamuk tüccarıyla şişman karısı mı oturmalıydı şimdi?”¹⁵⁴

Tablo 3.4. Tahsin Yücel'in romanlarında görülen sınıf farklılıkları, kent/köy çatışmaları

ROMANLAR	SINIFLAR		KENT/ KÖY ÇATIŞMASI	
	Üst / Orta/ Alt		Kent	Köy
Mutfak Çıkmazı	Üst Sınıf: Divitoğulları -Kasabanın en zengin, güçlü ailesi (daha sonra eski ihtişamını kaybeder, kazanmak için İlyas İstanbul'a gönderilir) -Yargıtay üyesi bir dede -Hizmetlileri, uşakları olan gösterişli bir ev	Orta ve Alt sınıf: -Kasabada yaşayan yoksul halk	Murat -İstanbul'da yaşar -Zengin bir ailenin çocuğu -Evinde hizmetlileri var Emel -Kentli bir hanım	İlyas -İstanbul'a göç eder -Ailesine eski gücü kazandırmaya çalışır -Tek başına, küçük bir evde yaşar

¹⁵⁴ A.e., s. 68.

Vatandaş	Üst Sınıf: Müdür -İşyerinde genel müdür, istifa ettikten sonra Bakanlığa kadar yükselir	Alt Sınıf: Şaban Baş ve ailesi -Kasabada yoksul bir yaşam -Tek göz bir ev -Fakirlikten alınamayan kırmızı yemeni	Şaban Baş'ın Nişanlısı -İstanbul'un gözde semtlerinden birinde pahalı eşyalarla döşenmiş bir evde oturur	Şaban Baş - İstanbul'a göç eder -Çok para kazandırmayan bir işte çalışır -Tek başına, küçük bir evde yaşar -Soğan kokan bir sevgilisi var (soğan kokusu da kasabadaki yoksul evini hatırlatır)
Peygamberin Son Beş Günü	Üst Sınıf: Fehmi Gülmez -Kapitalist olduktan sonra ciddi paralar kazanmaya başlar, zengin bir iş insanı olur Matrakçı Maruf -Pavyon işlettiği parayla zenginleşen, yozlaşan biri	Orta Sınıf: Rahmi Sönmez ve ailesini orta sınıf olarak tanımlayabiliriz Alt Sınıf: -Kompartımandaki işçiler -Pavyonda çalışanlar	Rahmi Sönmez -“Devrim” yapmaya giderken otobüse biner, fakat ağır ve pis kokudan rahatsız olup taksi kullanır. -Trendeki işçilerin kokularından, giyimlerinden rahatsız olur Fehmi Gülmez	Kompartımandaki yolcular -Rahmi'nin deyimiyle ağır ve pis kokular -Plastik bebeklerle oynayan çocuklar Pavyondaki kız
Bıyık Söylencesi	Üst Sınıf: Berber Ziya'yı tercih eden memurlar, üniversite öğrencileri	Orta Sınıf: Berber Zülfü'yü tercih eden esnaflar ve esnaf çocukları		
Yalan	Üst Sınıf: Yunus Aksu ve babası Enis Bey -Maçka'da bulunan ihtişamlı bir ev -Hizmetlilerin ve uşakların hizmet ettiği insanlar Profesörler ve iş insanları Yusuf Aksu - Y.Aksu Amerikan Koleji'ne başlaması, Yunus'la tanışması ve akabinde Enis Bey'in nüfusuna geçmesiyle üst sınıfa ait olur. Maçka'daki ev ve diğer tüm mallar kendisine kalır.)	Orta Sınıf: Yusuf Aksu ve annesi Refika Hanım -Firuzağa'da bulunan normal bir apartman dairesi -Öğretmen bir anne Karagümrük'te yer alan hanın temiz kiracıları Alt Sınıf: Sivaslı Cemile -Yöresel yemekler yapan türkü dinleyen bir hizmetli Müslüm Efendi -Kapıcı Saadet Apartmanı'nın kiracıları -Başları bağlı, şalvarlı, plastik ayakkabılı kadınlar ve sümüklü çocuklar	Yusuf Aksu -Maçka'da oturur Maçka Çarşambalarına katılanlar	Sivaslı Cemile -İstanbul'a göç eder, köy geleneklerine bağlı Müslüm efendi -İstanbul'a göç eder Saadet Apartmanı kiracıları -Köyden göç etmişlerdir
Kumru ile kumru	Üst Sınıf: Tuna Hanım ve diğer kiracılar	Alt Sınıf: Kumru ve Pehlivan Diğer kapıcılar	Tuna Hanım -Çeşit çeşit nesnelerle dolu bir ev -Evine temizlikçi alan kentli bir hanım -Modern bir görünüm	Kumru -İstanbul'a göç eder, eşi kapıcı, kendisi temizlikçi -Marketle, nesnelerle, farklı giyimli insanlarla kentte tanışır

				-geleneksel bir görünüm
Gökdelen	Üst Sınıf: Gökdelen insanları (Can T., Gül T., Temel D., Veli D., Mevlüt D.)	Orta Sınıf: Hikmet öğretmen Sabri S. Alt Sınıf: Yılıkı insanları (Rıza Koç)		
Sonuncu	Üst Sınıf: Selami Harici Bey ve ailesi -Osmanlı bir paşanın torunu -Oldukça varlıklı, yalılara dairelere sahip	Orta Sınıf: Zarife Hanım -Selami Bey ile evlenmeden önce orta halli bir ailenin kızı Adanalı tüccar		

3.4. Sosyal ve Kültürel Değer Çatışmaları

Mutfak Çıkmazı’nda Sosyal ve Kültürel Değer Çatışmaları

İlyas, Yargıtay üyesi olabilmek için İstanbul’a okumaya gelir. Geleneksel değerlerin benimsendiği küçük kasabasından İstanbul gibi büyük bir şehre gelmek pek çok sosyal ve kültürel farklılığı da beraberinde getirir. İlyas, bu farklılıkları ilk başta tam olarak hissetmese de zamanla farklılıklarla tanışır. Emel’le tanışması bunun ilk adımı olarak düşünülebilir. Çünkü İlyas’ın geldiği kültürde bir kadınla sevgili olmak, beraberinde evliliği getirirdi, *bir öpüşten sonra dönmek olmaz sanırdı*; Emel’e göreyse bir erkekle gezmek, eğlenmek demek evlenmek zorunda olmak anlamını taşımazdı. Nitekim bu farklılık Emel’in, İlyas’ın evlenme teklifini reddetmesiyle de ortaya çıkar:

“(…) ben seninle evlenmem, (...) ‘Divitoğlu, kızma, ama o anlamda sevmiyorum ben seni. Bütün gürültülerden, bütün kötülüklerden uzak bir havan var senin, dupduru, tertemiz bir hava çocukluk gibi... İnsanı dinlendiriyor. Bu havayı çok sevmişim, bir zaman yaşamak istiyordum içinde. Hepsi bu. Yoksa seni o anlamda sevmiyordum, kusura bakma”¹⁵⁵

¹⁵⁵ Tahsin Yücel, *Mutfak Çıkmazı*, s. 19.

Evlilik teklifinin reddedilmesi İlyas'ı yıkmakla beraber farklı bir tutkunun peşine sürükler: o da yemek yapmaktır.

İlyas'ın bu zor ve sıkıntılı günlerinde dostu Murat bir parti düzenler. Alkol kullanımının yüksek olduğu ve birbiriyle önceden tanışmayan insanların cinsel yakınlaşmalarının olduğu bu parti, İlyas'ın kültürel değerlerine ve eğlence anlayışına çok da uygun olmayan bir görüntü çizer. İlyas adını dahi bilmediği bir sarışın kadınla tüm geceyi dans ederek geçirir. *“Sarışın bayıldı buna. O da biraz fazla kaçırmıştı. Çevresini görmüyordu, hiçbir şeye aldıracağı yoktu, gittikçe daha çok sokuluyordu Divitoğlu'ya.”*¹⁵⁶

Partinin sonunda İlyas sarhoş bir halde evde bulur kendini. O geceden aklında kalan tek şey ise sarışın kadının söylediği, *coq-au-vin* adlı yemektir. Bu yemek onun kendi yemek kültürünün dışında kalır. İlyas, Batı yemeklerine olan merakını da bu yemekle başlatmış olur. Yemeğin tarifini bulabilmek için alacağı yemek kitabının pahalı olduğunu söyleyen kitapçıya, *“İçinde coq-au-vin varsa sorun değil. İçinde coq-au-vin olsun da...”*¹⁵⁷ diye cevap verir. Yabancı yemeklere olan düşkünlüğü ise arkadaşı Selami tarafından eleştirilir. Kendi yemek kültüründen uzaklaşmasını, öz değerlerini bırakmasını bir tür yozlaşma olarak gören Selami'nin tepkisi, *“Son günlerde işi bozdun, iyiden iyiye bozdun: gelsin gâvur yemekleri, gitsin gâvur yemekleri... Başka bir şey yaptığın yok. Nerede bizim ata yemeklerimiz, nerede bunlar!”* şeklindedir.

Selami, milliyetçi duygularla arkadaşına tepki gösterirken, İlyas bu tepkiye hiddetlenir ve tüm bu Batı yemeklerinde kendini bulduğunu söyler. Gerçekten de kendini buluyor olabilir, çünkü İlyas ailesinin isteği için İstanbul'a gelmiştir. Kendimi buldum dediği nokta ise, özgürce yemek yapabildiği andır.

Roman İstanbul'da geçer, ancak İlyas'ın yetiştiği yer küçük bir kasabadır. Haliyle de kendisi farklı değerlere sahip olmaya başlasa da ailesi o küçük köyün sosyal ve kültürel değerlerine sahiptir. İlyas ve ailesi arasında bunun bir çatışmasını görürüz.

¹⁵⁶ A.e., s. 68.

¹⁵⁷ A.e., s. 91.

İlyas'ın ailesi ataerkil değerleri benimsemiş olup mutfakın ve yemek yapmanın sadece kadına özgü olduğu fikriyle yetişmiştir. İlyas'ın yemeğe olan tutkusu ise, onu hem rahatlatan hem de özgür hissettiren bir tutkudur. Özgür hissetme nedenini olarak, ailesinin ona yüklediği misyondan uzaklaşabilmiş olması da düşünülebilir. Romanın sonlarına doğru, ailesinin kültürel değerlerine uymayan İlyas, çok sevdiği mutfakta Akrabası Mustafa, tarafından yemek yaptığı için öldürülür.¹⁵⁸

Peygamberin Son Beş Günü'nde Sosyal ve Kültürel Değer Çatışmaları

Sosyal ve kültürel değerleri ahlâki değerlerden bağımsız düşünemeyiz. Kültürümüzde olmayan pek çok şey aynı zamanda ahlâki olarak bozulmanın bir örneğidir. Romanda da ahlâki anlamda yaşanan yozlaşmaların birçoğu aynı zamanda sosyal ve kültürel değer kayıplarıdır.¹⁵⁹

Yücel, Rahmi Sönmez'in kızı Feride'yi kendi değerlerinden uzaklaşmış, farklı değer yargılarını benimserken yozlaşmaktan kurtulamamış biri olarak tasarlamıştır. Feride, özelde anne ve babasının, genelde de Türk toplumunu değerlerinden oldukça uzak bir kızdır. Rahmi Sönmez'den uzak oluşunun nedeni, Rahmi'nin sosyalist görüşünün tam zıttı bir yaşam sürmesidir. Toplumun değerlerinden uzaklığı ise daha çok yaşadığı çarpık aşk hayatıyla ilgilidir.

Feride'nin yaşantısına yön verme şekli kültürel değer çatışması örneğidir. İlk olarak ailesinin onun istediği semt olan Şişli veya Nişantaşı'na taşınmaması üzerine “*Bir daha bu eve adımımı bile atmayacağım.*”¹⁶⁰ diyerek evi terk eder. Üstelik evi terk ettiği yaş daha lise çağında olduğu bir dönemdir. Türk kültüründe aile evinin terk edilerek, arkadaşlarla yaşanması çok da hoş karşılanır bir durum olmadığı bilinmektedir. Feride evi terk etmesiyle beraber Türk kültüründen uzak bir hayatın içine düşer. Evli ve üç çocuk babası, Feride'den yaşça büyük bir adamla yaşadığı ilişki sonucu Nişantaşı'na taşınır. Çok zaman geçmeden sevgilisinin işleri bozulunca, aşk da

¹⁵⁸ İlyas'ın ailesinin ataerkil değer yargılarına göre hareket etmesini, İlyas'a da yüklenen bu sorumlulukları ve bu sorumluluğun hayatını sonlandırmasını daha ayrıntılı olarak “Geleneğin Doğurduğu Çatışmalar” başlığında ele alacağımız için burada sadece kültürel değerler açısından konuya değinmeyi uygun gördük.

¹⁵⁹ Örneklerin hepsine ayrıntılı olarak ahlâki değer çatışmalarında değindiğimiz için bu başlıkta kısa bir şekilde bahsedilmiştir.

¹⁶⁰ Tahsin Yücel, **Peygamberin Son Beş Günü**, s. 83

bozulur. Evli olmadığı adamdan hamile kalan Feride, çocuğunu da alıp Amerikalı zenci bir astsubaya kaçar. Sonunda da adamın çocuğunu istememesi üzerine oğlunu, Rahmi'ye bırakarak terk eder.

Rahmi'nin değerlerinin en çok çatıştığı diğer kişi torunu Nâzım'dır. Nâzım'la olan sosyal ve kültürel değer çatışması daha çok ideolojik farklılığın sonucu olarak meydana gelmiştir.¹⁶¹ Sözgelimi Nâzım'ın "Marlboro" sigara içmesi, marka takıntıları ve kıyafetlerinin üzerinde kocaman marka amblemlerinin olması, eve televizyon alması gibi durumlar ikisi arasında çatışmaya neden olur. Dedesine göre, Nâzım kıyafetlerinin ve yatağına giren kızların fazlalığı kadar kitap okumuş olsa, üstün bir insan olabilirdi. Ancak her ikisi de farklı dönemlerde gençliklerini yaşadıklarından, beklentileri, hayata bakış açıları ve hatta aynı ideolojiye karşı tavırları tezat oluşturmaktadır.

Yücel, Nâzım'ın yozlaşmışlığını dedesinin evine getirdiği kızlarla da gösterir. Haftanın belirli günleri farklı farklı kızları eve çağırarak Türk kültüründe olmayan bir tavır sergiler. Nâzım'ın terlikleri ve bornozuyla Rahmi'nin önünden kırıtarak geçen kızlar da çirkin ve uygun olmayan bir görüntü çizerler

Yalan'da Sosyal ve Kültürel Değer Çatışmaları

Memur bir ailenin çocuğu olan Yusuf Aksu, çocukluk yıllarını normal olarak nitelendirebilecek bir evde geçirir. Bu ev, sade koltuk takımları olan yalnızca annesiyle birlikte yaşadığı bir evdir. Arkadaşı Yunus'la tanışıp onların evine davet edildiklerindeyse kendi yemek kültürleri, ev düzenleri ile Yunus'un ailesinin evi arasındaki zıtlığa oldukça şaşırır.¹⁶² Kocaman bir masa, masanın etrafında pervane olan hizmetçiler, geniş koltuklar, yüksek tavanlar, geniş pencereler Yusuf'un başını döndürür ve kolejin salonlarının bile bu denli büyük olmadığını zihninden geçirir.

¹⁶¹ Siyasi ve İdeolojik Değerler Çatışması başlığında kapitalizmin getirdiklerini ve bu getirilerin Rahmi'nin sosyalizme bağlı düşünceleriyle olan çatışmasını ayrıntılı olarak incelediğimiz için burada kısaca değinmeyi uygun gördük.

¹⁶² Yusuf Aksu ile Yunus'un sosyal ve kültürel değerlerindeki çatışmanın asıl nedeni, ekonomik olarak farklı iki konumda yer almalarıdır. Ekonomik değerlerdeki bu çatışmanın sonucu olarak da yaşantılarında farklılıklar oluşmuştur. Ekonomik değerler çatışmasında incelediğimiz gibi, Yusuf Aksu yoksulluğu diyemesek de sadeliği; Yunus da ihtişamı ve zenginliği temsil eder.

Yusuf Aksu'nun ilerleyen zamanlarda Enis Bey'in tüm mal varlığını kendisine bırakmasıyla küçükken tanık olduğu ihtişama kavuşur. Ancak karakter olarak buna çok ehemmiyet vermediğinden yaşantısında büyük değişiklikler meydana gelmez. Sadece yemeklerini yapan Sivaslı Cemile'si vardır. Sivaslı Cemile, uzun zamandır kentte yaşayan ama en nihayetinde köyden gelmiş olan ve köklerine, diline, halk müziğine hâlâ bağlı olan ve kültürel değerleri birbirinden ayrılan iki farklı noktanın diğer ucunda olan bir kahramandır. Meşhur Maçka Çarşambalarının birinde Yusuf Aksu'nun Bayram Beyaz'a hangi müziği seversin diye sorması üzerine Sivaslı Cemile'nin verdiği, *"Ben müzik sevmem, türkü severim"*¹⁶³ cevabı, masadaki yüksek mühendis mimarın, gazetecinin ve profesörün hafif bir şaşkınlık geçirmelerine neden olur. *"Böylesine büyük bir düşünürün sofrasını böylesine beğeni ve bilgi yoksulu, üstelik patavatsız bir kadının hazırlamasını biraz aykırı buldular."*¹⁶⁴ Onların şaşkınlıklarının ve hoş görmemelerinin sebebi, kültürel değerlerinin birbirlerinden farklı noktalarda bulunmasıdır.

Tahsin Yücel iki farklı kutbun, değer yargılarının yan yana geldiğindeki uyumu Yusuf Aksu ve Sivaslı Cemile aracılığıyla vermiştir. Onların ilişkileri, uyumsuzluğun içindeki uyum gibidir. Yusuf Aksu, kent hayatının değerlerinde yaşayan, kentin sosyal ve kültürel değerlerini benimsemiş olan biriyken; Sivaslı Cemile, kent hayatının içinde kendi geleneğinin değerlerini devam ettiren, yaşantısına bunu yansıtır. İkisinin değerlerindeki farklılık, Yusuf Aksu'nun Cazibe Çelebi için aldığı hediye de fark edilir. Yusuf Aksu, Cazibe Çelebi'ye tablo satın alır. Onun hediye olarak tablo satın alması tam da Yusuf Aksu'ya göre bir hediyedir. Sivaslı Cemile ise hediye alınan bu tablolara oldukça sinirlenmekle birlikte bir keresinde tablonun fiyatını öğrenince tepesi atar ve *"Bu parayla beş altın bilezik alınır."*¹⁶⁵ yanıtıyla tepkisini gösterir. Yücel, ikili arasındaki sosyal ve kültürel değer çatışmasını tablo ve bilezik kavramlarıyla ifade etmiştir. Tablo kentin; bilezik de köyün göstergesidir.

¹⁶³ Tahsin Yücel, **Yalan**, s. 291.

¹⁶⁴ **A.e.**, s. 291.

¹⁶⁵ **A.e.**, s. 486.

Kumru ile Kumru’da Sosyal ve Kültürel Değer Çatışmaları

Romadaki sosyal ve kültürel değer çatışmaları daha çok Kumru’nun günlük yaşantısında ortaya çıkar. Yücel, köyden kente göçmüş olan Kumru’nun kendi sosyal değerlerinin kentte yaşadığı çatışmayı, kültürel alışkanlıklarının zamanla bu değişime ayak uydurmasını çeşitli örneklerle bize sunar. Sosyal ve kültürel değerleri anlattığımız ikinci bölümde değindiğimiz gibi, milletlerin kültürlerinin farklı olması gibi aynı ülkenin içinde de şehirlerarası farklı kültürel değerlere rastlanmaktadır. Romadaki durum da budur.

Kumru, kendi içinde geleneksel normlara sahip olan küçük bir kasabada doğup büyümüştür. Yetiştği kasabanın sosyal değerlerine, yemek kültürüne, bireylere yüklenen sorumluluklarına alışkıdır. Pehlivan’la evlenip İstanbul gibi pek çok farklı kültürü içinde barındıran büyük bir şehre gelince yavaş yavaş tüm farklılıklarla tanışmaya, bazen çatışmaya ve zamanla da alışmaya başlar.

Kumru, ilk çatışmayı kente yerleştiği yeni evinde yaşar. Köydeki evinden pek çok noktada farklı özelliklere sahip olan şehirdeki evinden oldukça memnun kalır. Burada yataklar yer yatağı olmayıp köydeki gibi her gün kaldırılıp toplanmaz, odayı istediği zaman düğmeye basınca bir lamba aydınlatır, yemek de sandalyelere oturularak masada yenir.¹⁶⁶ Kumru’nun en güzel bulduğu farklılık ise; “(...) *küçük odanın kendi çeşmesinin bulunmasıydı; musluğu çevirdin mi yalağın içine gürül gürül su akıyor, böylece mahalle çeşmesinden bakraçla su taşımaya, el yüz ya da kap yıkamak için kapının önüne çıkmaya gerek kalmıyordu.*”¹⁶⁷

Sosyal ve kültürel değerler küçük bir alanı kapsayan değerler olmayıp, yemek kültüründen eğlenceye, eğlenceden giyime kadar pek çok alana yayılmıştır. Romanda da Kumru’nun yaşadığı şaşkınlıklar, iki hayatı arasında değerlerin farklılığından kaynaklanan çatışmalar devam eder. Köydeki evden oldukça farklı bir eve sahip olan Kumru, bu duruma çabuk alışır. Zamanla şehirli insanların diğer alışkanlıklarıyla da tanışır. Bu alışkanlıklardan biri temizliğe gittiği Tuna Hanım’ın kitap okumasıdır. Kız kısmının okuyamadığı, şiir ezberleyemediği ve okumanın sadece erkeklere özel

¹⁶⁶ Tahsin Yücel, **Kumru ile Kumru**, s. 18, 19.

¹⁶⁷ A.e., s. 19.

kılındığı bir köyde büyüyen Kumru, evdeki kocaman kitaplığı görünce hayrete kapılır. Tuna Hanım’a neden kitap okuduğunu sorduğunda ise, Tuna Hanım, “*Olduğum yerden başka yerde olmak için.*”¹⁶⁸ diye cevap verir.

Kumru, aslında en çok Tuna Hanım’ın evine temizliğe gitmesiyle kendi hayatıyla “öteki” hayatın farklılıklarına şahit olur. Kitapların ve kütüphanenin dışında, “Vestigos” marka buzdolabından Koka-kolaya, televizyondan düdüklü tencereye, çamaşır makinesinden bulaşık makinesine her birine bu evde rastlar. Tuna Hanım kıyafetine önem veren, bakımlı bir kadındır. Kumru’nun kendi annesinde veya kendisinde hiç görmediği iç çamaşırlarıyla da burada tanışır. Dediğimiz gibi giyim de bir kültürdür. Kumru’nun benimsediği değerlerde olmayan bu çamaşırlar, Tuna Hanım için oldukça normaldir. Kumru bu iç çamaşırlarını giyemez çünkü bunları zaten o zamana kadar hiç görmemiştir, Tuna Hanım’a ise, “*Sen giyersin çünkü hanımsın.*”¹⁶⁹ diyerek aralarındaki tezadı kendi ağzıyla onaylamış olur.

Kumru’nun kendi gördüğü sosyal ve kültürel değerleriyle uyuşmayan şeylerden bir diğeri de, İstanbulluların ayrı tabaklardan yemeklerini yemesidir. Bildiğimiz üzere köylerde ve hatta bazı şehirlerde de her yemek için ayrı tabak kullanılmaz, herkes ortak bir tabaktan yemeğini yer. Ancak şehre baktığımızda, artık salatalar bile özel tabaklar da servis edilmektedir.¹⁷⁰ Apartmandaki Bilal Dayı ve eşinin, Kumru’nun temizliğe gittiği evlerdeki insanların yemeklerini ayrı kaplarda yiyor olması Kumru ve eşi Pehlivan’ın dikkatini çeker. Pehlivan bu durumu “*Onlar İstanbullu*”¹⁷¹ diyerek geçiştirir. Ancak geçiştirdiği bu durum Kumru’nun aklında yer edinir.

Şehre ilk geldiğinde ürktüğü insanlar, durumlar, alışkanlıklar artık onu içine çekmiştir. Kumru da şehrin hızına, paraya dayalı yaşama, insanı adeta makineye çeviren düzene alışmıştır. Kendi yemek kültürüyle kentlilerin yemek kültürünün birbiriyle çatıştığını fark eden Kumru, çok zaman geçmeden bu çatışmaya da son verir.

¹⁶⁸ A.e., s. 56.

¹⁶⁹ A.e., s. 122.

¹⁷⁰ Şunu söylemek gerekir ki günümüzde kent ve köy arasındaki farklılıklar giderek azalmıştır. Gerek sanayileşme ve buna bağlı göçle, gerekse küreselleşmeye bağlı olarak iki alanın kültürel, sosyal değerleri birbirine yaklaşmıştır. Romandaki durum Kumru ve yaşadığı zaman dilimine göre incelenmiştir.

¹⁷¹ A.e., s. 114.

Romanın sonlarına doğru artık temizliğe giden Kumru'dan Kumru Hanım'a dönüşme evresinde, onlar da "kentliler" gibi yemek yemek isterler ve bunun için her yemek için ayrı tabak, çatal ve bıçak alırlar.¹⁷²

Yücel, romanda bir kadın kahramanın kendi değişimini anlatır. Bu değişim ise pek çok şekilde meydana gelir. Sadece yemek kültürü değil, Kumru'nun aynı zamanda giyimi, yaşayışı, tavrı da değişime uğrar. Temizliğe gittiği evlerde gördüğü düzeni kendi hayatına uygulamaya başlar ve zamanla da o düzenin insanı haline gelir. Aynı yemek kültüründeki değişimi fark ettiği gibi, kılık kıyafetinin de diğerleriyle çatıştığını yine temizliğe gittiği kadınları görünce fark eder. Tüm bu gittiği evlerdeki insanları başka bir insan türü olarak gören Kumru, onlar için de öyle gözüktüğünün farkındadır. Farkındalığını "(...) bilekten ilikli basma donu, kuşağı arkadan dikili fıstanı, ak bürgüsünün altından uçları sarkan belikleri karşısında şaşkınlıklarına bakılırsa kendisi de onlar için yabancı bir türün örneğiydi."¹⁷³ olarak belirtir.

Kumru bu yabancı görüntüyü, kıyafete bağlı olarak yasadığı değer çatışmasını zamanla kendi istediği yönde düzenlemiştir. Giyiminin dışarıdan yadırganmasından rahatsız olmuş ve eşinin de kıyafet konusunda kendisine destek olduğunu görünce, Kumru eteklerini daraltıp kısalttırmış, günün modasına uygun kıyafetler almıştır. En sonunda bir çarşamba sabahı saçlarını tarayıp topuz yapıp, başörtüsünü almadan sokağa çıkmıştır.¹⁷⁴

Sonuncu'da Sosyal ve Kültürel Değer Çatışmaları

Selami Harici Bey, neredeyse tüm ömrünü hayalini kurduğu kitabı yazmaya adanmış. Yazacağı kitap dışında hiçbir şey düşünemeyen Selami Bey, adını *Serencam* koyacağı kitabında insanlığın serüvenini¹⁷⁵ anlatmak ister. Ancak bu yazma sürecini hem çok uzun tutar hem de yazdıkları bir türlü içine sinmez. Zarife de eşinin bu derece yorulmasından muzdarip olduğundan kitabın içeriğiyle ilgili bazı fikirler sunmayı uygun bulur. Tam da bu noktada ikisinin edebiyata olan bakış açılarını görmemiz mümkündür. Selami Bey, kitabında söylenmemiş ve yazılmamış olanı yazmak ister ve

¹⁷² A.e., s. 184, 185.

¹⁷³ A.e., s. 43.

¹⁷⁴ A.e., s. 152, 153.

¹⁷⁵ Tahsin Yücel, *Sonuncu*, s. 37.

bunun edebiyatta Kant, Nietzsche, Dante, Mallarmé tarafından başarıldığını savunur. Fakat Zarife’ye göre, yazmaya söylenilebilir olanı söylemekle başlamak gerekir, bu düşüncesini daha iyi anlatabilmek için ise şu örneği verir:

“Örneğin Abdülhamit’ten Vahdettin’e, son Osmanlı padişahlarını, ülkeyi ve ulusu yükseltme yolunda attıkları dev adımları yansıtan bir roman yazabilirsin, böylece hiç söylenmemiş ya da çok az söylenmiş bir şeyler söylemiş olursun.”¹⁷⁶

Zarife’nin roman yazma düşüncesine göre, Selami Bey son yıllarda ün yapmış birkaç romanı okuyup, içlerinden bazı içerikleri, kurguları ayırarak yeni bir roman yazabilir ve bu şekilde Türkiye’nin en çok okunan yazarı olabilir. Zarife’nin bu fikri, onun kültürel değerleriyle Selami Bey’in değerlerinin zıtlığını ortaya koymaktadır. Selami Bey, yazılmamış olanla ilgilenirken Zarife Hanım başka romanlardan fikir çalarak kolayca yazabilmenin yollarını arayan taraftadır.¹⁷⁷ Bununla beraber Selami Bey’in edebî zevkini oluşturan kesim bizim yazarlarımız değil daha çok Batı ülkelerinin yazarlarıdır. Kütüphanesinde Marx, Engels, Babeuf, Gramsci ve daha pek çok yazarın kitapları bulunmaktadır. Onun edebî olarak değer biçtiklerinin yeriye Zarife Hanım’da mevcut değildir. İkili arasındaki kültürel değerler çatışmasını Zarife Hanım şöyle belirtir:

“(…) bir zamanlar bizim yazarları da çok okumuştı, ama nice yıldır en yenisi dünyamızdan yüz yıl önce ayrılmış Batı düşünürleri ve sanatçıları okumaktaydı, bense onun elini bile sürmediği gazeteleri, elini bile sürmedi gazetelerin öne çıkardığı kitapları okuyordum daha çok. Bu konuda uzlaşmamız olanaksızdı.”¹⁷⁸

¹⁷⁶ A.e., s. 29.

¹⁷⁷ Romanın sonunda, Selami Bey’in de önemli yazarların sözlerini, kitaplarından bazı bölümleri alıp, kaynak olarak göstermeden kitabına eklediğini de söylemeliyiz.

¹⁷⁸ A.e., s. 31.

Kendi milli değerlerine, köklerine pek de yakın olduğunu söylemeyeceğimiz Selami Bey, uzun yıllar Paris’te yaşamıştır. Osmanlı paşası dedesinden kalan yalılardan ve sahip olduğu ihtişamdan hoşnut olmayan Selami Bey, Kandilli’nin benzersiz tepesini de boşlukta bir yer olarak değerlendirir. Osmanlı ile ilgili fikirleriye onun milli değerlerine olan tavrını daha net bir şekilde göstermektedir. Oğlu Müştak’ın Osmanlı’yı tarihin en şanlı ordusu olarak nitelemesi üzerine,

“(…) Osmanlılar’ın hiçbir zaman prens, kont, dük gibi soyluluk şansları olmadığını, böyle sanlara önem de vermediklerini, öte yandan, belli bir dönemden sonra, sarayın çoğu yüksek görevlilerinin yeniçeri ocaklarından geldiklerini, bunlarınsa, soylu olmak şöyle dursun ana babalarının bile bilinmediğini (...) eklemiş, Osmanlı’nın kapıkullarının soyluluğu cumhuriyet döneminde başladı diye bitirmişti.”¹⁷⁹

Selami Bey’in milli değerlere, Osmanlı Devleti’ne ve ondan kalan değerlere ait fikirleri eşi ve çocukları tarafından tepkiyle karşılanır. Bir tarafta Batı ülkelerini görmüş, yaşamış ve oranın kültürel değerlerine daha yakın olan biri; diğer tarafta da kendi milli değerlerine, kültürüne daha yakın olan birileri vardır.

Selami Bey’in yabancı yazarları okuduğuna değinmiştik. Onun Marx’ı Engels’i okuması ise oğlu Müştak için bir rahatsızlık sebebidir. Bunun nedeni daha çok ideolojik bir durum gibi gözükse de Selami Bey, inanç ve düşüncelerinin okuduğu kitaplardan çıkarılmasını yersiz bularak, o şekilde bir ayırmda komünist olabileceği gibi Musevi veya faşist olarak da görülebileceğini söyler. Müştak’ın rahatsız olmasının nedeni, onun kendi kültürel değerlerinde kitapların çok da yer bulmamasıyla alakalıdır. Nitekim Müştak, babası kitabını bastırabilmek ve hayalini gerçekleştirmek için Maçka’da bulunan dairelerinden birini sattığında da aşırı tepki gösterir.

¹⁷⁹ A.e., s. 77

3.5. Geleneğin Doğurduğu Değer Çatışmaları

Tahsin Yücel'in, romanlarında toplum ve toplumdaki aksaklıklardan kendisini soyutlamış bir yazar olmadığı görülmektedir. Ekonomik, siyasi, ahlâki değerlerin farklılaşmasından kaynaklanan sorunların dışında; ötekileştirilen kadınlar ve erkekler, ataerkil yapının benimsediği değerlerin bireye yüklediği sorumluluklar, kalıplaşmış yargıların kabulü ve zamanla reddi, cinsiyetler arası yaşanan eşitsizlikler, bireyin kendi benimsediği değerlerle uyması gereken değerler arasında yaşadığı çatışma onun romanlarında karşımıza çıkmaktadır. Erkek ve kadın kahramanlarının bu bağlamda yaşadıkları çatışmaları ayrı başlıklar halinde inceleyeceğiz ancak öncelikle cinsiyet kavramından bahsetmek faydalı olacaktır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet¹⁸⁰ olarak bilinen iki kavram vardır. Cinsiyet (sex) terimi, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade ederek biyolojik bir yapının varlığını ifade eder. Toplumsal cinsiyet (gender) terimi ise kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder; biyolojik olanı değil kültürel bir yapıyı karşılar ve genellikle bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de içerir.”¹⁸¹ Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, toplum tarafından cinsiyetlere yüklenen görevler olup, “var olan bir şey değildir; sürekli olarak yeniden öğrenilen ve üretilen bir olgudur.”¹⁸²

Biyolojik cinsiyet her toplumda aynı tezahür ederken toplumsal cinsiyet içinde yaşadığı toplum ve kültürle ilişkilidir. Biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farkı özetlemek için Ebru Değre'nin yapmış olduğu tablo dikkate değerdir:

¹⁸⁰ Cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) terimleri ile ilgili olarak pek çok açıklama olmakla beraber Türkçe karşılığı için Mualla Türköne, cins kelimesinin biyolojik olarak dişi ve erkeği ifade ettiğini; cinsiyet kelimesinin ise biyolojik olarak dişi ve erkeği ifadesinin yanı sıra sosyal ve kültürel olanı da vurguladığını belirtir. Türköne, **Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü**, Ankara, Ark Yayınevi, 1995, s. 7-8.

¹⁸¹ Zehra Dökmen, **Toplumsal Cinsiyet**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2009, s. 19,20.

¹⁸² Özge Zeybekoğlu, “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı”, **ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, S. 3, Ocak 2010, s. 4.

Tablo 3.5. Biyolojik ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımı

Biyolojik cinsiyet	Toplumsal cinsiyet
Doğal ve doğuştandır.	Süreç içinde kazanılır
Değişmez.	Kültürden kültüre, zaman ve mekân içinde değişiklik gösterir.
Kadın ve erkek olmak üzere iki türdür.	Kadın, erkek, kadınsı erkek, erkeksi kadın gibi türleri vardır
Kromozom sayısı, vücut şekli ve yapısı, cinsel organ gibi biyolojik farklılıkları ele alır.	Sosyal, siyasi ve ekonomik farklılıkları ele alır.
Biyoloji ve tıp biliminin inceleme alanıdır.	Sosyolojinin inceleme alanıdır.

183

Cinsiyeti fark etmeksizin bireyler, içinde bulunduğu toplumun kendilerinden beledikleri davranışlara göre hareket eder. Baktığımız zaman bireylerden beklenen davranışlar, bireye çocukluktan itibaren aşılınmaya başlanır. Kız çocuklarından oyuncak bebeklerle evcilik oynaması ve anne rolünü üstlenmeleri beklenirken; erkek çocuklarının arabayla oynaması ve genellikle oynanan oyunlarda asker, polis olmaları beklenir. Kız çocukları anneye ev işlerinde yardım ederken; erkek çocukları babalarıyla işe gider, evin tamir gerektiren işlerinde babaya yardım eder. Belirlenmiş oyuncaklar, oyunlar ve roller. İlyas, yemek yaptığı için öldürülürken; Kumru, kız kısmı kalıbından dolayı çoğu şeyden mahrum bırakılır, şiir dahi okuyamaz.

Toplumun kadın ve erkeğe biçtiği bazı roller vardır. Bunlardan bazıları, kadın yumuşak ve itaatkâr, erkek sert ve güçlü olmalı; kadının görevi evi ve çocuklarıyla ilgilenmek, erkeğin kamusal alanda çalışmak şeklinde sıralanabilir. Cinsiyetlere

¹⁸³ Ebru Değ, **Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Toplumsal Cinsiyet (1960-1980)**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.10.

yönelik belirlenen tüm bu tutum ve değerler, bireyler üzerinde denetleyici ve sınırlandırıcı bir etki yaratmaktadır.

Her toplumun kendine özgü değerleri olduğuna değinmiştik, dolayısıyla cinsiyetlere yüklenen davranış ve görevler de farklılıklar gösterir. Bizim toplumumuzda kadın ve erkeklere yüklenen roller, modernleşmeyle birlikte yavaş yavaş dağılmaya başlamıştır. Kadınların eğitim alması ve akabinde iş hayatına girmesi, kendi hak ve hürriyetlerinin farkına varmaları ile beraber aile içinde daha çok söz sahibi olmaya başlamışlardır. Ersan Ersoy'un da bahsettiği gibi, modernleşmeyle birlikte geleneksel toplum içerisindeki kadının ve erkeğin rolleri arasındaki mesafe azalmıştır.¹⁸⁴ Artık erkekler evin içinde de iş yapabilir hale gelirken, kadınlar da ev dışındaki işlerle de ilgilenmeye başlamıştır.

Toplum tarafından belirlenen görevlerden bazılarını günlük hayatımızda şahit olduğumuz gibi, günlük hayatın kurgusal düzlemde yansıması olan eserlerde de rastlarız. Erkeklerle yüklenen bazı görevlerin onlarda yarattığı bunalım ve sonunda kendi isteklerini seçmesi veya seçememesi, aynı şekilde toplumda kadına yüklenen görevlerin onlarda yarattığı sorunlar.

3.5.1. Erkek Kimliğinde Yaşanan Psikososyal Çatışmalar

Toplumda genel olarak kadınların yaşadığı sıkıntıların, kadınlara zorla kabul ettirilen yargıların daha çok bilindiği gibi bir gerçek vardır. Nitekim kadınların, erkeklerden hep bir adım sonra görüldüğü, ikinci sınıf olarak nitelendirildiği de doğrudur. Ancak bunların dışında toplumda erkek kimliğinin de yaşadığı sıkıntılar, erkek kimliğine yüklenen sorumluluklar vardır. Örneğin; ataerkil değerlerin hüküm sürdüğü Türk toplumunda erkeklik algısı, erkek güçlü olmalı, erkek ağlamamalı, erkek duygusal davranmamalı, yemek yapmamalı, ev içi üretime dâhil olmamalı gibi pek çok geleneksel kalıba dayanmaktadır. Kendisine yüklenen bu rolleri karşılayamayan kişi, kendini güçsüz, yetersiz, değersiz ve yalnız hissetmeye ve yabancılaşmaya başlar.

¹⁸⁴ Ersan Ersoy, "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 2, Elazığ 2009, s. 228.

Özge Zeybekoğlu'nun da belirttiği gibi, Türk toplumunda erkek olmak, kadın gibi olmamak üzerine kuruludur. Kadın gibi gülmemek, giyinmemek, kadının yaptığı işleri yapmamak gibi.¹⁸⁵ Toplumun belirlediği bu rollere aykırı davranan kısacası kadına biçilen rollere yaklaşan erkeklerse yadırganır, ayıplanır ve hatta öldürülebilir. *Mutfak Çıkmazı*'nda ataerkil düzenin dayatmasını İlyas'ın hayatında görürken; *Peygamberin Son Beş Günü*'nde cinsiyetlere yönelik belirlenen rollerin kırıldığını Rahmi ve Feride üzerinden görürüz.

Mutfak Çıkmazı'nda Erkek Kimliğinin Yaşadığı Çatışmalar

Romanın ilk sayfalarında bir yas evi betimlenir, bu evde ölümüne ağıtlar yakılan kişi İlyas'tır. Onun kaybına kadınlı erkekli pek çok kişi ağlar. Ancak ataerkil toplum yapısında karşılaştığımız kalıplaşmış bir düşünce olan erkekler ağlamaz yargısı burada karşımıza çıkar.“(...) Öyle ya erkekler ağlamazlardı o yerlerde, o yerlerde erkeklerin ağlaması ayıptı. Onlarsa kadınlar gibi ağlıyorlardı. Daha korkunç, daha derin ağlıyorlardı, bunun için kapalıydı kapıları.”¹⁸⁶ Toplumun kabul ettiği değerlere göre, erkekler güçlü ve sert olmalı, yine onlara göre ağlama eylemi bir güçsüzlüğün ve duygusallığın ifadesi olduğundan erkeklere yakışmamaktadır. İlyas'ın ölümüne ağlayanlar da tam olarak benimsenen bu değerden dolayı ayıplanır.

İlyas, köklü bir aileden gelen ve o soyluluğun getirdiği sorumluluklarla yaşayan genç bir adamdır. İlyas'ın dedesi, Cumhuriyet döneminin ilk yargıtayında üyedir. Ancak onun ölümü ile beraber Divitoğulları soyu, eski zenginliğini kaybetmeye başlar. Eski ihtişamlı günlere kavuşturma göreviyse evin erkeği İlyas'a verilir. “İlyas büyük adam olacaktı, eski yüceliğine kavuşturacaktı ailesini.”¹⁸⁷

İlyas bu görevi isteyerek mi almıştır, şüphesiz fikri sorulmamıştır. Zaten İlyas da geleneksel bir toplumun içinde doğup büyüdüğü için ona verilen bu görevi yadırgamamış hatta bu göreve tutkuyla bağlanmıştır. Ataerkil düzende, erkeğin soyu devam ettirmek, gücü sağlamak gibi görevlerinin benimsenmesinden dolayı İlyas, Yargıtay üyesi olabilmek için İstanbul'a okul okumaya gönderilir. Lâkin zamanla

¹⁸⁵ Zeybekoğlu, a.g.y., s. 7.

¹⁸⁶ Tahsin Yücel, *Mutfak Çıkmazı*, s. 14.

¹⁸⁷ A.e., s. 16.

İlyas, kendisine yüklenen bu sorumluluktan uzaklaşmaya başlar. Uzaklaşmasının ilk nedeni Emel'den hoşlanmaya başlamasıdır. Daha sonra Emel'in evlilik teklifini geri çevirmesiyle beraber, kendi kabuğuna çekilir ve kendi benliğinin ve aslında yetiştiği topluma göre uygun karşılanmayacak isteklerinin farkına varmaya başlar. Bu farkına varış süreciyle İlyas ve ailesinin değerlerinin çatıştığı görülmektedir. İlyas, okulu bırakır ve tutkuyla bağlandığı yemek yapmaya yönelir.

Yücel, İlyas'ın ailesiyle çatışmasını mutfağı ve yemek yapmayı kullanarak aktarır. Çünkü İlyas'ın mutfığa girerek yemek yapıyor oluşu, yetiştiği toplumun değer yargılarıyla çatışmaktadır. Bu zihniyete göre, mutfak kadının uzamı olup, yemek yapmak da kadının görevidir. Erkekse kamusal alana layık olan, ev işleriyle ilgilenmeyendir. Bu zihniyete göre de, İlyas erkeğe yakışamayacak bir tutkuya kapılmıştır. İlyas, ailesinin vereceği tepkiyi tahmin ettiğinden, ne okulu bıraktığını ne de evde yemek yapmaya başladığını ailesine söyleyememiştir.

Geleneğin birey üzerinde oluşturduğu baskıyı, İlyas'ın akrabasıyla yaşadığı bir olay üzerinden inceleyebiliriz. İlyas, sofrasını şahane yemeklerle donattığı bir gün kapısı çalar ve karşısında köyünden bir akrabasını görür. Sofrasının güzelliğine ve yemeklerine şaşırان akrabası kimin sofrayı hazırladığını sorduğundaysa İlyas ürpererek “*Nişanlım*” cevabını verir. Söylemiş olduğu bu yalanın asıl nedeni, ataerkil sistemin onun üzerinde kurduğu baskıdan başka bir şey değildir. Hissettiği ürpertiye ve duyduğu baskıyı ise şöyle aktarır:

“(...) bir anda tüm memleketi, tüm akrabaları, anası, büyük amcası, küllenmiş amaçları, eski düşleri geldi aklına, hem de hepsi birden geldi. Kurşun gibi bir ağırlık duydu üzerinde, başını önüne eğdi. Ağzını açmaya güç bulamadı. Yıkık düşler gırtlığına yığılmıştı sanki, soluğunu kesiyorlardı, boğulacak gibiydi.”

Tahsin Yücel, mutfağı yabancılaştırıcı bir uzam olarak kullanır. İlyas mutfakla tanıştıktan sonra ailesine, içinde yetiştiği değerlere, asıl kimliğine yabancılaşmıştır.

Yemek yapmaya başlamasıyla da kendi değerleriyle yetiştği ataerkil yapının değerlerinin çatıştığını fark etmiştir. Bu fark ediş ve fark ediliş İlyas'ın hayatına mâl olmuştur.

İlyas'ın köyden gelen akrabası Mustafa, İlyas'ı yemek yaparken gördüğünde, “yüzün kızarmıyor mu hiç? Sana yakışır mı, bir Divit'e yakışır mı? Bizim kabileden aşçı çıkar mı?” diyerek aslında toplumun genel yargısını ifade eder.

“Evet, bir aşçı parçasıyım.”

“Hayır, Divitlerden değilim, (...) Bana ne Divitlerden.”¹⁸⁸ diyen İlyas ise verdiği bu cevapla canından olur. Kapılmış olduğu tutku ve çatıştığı değerler onun nefesinin kesilmesine yetmiştir. İlyas'ın kendi tutkularının peşinden giderek ve geleneğin ona yüklediği görevi tercih etmeyerek onurlu bir şekilde hayata gözlerini yumduğunu söyleyebiliriz.

Peygamberin Son Beş Günü'nde Erkek Kimliğinin Yaşadığı Çatışmalar

Öncelikle belirtmekte fayda var ki, *Peygamberin Son Beş Günü*'nde erkek kimliğine yüklenen geleneksel kalıpların yıkıldığı söylenebilir. Romanın başkişinin de evin içiyle ilgilendiği, yemek yaptığı, evi temizlediği, “erkek adam” kalıplarını sildiği görülmektedir.

Mutfak Çıkmazı'nda İlyas doğduğu toprakların kendisine biçtiği görevi yerine getirmeyerek, yemek yapmak tutkusundan dolayı öldürülür. Bu anlamda yazarımız, ataerkil düzenin getirdiği değerlere göre yaşamak zorunda bırakılmış bir gençle (İlyas), ataerkil düzenin yargılarından kopabilmiş, kalıpları yıkabilmiş bir adamı (Rahmi Sönmez) iki farklı romanında incelemiştir.

Rahmi Sönmez, devrimci olarak tanıdığımız Feride ile evlenir. Kadın ve erkek eşitsizliğini, ataerkil düzeni reddeden Feride'nin erkek egemen bir evlilik yapmayacağı aşikârdır. Öyle de olmuştur, Rahmi Sönmez, Feride'yle evlendiklerinde karısı eve gelmeden önce yatakları arttırmış, çarşafı, perdeleri, örtüleri yenilemiş ve evi yeni düzenine kavuşturmuştur.¹⁸⁹ Evlilikleri boyunca da evin düzenini sağlayan

¹⁸⁸ A.e., s. 143.

¹⁸⁹ Tahsin Yücel, *Peygamberin Son Beş Günü*, s. 36, 37.

Rahmi Sönmez, Feride'nin ev işleriyle ilgilenmemesiyle birlikte zaman içinde bu duruma uyum sağlamıştır.

Rahmi'nin ev işleriyle ilgilenmesi aslında normal bir durumdur. Çünkü, Feride okulu bırakmış ve bir işe girmiştir. Ancak ataerkil sisteme göre, erkeklerin ev içi üretime dâhil olmamaları gayet normalken; kadınlarda bu durum ayıplanacak bir hadisedir. Romanda da bu bağlamda Feride'ye olumsuz bir tablo çizildiğini düşünmekteyiz:

“(…) nesneleri aldığı yere koymak gibi bir alışkanlığı da bulunmadığından, Rahmi Sönmez'in iki buçuk yıldır elinden geldiğince temiz ve düzgün tutmaya çalıştığı ev gittikçe daha dağınık, daha kirli bir görünüme büründü. Ortalığı toplamayı usundan bile geçirmemesi bir yana, kimi sabahlar Rahmi Sönmez'den önce uyanıp çay suyunu kendisi koyduğu ya da (...) kahvesini kendi eliyle yapmak zorunda kaldığı zamanlar dışında, mutfığa da adımını atmıyordu.”¹⁹⁰

Her ne kadar Feride'ye karşı çizilen bu tablo pek hoş olmasa da, ataerkil değerlerin Rahmi'nin yaşantısında yer edinmemiş olması eşitlikçi bir tutumun sergilenmesi açısından önemlidir.

Bıyık Söylencesi'nde Erkek Kimliğinin Yaşadığı Çatışmalar

Bıyık Söylencesi, Türk toplumunda bıyığın insan hayatına nasıl yön verdiğinin, ironik bir dille anlatıldığı romandır. Cumali Kırıkçı, normal bir bireyi temsil ederken kendisine bırakılan bıyıkla halk gözünde kahramana dönüştürülür. Şunu belirtmeliyiz ki, Cumali bu bıyığın üzerine yüklediği sorumluluktan ilk zamanlar rahatsız olsa da daha sonraları gösterilen ilgiden memnun kalmıştır. Ancak tüm sürecin sonunda bıyığının eski ihtişamını kaybetmesi ve bu yüzden halkın gözünde artık normal biri haline dönüşmesinin etkisiyle, yabancılaşmaya başlamıştır.

Cumali, yirmi iki ay yirmi altı günlük askerliğinin sona ermesiyle kasabaya geri döner. Ataerkil değerlerin geçerli olduğu kasabada Cumali, babası Hacıfa'nın

¹⁹⁰ A.e., s. 37.

baskısı ve denetimi altındadır. Bildiğimiz ve alışık olunduğu üzere, baba otoriteyi ve gücü temsil eder ve çocuklar genellikle babalarından çekinir. Cumali de bu otoritenin altında büyüdüğünden genç bir adam olduğunda dahi ürkek ve silik bir karaktere sahiptir. Yine bu anlayışa göre erkeğin silik ve güçsüz olmasıysa kabul edilecek bir durum değildir. Bu sebeple, Cumali beklenen rolleri karşılayamayan ve altında ezilen kişidir.

Askerlik dönüşü saçlı ve sakalı uzayan Cumali, arkadaşı Tuzsuz Vaysal ile romanın belki en önemli kahramanlarından biri olan Berber Ziya'nın yanına gider. *“Ama, o sırada, yaşamını bir bıyığa adamaya yönelmek şöyle dursun, bir badem bıyık bırakmayı bile düşünmüyordu.”*¹⁹¹ Berber Ziya ve berberdeki diğer adamların da etkisiyle ilerde tüm hayatına yön verecek bıyığı bırakır. Cumali'nin hayatına neden bıyığın yön vereceğini daha iyi anlayabilmek için Yıldız Cıbroğlu'nun bıyığın tarihi ¹⁹²söylediklerine bakmak uygun olacaktır:

“Araştırmalarım göre İÖ 8.yy.’ dan başlayarak Anadolu’ya ilişkin betimlerde bıyık, yeni bir düşüncenin (ataerkil bakışın) habercisi gibi özenle ele alınır; uzun bir dönem bıyıkların boynuzla, başlıklardaki boynuzların ise bıyıkla benzerliği dikkat çeker. Boynuz biçimli bıyık modaları belki toplumların ortak bilinç-altından gelen bir ivmeyle; zaman zaman bütün dünyayı etkilemiştir. **Reşat Ekrem Koçu** ‘Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar Türkler bıyığı erkeklik alâmeti bilmiş ve bıyık asla kesilmemiştir’ diyor.”¹⁹³

Cumali'nin hayranlık uyandıran bıyığı da Yıldız Cıbroğlu'nun ifade ettiği şekle benzemektedir:

¹⁹¹ Tahsin Yücel, **Bıyık Söylencesi**, s. 11.

¹⁹² Bıyık simgesinin tarih boyunca geldiği anlamlar için bkz. Ayten Er, “ ‘Yüzyılın En Şahane Bıyığı Toprağa Verildi’ Tahsin Yücel’in Bıyık Söylencesi”, **Çağdaş Türk Dili Dergisi: Tahsin Yücel Özel Sayısı**, s. 322-323.

¹⁹³ Yıldız Cıbroğlu, “Tahsin Yücel’in ‘Bıyık Söylencesi’nde Bıyık İmgesi”, **Hürriyet Gösteri Dergisi**, Eylül 2000, s. 46.

“(...) eskisinin en az iki katı büyümüş gibi görünüyor, yanakların iki yanından, ben diyeyim üçer, siz deyin dörder santim dışarıya taşıyor, uçları kıvrıla kıvrıla yükselerek nerdeyse gözlerinin düzeyine ulaşıyordu. (...) bir şaşkınlık suskunluğundan sonra, aynı anda, ortak bir hayranlık çılgılığı yükseldi: dünyanın en görkemli bıyığı duruyordu karşılarında.”¹⁹⁴

Erkek kimliğine yüklenen sorumluluklardan bahsetmiştik. Erkek adam ağlamaz, gülmez gibi cümleleri sıklıkla duyarız. Cumali de bıyığı bıraktığı anda babası Hacıfıfa, ona bıyığının/ erkekliğinin sorumluluğunu hatırlatır ve *“Bıyık avrat işi değildir, yakıştı diye bırakılmaz.”*¹⁹⁵ diye de ekler. Babasının bıyığa yüklediği misyonun farkında olan Cumali ise, girdiği yolun farkına varmaya başlamıştır. *“Babası konuya erkeklik açısından baktığına göre, bundan böyle bu bıyığı kazımayı kafasından çıkarması gerekirdi (...) Kendi istemi dışında, dönüşü olmayan bir yola saptığını düşünerek tepeden tırnağa titredi, “Yaktın beni, Berber!” dedi.”*¹⁹⁶ Böylelikle düz bir bıyık, erkeklik simgesi olarak görüldüğünden onu kesmek erkeklik kavramına zarar getirmek anlamına gelir. Cumali’nin bıyığının kasabalı tarafından ilgiyle karşılanması, otoriter ve baskıcı babanın gururlanmasını sağlar. Burada dikkat edilmesi gereken, Hacıfıfa oğluyla gururlanmamaktadır. Onu gururlandıran ve yücelten şey, oğlunun bıyığıdır.

Bıyığın tam şeklini almasıyla beraber Cumali de değişmeye başlar. Toplumdaki ilginin etkisiyle tüm tavrı değişir, itibarı ve gücü artar. Bıyığının adamı¹⁹⁷ olmak için tüm gerekenleri yapmaya özen gösteren biri haline gelir. Bahsettiğimiz gibi, bıyığının adamı ol cümlesi, erkek kimliğine yüklenen erkek ağlamaz, gücünü kaybetmez gibi kalıplarla eş değerdir. Cumali de bıyığının adamı olmaktan rahatsız değildir. Çünkü bu sorumluluğun karşılığında itibara ve güce kavuşmuştur. Fakat asıl itibarlaştırılan ve güce kavuşturulan bıyığıdır.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Yücel, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁹⁵ **A.e.**, s. 18.

¹⁹⁶ **A.e.**, s. 18.

¹⁹⁷ **A.e.**, s. 53.

¹⁹⁸ Cumali güç sahibinin bıyığı olduğunu fark ettiğindeyse kendisinin onun gölgesinde yaşadığını anlar. Bu fark ediş onu yabancılaşmaya götürür.

3.5.2. Kadın Kimliğine Yüklenen Toplumsal Normlar ve Kadınların Yaşadığı Eşitsizlikler

“Kadınların tarihi her şeyden önce baskı altına alınışlarının ve bunun gizlenişinin tarihidir.”¹⁹⁹

Değer yargılarının toplumlara ve kültürlere göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri, her toplumda aynı şekilde zuhur etmemekle birlikte neredeyse her toplumda, kadınların yapmaları veya yapmamaları gereken davranışlar mevcuttur. Toplum tarafından belirlenen yargılar çerçevesinde, kadına belirli roller biçilerek kadının bu rollerin dışına çıkmaması istenir. Kadın kimliğinin maruz bırakıldığı bu durumlar yaklaşık 8.000 yıl önce, Orta Neolitik çağın²⁰⁰ başına kadar uzanmakla birlikte, günümüzde de hâlâ devam etmektedir. Alfred Adler, kadınların bir zamanlar insan olup olmadığının bile tartışıldığını söyler. Aynı şekilde yıllarca kadınların büyücü olup olmadığının tartışılarak yakıldığı, yeryüzündeki fenalıkların sorumlusu olarak kadınların gösterildiği, kadınları ahlâk düşkün ve entrikacı olarak yansıtıldığını da belirtir.²⁰¹

Kadın ve erkek kimliklerini göz önünde bulundurduğumuzda her zaman kadının erkekten sonra geldiği görülür. Ataerkil²⁰² ideolojiye göre şekillenen bu düzende, erkek rasyonellik (akıl/zihin), uygarlık ve kültür ile; buna karşılık kadın irrasyonellik, doğa ve duygusallık ile özdeşleştirilir.²⁰³ Toplumun belirlediği normlara göre, kadınlar ev içi üretimde çalışırken erkekler ev dışı kamusal alanda çalışabilmektedir. Kadınlardan sabırlı, duygusal, tabî ve anaç olmaları istenirken erkeklerin güçlü, otoriter ve iktidar sahibi olmaları istenir.

¹⁹⁹ Michel Andree, **Feminizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s. 125.

²⁰⁰ A.e., s. 125.

²⁰¹ Alfred Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981, s. 106.

²⁰² “Ataerkil Aile: Aile içinde babanın resmî reis ve yönetim- yargı odağı olduğu aile organizasyondur. Burada babanın otoritesi mutlak ve nihaidir.”, Türköne, **a.g.e.**, s. 37.

²⁰³ Fatmagül Berktaş, “Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 276.

Modernleşmeyle birlikte özgürlük alanı biraz da olsa genişleyen kadın, yine de ana olarak tanımlanmaya devam etmektedir. “Kadınların rollerini, geçmişte olduğu gibi bugün de doğurganlıklarına bağlama ya da onları, bunalım dönemlerinde işe en son alınan ve işten ilk çıkarılan bir "yedek emek-gücü “ne indirgemeyi amaçlayan bir dizi uygulamayı haklı çıkarmak için, ev kadınlığı ideolojisine ve kadınlara araçsal bakış açısına yaslanılmaktadır.”²⁰⁶

²⁰⁴ Madan Sarup, **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Ankara, Pharmakon Yayınevi, 2017, s. 161, 162.

²⁰⁶ Andree, **a.g.e.**, s. 126.

²⁰⁷ Moran, **a.g.e.**, s. 249.

148

hafif meşrebi temsil ederler. Diğer romanlarında bariz olarak bu karşıtlığa rastlandığımızı söyleyemeyiz.

Yücel'in romanlarında erkek kahramanlar daha ağırlıklı olmakla birlikte, kadın kahramanlar olayların gelişiminde etkili rol oynayan, varlığı hissedilen kişilerdir. Yücel, yarattığı kadın kahramanları, içinde bulundukları mekâna ve zamana göre biçimlendirmiştir. Özellikle kendi yaşamında önemli bir yer olan Ötegeçe, onun kadın kahramanlarını oluşturmada da etkili olan faktörlerden biridir. Bu yüzden de Anadolu kadını onun romanlarında sıklıkla görürüz. Sözgelimi *Yalan*'ın Sivash Cemilesi, *Bıyık Söylencesi*'nin Bedriye Ablası, *Kumru ile Kumru*'nun Meryem ebesi hepsi Anadolu kadının temsilcisi gibidir. Yücel, Nursel Duruel ile yaptığı söyleşide kadın kahramanları için şunları söyler:

“Gerek *Yalan*'ın Erkek Cemile'si, gerek *Bıyık Söylencesi*'nin Bedriye Abla'sı hem duyarlı, hem gerçekçi, hem de belirli bir bilgiye ulaşmış kadınlardır. Bu niteliklerini bir yandan konuştukları zengin dile, bir yandan kalıtsı oldukları, ama dediğiniz gibi, bugün hızla silindiğine, hatta çiğnendiğine tanık olduğumuz zengin ve köklü halk kültürüne borçludurlar. ‘Bu dili ve bu kültürü neden öncelikle kadınlar üstleniyor?’ diyorsanız, ‘Belki bu kültürü öncelikle annemden aldığım, belki de annem bu kültürün canlı bir örneği olduğu için,’ diye yanıtlayacağım.”²⁰⁹

Bunun dışında kentli ve modern kadını da romanlarında görmek mümkündür. Ancak şunu dile getirmeliyiz ki Yücel romanlarındaki kadın kahramanların ruhsal özelliklerine, duygu ve isteklerine tam anlamıyla da değinememiştir.

²⁰⁹ Duruel, a.g.y., s. 139.

Peygamberin Son Beş Günü’nde Kadın Kimliğinin Yaşadığı Çatışmalar

Peygamberin Son Beş Günü’nde geleneğin doğurduğu değer çatışması çok yoğun olarak işlenmemiştir. Peygamber, eşi Feride’nin kaybından sonra kızı Feride’ye bakmakta zorlanır. Onun yardımına ise, eski sevgilisi Zarife koşar. Zarife’nin Peygamber’e dönme nedeni onunla tekrar bir ilişkiye başlamak olmayıp, annesiz kalan küçük Feride’yi büyütmek, Peygamber’e yardımcı olmaktır. Ancak Feride’nin bu yardımı mahalledeki kadınlar tarafından hoş karşılanmaz. Hoş karşılanmama nedeniyse, Feride’nin evli olmadan Rahmi Sönmez ile aynı evde kalıyor olmasıdır:

“Komşu kadınlar, sonraki günlerde de pek öyle iyi gözle bakmadılar Zarife’ye, pencerelerin perdesini yenilemesinden Peygamber’i, kucağında bebek, kapının üç adım önünde karşılamasına (...) ayak ayak üstünde “erkek gibi” gazete okumasına değin her şeyini insanlığa ve kadınlığa yakışmayan edimler olarak gördüler (...).²¹⁰

Gelenek algısının bir yansıması olmakla birlikte, kadınların sadece Feride’ye tepki gösterip, Peygamber’e göstermemeleri de cinsiyet eşitsizliğinin yansımasıdır. Ataerkil toplumlarda erkek istediğini yapmakta özgürken; kadın yaptıklarına dikkat etmelidir. Mahalleli gibi düşünen bir diğer kişi Peygamber’in yakın dostu, Fehmi’dir. “Onunla en yakın zamanda evlenmeni istiyorum.” diyerek duruma tepki gösterir. Fehmi’nin geleneksel olarak benimsediği değere karşılık; Rahmi toplumda dayatılan bu değerlere uyma zorunluluğu olmadığını düşünen taraftır. Bu nokta da iki arkadaş çatışma yaşamıştır.

Bıyık Söylencesi’nde Kadın Kimliğinin Yaşadığı Çatışmalar

Yücel’in bu romanı daha çok Cumali’nin bıyığa adanmış hayatını ve zamanla kendi hayatından kopuşunun öyküsünü anlatır. Bıyığın Cumali’nin hayatını nasıl etkilediğinden bahsetmiştik, şimdiyse romanın kadın kahramanlarının durumunu ele alacağız.

²¹⁰ Tahsin Yücel, *Peygamberin Son Beş Günü*, s. 64.

Bir kasabanın içinde yaşanan olayların anlatıldığı romanda, kadınlar genellikle kasabanın kadınlarıdır. Sennur Sezer, *Bıyık Söylencesi*'nin en ilginç kahramanlarının kadınlar olduğunu söyler ve bu kadınların kişiliklerini ezdirmeyen kadınlar olduğunu da ekler.²¹¹ Yücel'in bu romanında da erkek ve erkeklik olgusu olan "bıyık" ön planda olmakla birlikte özellikle Bedriye Abla önemli bir kahramandır. Bedriye Abla, Cumali'den yaşça büyük olmasından dolayı ona yakıştırılamayan, uzun boyunun tavan süpürgesine benzetilerek aşağılanan eşidir.²¹² *Yalan* romanında da değineceğimiz gibi, kadınlar belli ölçütlere göre "güzel- çirkin", "iyi- kötü", "zayıf- şişman" olarak değerlendirilirler. Bu değerlendirmeler gerek erkekler gerekse kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bedriye Abla da toplumun belirlediği algının dışında kalmış olacak ki Cumali'ye yakıştırılamaz. Ancak romandaki kimse Cumali'ye bu tür bir çerçeve belirlemez. Cumali eşini aldatmayı aklından geçirdiğinde de aldattığında da "kötü, ahlâksız, sadakatsiz" olarak nitelendirilmez. Bu da erkeğin yaptığı her şeyi meşru gören ataerkil zihniyetin yansımasıdır.

Kadınlar küçüklükten itibaren ötekileştirilen taraf olmuştur. Erkek çocuğunun dünyaya gelişi bayram havası yaratırken; kız çocuğunun gelişi normal hatta bazen üzüntüyle karşılanır. Romanda da bıyığı bıraktıktan sonra efsaneleşen Cumali'nin ilk çocuğu erkek olunca bir bayram havası yaşanır. Çocuğun erkek olmasıysa Cumali'nin "cevheri" ne bağlanır.²¹³ Kadının dünyaya çocuk getirmesi olağan bir durum olarak karşılanırken, doğan erkek çocuğun Cumali'nin cevherine bağlanması toplumun değer yargısını sergilemektedir. Kasaba halkı, Arif'in doğumunu coşkuyla kutlar:

"(...) tüm kasaba, bir kutsal görevi yerine getiri gibi, Arif'i görmek üzere Cumali'nin evine taşındı. Doğumdan on gün sonra bile, gelenlerin arkası kesilmiş değildi. Çocuğun yastığı, zıbını, beşiğinin tutamağı altın liralara, altın ve gümüş maşallahlarla doldu. Mahallede haftalarca bir coşku ve sevinç havası esti."²¹⁴

²¹¹ Sennur Sezer, "Bıyık Söylencesi", *Varlık Kitap Eki*, Sayı: 38, İstanbul, Varlık Yayınları, s. 8.

²¹² Tahsin Yücel, *Bıyık Söylencesi*, s. 25.

²¹³ *A.e.*, s. 48.

²¹⁴ *A.e.*, s. 49.

Aynı durum ise Cumali'nin ikinci çocuğu olan Nesime'de yaşanmaz. Kasabalı kız çocuğunu pek de altınlarla, sevinç çılgınlıklarıyla karşılamamıştır. Yazarın da bu noktaya dikkat çektiğini söyleyemeyiz.

Bedriye Abla'nın romanın önemli kahramanlarından biri olduğunu zikretmiştik. Cumali'nin bıyık bırakmasından ilk başlarda memnun olan Bedriye Abla, Cumali'nin bıyık takıntısının yersizliğini, onu kendisine yabancılaştırdığını da ilk fark eden kişidir. Ancak ilk başlarda herkes gibi o da *ince uzun parmaklarını kasabanın en görkemli bıyığının üzerinde dolaştırmaktan haz duydu*. Bu isteğini ise yerine getirememiştir. Çünkü Cumali, *kadının erkeğin bıyığıyla oynamasını bir tür sapıklık gibi görüyordu.*²¹⁵ Görüldüğü gibi cinsel anlamda da kadının istekleri belirli kurallarla sınırlandırılmıştır. Bu kurallar da Bedriye ile Cumali arasında değer çatışması yaşanmasına neden olur. Bedriye Abla Cumali'nin bıyık takıntısının artmasıyla beraber, kasabada yaşayan ve ataerkil geleneğin kurallarına göre yetişmiş bir kadın olmasına rağmen bu duruma tepki göstermeyi başarmıştır. Son olarak Cumali, bıyığına daha çok yakışacağını düşündükleri Karapala soyadını alıp asıl soyadından vazgeçince Bedriye Abla yatak odalarını da ayırarak aralarındaki sınırı çizmiştir. Kadının geri plana itildiği bir kasabada yaşamasına karşın, gösterebildiği bu tepki önemlidir. Geleneğin değerlerine bir başkaldırıdır.

Yalan'da Kadın Kimliğinin Yaşadığı Çatışmalar

Yücel, bu romanında kahramanlarını ağırlıklı olarak erkeklerden seçmiştir. Ancak kadın kahramanlar olayların seyrini etkileyen önemli karakterlerdir. Sivashlı Cemile, Yusuf Aksu'nun her zaman yanında olan, yardımına koşan, romanın sonlarına doğru kendisini aydınlığa kavuşturan, romanda Anadolu'yu temsil eden bir kadındır. Onun yetiştiği yerde, erkeğin bir an önce evlenmesi, soyunun devamını sağlayacak bir çocuk dünyaya getirecek ve evini çekip çevirecek bir kadın bulması gerekir. Sivashlı Cemile de bunların aynısını, Yusuf Aksu'dan bekler. Ancak Yusuf Aksu'nun âşık olduğu, Cazibe Çelebi, tüm bu beklentileri karşılayabilecek bir kadın değildir. Kime göre dememiz gerekir, çünkü karşılamamasının nedeni Sivashlı Cemile'nin yetiştiği gelenek ve onun normlarıdır.

²¹⁵ A.e., s. 60.

Kadınlar, toplumda sadece erkeklerin baskısı, horlanması ile karşılaşmazlar. Kadının da kadına uyguladığı bir baskı ve dayatma vardır. Sivaslı Cemile’yle Cazibe Çelebi arasında yaşanan değer çatışması da bunun örneğidir. İki farklı geleneğin yetiştirmiş olduğu iki kadın vardır karşımızda. Yusuf Aksu, Cazibe Çelebi’den bahsettiğinde Sivaslı Cemile’nin tepkisi, onun kadın algısını bize göstermektedir:

“Hoca, ben sana bir kadın gerek dedim, ama böyle kuru deynek gibi kart kadın demedim.” dedi. Yaşlı desen, yaşlı değil, genç desen, genç değil, kadın desen, kadın değil, erkek desen, erkek değil. (...) Çocuk mocuk doğuramaz, yani bizim işimize yaramaz. Sana bir çocuk gerek, bir oğlan çocuğu.”²¹⁶

Sivaslı Cemile’nin bu cümlelerinden, onun yetiştiği toplumun kadından beklediklerini görürüz. Aynı durumun tam tersini de Cazibe Çelebi’nin, Sivaslı Cemile’ye olan tavrında da görmek mümkündür. Cazibe Çelebi’ye göre de Sivaslı Cemile, “köylü karısı”²¹⁷’dır. Onunla ilgili fikirlerini ise yazar anlatıcı sayesinde öğreniriz, “(...) Cazibe Çelebi başka bir yerde, başka bir zamanda sorusunun yanıt vermeye bile gönül indirmeyeceği bu “köylü karısı”nın saçma buyruklarına nasıl olup da direnç göstermeden boyun eğdiğini düşünüyordu (...)”²¹⁸

Sivaslı Cemile ve Cazibe Çelebi’nin üzerinden, iki farklı toplum, iki farklı değer ve buna bağlı olarak da farklı iki geleneğin birbiriyle çatışmasına şahit oluruz. Yücel, romanda erkeğin kadına uyguladığı baskıyı, şiddeti değil; kadının kadına uyguladığı şiddete dikkat çekmiştir diyebiliriz.

Kumru ile Kumru’da Kadın Kimliğinin Yaşadığı Çatışmalar

Kumru ile Kumru, bir kadının yaşadığı dönüşümü, bu dönüşümün bireyde yaşattığı sancılı süreci anlatan bir romandır. Köylü bir kızı temsil eden Kumru’nun, kentli bir kadın, Kumru Hanım oluşunun öyküsüdür. Tahsin Yücel, toplumsal

²¹⁶ Tahsin Yücel, **Yalan**, s. 467.

²¹⁷ **A.e.**, s. 525.

²¹⁸ **A.e.**, s. 525.

değerlere, bireylerin tüketim toplumunda kendilerine yabancılaşmalarına ve mala tapar hale gelmelerini Kumru üzerinden işlemiştir.

Kumru, geleneklere bağlı normların hüküm sürdüğü bir köyde yaşar. Yücel, daha romanın ilk sayfalarında kadınların nasıl söz hakkına sahip olmadığını, Kumru'nun kendi isteği dışında Yarma Haydar adıyla bilinen Pehlivan'la evlendirilmesiyle gösterir. Kadınların söz hakkına sahip olmadığını, kararların erkekler tarafından verildiğini Kumru'nun Meryem Ebeye söylediklerinden öğreniriz:

“(…) Kumru, Pehlivan'ı istemediğini söylememiştii kendisine, nice benzerleri için olduğu gibi onun için de kızların yazgısını babaların belirlemesinden daha doğal bir şey olamazdı. (...) tüylerinin diken diken olmasına karşın, “Babam vermez inşallah!” demekle yetindi.”²¹⁹

Kumru başlık parası adı altında para karşılığında satılmaktadır. Satılma nedeniyle, ondan gelecek başlık parasıyla erkek kardeşine alacakları kızın başlık parasını çıkartmaktır.²²⁰ Dolayısıyla fikrinin dahi sorulmadığı biriyle evlendirilmesinin asıl nedeninde yine cinsiyet eşitsizliği, erkek egemenliği ve erkeğin öncelikli olması vardır.

Alfred Adler, erkek çocuğun dünyaya geldiği zaman kız çocuktan daha iyi, adeta birer prens gibi karşılandığını belirtir. Bununla beraber ailelerin de çoğunlukla bir erkek çocuklarının olmasını arzu ettiklerini de ekler.²²¹ Kumru da, Ahmet ve Mehmet adında iki erkek kardeşinin, ön planda olduğu ve daima onların istek ve arzularının önce giderildiği bir evde büyür. Babası, erkek kardeşlerini kucağına alıp öpmesine, ellerinden tutup çarşıya götürmesine karşın, kız kardeşlerini ve kendisini öpmemiş, kucağına alıp sevmemiştir. Hatta eve bir nar aldığı zaman, dörtte üçünü

²¹⁹ Tahsin Yücel, **Mutfak Çıkmazı**, s. 10.

²²⁰ **A.e.**, s. 11.

²²¹ Adler, **a.g.e.**, s. 103.

erkeklere, dörtte birini ise kızlara ve annelerine vererek kız çocuklarını nasıl ayrıştırdığını göstermiştir.²²²

Erkek kimliğine yüklenen toplumsal normlarda bahsettiğimiz, “erkek adam ...” kalıbının, kadın kimliğinde de “kız kısmı...” kalıbına dönüştüğü görülmektedir. Kızlar gülmez, kızlar okumaz, araba kullanamaz ve buna benzer pek çok kalıp mevcuttur. Kumru da geleneğin doğurduğu bu değer yargılarının içine hapsolan kadınlardan biridir. Gökte kayan yıldızların nereye gittiğini merak ettiğinde, “*Kız kısmı da böyle şeyler düşünür mü, bir tahtan mı eksik senin ne?*”²²³ diye cevap alır. Aynı şekilde okula gidemeyen Kumru, ağabeylerinin ezberlemeye çalıştığı şiirleri ezberlediğinde de ağabeyi, “*Şiir ezberlemek kızlara mı kaldı!*” diyerek onu azarlar.

Kumru İstanbul’a geldikten sonra pek çok yeni şeyle tanışır. İlk başta uzak kaldığı veya ürküttüğü nesnelere zamanla yakınlaşır. Romanda Kumru’nun bir kadın olarak kendi isteğiyle kıyafetini değiştirebilmesi kanaatimizce önemlidir. Çünkü belli kıyafet kalıplarının olduğu bir köyde yetişmiştir, ancak buna rağmen kentli kadınlar gibi olma arzusuna ulaşabilmek için kendi özgür iradesiyle hareket edebilmiştir. Eşi Pehlivan da ona bu konuda destek olmuştur. Burada Pehlivan’ın destek oluşu da kıymetlidir. Onu kısıtlamamış, yönlendirmemiş ve baskı altın almamıştır. Ona karşı çıkanlar ise, diğer kapıcılarıdır. Kendisi dışında pek çok insanın başının açık olduğunu söyleyince de, “*Kapıcı karıları başka, öteki karılar başka.*” cevabını alır. Burada önemli olan Kumru’nun başını açması veya kapaması değildir. Önemli olan Kumru, diğer kadınların ve erkeklerin ne söylediğini umursamadan “kendi” isteğini, istediği şekilde uygulamıştır. Geleneğin değer yargılarını değil, kendi değerlerini hayata geçirmiştir.

²²² Yücel, **a.g.e.**, s. 11.

²²³ **A.e.**, s. 13.

Tablo 3.6.Geleneksel değer bağlamında yaşanan çatışmalar

GELENEKSEL DEĞER ÇATIŞMALARI		
	Erkek kimliğine yüklenen sorumluluklar/ sorumlulukların bireyde çatışması	Kadın kimliğine yüklenen sorumluluklar/ cinsiyet eşitsizliği
Mutfak Çıkmazı	-Erkek güçlü ve sert olmalı; duygusal olmamalıdır fikrinden dolayı İlyas'ın cenazesinde erkeklerin ağlamasının ayıp karşılanması -İlyas evin erkeği olarak soyu eski gücüne kavuşturmalıdır. İlyas'ın bu sorumluluktan uzaklaşmasıyla ailesiyle çatışması -Ataerkil düşünceye göre mutfak kadının mekânıdır. İlyas'ın yemek yaptığı için ailesi tarafından dışlanması ve akrabası tarafından öldürülmesi	
PSBG	-Geleneksel kalıplar Rahmi'nin mutfak işleriyle ilgilenmesi, evin düzenini sağlaması, ev işlerini kontrol eden kişi olmasıyla yıkılır. Ev içi üretimde Rahmi; kamusal alanda Feride çalışır.	-Mahalleli kadınların, Zarife'nin Rahmi'yle evlenmeden aynı evde kalmasını ayıplamaları, Zarife'nin Feride'ye bakmak için bu iyiliği yapmasını göz ardı etmeleri ve bu konuda sadece Zarife'yi hafif bir kadın olarak niteleyip Rahmi'ye tek kelime etmemeleri
Bıyık Söylencesi	-Erkeğin güçlü olması gerektiği inancından dolayı Hacıf ile silik bir mizaca sahip olan oğlunun çatışması -Baba otoritesinden dolayı silik ve çekingen biri olarak büyüyen Cumali'nin, bıraktığı bıyıkla beraber babasının ve toplumun istediği güçlü ve sert erkeğe dönüşmesi -Cumali'nin erkeklik simgesi olarak görünen bıyığa yakışır davranmak zorunda bırakılması -Bıyığının adamı olabilmek için duygularını gizlemesi (babasının cenazesinde ağlamaması)	-Toplum tarafından kadınlara bazı kalıplar belirlenir. Zayıf, bakımlı, güzel olmak gibi. Bedriye Abla'nın uzun boylu oluşu, yaşının Cumali'den büyük oluşu onun kasabalılar tarafından aşağılanmasına neden olur. Aynı şekilde kadının cinsel dürtülerinin de olması uygun karşılanmadığından, Cumali Bedriye Abla'nın bıyığıyla oynamasına hem müsaade etmez hem de bunu bir sapkınlık olarak nitelendirir. -Cumali'nin erkek çocuğu dünyaya geldiğinde bayram havası yaratılırken; kızı doğduğunda ne Cumali ne de kasabalı tarafından aynı tepkinin verilmemesi -Erkek çocuğun doğmasındaki cevherin babanın gücüne bağlanması, annenin göz ardı edilmesi
Yalan		-Sivaslı Cemile'nin, Cazibe Çelebi'yi zayıf ve genç olmaması gerekçesiyle Yusuf Aksu'ya yakıştırmaması -Cazibe Çelebi'nin de Cemile'yi köylü olarak nitelendirmesi
Kumru ile Kumru		-Ataerkil bir aile ve baba otoritesiyle büyüyen Kumru ve kız kardeşlerinin daima ötekileştirilmesi, erkek kardeşleri okula giderken onların gidememesi -Kumru'nun para karşılığında Pehlivan'la evlendirilmesi, fikrinin dahi, sorulmaması (Kumru bunlara karşı gelmez çünkü alıştığı yapı budur) -Kumru'nun kente geldiğinde kendi seçimlerini yapan bir hanıma dönüşmesi

3.6.Bireyin İç Çatışmaları

Tezimizin bu bölümüne kadar, daha çok bireyin diğer insanlarla veya durumlarla ilgili yaşadığı çatışmaları ele aldık. Bunlar kimi zaman ideolojilerin çatışmasından kaynaklanırken, kimi zaman da sınıf adaletsizliklerinden, ahlâki değerlerin uyuşmamasından, cinsiyet eşitsizliklerinden kaynaklanırdı. Ancak bu bölümde yaşanan çatışmalar daha çok birey eksenlidir. Kişi kendi içinde yaşadığı çatışmalar sonucu üç şekle bürünür; insanlara yönelir, insanlara karşı tavır sergiler veya insanlardan uzaklaşır.²²⁴ Bu uzaklaşmayla beraber yavaşça kendisini soyutlamaya ve yabancılaşmaya başlar. Bireyin kendi içinde yaşadığı sıkıntılar ve geçirdiği buhranlar, toplum içerisinde var olabilme savaşı ve olamama durumunda yaşadığı yabancılaşma süreci, yabancılaşmayla birlikte gelen yalnızlık, kişinin geçirdiği değişim ve daha pek çok şey bireyin yaşadığı çatışma sonucu göreceğimiz durumlardır.

Dünyaya gözlerimizi açtığımız andan, kapadığımız zamana kadar aynı kişi olduğumuzu söylememiz mümkün müdür? Sanıyoruz ki değildir. Bireyler, pek çok unsura bağlı olarak değişebilirler; yaş alarak, mekân değiştirerek, inandıkları değerlerden koparak... Kişi, kendi içinde yaşadığı çatışmanın sonunda kendisini toplumdan soyutlayarak yabancılaşabileceği gibi, asıl kimliğinden uzaklaşarak yeni bir kimliğe de bürünebilir. Yücel'in romanlarında gördüğümüz durum, kahramanların romanda karşılaştığımız ilk kimlikleriyle, yaşadıkları çatışmalar sonucu yeni kimliklerine dönüşme halleridir. Kimi geleneksel kalıpların baskısından çıkarak eski haliyle çatışır, kimi kapitalizmle tanıştıktan sonra, kimiye uzamın değişmesiyle birlikte değişir. Sebepler farklı olsa da sonunda gördüğümüz şey, kişilerin değişimidir.

Tahsin Yücel'in romanlarında yarattığı kahramanların büyük bir çoğunluğunun zamanla kendisine ve topluma yabancılaştıkları ve değiştikleri görülür.²²⁵ Bireyin yaşadığı içsel çatışma sonucu yaşadığı yabancılaşma sürecini ve bu süreçle beraber geçirdiği değişimi ele alacağız.

²²⁴ Karen Horney, **Ruhsal Çatışmalarımız**, Ankara, Öteki Yayınevi, 1991, s. 39-59.

²²⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Yalçın, **Tahsin Yücel'in Romanlarında Yabancılaşma ve İroni**, (Danışman: Doç. Dr. Erdoğan Erbay), Yayımlanmış Doktora Tezi, 2010.

3.6.1. Bireyin Yabancılaşma Süreci

Yabancılaşma, çoğu kişinin pek de yabancı olmadığı bir kavramdır. Bundan önce işlediğimiz diğer kavramlar gibi yabancılaşmanın da çok fazla tanımı yapılmış, üzerine farklı düşünceler geliştirilmiştir. Yabancılaşma²²⁶ düşüncesinin yazınsal tarih kadar eskiye dayandığı ve akıl hastalarını²²⁷ tanımlamak için kullanıldığı düşünülmektedir. Kavramla ilgili tanımlara geçmeden önce kelimenin kökenine²²⁸ bakmak yararlı olacaktır. “Yabancılaşma kavramı, “Grekçe alloiosis ve bundan türetilen Latince alienatio sözcüklerinin ekstatis, “esrime, kendinden geçme, benliğinin ‘dış’ına çıkma” anlamına”²²⁹ geldiği söylenmektedir.

Yabancılaşma kavramını felsefeye ilk sokan kişi, Hegel’dir. Hegel’de yabancılaşma “tinin kendi farkındalığı içinde bütünleşmek üzere ‘toplumsal töz’den ayrılması”²³⁰ olarak tanımlanabilmektedir. Hegel’in yabancılaşmayı içsel düzeyde ele almasından sonra Marx, kavramı bilinç düzeyinden çıkararak siyasal, iktisâdi, kültürel düzeylerde ele alır. Hegel’in soyut insanına karşı Marx’ın yabancılaşma anlayışında birey, gerçek bir insan; bir dizi duygu, güdü ve maddi gereksinimle donanmış insandır.”²³¹ Marx’ın eserlerinde yabancılaşma olgusunu, emeğin yabancılaşması, insan arzu ve ilişkilerinin yabancılaşması, meta fetişizmi ve türsel yabancılaşma olarak dört kategoride incelediği görülür.²³² Marx’da yabancılaşma, insanın kendi eliyle

²²⁶ Erich Fromm, yabancılaşmanın kökeninin çok eskiye dayandığından bahsederken “puta tapma” olayına kadar götürülebileceğini belirtir. İnsanlar kendi enerjilerini, yeteneklerini bir put yapmak uğruna harcar ve daha sonra kendi ürünleri olan puta, yani nesneye tapar, onların önünde eğilir kısacası yabancılaşmaya başlarlar. Çok tanrılı dinlerde rastlanılan bu durum tek tanrılı dinlerde görülmemekle birlikte orada da bireyin sevme, düşünme gücünü Tanrı’ya yansıtması ve daha sonra aslında önceden kendisine ait olan güçleri geri istemek için Tanrı’ya yalvarması da birer puta tapma eylemi olarak düşünülmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Erich Fromm, **Sağlıklı Toplum**, İstanbul, Payel Yayınları, (Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrıseven), 1998 s.135-139.

²²⁷ Erich Fromm, Marx ve Hegel ile birlikte yabancılaşma kavramının akıl hastalığını anlatmak için değil de hafif kendinden uzaklaşma, kopma haline geldiğini belirtir. **A.e.**, s. 135.

²²⁸ Yabancılaşma kavramının kökeniyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.

Temel Demirer, Sibel Özbudun, **Yabancılaşma**, Öteki Yayınevi, s. 8-10.

Sibel Kiraz, **Yabancılaşma Sorunu ve Hegel**, (Danışman: Atilla Erdemli), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 4-10.

²²⁹ Temel Demirer, Sibel Özbudun, **Yabancılaşma**, Ankara, Öteki Yayınevi, 1998, s. 10.

²³⁰ **A.e.**, s. 14.

²³¹ Demirer, Özbudun, **a.g.e.**, s. 19.

²³² Yeniçeri, **a.g.e.**, s. 136.

yarattıklarının zamanla onun yerine geçmesi, bireyin de yarattığı şeylerin nesnesi durumuna gelmesidir.

Erich Fromm, yabancılaşmanın çağdaş toplumda neredeyse her yeri kapladığını, insanın işiyle, başkalarıyla olan ilişkilerinde belirleyici bir rol oynadığını belirtir. İnsanın kendi eliyle yarattığı her nesnenin, artık kendisinin üzerine çıktığını ve insanı bir robotun kölesi haline getirdiğinden bahseder.²³³ Tahsin Yücel'in roman kahramanlarında da bu durumu görmek mümkündür. Cumali bıyığın, Kumru kent hayatıyla tanıştığı eşyaların, İlyas mutfağın ve yemeklerin, Niyorklu Temel gökdelenlerin, Yusuf Aksu dil kuramının, Selami Bey yazmakta olduğu kitabın birer kölesi haline gelmiş robotlar olarak düşünülebilirler.

Melvin Seeman, yabancılaşma konusunu sosyo- psikolojik açıdan irdeleyerek, “toplum içinde hareket eden bireyin kişisel açıdan yabancılaşmasını incelemektedir.”²³⁴ Yaptığı incelemeler sonucunda ise, yabancılaşmayı beş unsurla birlikte açıklar; bunlar güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, yalıtılmışlık ve kendine yabancılaşma olarak sıralanır.²³⁵

Yabancılaşmayla ilgili düşünceler Hegel, Marx ve Fromm ile sınırlı değildir. Feuerbach, Émile Durkheim, George Simmel, Herbert Marcuse gibi ve daha pek çok düşünür kavramla ilgili çalışmalar yapmıştır.

Tahsin Yücel yaptığı bir söyleşide, yabancılaşma kavramı ve bunu eserlerine aktarış şekliyle ilgili şu sözleri söyler:

“1989 Türkiye’inde insanların korkunç bir yabancılaşmaya itildikleri bir gerçek. İster bireysel, ister toplumsal, ister ekinse, ister siyasal ve ekonomik açıdan bakın, her yanda zorlu bir saptırma, yozlaştırma, dolayısıyla bir yabancılaştırma çabası görüyoruz. Bu çabaların kaynağında da genellikle bu ülkenin yazgısına yön veren

²³³ Fromm, **a.g.e.**, s. 138.

²³⁴ Mahmut Tezcan, “Gençlik ve Yabancılaşma”, 24-26 Nisan 1985 tarihleri arasında Cumhuriyet Üniversitesi’nde düzenlenen “**Uluslararası Terörizm ve Gençlik**” isimli sempozyuma sunulan bildiridir.

²³⁵ Seeman’ın beş unsurunun ayrıntılı açıklamaları için bkz.

Temel Demirer, Sibel Özbudun, **Yabancılaşma**, s. 40-41.

Özcan Yeniçeri, **Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yöntemi**, s. 142-143.

güçler yer alıyor. (...) Ben bu yabancılaşmayı acıyla, ama direnerek, ayakta kalmaya çalışarak yaşıyorum. Direnmenin bir yolu da onu yazmaktır. Onun kimi yönlerini ana çizgilerine inerek, birtakım öykü kişilerinde somutlaştırarak anlatmaya çalıştım.”²³⁶

İnceleyeceğimiz romanlarında da kahramanların kimi bireysel nedenlerden, kimi toplumun belirlemiş olduğu çizgilere uymadığından, kimileri topluma uyum sağlamaya çalışırken kendi kimliğini kaybettiğinden, kimi hırslarının, paranın kimiye ideolojilerinin peşine koştuktan zamanla yabancılaşır. Kapitalizmle birlikte daha çok şeye sahip olma fikrinin kişinin var olma savaşının önüne geçtiği ve yaşamın tek amacı haline geldiği görülmektedir. Bir evi, arabası veya herhangi bir nesneye sahip olmayan biri bir hiç olarak farz edilmeye başlanmıştır.²³⁷ Yücel’in romanlarında da kahramanların bir kısmı daha çok şeye sahip olmak isteyen taraftayken, kimileri de var olabilmeye çalışan taraftadır.

Netice itibariyle yabancılaşmayı, kişinin kendini bir yabancı gibi hissettiği, başkasına dönüştüğü durum olarak tanımlayabiliriz. Bireylerin doğduğu andan itibaren ilk olarak ebeveynlerinin isteklerine, daha sonra da toplumun belirlediği kurallara uygun davranmak zorunda bırakıldığından bahsetmiştik. Bauman’ın da ifade ettiği gibi, kişi toplumun belirlediği eylemler ve davranışlara uygun doldukça var olduğu toplumda yaşamaya hak kazanır hale gelir.²³⁸ Yaşadığımız toplumun ise kalabalık ve heterojen bir yapıda olduğunu düşünürsek, haliyle bireyden beklenenler de bir o kadar çeşitli olacaktır. Tam olarak bu noktada birey herkesi mutlu etmeye, onaylanmaya çabalarken aslında zamanla kendisinden uzaklaşmaya başlayan biri haline dönüşür.

Günümüzde yabancılaşmış insan sayısını, hangi grupların daha çok yabancılaştığını kestirebilmek zordur. Kadınlar, işçiler, sürgünler, göçmenler, gençler ve yaşlılar, toplumun baskılarına maruz kalmış olanlar, dışlananlar, ötekileştirilenler... Bu insanların hissettikleriye; amaçsızlık, duygularda karmaşıklık, kayıtsızlık ve

²³⁶ Ayça Atikoğlu, “Yabancılaşmaya Direniyorum”, *Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze*, s. 87.

²³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erich Fromm, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, s. 37-43.

²³⁸ Bauman, *a.g.e.*, s. 44-47.

kötümserlik, kendi içinde köksüzlük, yalnızlık ve umutsuzluk şeklinde ifade edilebilir.

239

Mutfak Çıkmazı'nda Bireyin Yabancılaşma Süreci

Mutfak Çıkmazı, yabancılaşmayla beraber gelen güçsüzlük, aidiyetsizlik, yalnızlık, anlamsızlık gibi duyguların yoğun olarak hissedildiği bir romandır. Romanın daha ilk sayfalarında İlyas'ın ölümüne yakılan ağıtlar, sanki başka birine yakılıyormuş hissi uyandırır. “*O İlyas değildi, onların İlyas'ı değildi Mustafa'nın vurduğu, bir bedendi, bir insandı ama o İlyas değildi. (...) başka biriydi.*” Yakılan ağıtların bu yönde olması İlyas'ın başka birine dönüşeceğini ve yabancılaşacağını bize göstermektedir.

İlyas'ın okula başladığında tek amacı, yüklendiği misyonu yerine getirmek ve dedesi gibi Yargıtay üyesi olmaktır. Bunun için de daima derslerine çalışır, okulda başarılı bir eğitim hayatı geçirir. Onu yabancılaşmaya götüren ilk evre, Emel'le tanışması olarak düşünülebilir. Emel'e karşı duyguları o kadar yoğundur ki onun dışında kalan her şeye uzak ve yabancıdır. Bağlılığını kendisi de şu cümlelerle dile getirir:

“(...) ondan kaçamadı, kurtulamadı. Kaçamamakla da kalmadı: çok geçmeden derslerini unuttu, yargıtayı bile unuttu. Yargıtay en büyük amaç olmaktan çıktı, sıcak bir düş oldu yalnız, küçüldü, Emel'in ardında kaldı.”²⁴⁰

İlyas, yetişme şartlarını düşündüğü zaman, Emel'le sevgili olarak devam ettikleri yolu evlilikle taçlandırılması gerektiğine inanır. Tam olarak bu evrede, Emel'i tanımasıyla başlayan yabancılaşma süreci daha farklı bir boyuta ulaşır. Emel evlilik teklifini reddeder, çünkü “Emel'in içinde yaşadığı dünya ile İlyas'ınki bu noktada

²³⁹ Kenan Çağan, “Edebiyat, Yabancılaşma ve İntihar”, **Hece Dergisi**, Yıl:13, Sayı: 148, Ankara, Hece Yayınları, 2009, s. 98-99.

²⁴⁰ Tahsin Yücel, **Mutfak Çıkmazı**, s. 18.

örtüşmez.”²⁴¹ İlyas’ın ona karşı duyduğu saf sevgi, Emel de herhangi bir duygudur. Emel’in onu yanıltması ve sevgisini aldatması İlyas’ın etrafındaki her şeyden nefret etmesine, tiksинmesine ve uzaklaşmasına neden olur:

“Ama şimdi Divitoğlu her şeyden tiksинmekteydi. Güven duygusunu, iyilik, kardeşlik, dostluk duygusunu iyiden iyiye silmek istiyordu içinden. Bir kez aldatılmıştı. Daha fazla aldatılmak istemiyordu. Hiç birine güvenmiyordu insanların, hiçbirini sevmiyordu. Damla damla göklerden inip çukurlarda toplanan, toplandıkça, birleştikçe çirkinleşen, kirlenen, sel olup köylere inen, hayvanları, çocukları, bitkileri pislğinde sürükleyip öldüren, soysuzlaşmış sulara benzetiyordu onları. ‘Her şeyi kirlletiler’ diyordu iki de bir.”

“Hepsi kördü, hepsi suçluydu: zorbalar alkışlayan onlardı, kötöleri el üstünde tutan, göklere çıkaran onlardı, iyileri, zayıfları, iyiliği, zayıflığı sinekler gibi ezen onlardı. Bu dünyayı onlar bu duruma getirmişlerdi (...) belki de hepsi Emel’di. Hiç değilse Emel’dendi hepsi de, hepsi de Emel’in çirkin bir gölgesiydi.”²⁴²

İlyas, yaşadığı bu çatışmanın sorumlusu olarak Emel’i görmektedir. Dünyanın bu derece pis ve kötölüklerle dolu oluşunu Emel gibi insanlara bağlayan İlyas, kendisini onların yabancısı olarak görür bu da bizlere Seeman’ın beş unsurundan biri olan “kendi türüne yabancılaşma” unsurunu hatırlatır. Benliğinde yalnızlığı, yorgunluğu ve açlığı duyduğunu hisseder. Değerlerinden, ona yüklenen misyondan, ailesinden ve ondan beklentilerinden tamamen uzaklaşmıştır. Emel’i tanınmasıyla beraber başlayan yabancılaşma süreci, Emel’in reddiyle birlikte doruğa ulaşır.

İlyas’ın yaşadığı bu buhran ve çöküş onu mutfağa, yemek yapmaya götüren nedenler olur. Tüm vaktini mutfakta geçirmeye, yemekler yapmaya, farklı tatlar denemeye adar. Mümkün olduğunca evinden çıkmayan İlyas’ın dışarıya çıkışları bile

²⁴¹ Ayla Gökmen, “Tahsin Yücel’in Romanlarında Aşk Denklemi”, **Her Yönüyle TAHSİN YÜCEL**, s. 180.

²⁴² Yücel, **a.g.e.**, s. 22.

sadece malzeme almak içindir. Mutfağa dair her nesneye kıymet veren İlyas, yemek kitapları alabilmek için tüm parasını harcar, bunun için eşyalarını dahi satar.

Yücel'in de ifade ettiği gibi, İlyas bağlandığı şey her ne ise ona tutkuyla bağlanan bir kahramandır.²⁴³ İlk tutkusu ailesini eski gücüne kavuşturmak ve Yargıtay üyesi olmak iken, Emel'i gördükten sonra yönünü aşka çevirir ve tüm ideallerinden vazgeçer. Emel'in onu reddetmesinden sonra ise tutkuyla bağlandığı son şey, mutfak ve yemek yapmaktır. Tutkuların değişimiye, aslında İlyas'ın kendi kimliğinde yaşadığı değişimin yansımasıdır.

İlyas, geldiği son noktada tamamen yabancılaşmış biri olarak karşımıza çıkar. Yemeğe yönelmesi ve ailesinin ondan beklediklerini yerine getirmeyişi, geçmişinden kopmuş olduğunu da göstermektedir. Onun için artık Divitoğulları, eski günlere kavuşturma fikri önem taşıyan hâdiseler olmaktan çıkmıştır. Belki de birey olma sürecini tamamlamıştır olarak da ifade edilebilir. Tüm toplumsal baskılardan, toplumsal değerlerden uzaklaşarak sadece var olabilmeyi tercih etmiş olabilir.

Yabancılaşan bireylerin intihar eğilimlerinin daha yüksek olduğu bilinen bir gerçektir. İlyas, intihar eden bir kahraman olmamakla birlikte kendisini öldürmeye gelen Mustafa'ya, kısacası ölüme karşı direnç de göstermez. Divitlerden olmadığını ve Divitlerle ilgilenmediğini haykırarak, yabancılaştığını açıkça belli eder. Fatih Yalçın'ın da ifade ettiği gibi:

“Bu kimlik reddi İlyas'ın yaşadığı kimlik bölünmesinin bir sonucudur. Yaşadığı bunalımın bir sonucu olan ikinci/alt kimlik gerçek kimliğini yok etmiş, geriye bazen İlyas'ın bile tanımakta zorlandığı yeni bir kimlik çıkmıştır. O yargıtay üyesi olmayı başararak, Divitoğlu ailesinin kaybolan itibarını geri getirecek İlyas Divitoğlu değildir.”²⁴⁴

²⁴³ Özkan, **a.g.e.**, s. 131.

²⁴⁴ Yalçın, **a.g.e.**, s. 182.

Vatandaş'ta Bireyin Yabancılaşma Süreci

Tahsin Yücel'in bu romanında, toplumsal ve bireysel düzlemde bir yozlaşma vardır. Dönemin yazarları topluma ve toplumdaki olaylara kendi gerçeklik düzleminden bakarak, onların dışında kalanları birer dinleyici, edilgen bir varlık olarak görürler. Yerden çok yüksekte olan evlerinde yaşam sürdüklerinden dolayı toplumdan haberdar olmadıklarını Vatandaş dile getirir:

“Fildişi kule dedikleri şey gibi bir yerdi yeriniz: kentin daracık bir sokağında, daracık bir evde, bir genişlik, bir açıklık, bir aralık duygusuna varacağınız diye odaların her yanını saksı saksı çiçeklerle doldurmuş, duvarlara, tavanlara pencerelere sarmaşıklar sardırtmışsınız. Bahçeyi eve taşıtmışsınız kısacası, ama sırf bu yüzden, bahçe kavramını bile şaşırtmışsınız, şaşırmış, saptırmış, tersine çevirtmişsiniz, evinizi büsbütün karartmış, büsbütün daraltmışsınız; adım atılmaz olmuştu; göz gözü görmez olmuştu.”²⁴⁵

Kendileri dışında olanlara yabancılaşmış olan bu grup, zamanla kendisi dışında olanları da yabancılaşmaya, öteki durumuna düşmeye mecbur bırakır. Vatandaş, tek tipleşmeye karşı olduğundan, tüm yozlaşmalardan rahatsız olduğundan, söylemek istediklerini istediği şekilde söylemek istediğinden çareyi ayakyollarına yazı yazmakta bulur. Bu da ister istemez Vatandaş'ı yalnız birine dönüştürür.

Vatandaş, kendisini korkak, yoksul ve yalnız olarak tanımlayan bir kahramandır. Özellikle korku onun hayatını pek çok noktada etkileyen önemli duygulardan biridir. Küçük bir kasabadan kente gelmesi korkularını daha çok besleyen etkenlerden biri olur. George Simmel kent ve kasaba arasındaki karşıtlık için şu yorumu yapar:

“Kasaba sakini, karşılaştığı insanların hemen hemen hepsini tanır ve herkesle olumlu bir ilişki içerisinde; ama böylesi bir durum büyük kentte gerçekleşecek olsa, yani

²⁴⁵ Tahsin Yücel, *Vatandaş*, s. 57.

kişi sayısız insanla sürekli kurduğu dışsal temaslara içsel olarak yanıt verecek olsa, içsel bakımdan paramparça olur, tasavvur bile edilemeyecek bir ruhsal duruma düşerdi. Kısmen bu ruhsal olgu, kısmen de metropol hayatının üstünkörü temaslara gelip geçen unsurları karşısında insanların haklı olarak kapıldıkları güvensizlik, bizi mesafeliliğe zorlar. Bu mesafenin sonucunda, yıllardır komşumuz olan kimselerin nasıl görüldüğünü bile çoğu kez bilmeyiz; kasaba insanının gözünde bizleri soğuk ve ruhsuz kılan da bu mesafedir.”²⁴⁶

Vatandaş’ın da kendi içinde yaşadığı çatışmanın büyük bir nedeni kentin büyüklüğü ve büyüklükle beraber artan güvensizlik duygusudur. İnsan sayısının fazla oluşu, onları tanımayışı Vatandaş’ın kaygı duymasına, kendisini güvensiz hissetmesine ve korkmasına neden olur. İnsanları polisten korkanlar ve korkmayanlar olarak ikiye ayırır ve hatta pek çok insandan polis olma ihtimallerinden dolayı ürker ve daima şüphe duyar. Onun yaşadığı bu kaygı ve korkunun nedeni olarak dönemin siyasi durumu, sokağa çıkma yasakları, baskınlar ve tutuklanmalar gösterilebileceği gibi, kasabadan kente göç etmesi ve mekâna bağlı olarak duyduğu endişe asıl neden olarak düşünülebilir. Bunu Vatandaş’ın sözlerinden çıkarmak mümkündür, “(...) *her şeyi uzam belirler; gece ile gündüzü bile zaman değil, uzam belirler belki.*”²⁴⁷

Dolayısıyla Vatandaş’ın yazılarını yazmak için ayakyollarını tercih etmesi pek de tesadüf değildir. Çünkü ayakyolları yazılarını yazdığı vakit sadece ona ait olan, kalabalıktan uzak, küçük olduğu için de güvende olduğunu hissettiği bir uzamdır.

Şaban Baş, yaşadığı güvensizliği ve korkuyu azaltabilmek adına yazılarını “Vatandaş” takma adını kullanarak yazar. Şaban Baş, Volkan Taş ve Vatandaş olmak üzere üç farklı isim kullanarak farklı kimliklere bürünmesi, onun bölünmüş bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Kendi öz adı olan Şaban Baş, onun için dünyanın “*en zavallı, en döküntü, en kambur adıdır*”, Volkan Taş ise, “*haksızlıkların karşısında dimdik durduğu, haksızlıklar görünce patlayıverdiği*” ismidir. Ancak bu iki isim içinden hangisi olduğunu bilemeyen Vatandaş bu çatışmayı şöyle dile getirir:

²⁴⁶ Simmel, **a.g.e.**, s. 100, 101.

²⁴⁷ Yücel, **a.g.e.**, s. 53.

“(…) sırtımda Şaban Baş’la korka korka, içimde Volkan Taş’la gerine gerine, ama hep kendi köşeme doğru gelirken soru birdenbire parlayıverir: ‘Kimsin sen?’ Apışıp kalırım dediğim gibi, ne ‘Volkan Taş!’ diyebilirim, ne ‘Şaban Baş!’ Bölünüp ufalandığımı duyarım yalnızca. Şimdi bir de Vatandaş var ortada, durum büsbütün karışık. Şaban Baş mı, Volkan Taş mı, Vatandaş mı? Hangi anda hangisiyim?”²⁴⁸

Vatandaş ise, “*parıltısız bir takma ad*” olarak nitelendirdiği ismi olup, diğer iki isminin karışımı gibidir. Ne çok korkak ne de çok öfkeli. “Hiç kimseye ait olmayan, toplumu ve her bireyini simgeleyen bu isim tam ona göredir. İnsanlar arasında her hangi bir insan, vatandaşlar arasında her hangi bir vatandaş gibi durur.”²⁴⁹ Toplumda gördüğü yozlaşmaya, değer yitimlerine, haksızlıklara ve daha pek çok duruma Vatandaş takma adıyla tepki gösterir. Şunu da belirtmek gerekir ki, takma ad kullanışı, yazılarını ayakyollarına yazması onun birey olarak yaşadığı güvensizliğin, kaygının, korkunun göstergesidir.

Peygamberin Son Beş Günü’nde Bireyin Yabancılaşma Süreci

Peygamberin Son Beş Günü, ideoloji kavramının ve bu kavramın bireylerin iç dünyalarında yarattığı çatışmayı görebileceğimiz bir romandır. Biz ağırlıklı olarak Peygamber’in yabancılaşma sürecini inceleyecek olmakla birlikte, Feride’nin de benimsemiş olduğu ideolojinin etkisiyle topluma yabancılaşmasına, Matrakçı Maruf’la Fehmi Sönmez’in değişimine de değineceğiz.

Feride, küçük yaşta babasının kaybından sonra annesinin ikinci evliliğini yapması üzerine üvey babayla bir yaşam sürer. Maddi imkânları geniş olmasına rağmen ideolojik düşüncelerinin de etkisiyle babasının parasıyla okumayı uygun görmediğinden, bir işçi gibi çalışır. Hayata bakışı tamamen gerçekçi ve duygusallıktan uzak bir çizgide ilerlediğinden çevresinde yaşanan olayları da bu bakış açısıyla değerlendirir. Bu şekilde hareket etmesinin temel nedeni de benimsediği ideolojiye

²⁴⁸ A.e., s. 59.

²⁴⁹ Göğercin, a.g.y., s. 8.

olan aşırı bağılılıdır. Bu aşırılığın etkisiyle de zamanla çoğu şeye yabancılaştığı görülür.

Romanın ilk başından itibaren Rahmi Sönmez'in yanında daima birilerinin varlığı dikkat çeker. İlk olarak Fehmi Gülmez, ardından Feride, Feride'nin vefatından sonra eski sevgilisi Zarife ve son olarak da torunu Nâzım. Bu kişilerin ortak özelliği ise, Rahmi Sönmez'in kendisini bu kişilerle tamamlıyor olduğunu düşünmesidir. Haliyle onlar dışındaki insanlarla iletişimsizliğinden kaynaklı olarak yalnız ve etrafına yabancı birine dönüşür.

Rahmi'nin ilkokuldan üniversiteye kadar her durumda yanında olan, kendisini yönlendiren kişi Fehmi Gülmez'dir. Okudukları kitaplar, olaylara karşı tepkileri ve düşünceleri çok benzeyen iki arkadaş çevredeki insanlar tarafından ikiz gibi görülür. Fehmi Sönmez, Marksçı bir gençken değişen iş hayatı ve kapitalizmle tanışması sonucu başka bir kimliğe bürünür. Güç sahibi bir patron olur.

Üniversite'de tanışıp ve daha sonra evlendiği Feride ise hayatının önemli bir dönüm noktası olur. Marksist ideolojiyi, okuması gereken kitapları ve buna benzer pek çok şeyi Feride'den öğrenirken, zamanla toplumdan soyutlanır. Okunacak kitabı, gidilecek yeri ve hatta Rahmi'nin şiirlerinin neyi içerip neyi içermemesi gerektiğine dahi Feride karar verir. Rahmi'nin yazmış olduğu şiirlerin duygusallık içermesinden dolayı Feride tarafından "zırva" olarak nitelendirilmesinde dahi, Rahmi hemen yazdığı tüm şiirleri bir suç işlemişçesine küçük küçük parçalara bölerek yırtıp atar. Tüm bu durumlar zamanla Rahmi'nin sadece Feride'ye göre bir yaşam sürmesine, onun isteklerine göre hareket etmesine bu sebeple kendi olamamasına neden olur.

Feride'nin vefatından sonra Zarife'ye olan bağımlılığı, kızına bakmasıyla başlar ancak bu bağılılık durumu daha sınırlıdır diyebiliriz. Torunu Nâzım ise onun hayatında eşi Feride kadar önemli bir yer teşkil eder. Rahmi, özellikle Nâzım'ın tutuklanmasından sonra tamamen onunla özdeşlemeye başlayarak, kendi benliğinden de uzaklaşma evresine kadar gelir.

“Rahmi Sönmez karmaşık kimliği içinde, değişik etkiler altında bir türlü kendini bulamaz, kendini özerk özne olarak kabul edemez. Kendisini etkileyenlere karşı çıkacak güç/ü ve bilgi/si olmadığı ya da bunlar yeterli olmadığı için hep başkalarının egemenliği altında yaşar.”²⁵⁰

Tahsin Yücel, Şaban Baş’a Vatandaş takma adını verdiği gibi Rahmi Sönmez’e de Peygamber adını verir. Aralarındaki fark; Şaban Baş takma adını kendi isteğiyle koyarken, Rahmi Sönmez’e bu ad arkadaşı Matrakçı Maruf tarafından verilir. Adlarla ilgili tuhaf bir eğilimi olduğundan bahseden Yücel, adların bireylere sadece anne babaları tarafından verilen ve toplumda başkalarından ayıran sözcükler olmadığını, onların kişiliğimizin birere parçası olduğunu ifade eder. Bu sebeple adlarda yaşanan bölünmüşlüklerin de kişiliğinin bölünmüşlüğüne birer parçası olduğunu söyler.²⁵¹

Rahmi Sönmez de Peygamber adını aldıktan sonra akşam toplantılarının yüksek sesli devrimci karakteri olur. Toplantılarda gösterdiği devrimci karakterin arkasında, Nâzım Hikmet’i örnek alarak aşk şiirleri yazan bir adam vardır o da Rahmi’dir. Dolayısıyla iki zıt kutup içinde kalır ve yaşadığı bu çatışma da onun yabancılaşmasını tetikleyen unsurlardan biri olur.

Rahmi Sönmez’in asıl yalnızlığı Feride’nin vefatıyla başlar. Dünyada yapayalnız ve çaresiz kaldığını hisseden Rahmi, uzun bir süre kızıyla dahi ilgilenmez. Yalnızlığını “*her şey yarım, her şey eksikti gerçekte, düşleri bile eksikti*”²⁵² diyerek ifade eder. Evinden dışarıya mümkün olduğunca çıkmamaya çalışır, adeta kendisini evine hapseder diyebiliriz.

“Sanki Feride öldükten sonra yaşam durmuştur onun için, yaşadığı ev aslında girmek istediği tutukevi olmuştur. Dış dünyaya karşı bu kayıtsızlık öylesine büyüktür ki, Boğaz Köprüsünü her gün görmesine rağmen ne işe yaradığını hiçbir zaman düşünmemiştir. (...) Bu arada yaşadığı dünyanın gerçekleri hatta bir zamanlar kendi

²⁵⁰ Ayşe Eziler Kıran, “Peygamberin Kahramanları”, **Her Yönüyle TAHSİN YÜCEL**, s. 235.

²⁵¹ Erdem, **a.g.y.**, s. 132.

²⁵² Tahsin Yücel, **Peygamberin Son Beş Günü**, s. 66.

inandığı doğrular bile değişmeye başlamış, ama kendi doğruları bu değişimden etkilenmemiştir. Bu nedenle herkesin inandığı doğrular yerine kendi inandığı doğruları gerçek kabul etmiş buna göre eylemlerini ve söylemlerini gerçekleştirmiştir.”²⁵³

Kızının Rahmi’yi terk ederek Amerika’ya yerleşmesi, oğlunu da ona bırakmasıyla Rahmi’nin bunalımı daha da artar. Nâzım büyüdüğünde de hayatında pek bir şey değişmeyen Rahmi hâlâ kendini evden dışarıya pek atmaz, torununun deyimiyle kendi zindanını kurar. Karısının mezarına gitmek dışında evden çıktığı yok gibidir. Nâzım’ın dediği gibi Rahmi evini zindana çevirmiştir. Feride yaşarken gittiği toplantılar çok eskide kalmış, dostlarıyla irtibatı kopmuş zaten çoğu da tutuklanmıştır. Tutuklandıklarına dair haberleri dahi Matrakçı Maruf’la yolda karşılaşması sonucu öğrenir.

Matrakçı Maruf da Fehmi Sönmez gibi değişime uğramış bir karakterdir. Gençlik yıllarında arkadaşları tarafından filozof olarak nitelendirilen bilgi sahibi devrimci bir gençken, daha sonra pavyon işleten bir adama dönüşmüştür. O da Fehmi gibi değerlerinden uzaklaşarak toplumun yozlaşmasına ayak uydurmuştur.

Rahmi Sönmez, Matrakçı Maruf’la karşılaşmasıyla beraber kendi devrimciliğini sorgular, benimsediği değerlerde yeterli olamadığı için tutuklanamadığını düşünür ve tek gayesi hapse girmek olur. Ancak onun yerine torunu Nâzım bir baskınla cezaevine gönderilir.

Kenterin biri olarak gördüğü torununun tutuklanması Rahmi’yi hayrete düşürmekle beraber hayranlık duymasına da neden olur. Topluma yabancılaşmış biri olarak bu seferde kendisini güvende hissettiği ve hatta özdeşleştirdiği kişi Nâzım olur. Bu özdeşleşmeyle birlikte kendine daha çok yabancılaştığını söyleyebiliriz. Nâzım’ın markalı kıyafetlerini giymeye, önceden çok tepkili olduğu Marlboro sigarasını içmeye

²⁵³ Duygu Öztin Bağder, “Peygamberin Son Beş Günü’nü Anla(mlandır)maya Çalışmak”, **Her Yönüyle TAHSİN YÜCEL**, s. 219.

başlayan Rahmi, torununu “putlaştıracak, efsaneleştirecek ve gerçekle olan bağı yitirecektir.”²⁵⁴

Torununun yapmak istediği devrimi gerçekleştirmek için yollara düşen Rahmi artık tamamen yabancılaşmış biridir. Topluma, kendisine ve Fatih Yalçın’ın da ifade ettiği gibi içinde bulunduğu kente dahi yabancıdır.

Bıyık Söylencesi’nde Bireyin Yabancılaşma Süreci

Tahsin Yücel, *Bıyık Söylencesi*’nde “bıyık” motifi üzerinden, Cumali’nin yabancılaşma sürecini, kimlik çatışmasını gösterir. Bıyıkla beraber gelen toplumun hayranlık duygusu ve Cumali’nin bu hayranlığın altında hissettiği kimlik bölünmesi, ancak buna rağmen toplumda görünür olma duygusunu verdiği güç, nihayetinde de bıyığın zayıflamasıyla gücünü kaybeden, var olamayan Cumali Kırıkçı.

Yücel günümüz toplumlarında nesnelerin bireyler üzerindeki etkisini ve bu etkinin bireyin iç dünyasında yarattığı tahribatı romanlarında işlemiş bir yazardır. Buradaki nesne ise Türk toplumunun geleneksel erkeklik unsuru olan bıyıktır. Cumali’yi ise bu bıyıkla var olan, kendi içinde yaşadığı çatışmalar sonucu olarak kimlik kaybı yaşayan biri olarak göstermektedir. Yücel’in bu romanıyla ilgili olarak Yıldız Cıbroğlu şunları söyler:

“Tahsin Yücel, en az üç bin yıldır önem kazanan, kutsal bulunan bıyık imgesine çağdaş ölçütlerle bakmış, çağdaş bir yazınsal biçimle yoğurmuş; eski kahramanların imge ve simgelerine bağlanmanın, onlardan medet ummanın boşunalığını; kişiye, topluma getireceği zararları anlatmış. Cumali’nin kişiliğinde, sakal ve bıyığına kimlik verip bu uğurda kendi kimliğini yok edenlerle gizli alay (humour) yoluyla 'dalga geçmiş'. Bıyığa, kılığa, kalıba verilen önemin, içi yeni bilgilerle, üretimlerle, yaratıcılıklarla, yeni duyarlıklarla doldurulmadıkça nasıl kof kalındığını ve bu koflukla hiçbir yere varılamayacağını göstermiş.”²⁵⁵

²⁵⁴ BAHANUR GARAN GÖKŞEN, “Şairin Son Beş Günü”, **ROMAN KAHRAMANLARI DERGİSİ**, Sayı: 27, Temmuz/Eylül 2016, s. 13.

²⁵⁵ Cıbroğlu, **a.g.y.**, s. 46, 47.

Cumali Kırıkçı henüz bıyığı olmadan önce, kendi halinde olan ve hatta silik olarak nitelendirilebilecek kadar görünmez bir adamdır. Askerden döndükten sonra arkadaşı Tuysuz Vaysal ile berbere gidişi ve kasabadaki iki berber arasından Berber Ziya'yı seçmesi ve bıyık bırakmaya ikna edilişi Cumali'nin kendi benliğinde çatışmalar yaşamasının ve yabancılaşma sürecine girmesinin başlangıcı olur. Cumali, aklında bıyık bırakma fikriyle girmediği berberden, bıyıkla çıkar. Toplumun gözünde silik bir adamken, bıyığının etkisiyle sert ve güç sahibi biri haline dönüşür, kısacası “bıyığıyla en kolay yoldan kahraman olur.”²⁵⁶ Kahraman olan Cumali midir sanmıyoruz, asıl kahraman olarak görülen Cumali'nin bıyığıdır. Yücel'in de ifade ettiği gibi, “(...) romanın kahramanı bıyıktır; Cumali Kırıkçı'nın bıyığıdır, başta Cumali Kırıkçı'nın kendisi olmak üzere, herkes ve her şey onun çevresinde döner.”²⁵⁷

En başta Cumali, bıyığına layık olmaya çalışır, ona gözü gibi bakar, bıyığı bozulmasın diye çocuklarına ve eşine mesafeli durur. Babasının, “*Bıyık avrat işi değildir, yakıştı diye bırakılmaz*” tepkisiyle beraber farklı bir sorumluluğunun olduğunu da fark eder. Bıyığının adamı olmalıdır. Bununla beraber aslında Cumali de bıyığının yabancısidir:

“Cumali, biraz şaşkın, biraz utanmış bir durumda, usulca kalktı, aynanın önüne gitti, yüzünü iyice yaklaştırdı, uzun uzun baktı yeni imgesine, ne diyeceğini bilemedi: böylesine büyük bir bıyık olamazdı, düşünülemezdi bile! Be nedenle, bu bıyık bir yerlerden getirilip ağzıyla burnunun arasına, eski bıyığının üstüne yapıştırılmış gibi geldi ona, gerçekten kendi bıyığı olduğuna inanamadı. Bir süre, öyle kımıldamadan baktıktan sonra elini korka korka bu bıyığa doğru götürdü, orasından burasından çekiştirdi: kendi bıyığıydı.”²⁵⁸

Yaşadığı bu yabancılik hissi, kasabalının yoğun ilgisi ve onu yüceltmesiyle beraber dağılır. Silik bir adamken geldiği bu nokta onu yeterince mutlu eder. Cumali'nin kendi kimliğine yabancılaştığı babasının kaybıyla daha çok ortaya çıkar,

²⁵⁶ A.y., s. 46.

²⁵⁷ Özkan, a.g.e., s. 148, 149.

²⁵⁸ Tahsin Yücel, *Bıyık Söylencesi*, s.29.

kendi kıyafetlerini çıkarıp babasının kıyafetlerini giyerek özünden iyice uzaklaşmaya başlar. Bıyıkla başlayan serüvenin kıyafet değişimiyle doruğa ulaştığını söyleyebiliriz. Hayatındaki en önemli nesnesi bıyık olan Cumali, öncelikle Berber Ziya'nın ve ardından da toplumun kendisine yüklemiş olduğu bıyığının adamı olma misyonuna uygun davranmak zorunda kalmaya, kısacası boyun eğmeye başlar. Özellikle bu boyun eğiş, Berber Ziya'ya yönelik olup sadece o istediği için sigara dahi içemez duruma gelir.

Kırıkçı olan soyadının Karapala olarak değiştirilmesi, yabancılaşmanın romandaki en bariz örneğidir. Nasıl ki adlar kişiliğimizin birer parçasıysa, soyadları da bireylerin doğuştan itibaren taşıdıkları, onlara ait olan birer parçadır. Cumali'nin soyadının değişimi, bıyığın onu nasıl yönettiğinin ve aslında Cumali'nin özne konumundan çıkarak nesne konumuna düşmüş olmasının en büyük ispatıdır. Kasabalının Kırıkçı soyadını bıyığa yakışmadığını düşünmesi ve bunun akabinde yapılan soyadı değişikliği, birey üzerindeki toplum baskısını ve bireyin yok oluşunu göstermektedir. Artık Cumali'nin kendine yabancılaştığı kesinleşmiştir.

Cumali, soyadının değişimiyle birlikte kendisinin de bastırıldığını düşünür, çünkü Karapala olarak bahsedilen Cumali değildir, bıyıktır. Toplumun ilgisinin kendisine olmadığını, tamamen bıyığa özgü bir ilginin var olduğunu farkına varmasıyla beraber sorgulamaya başlar. Onu toplumda görünür yapan ve var olmasını sağlayan bıyığıdır. Soyadını da değiştirerek bıyığının egemenliği altına girmiş, kendi varlığını yok saymıştır. Berber Ziya'nın Cumali'ye haber dahi vermeden onu bir bıyık yarışmasına sokması bardağı taşıran son damla olur. Cumali tamamen edilgen bir konumdadır, bunun farkına vardığında bıyığının bakımı için berbere gitmeyi bırakır ve bakımını kendisi yapmaya başlar. Evden dışarı çıkmaz, kendisini soyutlar, geçirdiği uzun bir hastalık döneminin sonunda bıyıklarında çıkan ak kıllar onun sona yaklaştığının işareti olur.

Cumali, bıyığında çıkan ak kılların azalmamasıyla beraber, bir boşluğun ve anlamsızlığın içine düşer. Ak kıllarını temizlemeye başladığında o kadar çok keser ki aynanın karşısına geçtiğinde, hiç tanımadığı ürkek bir yabancı görür. “ Sonra,

neredeyse hiçbir şey düşünmeden, dönüşsüz bir edim gerçekleştiriyormuş gibi bir duyguya kapılmadan, makası bir hançer gibi yabancının gırtlığına sapladı."²⁵⁹

Yücel'in romanlarında bireylerin yaşadıkları çatışma sonunda intihara yöneldikleri ya da intihar etmeseler de ölüme karşı gelmedikleri bilinir. Özellikle yabancılaştırmış kişilerin hayatın anlamsızlığı karşısında ve yaşadıkları yalnızlık, toplumda var olamama sonucu intihara daha meyilli oldukları görülür. Cumali de bıyığın egemenliği altına girmiş, kendi benliğini unutmuş ve sonunda da içine düştüğü karanlıktan aydınlığa çıkamadığının farkına vararak, intihar etmiştir.

Yalan'da Bireyin Yabancılaştırma Süreci

Yücel'in bu romanına verdiği isim, yalan ve gerçek kavramlarını akla getirir. Romanda yalanı oluşturan unsur nedir ve asıl gerçek neyden ibarettir? Bize görünenle gerçekte var olan nelerdir? Günlük yaşantımızın belki pek çok alanında gerek kendi içimizde gerekse diğer insanlarla olan iletişimimizde kimi zaman olduğumuz gibi değil de görünmeyi istediğimiz şekilde davranırız, temel bir karşıtlığın içinde buluruz kendimizi. Oluşturulan bu yalan ve gerçek karşıtlığıysa bireyin zamanla hayatın çoğu noktasında sıkıntı yaşanmasına, kimi sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Bireyin olduğu kişi değil de görünmek istediği kişiye bürünmesi zamanla asıl kimliğiyle çatışmasına bunun sonucunda da kendisine yabancılaştırmaya ve asıl kimliğinin kaybına yol açabilir. Yusuf Aksu'da da aslında bu durum gözlenir. Yücel her ne kadar Yusuf Aksu'nun olduğundan farklı biri görünmek gibi bir kaygı taşımadığını, çevresini yanıltmak düşüncesi²⁶⁰ olmadığını ifade etse de sonuca baktığımızda Yusuf Aksu, kendisine ait olmayan pek çok şeyi kendisininmiş gibi aktarır.

Yusuf Aksu küçük yaşta babasız kalan, tüm vaktini annesiyle geçiren, ansiklopedilerden başını kaldırmayan sıradan bir kişidir. Sorduğu soruların cevaplarını bulabilmesi için annesi Refika Hanım tarafından daima ansiklopedilere yönlendirilen Yusuf Aksu, bu sebeple içe dönük, etrafla pek konuşmayan ve etrafına yabancı bir çocuk olarak büyür. *"İlkokulu başarıyla bitirdiği zaman, bir kez bile sokağa tek başına*

²⁵⁹ A.e., s. 173.

²⁶⁰ Özkan, a.g.e., s. 152.

çıkmamış, kendi eliyle herhangi bir şey almamıştı.”²⁶¹ Onun bu içe dönük halini biraz olsun kıran sınıfa daha sonradan katılan Yunus Aksu ile tanışmasıdır. Birbirine benzeyen ama karakter olarak birbirinden uzak olan bu iki kişi iyi bir dostluk kurarlar. Yusuf’un aksine Yunus oldukça dışa dönük, kekeme olmasına rağmen konuşkan, sahip olduğu fikirleri anlatmaktan çekinmeyen ve fikirlerini sahiplenen biridir.

Yunus özne konumundayken Yusuf daha geri plandadır. Ancak bu durumun Yunus’un dayatmasıyla oluşmuş bir şey olduğunu söyleyemeyiz. Yusuf, Yunus’u tanıdığı günden itibaren onu sevmiş, örnek almış ve kendisini onunla özdeşleştirmiştir. Yunus’un genç yaşta vefat etmesiyle beraber bu özdeşleşme tutkusu azalmadan devam etmiştir.

Annesi Refika Hanım’la Yunus’un babası Enis Bey evlenince, Yusuf Aksu Enis Bey’in nüfusuna geçer ve Enis Bey’in vefatıyla da tüm mal varlığı kendisine kalır. Bir bakıma aslında tamamen Yunus’un yerini aldığı söylenebilir. Babasının ve annesinin kaybindan sonra aynı evde, hiçbir eşya değişikliği yapmadan yaşamını sürdürmeye devam eder. Okulunu da yarıda bırakır ve tüm vaktini evde ansiklopedilerini okuyarak geçirir. Aslında hayattan izole bir yaşamı vardır, ev işlerini Sivaslı Cemile yaparken kiraların toplanmasıyla da kapıcı Müslüm Efendi ilgilenir. Yusuf Aksu’nun topluma yabancılaşmış olmasının yanında, o da toplum tarafından yabancı karşılanır. İnsanlar, onun o kadar zengin olmasına karşın; giydiği eski kıyafetlerden ve bakımsız halinden kaynaklı olarak Maçka’daki apartmanın sahibi olabileceğine inanmazlar, duyunca da bu duruma akıl erdiremezler. Yusuf Aksu da biraz insanların kendisine karşı bu bakışlarını bildiğinden biraz da zaten toplumdan soyutlanmış olmaktan rahatsız olmadığından boşalan dairelere kiracı almayı dahi düşünmez.

Yusuf Aksu’nun Bayram Beyaz ile tanışması ve çok sayıda farklı meslek grubundan insanların katılımıyla gerçekleşen Maçka Çarşambaları, Yusuf Aksu’nun yalnızlığını biraz olsun gidermeye başlar. Ancak asıl mesele tüm bu gelen insanların onun asıl kimliğinden habersiz oluşlarıdır. Onlara göre Yusuf Aksu, Türkiye’nin en önemli dilcilerinden biridir. Burada şunu da eklemek gerekir ki, aslında pek çoğu

²⁶¹ Tahsin Yücel, **Yalan**, s. 19.

araştırmadan, sorgulamadan bunu kabul ederler. Yusuf Aksu'nun ünlenmek gibi bir amacı olmamış, insanlar tarafından bu şöhrete kavuşturulmuştur. Bu şöhretiye Yunus'a ve onun yarattığı dil kuramına borçludur. Yunus'un kekeme olmasından kaynaklı olarak ortaya attığı dil kuramını ve onun fikirlerinin hepsini benimser ve kendi fikirleriymişçesine anlatır. Bahsettiğimiz yalan ve gerçeklik karşıtlığı da buradadır. Roman boyunca Yusuf Aksu'nun olduğu kişiyi değil de görünmek istediği kişiyi görürüz. Kubilay Aktulum bu konuda şunu iddia eder:

“Bir durumdan (olmak) bir başka bir duruma (görünmek) geçiş aşırımacının (romanda Yusuf Aksu) tutumunu tümüyle özetlemektedir. Aşırımacı görünmek düzleminde konumlanan kimliğini gizleyerek bir başka ben durumuna gelen (Yusuf Aksu, Yunus Aksu olur), ancak bir düzlemde geçici varlık kazanan biridir. (...) kendisi düşünce üretmez, üretilmiş düşünceleri yineler, önceden söylenmiş aktarır. (...) Ötekinin düşüncelerine bağımlılık onda en uç düzeyde gerçekleşir. Ötekine bağımlılık onda hastalıklı bir duruma gelir.”²⁶²

Yusuf Aksu'nun fikirlerinin sorgulanmayışı gibi o da Yunus'un fikirlerini sorgulamadan kabul eder ve hayatının büyük bir çoğunluğunu bu fikrin doğru olduğuna inanarak geçirir. Kendisine yabancılaşmış biri olarak, ona ait diyebileceğimiz şeyler yok gibidir. Yücel, Yusuf Aksu'nun yabancılığından şöyle bahseder:

“Zengindir, her şeyi vardır ama gerçekte hiçbir şeyi kendisinin değildir, annesi, babası, düşüncesi bile. Yeryüzünde iğreti bir varlık, kendisini göklere çıkaran hayranları arasında yapayalnız bir yabancıdır. Nerdeyse tüm yaşamı, ölmüş arkadaşıyla özdeşleşme çabası içinde geçer; ancak, tam özdeşleşmiş gibi görüldüğü anda onu tamamıyla yok eder.”²⁶³

²⁶² Kubilay Aktulum, “Tahsin Yücel’in Yalan Adlı Romanında Yazınsal Bir İzlek Olarak Aşırımacının Portresi”, *Söylem, Söylen, Yazın: Tahsin Yücel’e Armağan*, s. 107, 111.

²⁶³ Kavukçu, *a.g.y.*, s. 145.

Yücel'in de ifade ettiği gibi, Yusuf Aksu hayatının neredeyse çoğunu Yunus gibi olmaya adar. Bu özdeşleşme öyle bir boyuttadır ki Yusuf'un kendi kimliğini göremeyiz, kimliği parçalanmış haldedir.

Yusuf Aksu, çocukluğundan itibaren tüm sorularının cevaplarını ansiklopedilerde aramış ve bulmuştur. Topluma yabancı yetişmiş, ansiklopedilerden edindiği cevapları da gözlemlene şans olamamıştır. Bundan sebeptir ki katılmış olduğu bir davette, ilk kez altmış yaşında elmayı dalında görür. Bu zamana kadar defalarca yemiş olduğu elmanın ağaçtaki duruşuna şaşırılmış olmanın ötesinde elmadan yiyemez. Bunun üzerine, daveti veren genel müdür böylesine büyük bir bilim adamının yaşamdan bu denli kopuk oluşuna anlam dahi veremez.²⁶⁴

Yusuf Aksu yabancılaşmış biridir bunu kendi içinde fark ettiğindeyse ifadesi şöyle olur:

"... 'çocuk haklı', dedi kendi kendine: 'Bir sürgünüm bu yaşamda, kanıtı da şu elma.' Elmayı ağaçta rastlantı sonucu, altmışından sonra görmüş, bu yüzden ısırđıđı zaman ağzına su yerine kan dolacaktı gibi bir tuhaf korkuya kapılmıştı. Öylesine her şeyden uzakta, her şeyden yalıtlanmış bir biçimde yaşamış, neye ulaştıysa, hep dolaylı bir biçimde, hep başkalarının aracılığıyla ve iğreti bir biçimde ulaşmıştı, sözlük ya da ansiklopedilerdeki sözcükler, tanımlar ve özetler dışında, hiçbir şeyi kendi başına bulamamıştı. Dostluklarını bile kendisi kurmamıştı hiçbir zaman, ilk adımı hep onlar atmıştı. Yunus başta olmak üzere. Yunus bir yana bırakılacak olursa, ilk kez ilk görüşte yakınlık duyduğu iki insan: kısa saçlı ve uzun boylu kadınla şu pusulayı yazmış olan delikanlıysa, kendisinden kaçır gibiydi. Cemile Hanım'ın ikide bir başına kaktığı durum da bundandı: insanlardan, özellikle de kadınlardan uzak durmuştu hep. 'Doğru, yeryüzünde bir sürgünüm,' diye mırıldandı, kalktı, masanın üstünde parlayan kocaman, kırmızı elmayı aldı, mutfağa götürdü, özenle bir kağıt havluya sarıp çöpe attı. 'Bir uyumsuzluk, bir yalan sızmış her şeyime; bu yaşamı değiştirmem gerek,' dedi. 'Cemile Hanım'ın anlatmaya çalıştığı da bu belki.'"²⁶⁵

²⁶⁴ Yücel, **a.g.e.**, s. 416, 417.

²⁶⁵ **A.e.**, s. 426, 427.

Yusuf Aksu, aslında olduğu kişi değil de yıllarca göründüğu kişi olmaktan rahatsızlık duymaya başlar. Büyük bir yalanın içinde tüm yıllarını geçirmiş, kendine ait olmayan bir kuramın savunucusu olmuş, asıl kimliğini daima gizlemiştir. Bir bakıma yıllarca Yunus’un hayatını yaşamıştır. O da yaşamış olduğu çatışmayı yıllarca sürdürdüğu yalana bağlar ve bu yalandan kurtulma isteği hissederek:

“(...) herkesin kendince bir yaşamı, kendince inançları, kaygıları, merakları vardı, herkes bir şeyleri kovalıyordu, kendisi yaşamın dışındaydı, kendi evinde bile başkalarının konuğuydu. Neden? Yalana fazla battığı için mi? ‘Bu yaşamı değiştirmek gerek diye söylendi.’”²⁶⁶

Yusuf Aksu, en başta kendisi olmak üzere çevresindeki insanları da bu yalana inandırmaktan ve Yunus’un fikirlerini aşmaktan dolayı hissettiği suçluluk duygusuyla içine kapanır. Bu süreçte kendi kimliğini, aslında kim olduğunu anlamaya çalışır. Yunus’un kilitli olan odasının kapısını açıp orada kendini keşfetmek ister ancak pek de başarılı olamaz. Yaşadığı bunalım, hissettiği anlamsızlığın sonunda o da Yunus gibi intihar etmek ister. Bu noktada bile onunla özdeşleşmeye çalışır diyebiliriz. Yunus, gerçekte bileklerini kesip hayata veda ederken; Yusuf Aksu zihniyle bileklerini keştiğini düşünür, bileklerinden ziyade burnundan boşalan kanlarla hastaneye kaldırılır. Yücel’in bundan önce incelediğimiz diğer kahramanlarında olduğu gibi Yusuf Aksu’da yabancılaşmanın sonunda hissettiği anlamsızlığın kurtuluğu olarak intiharı seçer.

Düşündüğümüz zaman bu yolu seçmemesi için de hiçbir neden yok gibidir. Çocukluğunu annesi ve ansiklopedileriyle geçirmiş, elmayı dahi dalında görmemiş, hayatına Yunus girince onun gölgesinde yaşamış, Yunus ölünce de onun yerine geçmiştir. Kendi kimliğini, gerçeğini pek çok noktada geri planda tutmuş, büyük bir yalanın içinde yaşamıştır. Hayatının son zamanlarında yalandan duymuş olduğu

²⁶⁶ A.e., s. 445.

suçluluk, özdeşleşmiş olduğu kimlikten kurtulup kendi kimliğini bulma isteği, yaşamış olduğu çatışma, “yalan üzerine kurulu yaşamının vardığı son ve dramatik aşamayı açıkça belli eder.”²⁶⁷

Kumru ile Kumru’da Bireyin Yabancılaşma Süreci

Tahsin Yücel, *Kumru ile Kumru*’da aşırı tüketimle birlikte gelen daha çok nesneye sahip olma arzusunun, zamanla bireyde yarattığı doyumsuzluğunu ve bireyin kendi özerkliğini kaybederek giderek nesnelerin kölesi haline gelişinin öyküsünü anlatır. Bu öyküyü ise genç yaşta köyünden çıkıp, kente göç eden Kumru üzerinden verir. Kumru’nun yaşamış olduğu mekân değişimi, onun sadece hayatını değiştirmekle kalmamış, zaman içerisinde değişmesine, asıl kimliğine yabancılaşmasına, yabancılaşmasıyla da yalnızlığını fark etmesine neden olmuştur. Köksal Alver de Kumru’nun yabancılaşmasının temelinde yer değiştirmenin olduğunu dile getirir.²⁶⁸

Kumru’nun yaşadığı uzam değişiminin onun üzerindeki etkisini daha iyi anlayabilmek için uzamın romandaki işlevine bakmayı uygun görmekteyiz. Romancı genel çerçeve itibarıyla mekân unsurunu, olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, atmosfer yaratmak veya toplumu yansıtmak amacıyla kullanabilir. Bunlardan birini kullanabilmekle beraber birkaçını da kullanarak olayları şekillendirebilir.²⁶⁹ Yücel’in ise roman kahramanını çizmek ve toplumun durumunu yansıtmak için mekân unsurunu kullandığını söyleyebiliriz.

“Uzamsal uyumsuzluklar insanda kapanmayacak derin tinsel yaralar açar. Bu nedenle uzamsal yer değiştirmeler, insanın alıştığı uzam duygusunda yabancılaşmaya yol açar ve derin bunalımlar başlar. (...) Köyden kente göç eden insanlar, köyde edindikleri uzam algısının karşılığını kentte bulamazlar, kopuşlar keskinleşir. Çünkü kentsel ve kırsal üretim araçları ve ilişki biçimleri birbirinden çok farklı hatta birbirlerinin karşıtıdır. Köyden gelenlerin kentleşme sürecinde yaşadıkları olumsuzluklar

²⁶⁷ Aktulum, **a.g.y.**, s. 131.

²⁶⁸ Köksal Alver, “Romanın Yabancılaşan Tipleri”, **Hece Dergisi**, Y. 13, S. 148, Ankara, Hece Yayınları, 2009, s. 80.

²⁶⁹ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı: Romanın Unsurları 1**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2012, s. 142. Mekân ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. 143- 170.

kentleşme oluşumuna katılımlarını zorlaştırdığından –gerçek anlamda kentli olmayı başaramadıklarından- yaşanan çarpıklık ve uyumsuzluklar yabancılaşma duygusunu da beraberinde getirir.”²⁷⁰

Tahsin Yücel de Kumru’nun yaşayacağı çatışmayı uzamın farklılaşmasıyla destekleyerek vermiştir. Romanın ilk sayfalarında küçük bir kasabayı, kasabanın gelenek göreneklerini, Kumru’nun ailesini, yetişme şartlarını, imkânlarını gösterdikten sonra, Kumru’nun evlenip İstanbul’a göç etmesiyle de kenti ve kent içindeki Kumru’yla tanıştırır. Bu iki mekân Kumru’nun kendisinde çatışmaya yol açar ve “ Köyden kente göç eden Kumru’nun hayatı gün gün, safha safha değişir ve önceki halinden epey uzaklaşan yeni bir kimliğe bürünür.”²⁷¹

Kumru, Pehlivan’la evlendikten sonra köyünden çıkıp, kente gelir. Küçük ve herkesin birbirini tanıdığı bir yerleşim yerinden, çoğu insanın birbirini simâ olarak bile tanımadığı şehre geldiğinde ilk hissettiği duygu şaşkınlık ve korku olur:

“Günay apartmanına doğru yol alırken birbiri içinde erimiş gürültüler, renk renk ışıklar, birbirlerine bağıymış gibi geçen sayısız arabalar, neredeyse tek sözcüğünü bile anlayamadığı konuşmalar karşısında gerçekten kocaman, gerçekten ürkütücü bir ortamda bulunduğunu sezinleyerek ürperdi. (...) Ama en büyük şaşkınlığı da burada, başını kaldırıp gökyüzüne baktığı zaman duydu: havanın açık olmasına karşın, İstanbul’un göğünde hiç yıldız yoktu, ‘Allah Allah!’ diye söylendi.”²⁷²

Kapıcı dairesine girdikten sonra korkmamaya başlar ve hatta evdeki nesneler onun hayatını kolaylaştırdığından mutlu bile olur.²⁷³ Temizliğe gitmeye başlamasıyla parayla tanışır. Daha sonra evlerdeki nesnelerin farkına varır; düdüklü tencere, elektrik

²⁷⁰ Ali Tilbe, Ertuğrul İşler, “Tahsin Yücel’in *Kumru ile Kumru*’sunda Kişi/ Uzam İlişkisi”, s. 4,5.

²⁷¹ Alver, a.g.y., s. 80.

²⁷² Tahsin Yücel, *Kumru ile Kumru*, s. 17.

²⁷³ Yataklarının yer yatağı olmayışından dolayı her sabah kaldırmakla uğraşmıyor, yemeklerini yer sofrasında değil küçük bir masada yiyor ve en önemlisi odada kendilerine ait bir çeşmenin olmasından dolayı su taşımakla uğraşmıyor.

süpürgesi, televizyon, fırın, buzdolabı ve daha pek çok nesne. Nesnelerle daha yakından tanışması Tuna Hanım'ın evine gidişiyle olur. Kumru'nun tüketme arzusunu ilk başlatan nesne de bu evde gördüğü "Vestigos" marka buzdolabıdır. Buzdolabını gördükten sonra tek isteği, ona sahip olmaktır. Nitekim sahip de olur ancak ilk yaşadığı hayal kırıklığıdır. Çünkü buzdolabının içi onun bildiği gibi değil, bomboştur. Bunu da Tuna Hanım'la markete giderek çözer. Böylelikle tüketimin en yoğun olduğu, nesnelerle dolu mekânla da tanışır.

Vaktinin çoğunu buzdolabıyla ilgilenerek geçirmeye başlayan Kumru, buzdolabını yüce bir varlık gibi görür ve ona göre yaşamaya çalışır. Tüm vaktini dolabın düzeni için harcar, içini daima doldurmak için uğraşır, çocuklarına göstermediği ilgiyi buzdolabına gösterir. "O artık metanın adını durmadan tekrarlayan bir makine haline gelmiştir. Nitekim Kumru'nun meta/lara karşı duyduğu arzu, metanın onu fethetmesinden kaynaklanmaktadır."²⁷⁴ Kişi artık kendi değerlerinden uzaklaşarak nesnenin buyruğu altına girer. Nesneye de gerektiğinden fazla değer vererek, kendini edilgenleştirir bu da yabancılaşmasının en önemli göstergelerinden biridir.

Kumru'nun buzdolabıyla başlayan ve marketlerle tanışmasıyla daha da artan tüketme ihtiyacı azalmadan devam eder. Bilindiği üzere "tüketim, günümüz aşın üretim toplumunun belki de en önemli sahip olma biçimidir. Ama her tüketilen şey, tüketildiği andan itibaren tüketicuyu tatmin edemez hale geldiği için de insanlar yeniden ve daha fazla tüketime yönelmek zorunda kalmaktadırlar."²⁷⁵ Kumru da bir tüketici olarak aldıklarıyla tatmin olmama evresine gelmiştir. Buzdolabından sonra televizyon, bulaşık ve çamaşır makinesi, fırın, bilgisayar ve küçük ev aletleri teker teker alınır. İhtiyacı olsun veya olmasın, Kumru'nun artık tek istediği tüm nesneleri almak ve onlara sahip olmaktır. Tüketim toplumunda insanların ihtiyacı olmadığı halde alışveriş tutkusunu Kumru'da görürüz. Erich Fromm, alınan nesnelerin aslında sahip olma içgüdüsüyle alındığını belirtir ve ekler:

²⁷⁴ Veyssel Şahin, "Tahsin Yücel'in 'Kumru ile Kumru' Romanında Metanın Tabulaşması", **e- Journal of New World Sciences Academy**, C. 2, S. 4, 2007, s. 391.

²⁷⁵ Fromm, **a.g.e.**, 2003, s. 52.

“(…) bir kez elde ettikten sonra nasıl kullanıyoruz bu nesneleri? Birçok nesneyi ele alırsak, kullanma eyleminden söz bile edilemez. Salt sahip olmak için elde ederiz bunları. Yararsız nesneleri biriktirmekte doyum buluruz. Kırılacak diye hiç kullanılmayan pahalı yemek takımı, ya da kristal vazo (…) kullanılmaktan çok sahip olunmakla övünülen şeylerdir.”²⁷⁶

Bununla beraber Pehlivan, daha çok para kazanmak için eski işine geri dönmüş, patronunun desteğiyle de kapıcı dairesinden apartmanın en üst katına, boğaz manzaralı eve taşınmışlardır. Kumru’nun yaşıntısı değişmiş artık bir kentli hanım olmuş ve farklı bir kimliğe bürünmüştür. Ancak sahip olduğu ev, içerisindeki nesneler ona yetmemeye başlamış, aldıkları onu mutlu etmeye değil yalnızlığını hissettirmeye yarayan eşyalara dönüşmüştür.

“(…) daha birkaç gün öncesine kadar, çamaşır makinesinden fırına koşmayı, fırının kapağını kapatıp elektrik süpürgesini eline almayı, sayısı durmadan artan giysiler arasında seçimler yapmayı birer üstünlük göstergesi, birer mutluluk nedeni olarak değerlendirirken, şimdi tümünün umutsuz bir çırpının devinimleri olduğunu sezinliyor, o araçları rahatlıkla kullanmanın bundan böyle kendisine hiçbir haz vermeyeceğini biliyordu. Bir kez daha anlıyordu ki en güzeli bu nesneleri düşlemek olmuştur.”²⁷⁷

Kumru, kentli biri olmak için gereken çoğu şeye sahip olmasına rağmen sahip olduğu nesnelerin onun kendi benliğinin önüne geçtiğinin farkına varır. Köyünden çıkıp gelen Kumru’ya özlem duyar, şimdiki haliyle köyden ilk geldiğindeki öteki hali arasında sıkışmış ve bunalmış olduğu hissine kapılır. Aslında arzuladığı tüm nesnelere ulaşmıştır ancak iki kimliğinin arasında yaşamış olduğu çatışma onu bunalıma

²⁷⁶ Fromm, **Sağlıklı Toplum**, s. 146, 147.

²⁷⁷ Yücel, **a.g.e.**, s. 218, 219.

sürüklemeye yeter. Dolayısıyla, “Kumru’nun dönüşümündeki ana etkenlerden biri kent ise diğeri de eşyadır.”²⁷⁸

Kumru’nun üzerinde, modern bireyin yalnızlığını, tüketime bağlı olarak yaşanılan doyumsuzluğu, güçsüzlüğü ve edilgenliği, bıkkınlığı ve umutsuzluğu, yabancılaşmayı görmek mümkündür. Apartman dairesine yerleşmeleriyle birlikte diğer kapıcılar tarafından dışlanırlar, parasıyla hissettiği güç artık parayla aldığı nesnelerin kölesi konumuna geldiğini anlamasıyla güç olmaktan çıkar ve netice olarak hissettiği güçsüzlükle birlikte topluma ve kendine yabancılaşır. “*Babasının kekliklerine benzetiyordu kendini, özgür yaşamak için yaratılmışken insan eline düşüp kafese kapatılmış gibi bir duygu vardı içinde.*”²⁷⁹

Raban, kenti bireylerin özgür olabildikleri bir mekân olarak tanımlar:

“İster beğenin, ister beğenmeyin, kent sizi kendisini yeniden yaratmaya, içinde yaşayabileceğiniz bir kalıba dökmeye davet eder. Kendinizi de. Kim olduğunuza bir karar verin, kent çevrenizde yine sabit bir biçim alacaktır. Onun ne olduğuna bir karar verin, bir nirengi noktasına göre çizilmiş bir harita gibi, sizin kimliğiniz ortaya çıkacaktır.”

Bununla beraber kent yaşamının her anlamıyla olumlu olduğunu da söylemez. Kenti bir labirente benzetir ve pek çok kişinin de bu labirent içinde kaybolduğunu, çevresindekileri de kaybettiğini ifade eder.²⁸⁰ Kumru da labirentin içinde kaybolanlardan ve kaybedenlerdendir. Kente kendi kimliğini yansıtamamış, kentin kalıplarını var olan kimliğine uydurmaya çalışmış ve bunda da başarısız olunca yaşadığı çatışmayla birlikte yabancılaşmış ve yalnızlaşmıştır.

Pehlivan’ın vefat etmesiyle daha büyük bir yalnızlığın içine düşen Kumru, Yücel’in yabancılaşan diğer roman kahramanları gibi yaşadığı kimlik bunalımının

²⁷⁸ Alver, **a.g.y.**, s. 82.

²⁷⁹ Yücel, **a.g.e.**, s. 218.

²⁸⁰ J. Raban, “**Soft City**”, (Aktaran: David Harvey, “Postmodernliğin Durumu”, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, s. 18.)

sonunda yaşamayı tercih etmeyen tarafta yer alır. Romanın sonunda kesin çizgilerle belirtilememiş olsa da Kumru'nun arabayı hızlı kullanışı, gittiği bozuk yolların memleketine çıktığını düşünmesi, kendi varlığından duyduğu bıkkınlık bizi onun öldüğü fikrine yaklaştırmaktadır.

Kumru, köyden kente göçle birlikte bireylerin yaşadığı ikilemin, iki farklı mekânla birlikte bireyin iki kimliğinin arasında yaşadığı çatışmanın, tüketim toplumunda bireylerin nesneleşme sürecinin ve kent hayatının yabancılaştırıcısı etkisini görebileceğimiz bir kahramandır.

Gökdelen'de Bireyin Yabancılaşma Süreci

Roman, Yücel'in diğer romanlarından farklı olarak 2073 yılının İstanbul'unu ele alır. *Kumru ile Kumru*'da gördüğümüz bireyin köyden kente göçle birlikte yaşadığı çatışma ve kentin yabancılaştırıcı etkisine yenik düşmesi *Gökdelen*'de daha kesin çizgilerle toplumun genelinde görülür. Bununla beraber, diğer romanlardan farklı olarak tek bir kişinin yabancılaşmasından ziyade toplumun yabancılaşması hâkimdir. Romanda “insanın doğaya dolayısıyla kendine karşı kıyımı somut biçimde ortaya konmaktadır. İnsan doğasında koparılmış, yabancılaşmış, insanî değerlerinden uzaklaştırılmış ve siyasanın dışına itilerek büyük ölçüde değersizleştirilmiştir. (...) insansal değerlerin yerini anamalcı değerler almıştır.”²⁸¹

Romanda yılkı insanları ve gökdelen insanları olarak iki grup insan vardır. Gökdelen insanları, gökdelenlerle donatılmış metropolde yerden metrelerce yükseklikte yaşayan, işlerine mekikleriyle giden, diğer insanlardan haberleri olmayan, yabancılaşmış ve soyutlanmış insanlardır. Günümüzde de kent hayatında pek çok kişi çevresinde olup biten olaylara karşı kayıtsızlık içindedir. Sokakta karşılaştığımız üzücü bir durum, sokağı bitirdiğimizde hafızalarımızdan silinir ve o gece ne gördüğümüzü dahi hatırlayamayabiliriz. Yücel'in romanda da çizdiği görüntü aslında budur. Gökdelen insanların farkında dahi olmadıkları, olanlarının da görmezden gelmeyi tercih ettikleri ve ötekileştirdikleri, yılkı insanlarıdır.

²⁸¹ Genç, Tilbe, **a.g.y.**, s. 141.

Toplulun çoğunluğunun yabancılaştığı bir kentte yabancılaşmamış insan sayısı sayılıdır. Rıza Koç, Hikmet Bey ve Varol Korkmaz kendi değerlerine yabancılaşmayan, değersizleştirilemeyen sayılı kişilerdendir.²⁸² Romanda kendi öz değerlerinden soyutlanarak yabancılaşan kişiler olarak Temel Diker, Can Tezcan ve dönemin siyasileri gösterilebilir. Temel Diker, var olan farklılıkları da yıkararak tüm kenti gökdelenlerle donatarak tek tip bir kent haline getirmeyi hedefler.

“Ben yeni bir kent kuruyorum, tamam mı, tek başıma koca bir kent kuruyorum, kurmaya çalışıyorum yani, tek derdim bu: hepsi aynı biçimde, aynı yükseklikte gökdelenlerden oluşan bir kent, gökdelenlerin tek farkı numaraları olacak, bir de renkleri. Bir düşün, her yer tıpkısının aynı, her yer eşit, evet, eşit, dolayısıyla da sokaklar da. Böylesi Amerika'da bile yok. İstanbul New York'u geçecek böylece, çağının kenti olacak. Nasıl olsa olacak bu, er geç olacak, ama ben çabuk olsun istiyorum, çünkü dünya gözüyle görmek istiyorum.”²⁸³

Temel Diker'in hayal ettiği bu yüksek binalarda insanların birbirlerinden haberleri dahi olmayacak, birbirlerini tanımayacak, çevrelerine yabancılaşacaklardır. İşlerine de mekikle gideceklerinden yere dahi inmeyecekler ve böylelikle yaşadıkları alan sadece gökdelenlerinden ibaret olacaktır. Böylelikle bu tek tip gökdelenler ve aynı yaşantılar, insanların da farklılıklarını silerek tek tipleştirilecektir.

Üretimin insan eliyle değil makinelerle yapıldığı, tüketimin doruğa ulaştığı, insanların nesnelerin buyruğu altına girdiği, kendi kimliklerine yabancılaştığı çağda emekli öğretmen Hikmet Bey'in bahçeli gecekondusu, farklı ve ötekiyi temsil eden tek yapıdır. Haliyle Temel Diker'in önündeki tek engeldir. Temel Diker, hayalinin önündeki tek engelden kurtulmayı istemekle beraber Hikmet Bey'i ziyaret ettiğinde duygusallaşmaktan da kendini alamaz. Bahçede bulunan ağaçlar, evde dolaşan kediler, sıcak ev ortamı, sararmış kitaplar onu eski günlerine, çocukluğuna götürür. Çünkü

²⁸² Bu karakterle ilgili olarak bkz. Yalçın, **a.g.e.**, s. 303-305.

²⁸³ Yücel, **Gökdelen**, s. 224.

onun içinde bulunduğu dönemde sokaklarda ne hayvanlar vardır ne de evler eski sıcaklığındadır.

Can Tezcan'ı, Temel Diker kadar yabancılaşmış biri olarak tanımlayamamak da o da asıl kimliğinden uzaklaşmış, kendi değerlerini yok sayarak sistemin kendisini değersizleştirmesine müsaade etmiş, çevresinden kopuk ve yabancı biridir. Romanda arada kalmış tek kişidir. Arada kalmışlık insanlarda çift kişilikli bir yapıya ve doğal olarak benlik parçalanmasına sebep olurken benlik parçalanması da, çelişkileri bireyin hayatının kaçınılmaz bir özelliği haline getirir. Roman boyunca Can Tezcan'ın yaşadığı çelişkiler bu çift kişilikli yapısından kaynaklanır.²⁸⁴ Can Tezcan, gençlikte savunduğu ideolojiyi bırakır, kenter gibi yaşamaya başlar ancak hâlâ Marksist olan arkadaşı Rıza Koç'la görüşür, yine üniversiteden olan ve tutuklu bulunan arkadaşı Varol'un serbest bırakılması için çaba harcar. Bununla beraber sistemin değerleriyle de uyum içinde yaşar, yargının özelleştirilmesi için çalışır, dönemin siyasetçilerinin isteklerini yerine getirir. Düzene uyum sağlayarak ayakta kalabileceğine inanmıştır. Sistemin dışına çıkarak yılkı adamları gibi ötekileştirilmek de istemediğinden sistemin getirdiği her şeye haklı sebepler bularak içini rahatlatır. Eski kimliğiyle içinde bulunduğu kimliğinin çatışmasını da, *“Bir zamanlar güvenlik güçleriyle çatışıp dururduk, şimdi öncelikle kendi güvenlik güçlerimizi kuruyoruz.”*²⁸⁵ diyerek açıkça belli eder.

İçinde yaşadığımız tüketim toplumunda, hayatımızın merkezini neredeyse para oluşturur. Bir işin ucunda bize gelecek bir para varsa yapacağımız iş etik olsun veya olmasın kabul eder ve alacağımız miktara bakarız. İnsanlarla ilişkilerimizde bu doğrultuda ilerler, bunlar birbirinden faydalanmak üzerine kurulu ilişkilerdir. Yücel de 2073'e gelindiğinde de durumun değişmeyeceğini ve hatta daha korkunç bir görünüme ulaşacağını göstermiştir.

“(…) kim ne derse desin, dünyamız küreselleşmişti artık (...) bizim yaşamakta olduğumuz dönemde ne erdem, ne onur, ne korku temel ilke olabilirdi, kim kimi

²⁸⁴ Yalçın, **a.g.e.**, s. 321.

²⁸⁵ Yücel, **a.g.e.**, s. 208.

korkutacak, kim kimden daha erdemli, kim kimden daha onurlu olaactı, bizim yaşamakta olduğumuz mutlu dönemde tek ölçüt nesnel ve evrensel bir değerdi artık, bu evrensel değer de paraydı.”²⁸⁶

Romanda kendi kimliklerini kaybetmemiş olanlar yılkı insanlarıdır. Onlar gökdelen insanları tarafından yalnızlaştırılmış, hayattan koparılmış ve görmezden gelinmiş taraftır. Rıza Koç’un, Can Tezcan’a yılkı insanlarını anlattığı cümleler onları daha iyi anlamamız bakımından önemlidir:

“(…) söylediğim gerçek, insanlar gözlerden uzak yerlere, dağlara, tepelere çekilmek zorunda kalıyor nicedir, yaşlı, genç, kadın, erkek, çocuk, sürülerle, evet, sürülerle, yalınayak, yarı çıplak, pislik içinde, tarihöncesinden kalma hayaletler gibi dolaşıp duruyorlar öyle, solucan, kurbağa, sıçan, çekirge, ot (...) ne bulurlarsa yiyor, bir karga ölüsü için birbirlerine saldırıyorlar. Çiftliklere yaklaşımları bile yasak, buraları insan azmanları ellerinde makineli tüfeklerle bekliyor; öldürdükleri de ölüden sayılmıyor, tıpkı dirilerinin diriden sayılmadığı gibi...”²⁸⁷

Okuduğumuz cümleleri zihnimizde canlandırdığımızda korkunç bir sahne belirir. Ne diri ne ölü, bu insanlar iki şekilde de toplumdan soyutlanmaya mecbur bırakılmıştır. Yücel, metropolde yaşanan kayıtsızlığın boyutlarının 2073 Türkiye’inde geleceği boyutu yılkı insanların varlığıyla göstermiştir. Aynı zamanda romanın sonunda yılkı insanların kente ilerleyişi, Yücel’in hâlâ bir umudunun olduğunu ve iyimser bir tavır içinde bulunduğunu da göstermektedir.

“Gökdelen bu yönüyle Yücel’in diğer romanlarından ayrılır. Vatandaş romanı bir istisna olarak kabul edilirse –bu romanda keskin bir dönüşüm söz konusu değildir-

²⁸⁶ Yücel, **a.g.e.**, s. 80.

²⁸⁷ **A.e.**, s. 113.

diğer romanlarında gelecekle ilgili hiçbir ümit verilmez. Roman kişileri yabancılaşmanın bedelini çok ağır bir şekilde hayatıyla öder. “²⁸⁸

Sonuncu’da Bireyin Yabancılaşma Süreci

Selami Harici iyi bir eğitimi olan, İstanbul’un çeşitli yerlerinde daire veyalılara sahip varlıklı biridir. Maddi olarak içinde bulunduğu rahatlıktan da kaynaklı olacaktır ki bir işte çalışmayı düşünmez ve tüm vaktini hayalini gerçekleştirmeye adar. Tek hayali, hem yere hem de göğe doğru gelişen, yaşamın tam odağına yerleşen bir kitap yazmaktır. Selami Harici’nin eşiyle, çocuklarıyla çatışmasının ve zamanla da kendi kimliğini edilgen bir konuma dönüştürmesinin asıl nedeni de yazacağı bu kitaptır.

“Tüm varoluşunu bu gerçeküstü tasarı belirler.”²⁸⁹ Tek amacının Serencam adını vereceği kitabı yazmak olduğunu söyleyen Selami Bey, hayatının da bu amaç doğrultusunda yönlendirildiğini de belirtir. Dolayısıyla bu durum onun ailesinden, çevresinden uzaklaşmasına, adeta kendisine yeni bir yaşam alanı kurmasına neden olur. Vaktinin çoğunu çalışma masasının başında, kimi zaman tek bir satır dahi yazmadan geçiren Selami Bey, akşam yemeklerine dahi katılmaz hale gelmiştir. Eşinin tüm benliğini saran bu kitap Zarife Hanım’a düşman gibi görünür:

“(…) Selami beni de, çocukları da boşlayıp tümnden *Serencam*’ına adadı kendini, tüm günlerini ve tüm gecelerini daha ortada olmayan, günün birinde ortaya çıkıp çıkmayacağı da bilinmeyen *Serencam* doldurmaya başladı. (...)öyle anlaşıyordu ki *Serencam* dediği şey, zaman zaman kişisel düşmanım olarak gördüğüm bu yazılmamış kitap Selami’nin beyninin içinde ağırlığını her an, her yerde duyurmaktaydı, bir mikrop gibi girmişti oraya, günler, haftalar, aylar, yıllar geçiyor, ama o oradan çıkacak gibi görünmüyordu.”²⁹⁰

Selami Bey, seksen üç yaşında yaklaşık yirmi dört bin sayfadan oluşan dev yapıtını tamamlayarak hayalini gerçekleştirir. Kitabın basılması için Maçka’da

²⁸⁸ Yalçın, **a.g.e.**, s. 323.

²⁸⁹ Nedret Öztokat Kılıçeri, “Tahsin Yücel’in *Sonuncu* Romanı Üzerine Gözlemler”, **Roman Kahramanları Dergisi**, Sayı: 27, Temmuz/Eylül 2016, s. 45.

²⁹⁰ Yücel, **Sonuncu**, s. 20, 23.

bulunan dairesini satması da onun gerçekten uzak bir kahraman olduğunu gösterir. Tahsin Yücel'in romanlarında gördüğümüz bireyin nesne karşısındaki edilgen tutumu Selami Bey'in yaşamının sonuna kadar görülen bir durumdur. Kumru'da buzdolabıyla başlayıp daha geniş bir yelpazeye yayılan nesneleşme, Selami Bey'de tek bir nesne üzerinden ilerler, tıpkı Cumali'nin bıyığı gibi. Cumali'nin bıyığı karşısında kendi kimliğini kaybedişi gibi, Selami Bey de *Serencam*'ın karşısında özneliğini kaybederek nesne konumuna ulaşır. Kitap artık onun kendi varlığının üzerinde yer alan, hayatının ana belirleyicisidir. Kitabının basılmasıyla da bu hayattaki temel gayesini tamamlamıştır.

Tablo3.7. Romanlarda bireyin yabancılaşma süreci

Romanlar	Yabancılaşan kahramanlar	Yabancılaşmaya götüren nedenler	Kimlik parçalanması yaşayanlar	Etken/ Edilgen kahramanlar	İntihar edenler
Mutfak Çıkmazı	İlyas	-Aşk (Emel) -Nesne (mutfak eşyaları) -Uzam (mutfak)	İlyas	-	İlyas (öldürülür fakat ölüme direnmez)
Vatandaş	Şaban Baş Halk	-Yozlaşma -Uzam (kentten büyüklüğü ve kalabalığı)	Şaban Baş	Etken: Yazarlar Edilgen: halk	-
PSBG	Feride Rahmi S.	-İdeoloji -Terk edilmek	Rahmi Sönmez	Etken: Fehmi, Feride, Zarife, Nâzım Edilgen: Rahmi	-
Bıyık Söylencesi	Cumali	-Nesne (bıyık) -Toplumun baskısı	Cumali	Etken: Berber Ziya, bıyık Edilgen: Cumali	Cumali
Yalan	Yusuf Aksu	-Yalan üzerine kurulu bir hayat	-	Etken: Yunus Edilgen: Yusuf	Yusuf Aksu (intihar eder fakat ölmez)
Kumru ile Kumru	Kumru	-Uzam (kent) -Nesne -Para	Kumru	-	Kumru
Gökdelin	Toplum Gökdelin insanları (Temel Diker, Can T., Gül T., Siyasiler)	-Uzam (gökdelinler) -Para -Kayıtsızlık	Can Tezcan	Etken: Siyasiler Edilgen: Yılkı insanları	-
Sonuncu	Selami Harici	-Nesne (kitap)	-	Etken: Kitap (Serencam) Edilgen: Selami Harici	-

SONUÇ

Yazarlık serüvenini tek bir alanda geçirmemiş olan Tahsin Yücel; çeviriden bilimsel yazılara, eleştiriden öyküye, denemeden romana kadar geniş bir yelpazede eser vermiş bir yazarımızdır. Tahsin Yücel'in romancılığı için çalışırken; kaleme aldığı teorik temelli, düşünce ağırlıklı yazılar, benimsediği bakış açısını, felsefesini, romanları kurgularken dikkat ettiği hususları, neyi amaçladığını veya amaçlamadığını daha iyi anlamamızı sağladı. Onun için yazma ediminin herhangi bir oyun olmayıp bir yaşam biçimi ve toplumsal bir süreç olduğunu da yine kendisinin ifadelerinden öğrendik. Romanlarında da kullandığı değerler, ahlâki, iktisadî, siyasi gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan değer çatışmaları Yücel'in yazma serüvenini toplumsal bir süreç olarak gördüğünün ispatı niteliğindedir.

Romanlarda karşımıza çıkan bazı değer çatışmaları, bize Tahsin Yücel'in hayatını hatırlatmıştır. Çünkü çocukluğunun geçtiği kasaba, yaşamış olduğu köy hayatı ve akabinde geldiği İstanbul metinlerinde kent/köy karşıtlığı, sınıf farklılıkları, sosyal ve kültürel bağlamda çatışma olarak yer bulur. Yaşadığı siyasi dönem ise romanlarında sağ/sol çatışması, haksız tutuklanmalar, adaletin işlemeyişi şeklinde tezahür eder. İncelediğimiz metinler, bize bu yönde bilgi sunmuştur.

Haliyle günlük hayatımızın hemen her alanında karşımıza çıkan değerler ve bu değerlerin çatışma halinin, Tahsin Yücel'in metinlerinde geniş yer tuttuğunu gözlemledik. Çeşitli nedenlere bağlı olarak yaşanan değer çatışmalarının, bütün yönleriyle incelenebilmesi için ise, kavramın ayrıntılı izahı gerekli idi. Bu durum da tahmin ettiğimizden daha zorlu bir çalışma sürecine neden oldu. Çünkü değer kavramı, farklı disiplinlerce yorumlanmış, çeşitli alt başlıklara ayrılmış –her biri kendi içinde ayrı bir gayret gerektiren- ve birbirlerinden ayrı yönleriyle incelenmişti. Bu nedenle tezin ikinci bölümünde tek bir tanıma sığdırılması mümkün olmayan değer kavramını, farklı disiplinlere ait görüşler ışığında inceleyerek, kavramın özelliklerini çözümlemeye çalıştık.

Değerler tek bir varlık alanının kavramı olmayıp çeşitlilik göstermektedir. Biz de çalışmamızda ahlâki, siyasi, iktisadî, sosyal ve kültürel, dini ve estetik değerler olarak tasnif ettiğimiz kavramların her birini farklı görüşler ışığında inceleyerek metinlerde var olan çatışmaların daha rahat anlaşılabilmesini sağlamaya gayret ettik. Ahlâki olarak iyi/kötü, doğru/yanlış gibi karşıtlıklar, adalet, eşitlik, hukuk gibi siyasi değer çatışmaları, ekonomik değerlere bağlı olarak yaşanan ikilikler ve kent/köy çatışmaları her biri uygun olan başlıkların altında farklı görüşler ışığında, örnekler ve karşılaştırmalar aracılığıyla izah edildi.

Metinlerde çatışmalar kimi zaman kahramanlar kimi zaman da olaylar aracılığıyla sunulmuştur. İncelediğimiz romanlarda kahramanların bakış açılarının, cinsiyetlerinin, ideolojilerinin, ekonomik durumlarının, yaşadıkları mekânın; toplumun benimsediği normların değer çatışmalarının yaşanmasında önemli birer etken olduğunu gördük. Bu nedenle romanlardaki değer çatışmalarına değinmeden önce, ilgili başlıkların altında cinsiyet, ideoloji, sınıf, gelenek gibi kavramları da açıkladık.

Temelinde insan olan ve zamana, mekâna, kültüre göre değişikliğe uğrayabilen değer kavramının tamamen nesnel bir çizgide değerlendirilmesi pek mümkün değildi. Fakat biz metinleri incelerken mümkün olduğunca toplumumuzda kabul görmüş değerler çerçevesinde ele almaya çalıştık.

Bu bakış açısıyla oluşturduğumuz “Tahsin Yücel’in Romanlarında Değerler Çatışması” başlığını taşıyan Üçüncü Bölüm’de, Yücel’in toplam sekiz romanını değer ve çatışma düzleminde inceledik. Her başlığın sonunda metinlerde saptadığımız değer çatışmalarını tablo halinde gösterdik.

İlk olarak sekiz romanında da görülen ahlâki değer çatışmaları incelenmiştir. Her birinde çatışmalar aynı tezahür etmiyor olsa da; saygı kavramının yitirilmesi, ikili ilişkilerde ve evliliklerde yaşanan ihanet ve sadakatsizlik, çıkar ilişkileri, yalan, rüşvet ve adam kayırmaca, hor görmek ve küçümsemek karşımıza çıkan değer yitimleridir.

Metinlerde siyasi değer çatışmalarının yanı sıra roman kişilerinin ideolojik çatışmalarının da sıklıkla karşımıza çıkmasından dolayı, siyasi ve ideolojik değer

çatışmalarını iki ayrı başlık altında inceledik. Siyasi değer çatışmaları daha çok adaletin işlemeyişi, politikacıların makamını, siyasi yetkinliğini kullanarak kanunları yok sayması, haksız tutuklanmalar üzerinedir. *Vatandaş*'ın Şaban Baş'ı, *Peygamberin Son Beş Günü*'nün Rahmi'si, *Gökdelen*'in Varol Korkmaz'ı her biri düzendeki siyasi değerlerin kaybından rahatsız olan taraf olup, Yücel bu kahramanların karşılıklarına ya karşıt kahramanlar ya da olaylar çıkararak çatışmayı yaratmıştır.

İdeolojik değer çatışmalarını ise şahıs temelinde ele alarak, karşıt iki grubun/kişinin fikir çatışmasını incelemeye çalıştık. Burada ideoloji kavramı da ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Metinlerde özellikle Marksizm ve Kapitalizm çatışması dikkat çeker. Yücel'in belirli bir ideolojiyi veya kendi değerlerini aşılama amacı güttüğünü söyleyemeyiz. Fakat var olan çatışmalarda onun kendi yaşantısını ve görüşlerini de temel alarak, hangi tarafta yer alabileceğini anlamamız mümkündür.

Yücel'in sekiz romanında karşılaştığımız bir diğer karşıtlık, ekonomik farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkar. İncelediğimiz metinlerde genel olarak üst sınıfa ait zengin, kentte yaşayan bir grup; alt veya orta sınıfa ait köyde yaşamasa da şehirde de hala taşralıyı temsil eden diğer grup vardır. Roman kişilerinde gördüğümüz sosyal ve kültürel değer çatışmalarının da aslında bu tabakalaşma durumu ile bağlantılı olarak yaşandığını söyleyebiliriz. Çatışmalar genel olarak kılık kıyafet, yeme-içme, günlük yaşam konularında yaşanmıştır.

Tahsin Yücel'in geleneksel değerlerin kadın ve erkek bireylere yüklediği sorumluluklar sonucunda gerçekleşen çatışmaları da romanlarında işlediğini fark ettik. Toplum/ aile tarafından kabul edilen değerler ile baskı altına alınan erkekler ve okutulmayan, değer görmeyen, erkek ve toplum egemenliği altında yaşamak zorunda bırakılan kadınlar metinlerde sıklıkla karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle geleneksel normlara bağlı olarak yaşanan değer çatışmalarına kadın ve erkek olarak iki ayrı başlık altında ayrıca değindik.

Son olarak ise bireyin kendi içinde yaşadığı çatışmayı inceledik. Burada bireyin çatıştığı kişi kendisidir. Metinlerde bireyi yabancılaşma sürecine götüren nedenler ise çeşitlenmektedir. Kimi toplumun belirlediği değerlerin dışında yer aldığından, kimi

siyasi değerlerin yozlaşmasını kabullenemediğinden, kimi kapitalizmle birlikte gelen nesneleşme yüzünden kimiye uzamın etkisiyle zamanla yabancılaşmıştır.

Yücel'in romanlarında estetik ve dini değerler çatışmasına ise yer vermediğini söyleyebiliriz.

Çalışmalarımız ve incelemelerimiz sonucunda Tahsin Yücel metinlerinde; değerlerin, değer değişimlerinin, değer çatışmalarının gerek kahramanlar gerekse olaylar üzerinde kullanıldığını gördük. Toplumda, siyasette, ahlâkta, bireyde ortaya çıkan yozlaşmanın farkında olan ve fark edilmesini isteyen Yücel'in bunu romanlarında değer çatışmaları aracılığıyla göstermeye çalıştığını söylemek mümkündür. Biz de bu çalışma ile onun bütün romanlarını ele alarak ahlâki, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel, geleneksel ve bireysel açıdan yaşanan karşıtlıkları ortaya koyarak bu çalışmanın, Tahsin Yücel'in romancılığının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmasını dilemekteyiz.

KAYNAKÇA

1. İncelenen Eserler

Yücel, Tahsin:

Mutfak Çıkmazı, İstanbul, Can Yayınları, 2018.

Vatandaş, İstanbul, Can Yayınları, 1995.

Peygamberin Son Beş Günü, İstanbul, Can Yayınları, 2016.

Bıyık Söylencesi, İstanbul, Can Yayınları, 2016.

Yalan, İstanbul, Can Yayınları, 2018.

Kumru ile Kumru, İstanbul, Can Yayınları, 2018.

Gökdelen, İstanbul, Can Yayınları, 2018.

Sonuncu, İstanbul, Can Yayınları, 2017.

2. Yararlanılan Diğer Kaynaklar

Kitap

- Adler, Alfred: **İnsanı Tanıma Sanatı**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1981.
- Alkan, Türker: **Siyasal Ahlâk ve Siyasal Ahlâksızlık**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1993.
- Altınkaynak, Hikmet: **Edebiyatımızdan Portreler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler**, Hürriyet Kitap, 2018.
- Andaç, Feridun: **Sözcüklerin Diliyle Konuşmak “Tahsin Yücel ile Yüz Yüze”**, (Haz.) İstanbul, Dünya Yayınları, 2003.
- Andree, Michel: **Feminizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- Aytaç, Gürsel: **Genel Edebiyat Bilimi**, İstanbul, Papirüs Yayınları, 1999.
- Bauman, Zygmunt: **Sosyolojik Düşünmek**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Bolay, S. Hayri: **Felsefî Doktrinler Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990.
- Cevizci, Ahmet: **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999.

Etik Ahlak Felsefesi, İstanbul, Say Yayınları, 2014.

Demirer, Temel
Özbudun, Sibel

Yabancılaşma, Ankara, Öteki Yayınevi, 1998.

Dökmen, Zehra:

Toplumsal Cinsiyet, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2009.

Durak, Mustafa:
(Haz.)

Her Yönüyle Tahsin Yücel, İstanbul, Multilingual Yayınları, 2000.

Eagleton, Terry:

İdeoloji, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996.

Kültür Yorumları, Çev. Özge Çelik, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.

Ecevit, Yıldız:

Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

Enç, Mithat:

Ruhbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara, TDK Yayınları, 1974.

Fromm, Erich:

Psikanaliz ve Zen Budizm, Çev. İlhan Güngören, İstanbul, Met/Er Matbaası, 1978.

Sağlıklı Toplum, Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrıseven, İstanbul, Payel Yayınları, 1998.

Sahip Olmak Ya Da Olmak, Çev. Aydın Arıtan, İstanbul, Arıtan Yayınevi, 2003.

- Güngör, Erol: **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1997.
- Güvenç, Bozkurt: **İnsan ve Kültür**, Ankara, Remzi Kitabevi, 1979.
- Hañçerlioğlu, Orhan: **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- Ruhbilim Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- Harvey, David: **Postmodernliğin Durumu**, İstanbul, Metis Yayınları, 2014.
- Heywood, Andrew: **Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**, Ankara, Adres Yayınları, 2007.
- Siyaset**, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara, BB101 Yayınları, 2018.
- Horney, Karen: **Ruhsal Çatışmalarımız**, Ankara, Öteki Yayınevi, 1991.
- Kaplan, Mehmet: **Kültür ve Dil**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1983.
- Komisyon: **Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler**, Ed. Yüksel Taşkın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kuçuradi, İonna: **İnsan ve Değerleri (Değer Problemi)**, İstanbul, Yankı Yayınları, 1971.
- Mardin, Şerif: **İdeoloji**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

- McLellan, David: **İdeoloji**, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2005.
- Moran, Berna: **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Naci, Fethi: **Yüz Yılın 100 Türk Romanı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.
- Özkan, Kaan: **Görünmez Adam “Tahsin Yücel Kitabı”**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.
- Öztoğat Tanyolaç, Nedret: **Söylem, Söylen, Yazın: Tahsin Yücel’e Armağan**, İstanbul, (Haz.) Can Yayınları, 2015.
- Sarup, Madan: **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Ankara, Pharmakon Yayınevi, 2017.
- Seyyar, Ali: **Ahlâk Terimleri**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2003.
- Simmel, Georg: **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Tekin, Mehmet: **Roman Sanatı: Romanın Unsurları 1**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2012.
- Türkçe Sözlük: Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Türküne, Mualla: **Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü**, Ankara, Ark Yayınevi, 1995.
- Ülken, Hilmi Ziya: **Bilgi ve Değer**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2016.

Yalçın, Şahabettin:
(Haz.)

**Bilgi ve Değer: Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü
Sempozyum Bildirileri**, Vadi Yayınları, 2002.

Yeniçeri, Özcan:

Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yöntemi, İstanbul, IQ
Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Yücel, Tahsin:

Yazın, Gene Yazın, İstanbul, Can Yayınları, 2015.

Anlatı Yerlemleri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Yapısalcılık, İstanbul, Can Yayınları, 2015.

Sürelî Yayınlar

Alver, Köksal:

“Romanın Yabancılaşan Tipleri”, **Hece Dergisi**, Yıl: 13, S. 148,
2009.

Başaran, Anıl:

“Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese”,
Politik Ekonomik Kuram Dergisi, C. 1, 2017.

Bayram, Ahmet Kemal:

“Modern Zamanlarda Etik ve Siyasal Değerler”, **Dem Dergisi**,
Yıl:2, S. 5.

Bozkurt, Oğuzhan:

“Tahsin Yücel’in Vatandaş Romanında Aydın- İktidar İlişkisi”,
Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, 2017.

Cıbroğlu, Yıldız:

“Tahsin Yücel’in ‘Bıyık Söylencesi’nde Bıyık İmgesi”, **Hürriyet
Gösteri Dergisi**, Eylül 2000.

- Ersoy, Ersan: “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19, S. 2, 2009.
- İnce, Murat: “Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2017.
- Gökşen, Bahanur Garan: “Şairin Son Beş Günü”, **Roman Kahramanları Dergisi**, S. 27, 2016.
- Kılıçeri Öztokat, Nedret Tahsin Yücel’in Bakışıyla Toplum, Dil, Kültür”, **Çağdaş Türk Dili Dergisi: Tahsin Yücel Özel Sayısı**, Sayı. 389, 2020.
- “Tahsin Yücel’in *Sonuncu* Romanı Üzerine Gözlemler”, **Roman Kahramanları Dergisi**, S. 27, 2016.
- Köse, Aynur: “Değer ve Siyaset İlişkisi: 22 Temmuz 2007 Üzerine Bir Değer Analizi”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, C. 3, S. 12, 2016.
- Oçak, Zeliha: “İdeoloji Kavramına Marksist ve Post Marksist Yaklaşımlar: Karl Marks, Antonio Gramsci ve Louis Althusser “, **Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi**
- Sezer, Sennur: “Bıyık Söylencesi”, **Varlık Kitap Eki**, S. 38
- Soyşekerci, Hülya: “Bir Anti Kahraman Olarak Vatandaş”, **Roman Kahramanları Dergisi**, S. 27, Temmuz/Eylül 2016.
- Şahin, Veysel “Tahsin Yücel’in ‘Kumru ile Kumru’ Romanında Metanın Tabulaşması”, **e- Journal of New World Sciences Academy**, C. 2, S. 4, 2007.

- Tekel, Ayşe: Estetik Yargı ve Estetik Yargıyı Etkileyen Faktörler”, **STD**, 2015.
- Uysal, Enver: “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnif Denemesi: İnsanî Erdemler- İslâmî Erdemler”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 1, 2003.
- Yaşar, Sabri: “Tahsin Yücel Adının Çağrışımları”, **Çağdaş Türk Dili Dergisi: Tahsin Yücel Özel Sayısı**, S. 389, 2020.
- Yazıcı, Mehmet: “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 24, S. 1, 2014.
- Zeybekoğlu, Özge: “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı”, **ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, S. 3, 2010.

Tez

- Amman, Mehmet Tayfun: “Sosyal Tabakalaşma ve Günümüz Fransız Sosyolojisinin Yaklaşımları”, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.
- Bingöl, Ulaş: “Peyami Safa’nın Romanlarında Değerler Çatışması”, Dicle Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2011.
- Değ, Ebru: “Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Toplumsal Cinsiyet (1960-1980)”, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Köprülüoğlu, Cemhan: “Tahsin Yücel Romanlarında Kapitalizm Eleştirisi”, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Polat, Derviş: “Tarık Buğra’nın Roman Kahramanlarında Değerler Çatışması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2019.
- Turna, Murat: “1980 Türk Romanında Değerlerin Çözülmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
- Yalçın, Fatih: “Tahsin Yücel’in Romanlarında Yabancılaşma ve İroni ”, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum, 2010.